

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
İNSAN HAKLARI HUKUKU PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS

CEZA MUHAKAMESİNDE MAKUL SÜREDE
YARGILANMA İLKESİ

Ezgi ÇIRAK

Danışman
Doç. Dr. Koray DOĞAN

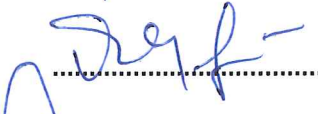
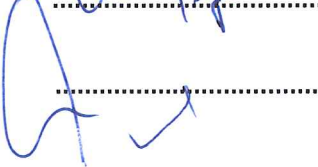
İZMİR-2018

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : Ezgi Çırak
Öğrenci No : 2016800421
Tez Başlığı : Ceza Muhakemesinde Makul Sürede Yargılanma Hakkı

Savunma Tarihi : 04/07/2018
Danışmanı : Doç.Dr.Koray DOĞAN

JÜRİ ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>	<u>İmza</u>
Doç.Dr.Koray DOĞAN	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Prof.Dr.Veli Özer ÖZBEK	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Prof.Dr.Mustafa Ruhan ERDEM	YAŞAR ÜNİVERSİTESİ	

Ezgi Çırak tarafından hazırlanmış ve sunulmuş olan bu tez savunmada başarılı bulunarak oy birliği () / oy çokluğu () ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Metin ARIKAN
Müdür

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Ceza Muhakemesinde Makul Sürede Yargılanma Hakkı**” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

....../....../2018

Ezgi Çırak

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Ceza Muhakemesinde Makul Sürede Yargılanma Hakkı

Ezgi Çırak

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Hukuku Anabilim Dalı

İnsan Hakları Hukuku Programı

Ceza muhakemesinde makul sürede yargılanma hakkı incelendiğinde bu hakkın sadece muhakeme hukukuna özgü bir kavram olmadığı ve fakat hem şüpheli/sanık hem de mağdurların hayatını etkileyen bir insan hakkı olduğu görülmektedir. Bu nedenle uluslararası metinlerde ve Türk Hukuku'nda makul sürede yargılanma hakkına ilişkin düzenlemeler yer almaktadır. Makul sürenin belirlenmesi ve değerlendirme ölçütleri uluslararası yargı makamları tarafından oluşturulan içtihatlarla belirlenmiş ve Anayasa Mahkemesi de bu içtihatlarla paralel bir içtihat oluşturmuştur.

Bu çalışmamızda öncelikle makul sürede yargılanma hakkının insan haklarıyla bağlantısı incelenmiştir. Daha sonra hem uluslararası hukukta hem de Türk Hukukunda makul sürenin belirlenmesi ve değerlendirme ölçütleri ayrı ayrı incelenmiştir. Bu inceleme esnasında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin belirlediği ölçütlerden yararlanılmış ve fakat yargılamayı uzatan sebeplerin Türk Hukuku'ndaki yansımalarına ağırlık verilmiştir.

Çalışmamızın son bölümü yargılamanın hızlandırılması ve iş yükünün azaltılmasına ilişkin düzenlemeler ve hak ihlallerine karşı başvuru yollarına ayrılmıştır. Bu bağlamda Türk Ceza Kanunu, Ceza Muhakemesi Kanunu ve diğer kanunlarda yargılamanın hızlandırılmasına yönelik olan düzenlemeler, Soruşturma, Kovuşturma Veya Yargılama Hedef Sürelerinin Belirlenmesi Ve

Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik, Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Tazminat Komisyonu ve suç olmaktan çıkarma hareketleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ceza Muhakemesi, Adil Yargılanma Hakkı, Makul Sürede Yargılanma Hakkı, Yargılamanın Hızlandırılması, Mahkemelerin İş Yükünün Azaltılması.

ABSTRACT

Master's Thesis

The Right to Trial within a Reasonable Time in Criminal Procedure Law

Ezgi ırak

Dokuz Eylöl University

Graduate School of Social Sciences

Department of Public Law

Human Rights Law Program

Concerning the right to trial within a reasonable time in criminal procedure law it has been seen that the concept is not only an inherent feature of the law on criminal procedure, but is also a human right affecting the lives of both the suspect / accused and the victims. Hence, legal regulation concerning the right to trial within a reasonable time is found in international regulations and Turkish Law. The determination of a reasonable period of time and criteria specifying this is established by international judicial bodies' jurisprudence and Constitutional Court's

In this study first, there is an examination of the relationship between the right to trial within a reasonable time and human rights. Then, here is a separate consideration of the determination of reasonable time and the assessment criteria, in both international regulations and Turkish Law. In the course of the examination, rather than the assessment criteria determined by European Court of Human Rights, this study focuses on reasons for extending that extend proceedings under Turkish Law.

In the final part of the study, , there is a consideration of accelerating criminal proceeding, remedies against to violation of the right to trial within a reasonable time and regulations concerning with reducing the workload of the courts. In these contexts, it is aimed to clarify the regulations regarding right to trial within a reasonable time which appear in the Turkish Criminal Code,

Turkish Criminal Procedure Code and other codes, Bylaw of Determination and Implementation of Target Period At Investigation, Prosecution or Trial, Ministry of Justice Human Rights Compensation Commission and decriminalization movements.

Keywords: Criminal Procedure Law, Fair Trial, the Right to Trial within a Reasonable Time, Accelerating Criminal Proceeding, Reducing the Workload of the Courts.

CEZA MUHAKEMESİNDE MAKUL SÜREDE YARGILANMA HAKKI

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MAKUL SÜREDE YARGILANMA HAKKININ İNSAN HAKLARI İLE BAĞLANTISI

I. Makul Sürede Yargılanma Hakkının Adil Yargılanma Hakkı İçerisindeki Yeri	
A. Adil Yargılanma Hakkının Tanımı	5
B. Adil Yargılanma Hakkının Uygulama Alanı	6
1. Medeni Hak ve Yükümlülük Kavramı	7
a. Genel	7
b. Madde Kapsamında Görülen Hak Ve Ödevler	8
c. Madde Kapsamında Görülmeyen Hak ve Ödevler	9
d. Hak ve Uyuşmazlık Kavramları	10
2. Cezai Alan Kavramı	11
a. Suçun ulusal hukuktaki düzenlemesi	12
b. Suçun Niteliği	14
c. Fiilin Yaptırımının Niteliği ve Ağırlığı	15
II. Makul Sürede Yargılanma Hakkının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde Yer Alan Diğer Haklarla İlişkisi	16
A. AİHS 5. Maddesi İle Arasındaki İlişki	16
B. AİHS 13. Maddesi İle Arasındaki İlişki	19
C. AİHS 35. Maddesi İle Arasındaki İlişki	21

İKİNCİ BÖLÜM**MAKUL SÜRENİN BELİRLENMESİ VE DEĞERLENDİRME ÖLÇÜTLERİ****I. AİHM Açısından Makul Sürenin Şartının Değerlendirilmesinde Dikkate**

Alınacak Dönem 26

A. Sürenin Başlangıcı 26

B. Sürenin Sona Ermesi 28

II. Türk Hukuku Açısından Makul Sürenin Şartının Değerlendirilmesinde

Dikkate Alınacak Dönem 30

A. Sürenin Başlangıcı 30

1. Soruşturma Öncesi Dönemde Makul Sürenin Başlangıcı 30

a. Ön Alan Soruşturması 31

b. Kamu Görevlilerinin Yargılanması 32

2. Soruşturma Evresiyle Makul Sürenin Başlangıcı 34

B. Sürenin Sona Ermesi 35

1. Muhakemenin Hüküm ile Sona Ermesinde Makul Sürenin Sona Ermesi 38

2. Muhakemenin Hüküm Dışında Bir Kararla Sona Ermesinde Makul
Sürenin Sona Ermesi 40

III. Sürenin Makul Olup Olmadığının Belirlenmesinde Kullanılacak Ölçütler 41

A. Genel Olarak 41

B. Davanın Karmaşıklığı 43

1. Davanın Karmaşık Olmasına Neden Olan Hukuki Nedenler 43

a. Bekletici Mesele 43

b. Yetki ve Görevli Mahkemenin Belirlenmesi 46

2. Davanın Karmaşık Olmasına Neden Olan Fiili Nedenler 47

a. Tarafların Sayısı 47

b. Delillere İlişkin Nedenler	48
B. Başvurucunun Tutumu	52
1. Başvurucunun Kanuni Haklarını Kullanmasından Dolayı Davanın Uzamasına Neden Olan Davranışları	54
a. Hâkimin Reddi	54
b. Kanun Yollarına Başvuru	55
2. Başvurucunun Kötü Niyetli Olarak Davanın Uzamasına Neden Olan Davranışları	57
a. Kaçakların Yargılanması	57
b. Bireylere Hukuk Bilincinin Yerleşmemiş Olması	59
3. Müdafinin Tutumu	61
4. Başvurucunun Usulü Hızlandırmaya Yönelik Davranışları	63
a. İç Hukukta Görülen Dava Açısından	63
b. AİHM'e Başvuru Açısından	64
C. Yetkili Makamların Tutumu	64
1. Tebligat Prosedürü	65
2. Teknik Nedenler	68
a. Adliyelerin Durumu	68
b. Adliye Personelinin Durumu	68
c. Teknolojinin Kullanımı	70
3. Hâkimlerin ve Savcıların Atama, Tayin ve Terfi Durumları	72
4. Hâkimlerden Kaynaklanan Sebepler	76
5. Savcılardan Kaynaklanan Sebepler	77
6. Adli Kolluk Kurumu	79
7. Adli Tıp Kurumu'ndan Kaynaklanan Gecikmeler	80
8. Yasama Organından Kaynaklanan Nedenler	82

D. Davanın Hızlı Tamamlanmasının Özel Öneminin Olduğu Durumlar	84
1. Tutuklu Kişilerin Yargılamaları	84
2. Suça Sürüklenen Çocuklar Hakkındaki Yargılamalar ve Suçun Mağdurunun Çocuk Olduğu Yargılamalar	85

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YARGILAMANIN HIZLANDIRILMASI VE İŞ YÜKÜNÜN AZALTILMASINA İLİŞKİN DÜZENLEMELER VE HAK İHLALLERİNE KARŞI BAŞVURU YOLLARI

I. Türk Ceza Kanunu ve Ceza Muhakemesi Kanun’unda Yer Alan Düzenlemeler	88
A. Türk Ceza Kanunu’nda Yer Alan Düzenlemeler	88
1. Önödeme	88
B. Ceza Muhakemesi Kanunu’nda Yer Alan Düzenlemeler	90
1. Uzlaştırma	90
2.Soruşturma Yapılmasına Yer Olmadığına Dair Karar	97
3. Kovuşturmaya Yer Olmadığına Dair Karar	98
4. Kamu Davasının Açılmasının Ertelenmesi	101
5. Kesintisizlik İlkesi	103
6. İddianamenin Okunması Usulüne Son Verilmesi	105
7. Sanık Olmadan Duruşma Yapılması	106
8. Sesli ve Görüntülü Bilişim Sistemi (SEGBİS)	109
II. Soruşturma, Kovuşturma Veya Yargılama Hedef Sürelerinin Belirlenmesi Ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik	113
III. Makul Sürede Yargılanma Hakkının Sağlanabilmesi için Yapılan Yasal Düzenlemele	117
1. 6217 sayılı Kanun’da Yer Alan Düzenlemeler	117
2. 650 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname’de Yer Alan Düzenlemeler	122
3. 6352 Sayılı Kanun’da Yer Alan Düzenlemeler	123

4.6549 Sayılı Kanun’da Yer Alan Düzenlemeler	125
5. 6526 Sayılı Kanun’da Yer Alan Düzenlemeler	125
6. 6572 Sayılı Kanun’da Yer Alan Düzenlemeler	127
IV. Suç Olmaktan Çıkarma Hareketleri	128
V. Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Tazminat Komisyonu	131
SONUÇ	140
KAYNAKÇA	154

GİRİŞ

Ceza muhakemesinde yargılamaların makul sürede tamamlanamaması, cezaların önleyici etkisini azaltarak suçun yaygınlaşmasına neden olarak ceza adaletine olan güveni sarsmaktadır. Yargılamaların makul süreyi aşması, şüphelinin ya da sanığın uzun süre suç isnadı altında kalmasına ve masumiyet karinesinin ihlaline neden olurken; suç mağdurlarının ve toplumun da adalet beklentisinin gecikmesine neden olmaktadır. Yargılamanın uzamasıyla cezalandırma ile hedeflenen caydırıcılık etkisini anlamsızlaşmakta, delillerin değerlendirilmesi zorlaşmakta ve hatta bazı delillere aradan uzun zaman geçtiği için ulaşılmamak ve maddi gerçeğin ortaya çıkarılması zorlaşmaktadır. Bunun yanında yargılama çok uzun sürdüğü için davalar zamanaşımına uğramakta ve suçlular adaletin elinden kurtularak cezasızlık zırhıyla korunmaktadırlar.

Yargılamaların makul sürede tamamlanması gerekmele birlikte ceza muhakemesinin asıl amacının maddi gerçeğe ulaşmak olduğu ve bu amaçla yapılan işlemlerin hukuk devleti ilkesiyle ve başta adil yargılanma hakkı ve kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı olmak üzere insan haklarıyla çelişmemesi gerektiğine dikkat etmek gerekir. Bu sebeple makul sürede yargılama yapılması, ceza muhakemesinin amaçlarından yalnızca biridir. Bununla birlikte davaların aşırı uzaması hak arama özgürlüğü başta olmak üzere diğer hak ve özgürlüklerin tamamen anlamsız hale gelmesine neden olabilmektedir. Uzun süren yargılama tarafların mahkeme yolunu tercih etmekten vazgeçmesine neden olmakta ve bu durum mahkemeye erişme hakkını, hak arama özgürlüğünü engellemektedir.

Makul sürede yargılama, yargılamanın çabuk bitirilmesi anlamına gelmemektedir. Ceza muhakemesinin çabuk bitirilmesi hedefi, adil yargılanmanın gerçekleştirilmesine, maddi gerçeğe ve adalete ulaşmaya feda edilmemelidir. Muhakeme boyunca şüpheli ve sanığın savunma hakkı, hukuki dinlenilme hakkı, suçlamayı ve haklarını öğrenme hakkı korunmalı; yargılama geciktirilerek bu haklar zedelenmemelidir. Muhakemedeki gecikme ile çabukluk arasında denge davanın makul sürede bitirilmesi ile sağlanmalıdır.

Yargılamaların makul sürede tamamlanması ve yargılamadaki gecikmemelerin önlenmesi insan haklarına ilişkin temel metinlerde yer bulmuştur.

Bu çalışmada makul sürede yargılanmaya ilişkin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6/1. maddesinde yer alan düzenleme esas alınmıştır. Makul sürenin ne kadar olması gerektiği Sözleşme'de kesin olarak tanımlanmamakta, her davanın kendine özgü koşulları değerlendirilerek sürenin hangi aşamada makul olup olmadığı belirlenmektedir. Bu belirleme Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin koruma mekanizması olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından yapılmaktadır. Mahkeme'nin çok sayıda kararıyla oluşan içtihat, ceza muhakemesinde makul süre kavramının anlaşılmasına imkân verdiği gibi, iç hukuk uygulamaları bakımından yol gösterici olmuştur. Nitekim Anayasa Mahkemesi de makul süreye ilişkin belirlemeleri bu içtihatlarla paralel şekilde yapmaktadır.

Türkiye'de genelinde 2010-2017 yılları arasında açılan ceza davalarının soruşturma aşamaları istatistiki olarak incelendiğinde dosya sayılarının her yıl arttığı ve buna paralel olarak bir önceki yıldan devredilen dosya sayısının da arttığı, dosyaların görülme sürelerinin uzadığı görülmektedir¹. Kovuşturma aşamaları incelendiğinde ise dava sayılarında azalma olduğu fakat davaların görülme sürelerinin uzadığı görülmektedir². Kanun yolu aşamasındaki dosya sayıları son 10 yılda çok artmıştır³. Genel ortalama sürelerin yanında yıllarca süren davaların da azımsanamayacak miktarda olduğunu belirtmek gerekir. Nitekim Anayasa Mahkemesine 2012-2018 yılları arasında yapılan bireysel başvuruların %62'si adil yargılanma hakkına; adil yargılanma hakkına ilişkin başvuruların ise %81'i makul

¹ 2010-2017 yılı Cumhuriyet başsavcılıklarının soruşturma evresine ilişkin istatistikler incelendiğinde 2010 yılında 3 286 343 yeni dosya geldiği; 2017 yılında bu sayının 4 212 831 olduğu ve bu sayılar karşılaştığında dosya sayısının 7 yılda %28,2 arttığı görülmektedir. 2010 yılında bir önceki yıldan devren gelen dosya sayısının 2 824 759 olduğu; 2017 yılında bu sayının 4 266 721 olduğu görülmektedir. 2010 yılında toplam dosya sayısı 6 111 102; 2017 yılında 8 479 555'tir. 2010 yılında soruşturma aşaması tamamlanan dosyaların oranı %53,6'dan 2017 yılına gelindiğinde %43'e düşmüştür. http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/istatistik_2017/istatistik2017.pdf erişim tarihi:26.05.2018.

² 2010-2017 yılı Türkiye genelindeki ceza mahkemelerinin kovuşturma evresine ilişkin istatistikler incelendiğinde 2010 yılında toplam 3 219 326 dava olduğu, 2017 yılında bu sayının 2 636 851'e düştüğü görülmektedir. Buna karşın davaların ortalama görülme süresi 2010 yılında 266 iken 2017 yılında 281 güne çıkmıştır. http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/istatistik_2017/istatistik2017.pdf erişim tarihi:26.05.2018.

³ 2017 yılı itibariyle Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'na son on yılda gelen dosya sayısı %63,7, Ceza Genel Kurulu ve Ceza Dairelerinde %109,3 artmıştır. 2006-2016 yılları arasında Yargıtay Ceza Genel Kurulu ve ceza dairelerine gelen dosya sayısı %195,6'lık bir artış vardır. <http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/pdf/bulten2016.pdf> erişim tarihi: 26.05.2018.

sürede yargılanma hakkına ilişkindir⁴. Türkiye aleyhine Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne yapılan bireysel başvuruların %18'i makul sürede yargılanma hakkının ihlaline yöneliktir⁵.

Ceza muhakemesinde soruşturma ve kovuşturma aşamaların sürelerine ilişkin ve makul sürede yargılanma hakkının ihlaline ilişkin istatistiki veriler incelendiğinde, makul sürede yargılanma hakkının önemi anlaşılmaktadır. Bu açıdan çalışmamızın birinci bölümünde makul sürede yargılanma hakkının insan haklarıyla bağlantısı incelenecektir. Bu inceleme yapılırken Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde düzenlenen hak ve özgürlükler çerçevesinde sınırlama yapılacaktır. Makul sürede yargılanma hakkının adil yargılanma hakkının unsurlarından biri olması nedeniyle öncelikle adil yargılanma hakkının tanımı, uygulama alanı açıklanacaktır. Daha sonra makul sürede yargılanma hakkının Sözleşme'de yer alan diğer haklarla ilişkisi incelenecektir.

Çalışmanın ikinci bölümü makul süre şartının nasıl belirlendiği ve değerlendirme ölçütlerine ayrılmıştır. Makul sürenin başlangıcı ve sona ermesi açısından dikkate alınacak dönem Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi açısından ve Türk Hukuku açısından ayrı ayrı incelenecektir. Türk Hukuku açısından inceleme yapılırken, makul sürenin başlangıcının soruşturma evresi öncesi dönem ve soruşturma evresinin başlaması açısından ayrı ayrı incelenecektir. Makul sürenin Türk Hukuku'nda sona ermesi ise muhakemenin hüküm ile sona ermesi ve muhakemenin hüküm dışında bir kararla sona ermesi şeklinde ayrı ayrı incelenecektir. Bu bölümde ayrıca sürenin makul olup olmadığının belirlenmesinde kullanılacak ölçütler incelenecektir. Bu ölçütler Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından dört genel başlıkta toplanmaktadır. Biz çalışmamızda bu dört genel başlıktan yararlanarak ve fakat söz konusu ölçütlerin Türk Hukuku'ndaki yansımalarına değinerek inceleyeceğiz. Bu ölçütler, davanın karmaşıklığı, başvuruçunun tutumu, yetkili makamların tutumu ve davanın hızlı tamamlanmasının özel öneminin olduğu durumlar şeklindedir. Bu ölçütler incelenirken teorik tartışmaların yanında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin, Anayasa

⁴ http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/istatistikler/pdf/30042018_istatistik_tr.pdf erişim tarihi: 26.05.18 Bu noktada bir başvuruda birden fazla hakkın ihlal edildiğine karar verilebildiğine dikkat etmek gerekmektedir.

⁵ https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_analysis_2017_ENG.pdf erişim tarihi: 26.05.18.

Mahkemesi'nin ve Yargıtay'ın makul sürede yargılanma hakkının ihlaline yönelik vermiş olduğu kararlar da incelenecektir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise makul sürede yargılanma hakkının gerçekleştirilmesi adına, yargılamanın hızlandırılması ve iş yükünün azaltılmasına ilişkin Türk Hukuku'nda yer alan düzenlemeler ve hak ihlallerine karşı getirilen başvuru yolları incelenecektir. Bu bağlamda öncelikle 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nda yer alan düzenlemeler incelenecektir. Daha sonra Soruşturma, Kovuşturma veya Yargılama Hedef Sürelerinin Belirlenme ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik ve makul sürede yargılanma hakkının sağlanabilmesi için yapılan diğer yasal düzenlemeler incelenecek incelenecektir. Yargılama makamların iş yükünün azaltılması amacıyla bazı fiillerin suç olmaktan çıkarılması incelendikten sonra Anayasa Mahkemesi'nde bireysel başvuru hakkı tanınmadan önceki dönemde makul sürede yargılanma hakkının ihlaline ilişkin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne yapılan başvurulara ilişkin iç hukuk yolu olarak düzenlenen Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Tazminat Komisyonu'nun yapısı ve kararları incelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MAKUL SÜREDE YARGILANMA HAKKININ İNSAN HAKLARI İLE BAĞLANTISI

I. Makul Sürede Yargılanma Hakkının Adil Yargılanma Hakkı İçerisindeki Yeri

A. Adil Yargılanma Hakkının Tanımı

Adaletin kendisinden beklenen işlevleri yerine getirebilmesi için uyması gereken asgari standartlara adil yargılanma ilkesi adı verilir⁶. Yargılamanın gerçekleri yansıtabilmesi için, uyuşmazlığın tarafları arasında fiili ve hukuki bir fark gözetmeden, iddia ve savunmaların eşit ölçülerde ve karşılıklı olarak yapıldığı yargılama, adil bir yargılamadır⁷.

Adil yargılanma hakkı esasen sadece yargılama faaliyetiyle değil; muhakemenin bütünüyle ilişkilidir. Yargılama, muhakemeyi oluşturan üç görevden(iddia, savunma, yargılama) sadece birini ifade eder⁸. Bu çalışmada, muhakeme süreci içerisinde iddia-savunma-yargılama faaliyetleri bir bütün olarak düşünülüp adil ve makul sürede yargılanma hakları bu üç faaliyeti kapsayacak şekilde ele alınmaktadır. Makul sürede yargılanma hakkı sadece failin sahip olduğu bir hak dâhilinde anlaşılmamalıdır⁹.

Adil yargılanma terimi yerine adil muhakeme terimi daha doğru bir kullanım olacaktır¹⁰. Söz konusu ilke için adaletin tam olarak yerine getirilmesi hakkı¹¹, doğru

⁶ Kerem Altıparmak, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Makul Sürede Yargılama Hakkı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1998, s.2.

⁷ Sühey Donay, **İnsan Hakları Açısından Sanığın Hakları ve Türk Hukuku**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1982, s.41.

⁸ Veli Özer Özbek, Koray Doğan, Pınar Bacaksız, İlker Tepe, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016, s.40; Bahri Öztürk, Durmuş Tezcan, Mustafa Ruhan Erdem, Özge Sırma, Yasemin F. Saygılar Kırıt, Özdem Özaydın, Esra Alan Akcan, Efser Erden Tütüncü, **Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku Ders Kitabı**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017, s.63.

⁹ Karşı görüş: Anayasa Mahkemesi, 09.01.2014 tarihli ve 2014/11084 Başvuru Numaralı Kararı, Resmi Gazetede Yayımlı Tarihi: 14.03.2017, "...Bir ceza davasında üçüncü kişilerin cezalandırılmasını talep eden mağdur, suçtan zarar gören, şikâyetçi veya katılan sıfatını haiz kişiler Sözleşme'nin 6. maddesinin koruma alanı dışında kalmaktadır... 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ile ceza muhakemesinde şahsi hak iddiasında bulunma imkânı ortadan kalkmıştır. Bu nedenle bir ceza davasında mağdur, suçtan zarar gören, şikâyetçi veya katılan sıfatını haiz kişilerin yargılamanın uzun sürmesine ilişkin ihlal iddialarının adil yargılanma hakkı kapsamında değerlendirilmesi mümkün değildir."

¹⁰ Özbek, Doğan, Bacaksız, Tepe, s. 57.

¹¹ Right to good administration of justice.

yargılanma¹², dürüst yargılama¹³ terimleri kullanılabilir. Çalışmamızda, yargılama kelimesi tek taraflı olarak bir hâkim ya da mahkeme tarafından yargılanan failin müdahil olduğu faaliyeti tanımlamak için kullanılmamaktadır. Literatüre yerleşmiş olduğundan dolayı çalışma boyunca adil yargılanma hakkı ve makul sürede yargılanma hakkı terimleri kullanılacaktır.

B. Adil Yargılanma Hakkının Uygulama Alanı

Adil yargılanma hakkı mahiyeti itibariyle makul sürede yargılanma hakkıyla sıkı bir bağ içerisinde. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin(AİHS) 6. maddesi adil yargılanma hakkı ile kanuni, tarafsız ve bağımsız bir mahkemede yargılanma hakkını, hakkaniyete uygun yargılanma hakkını, aleni yargılanma hakkını düzenlemekle¹⁴ birlikte; tüm muhakeme sürecinin makul sürede bitirilmesini de güvence altına almıştır. Bu hakkın içerdiği birçok unsur¹⁵ esasen aynı amacı; muhakemenin adil bir şekilde yürütülmesini amaçlar. Nitekim Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) adil yargılanma hakkının, birbirinden farklı ancak aynı temel fıkirden kaynaklanan hakları düzenlediği ve birlikte ele alındığında tek bir hak olarak tamamlandığını ifade etmiştir¹⁶. Bir hakkın unsurlarını oluşturan farklı hakların her biri kendi içerisinde önemli olmakla birlikte makul sürede yargılanma hakkı adil bir yargılama için ayrı bir öneme sahiptir. Zira davaların aşırı uzaması diğer güvencelerin tamamen anlamsız hale gelmesine neden olabilmektedir. Uzun süren muhakeme, davanın taraflarının yargıya olan güvenini sarsarak tarafların mahkeme yolunu tercih etmekten vazgeçmesine neden olmakta ve bu durum mahkemeye erişme hakkını, hak arama özgürlüğünü engellemektedir¹⁷.

Birleşmiş Milletler(BM) İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 10. maddesinde adil yargılanma hakkı açısından hak ve yükümlülüklerden

¹² Altıparmak, s.2.

¹³ Donay, s.41.

¹⁴ Tekin Akıllıoğlu, **İnsan Hakları: Kavram – Kaynaklar Ve Koruma Sistemleri**, A.Ü. S.B.F. İnsan Hakları Merkezi Yayınları, Ankara 1995, s.46; A. Şeref Gözübüyük, Feyyaz Gölcüklü, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Ve Uygulaması: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme Ve Yargılama Yöntemi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2013, s.267.

¹⁵ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinde adil yargılanma hakkı düzenlenmiştir. Maddenin içerdiği unsurların bir kısmı açıkça sayılmakla birlikte bazı unsurlar Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarıyla belirlenmiştir. Mahkemeye başvurma hakkı, silahların eşitliği ilkeleri buna örnek gösterilebilir. Golder Kararı/Birleşik Krallık 21.02.1975.

¹⁶ Golder Kararı/Birleşik Krallık, 21.02.1975, para.28.

¹⁷ Altıparmak, s.3.

bahsedilmektedir. Bu hak ve yükümlülüklerin madde kapsamında kabul edilebilmesi için medeni alanda ya da cezai alanda olması gerektiği düzenlenmekle yetinilmiştir. AİHS'in 6. maddesinin 1. fıkrası, medeni hak ve yükümlülüklerden ve cezai alandan bahsederek güvence kapsamına aldığı hak ve yükümlülüklerin niteliğinin nasıl olması gerektiğini düzenlemiştir. Bu bakımından sözleşmenin 1. fıkrasının uygulanabilmesi ve makul süre şartının hangi durumlarda ihlal edildiğinin belirlenebilmesi için medeni hak ve yükümlülük ve cezai alan kavramlarından ne anlaşılması gerektiğinin üzerinde durulması gerekir.

1. Medeni Hak ve Yükümlülük Kavramı

a. Genel

Bir hakkın veya yükümlülüğün medeni hak ve yükümlülük kapsamına girip girmediğinin anlaşılması için, söz konusu hakkın bir ülkenin iç hukukunda nasıl değerlendirildiğine bakılmalı ve fakat iç hukuktan bağımsız genel bir niteleme yapılmalıdır¹⁸. AİHS'in 6/1. maddesinin sadece iç hukukta tanınmış medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin uyuşmazlıklar bakımından uygulanabileceği, ulusal hukuktaki düzenleme ile sınırlandırılmış bir güvence sağladığı¹⁹ yorumu farklı ulusal düzenlemeler nedeniyle farklı standartların doğmasına neden olabilecek ve AİHM'in ulaşmaya çalıştığı otonom kavramlar yaratma amacına ters düşecektir.

AİHS'in 6/1. maddesi medeni hak ve yükümlülük ve cezai alan için tanımlama yapmadan tüm bu terimleri otonom kavramlar olarak tanımlanmaktadır²⁰. AİHM bir olayın medeni hak ve yükümlülük kavramı içerisinde değerlendirilebilmesi için hangi mevzuatın (medeni hukuk, ticaret hukuku, idare hukuku) uygulandığı ya da muhakemenin hangi mercide (mahkeme, idari organ) görüldüğünün önemli olmadığından²¹ bahsederek dolaylı olarak otonom anlayışı benimsediğini göstermiştir. Bir hakkın medeni hak olup olmadığının belirlenmesi için hakkın niteliğinin; konusu ve sonucunun göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtmiştir²². Mahkeme medeni hak ve yükümlülük kavramını otonom bir kavram

¹⁸ Altıparmak, s.20.

¹⁹ Bodén/Sweden Kararı, 27.10.1987, para.28.

²⁰ Richard Clayton, Hugh Tomlinson, **Fair Trial Rights**, Oxford University Press, Oxford, 2010, s.120; Gözübüyük, Gölcüklü, 2013, s.268; Le Compte, Van Leuven ve De Meyere Kararı/Belçika, 23.06.1981, para.90-95.

²¹ Ringeisen Kararı/Avusturya, 23.06.1973, para.94.

²² König Kararı/Almanya, 28.06.1978, para.88.

olarak değerlendirip soyut bir tanım yapmak yerine her olayın somut koşullarını değerlendirerek sonuca varmaktadır²³. Bir hakkın medeni hak kapsamına girmesi iç hukukta nasıl tanımlandığı²⁴, hangi mahkemede görüldüğünden çok hakkın içeriği önemlidir. Zira bir ülkenin iç hukukunda kamu hukuku alanında düzenlenmiş olan bir hak, başka bir ülkenin hukukunda özel hukuk alanında düzenlenmiş olabilir. Bu kavramlara iç hukuktaki nitelendirmelere bağlı kalarak koruma sağlanırsa AİHS'in 6. maddesinin koruma alanı ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilirdi²⁵.

b. Madde Kapsamında Görülen Hak Ve Ödevler

Medeni hak ve yükümlülük kavramı özel (private) haklar ile aynı anlama gelmeyip;²⁶ sözleşmede yer alan kamu haklarının da bu kavram içerisinde yer alması mümkündür. Özel hukuk alanına giren ticaret ilişkileri²⁷, haksız fiilden doğan tazminat davaları²⁸, aile hukuku ilişkileri²⁹ ve kişilik haklarının³⁰ medeni hak ve yükümlülük kapsamına girdiği açıktır³¹. Ancak idare hukukuna ilişkin, devlet ile birey arasındaki uyuşmazlıklar ya da cezai alan dışındaki kamu hukuku ihtilafları açısından AİHM m. 6/1'in uygulama alanı bulup bulamayacağı tartışılmaktadır. AİHM kararlarına göre medeni hak ve yükümlülük niteliğinde olan idari işlemler aşağıdaki şekilde kategorilere ayrılabilir:

- a. İdari organların işlemlerinin medeni hak niteliğinde olduğu durumlar genellikle mülkiyet hakkını etkileyen ve mali sonuçları olan idari işlemler ve kararlardır. Kamulaştırma, tarım arazisinin birleştirilmesi, mülkiyete ilişkin işlemler bu

²³ Sibel İncoğlu, **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı Kamu ve Özel Hukuk Alanlarında Ortak Yargısal Hak ve İlkeler**, Beta Basım, İstanbul 2005, s.21; Gözübüyük, Gölcüklü, s.269; Benthem Kararı/Hollanda, 23.10.1985, para. 34.

²⁴ “Bir hakkın Sözleşme’deki anlamıyla medeni bir hak olup olmadığına, iç hukukta hangi hukuk içinde sınıflandırıldığına değil, hakkın maddi içeriğine ve etkilerine bakılarak karar verilir. Mahkeme bu denetim görevini yerine getirirken, Sözleşme’nin amaç ve gayesi ile birlikte, diğer Sözleşmeciler Devletlerin ulusal hukuk sistemlerini de göz önünde tutar.” König/Almanya kararı, para.88.

²⁵ İncoğlu, s.20.

²⁶ İncoğlu, s.23; Gözübüyük, Gölcüklü, s.270; König Kararı/Almanya, para.95.

²⁷ Barthold Kararı/Almanya 25.03.1985.

²⁸ Golder Kararı/Birleşik Krallık 21.02.1975.

²⁹ Rasmussen Kararı/Danimarka 28.11.1984.

³⁰ Fayed Kararı/Birleşik Krallık 21.09.1994.

³¹ Gözübüyük, Gölcüklü, s.270.

kapsamdadır³². Ancak kamu yararı amacı daha ağır basan kararlar mali sonuçları olsa da medeni hak kapsamında görülmemektedir³³.

- b. Ticari faaliyetlerin yürütülmesi medeni hak kapsamında değerlendirilmiştir. Bir meslek veya sanatı icra etmeyi engelleyecek kararlar da medeni hak kapsamında değerlendirilmektedir³⁴.
- c. İdarenin kusurundan kaynaklanan zararların tazmin edilmesi talebi medeni hak kapsamında değerlendirilmiştir. Bir ülkenin iç hukukunda kamu hukuku kapsamında olması bu talebin medeni hak kapsamında olmasına engel olmamıştır³⁵. Belirtilen düzenlemelerde yer verilen güvenceler, başvuranın haklarına zarar veren idari fiiller nedeniyle uğranılan zararın tazmini talebiyle açılan davalar medeni hak kapsamında olacaktır³⁶.
- d. Aile ilişkilerinden kaynaklanan, özellikle çocukların koruma altına alınması, velilerin çocuklarla ilişkileri, evlat edinmeye ilişkin kararlar medeni hak kapsamında görülmüştür³⁷.
- e. Çalışma hayatı, sosyal sigorta, iş sözleşmesinin bozulması, işten çıkarmayla ilgili idari işlemler medeni hak kapsamındadır. Özellikle sosyal güvenlik hukuku kapsamındaki hakların medeni hak olarak görülmesi oldukça tartışmalıdır. Ancak AİHM bu hakkın bireyler açısından kanuni bir hak olduğunu, aldığı sosyal güvenlik ödeneğinin geçimini sağlaması için önemli olduğunu ve sosyal güvenlik ödeneğinin toplanış şeklinin özel sigorta sözleşmeleriyle ortak noktaları olduğunu belirterek bu hakkın medeni hak kapsamında olduğuna karar vermiştir³⁸.

c. Madde Kapsamında Görülmeyen Hak ve Ödevler

Kamusal yönü ağır basarak medeni hak ve yükümlülük kapsamı dışında kalan haklar; siyasi haklar³⁹, vergilendirmeden kaynaklı uyuşmazlıklar⁴⁰, kişi

³² Gözübüyük, Gölcüklü, s.271.

³³ Kerem Altıparmak, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Makul Sürede Yargılama Hakkı”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi** Cilt: 53 Sayı: 1, Ankara, 1998,ss.1-35, s.16.

³⁴ Gözübüyük, Gölcüklü, s.271; Altıparmak, s.37; Tre Traktörer Aktiebolag Kararı/İsveç, 07.07.1989, para.36; König Kararı/Almanya, para.93.

³⁵ Devlet görevlilerinin hatalarından dolayı hastalanan hastanın tazminat talebi medeni hak kapsamında değerlendirilmiştir. X Kararı/Fransa,30.03.1992.

³⁶ Anayasa Mahkemesi, Başvuru Numarası: 2012/1198, Karar Tarihi: 07.11.2013, para.44; Anayasa Mahkemesi, Başvuru Numarası: 2013/8475, Karar Tarihi: 21.05.2015, para.63.

³⁷ Erickson Kararı /İsveç 22.06.1989, para.73; Olsson Kararı /İsveç, 27.03.1998, para.88-91.

³⁸ Feldbrugge Kararı/Hollanda, 29.05.1986, para.26-29; Deumeland Kararı /Almanya, 29.05.1986, para.60-73.

³⁹ X Kararı /İngiltere, 07.11.1978.

özgürlüğünün sınırlandırılması⁴¹, yabancıların ülkeye kabulü ve sınır dışı edilmeleri, devlet memurluğu statüsüne ilişkin haklardır.

Devlet ile kamu görevlileri arasındaki uyuşmazlıklarda m.6/1'in uygulanıp uygulanamayacağının belirlenmesi için AİHM birtakım ölçütler belirlemiştir. Memuriyetin görev ve sorumluluklarının niteliğini esas alarak belirlediği bu ölçütlere fonksiyonel ölçütler ismi verilmektedir. Buna göre söz konusu faaliyet kamu yönetimine özgü nitelikler taşıyorsa, devlet ve diğer kamusal toplulukların genel yararlarını koruması gerekiyorsa ve bu hizmeti yerine getirmek için kamu gücünü kullanan kişi olarak hareket ediyorsa uyuşmazlık m.6/1'in kapsamı dışında olacaktır. Bu noktada özellikle kolluk faaliyeti yürüten kamu görevlilerinin kapsam dışında kaldığı söylenebilecektir⁴². Devlet memurluğuna giriş ve memurluğun sona ermesini düzenleyen kurallar medeni hak ve yükümlülük kapsamında değerlendirilmektedir⁴³. Devlet memurlarına ilişkin doğrudan parasal nitelikli uyuşmazlıklar medeni hak kapsamına girebilmektedir⁴⁴. Ancak uyuşmazlık idarenin takdir yetkisinde olan⁴⁵ ya da disiplin hukukuna⁴⁶ ilişkin konularda ise medeni hak kapsamına girmeyecektir.

d. Hak ve Uyuşmazlık Kavramları

Bir hakkın uygulama alanının tanımlanması kadar uygulama koşullarının belirlenmesi de önemlidir. AİHS m. 6/1'in medeni hak ve yükümlülük açısından uygulama koşulları bir hakkın var olması ve bu hak konusunda bir uyuşmazlık olmasıdır⁴⁷.

Hak kavramı açısından öncelikle iç hukukta tanınmış bir hak mevcut olmalıdır. Ulusal merciler önünde ileri sürülüp savunulamayan bir iddia m.6/1 kapsamında ele alınamayacaktır⁴⁸. AİHM, medeni hak ve yükümlülük kavramlarını otonom kavramlar olarak ele almasına rağmen bu sadece usule ilişkin bir güvence sağladığı için iç hukukta hak olarak kabul edilmeyen bir talebe karşı m.6/1 güvence

⁴⁰ Salabiaku Kararı/Fransa, 7.10.1988.

⁴¹ Neumeister Kararı /Almanya, 27.06.1968, para.24.

⁴² Pellegrin Kararı/Fransa 08.12.1999; Gözübüyük Gölcüklü, s. 273.

⁴³ Glasenapp ve Kosiek Kararı/Almanya, 28.08.1996, para.49.

⁴⁴ Altıparmak, s.41.

⁴⁵ Lombourdiere Kararı /Fransa, 04.07.2000.

⁴⁶ Gallo Kararı/İtalya, 02.09.1997, para.15-20.

⁴⁷ Gözübüyük Gölcüklü, s.274.

⁴⁸ Gözübüyük Gölcüklü, s.274.

sağlayamayacaktır. Ancak söz konusu hakkın iç hukukta belli bir içerikte, belli bir şekli şartta düzenlenmiş olması gerekmez⁴⁹. İç hukukta tanınan hakkın aynı zamanda AİHS’de tanınmış olması da şart değildir⁵⁰. İç hukukta dava hakkının sınırlandırılması m. 6’nın ihlaline neden olmayacaktır. Ancak bu durum devletlerin iç hukukta bir düzenlemeyle bireylerin mahkemeye başvuru haklarının sınırlandırabileceği anlamına gelmeyecektir. Zira medeni hak ve taleplerin keyfi sınırlandırılmasının denetimi yapılabilecektir⁵¹.

Uyuşmazlık kavramı, AİHM tarafından muhakeme hukukunda olduğu gibi şekli ve dar anlamda değil maddi hukukta olduğu gibi geniş yorumlanarak “iddia” anlamında kullanılmaktadır⁵². Başvurucunun iddiasında mutlaka haklı olması gerekmez ancak çekişmenin varlığı gereklidir. Uyuşmazlık gerçek ve ciddi nitelikte olmalı ve sadece bir hakkın tespiti için değil; bir talep için açılmış olmalıdır⁵³.

2. Cezai Alan Kavramı

AİHS’de yer alan cezai alan kavramı da tıpkı medeni hak ve yükümlülükler gibi otonom bir kavramdır⁵⁴. Ancak Mahkeme suç isnadı kavramının kapsamının belirlenmesine, medeni hak ve yükümlülükler kavramına göre daha titiz yaklaşmaktadır. Zira AİHS 6. maddenin birinci fıkrası hem medeni hak ve yükümlülük hem de cezai alan için uygulanırken, ikinci ve üçüncü fıkralar sadece suç isnatlarına uygulanmaktadır.

Suç isnadının şekli, zamanı ya da isnadı yöneltti makam değil; isnadın içeriği önemlidir. Özellikle idari yaptırımlar bakımından oldukça önemli olan bu durum idari yaptırım-cezai yaptırım ayrımını gündeme getirmektedir. AİHS m.6/1’de yer alan cezai alan yalnızca ceza hukuku kapsamına giren suçlar için güvence sağlamakta idari müeyyideleri dışlamaktadır.

Sözleşmeye taraf devletlerin iç hukuklarında bir fiilin neticesini suç olarak düzenlemeleri hususunda herhangi bir sınırlama yoktur. Ancak bu fiili suç, kabahat

⁴⁹ H Kararı /Belçika,30.11.1987, para.40.

⁵⁰ Neves e Silva Kararı/Portekiz,27.04.1989, para.36.

⁵¹ Fayed Kararı/Birleşik Krallık, 21.09.1994, para.65.

⁵² Gözübüyük Gölcüklü, s.274; Hammer Kararı/Fransa, 07.08.1996 para.73-74.

⁵³ Sporrang ve Lönnroth Kararı/İsveç, 23.09.1982, para.81.

⁵⁴ Gözübüyük Gölcüklü, s.275; Adolf/Avusturya Kararı, 02.03.1982, para.30; Öztürk Kararı /Almanya 21.02.1984.

ya da düzen ihlali olup olmadığının belirlenmesi tamamen Sözleşmeye taraf devletlerin takdirine bırakılırsa sözleşmenin 6. ve 7. maddelerinin uygulanması da devletlerin takdirine bırakılmış olur⁵⁵. Bu açıdan Sözleşme'nin güvencesi kapsamına aldığı bir hakkın ihlal edilmemesi hangi fiillerin suç olarak nitelendirileceği konusunda devletlerin takdir yetkisinin sınırını oluşturacaktır⁵⁶. Ancak cezai alanda kabul edilen bir suçun bu alandan çıkarılıp idari yaptırım alanına dâhil edilmesi kabul edilemez. Zira cezai alanda kabul edilen fiiller AİHS m. 6/1 alanında kalarak daha etkin koruma mekanizmalarına sahip olacaktır.

Ceza hukuku alanında olan her işlem için 6. madde kapsamında güvence sağlanamaz. Söz konusu işlemlerin cezai alanda kabul edilen bir isnadın tespitine yönelik usul işlemi olması gerekir. Bu bakımdan önlemler, yardımcı işlemler, ceza infaz kurumlarını niteliğini belirleyen kararlar m. 6/1 kapsamında korunamayacaktır⁵⁷.

AİHM *Engel Kararı*'nda, m. 6'nın yeknesak uygulanması için bir isnadın cezai alanda olup olmadığının belirlenmesi için üç kıstas belirlemiştir. Bu kıstaslar; suçun ulusal hukuktaki düzenlemesi, suçun niteliği, fiilin yaptırımının niteliği ve ağırlığıdır⁵⁸.

a. Suçun ulusal hukuktaki düzenlemesi

Bir fiilin ceza olarak ya da idari yaptırım⁵⁹ olarak adlandırılması, fiilin sonucunda uygulanacak olan cezai ya da idari müeyyidenin niteliksel ya da niceliksel ayrimından kaynaklanmaktadır. Niteliksel ayırma göre bu iki müeyyide kendine özgü özelliklere sahip ve birbirinden tamamen farklıyken; niceliksel ayırma göre sadece içerdikleri hukuka aykırılığın hafifliği ya da ağırlığı hususunda farklılık

⁵⁵ Emine Eylem Aksoy, **Ceza Yargılamasında Makul Süre**, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2001, s.30.

⁵⁶ Altıparmak, s.46.

⁵⁷ Altıparmak, s.47.

⁵⁸ Engel ve Diğerleri Kararı/Hollanda, 08.06.1976, para.82.

⁵⁹ İdari yaptırım kavramı yerine idari ceza-idari suç kavramlarının tercih edilmeme sebebi, bu kavramların söz konusu fiilleri ceza hukukunun alanına yaklaştırıyor olmasıdır. İdari yaptırım nitelemesinin esas amacı fiilleri suç ve cezalardan ayırmak olduğundan dolayı bu fiilleri her ne kadar başında 'idari' kelimesi kullanılsa da suç ve ceza kapsamına sokmamak gerekir. Nitekim Viyana 14. Uluslararası Ceza Kongresinde idari yaptırımları ifade eden kavramların suç ve cezalardan ayırt ediciliği olan kavramlar olması gerektiği belirtilmiştir. Yücel Oğurlu, **İdari Yaptırımlar Karşısında Yargısal Koruma**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2000, s.36.

vardır⁶⁰. Niceliksel ayrıma katılmak mümkün görünmemektedir, zira bazı idari yaptırımların ağırlığı cezai yaptırımlardan daha fazla olabilmektedir⁶¹.

İdari ve cezai yaptırımların ayrımı için kullanılan bir başka ölçüt, yaptırım kararını veren karar organının esas alındığı organik ölçüttür. İdari yaptırım, yasaların açıkça yetki verdiği ve yasaklamadığı durumlarda, yargı organlarının araya girmediği, doğrudan idarenin bir işlemi ile verilen müeyyidelerdir⁶². Ancak AİHM, madde 6'nın uygulama alanını belirlerken organik değil maddi yorumu benimsemiş ve bağımsız idari otoritelerin uyguladığı yaptırımların cezai niteliğinin ağır basması halinde adil yargılanma hakkına uygunluk incelemesi yapabileceğine karar vermiştir⁶³.

Bir fiil ceza hukukunun bir parçası kabul ediliyorsa *ipso facto* cezai alan içerisinde kabul edilip diğer kıstaslara başvurulmayabilir. İsnat olunan fiil, ceza kanunlarında suç olarak nitelendirilmiş ve yargılama aşamasında ceza hukukunun kuralları uygulanmış ise, ayrıca bir uygulanabilirlik incelemesi yapılmaksızın kendiliğinden adil yargılanma hakkının kapsamına girer⁶⁴. Ceza hukukunun kapsamı geniş yorumlanarak ceza kanunu dışında ceza hukukunun bir parçası olan sair mevzuat da cezai alanda kabul edilir⁶⁵. Ancak fiil iç hukukta ceza hukuku kapsamında düzenlenmemişse madde 6/1'in kapsamı dışında demek doğru olmayacaktır. Zira suçun ulusal hukuktaki düzenlemesi cezai alanı belirlemede sadece başlangıç noktasıdır. Bunun yerine *Engel Kararı*'nda belirtilen diğer iki kıstası; suçun niteliği ve fiilin yaptırımının niteliği ve ağırlığı kıstaslarını da incelemek gerekecektir.

⁶⁰ Fatih Selami Mahmutoglu, "Suç - Kabahat Ayrımı – İdari Ceza Hukukunun Temelleri", **İstanbul Kültür Üniversitesi Uluslararası İdari Ceza Hukuku Sempozyumu**, İstanbul, 2009, s. 42.

⁶¹ İdari ve adli para cezaları karşılaştırıldığında bazı durumlarda maddi meblağın idari para cezalarından yüksek olduğu görülmektedir. Pek tabi adli para cezaları nitelikleri itibariyle cezai müeyyideler olup bu cezayı alan kişilerin adli sicil kaydına işlendiği için verilen örnek sadece maddi meblağ açısından dır.

⁶² İl Han Özay, **İdari Yaptırımlar**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1985, s.35; Anayasa Mahkemesi, Esas Sayısı: 2000/43, Karar Sayısı: 2004/60, Karar Tarihi: 13.05.2004.

⁶³ Meltem Gürsel Kutlu "Sermaye Piyasası Kurulu'nun Denetimi", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Prof. Dr. İrfan Baştuğ Anısına Armağan**, Cilt: 7, İzmir, 2005, s.537.

⁶⁴ Weber Kararı/İsviçre, 22.05.1990, para.32-34.

⁶⁵ Örneğin Salabiaku kararında Fransız Gümrük Kanunun ceza hukukunun kapsamında yer aldığı belirtilmiştir. Salabiaku Kararı/Fransa, 07.10.1988, para.24.

b. Suçun Niteliği

Hukuka aykırılık unsurunun sosyal düzenin temellerini ihlal etmesi açısından, idari düzeni bozan fiil ile ceza hukukundaki suç fiili arasında bir fark bulunmamaktadır⁶⁶. Ceza hukukundaki müeyyideler toplumsal düzene aykırılıklara ve ceza kanunda suç olarak tanımlanmış fiillere karşı uygulanırken; idari yaptırımlar idari düzenin sağlanması, idarenin kendi işleyişinin sağlanması ve iç düzeninin korunması için uygulanır⁶⁷. Ancak idari yaptırımların yalnız idari çıkarları koruduğu fikri artık savunulmamakta; kamu düzenini sağlamak üzere kolluk kuvvetlerinin faaliyetleri başta olmak üzere toplumsal hayatı ve nihayetinde sosyal düzeni koruduğu ileri sürülmemektedir⁶⁸. İdari yaptırım ve cezanın esas farklılığı yaptırımın hukuki konusunun ne olduğuna bağlı görülmekte ve yaptırımın düzenlemesi ile asıl amaçlanan sosyal düzeni ihlal edenleri cezalandırmak ve ikincil amaç sosyal disiplin sağlamak ise bunun bir suç olduğu; eğer asıl amaçlanan sosyal disiplinin sağlanması ise idari yaptırım olduğudur⁶⁹.

İdari yaptırım- ceza ayrımı için yaptırımın belli bir gruba mı yönelik olduğu yoksa toplumun tamamı için mi uygulandığı kıstası hareket noktalarından birisidir. Ancak bu ayrım kişi sayısı olarak değil kişilerin nitelikleri bakımından değerlendirilmelidir⁷⁰. Toplumun genelini ilgilendiriyor olması toplumda yaşayan herkese uygulanmasını gerekli kılmayacağı gibi belli bir kesime uygulanıyor olması az sayıda kişiye uygulanıyor anlamına gelmemelidir.

AİHS'in amaçlarından biri olan ulusal hukukların çeşitliliğinin ötesinde ortak bir içtihat ortaya koymak açısından suçun niteliği kıstası, suçun ulusal hukuktaki düzenlenmesi ölçütüne nazaran daha üstün kabul edilmektedir⁷¹.

⁶⁶ Sema Ayatar Kızılyar, "Ceza Yaptırımı İle İdari Yaptırım Ayrımı", **Yaşar Üniversitesi Elektronik Dergisi**, Cilt 8, Özel Sayı, 2013, ss.1637-1667, s.1659.

⁶⁷ Mahmutoglu, s.42; Öztürk Kararı/Almanya, 21.02.1984, para. 52.

⁶⁸ Oğurlu, s. 32.

⁶⁹ Sulhi Dönmezer, Sahir Erman, **Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Genel Kısım, Cilt I**, İstanbul, 1997, s.106-108.

⁷⁰ Weber Kararı/İsviçre, 22.05.1990, para.33.

⁷¹ Groupes de Recherches Droits de l'Homme et Logique Juridique "La matière pénale au sens de la Convention européenne des droits de l'homme, flou du droit pénal" Rev.science.crim.4,1987, (aktaran) Emine Eylem Aksoy, **Ceza Yargılamasında Makul Süre**, Galatasaray Üniversitesi Kamu Hukuku Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2001, s.33

c. Fiilin Yaptırımının Niteliği ve Ağırlığı

Fiilin niteliği ve ağırlığı kıstası AİHS'in insan hakları, kişi özgürlüğü ve güvenliğini koruma amacının bir yansıması olarak diğer kıstaslara göre daha üstün kabul edilmektedir⁷².

Yaptırımlar, cezalandırıcı ya da caydırıcı niteliklere sahiptirler. Ceza hukukundaki yaptırımlar bir başka deyişle cezalar, kişiyi yoksunluğa tabi tutmak, suçluları ıslah etmekle cezalandırıcı; suç işlemeyi önleme özelliğiyle caydırıcı niteliğe sahip olmanın yanında topluma yeniden kazandırma amacı güderek yapıcı özelliğe sahiptir⁷³. İdari yaptırımların ise daha çok cezalandırıcı niteliği ağır basmakta, önleme amacı ikincil planda kalmaktadır. Ancak fiilin niteliğine göre cezai alana dâhil olup olmadığı belirlerken bu kıstaslar yeterli olamamaktadır. Zira hem idari yaptırımların hem de cezaların temelinde cezalandırıcı-caydırıcı olma nitelikleri taşıması yaptırım uygulamanın doğası gereği görülmektedir⁷⁴.

AİHM, kural olarak hürriyeti bağlayıcı yaptırımları cezai alan içerisinde görmektedir. Bu yaptırımın disiplin yaptırımı sonucunda verilmiş olması onu cezai alanın dışına çıkarmayacaktır⁷⁵. Ancak hürriyeti bağlayıcı yaptırımların süresi AİHM için belirleyici bir kıstas olarak değerlendirilmiştir. Çok kısa süreli yaptırımlar cezai alan içerisinde görülmemiştir⁷⁶. Sürenin cezai alan içerisinde olup olmadığı hesaplanırken verilen ceza değil soruşturmada isnat edilen azami ceza miktarı göz önünde bulundurulmuştur.

Para cezaları, eğer tazmin etme amacı değil de cezalandırma amacı ön plandaysa m. 6'nın uygulama alanı içerisinde değerlendirilecektir⁷⁷. AİHM, para cezasının ağırlığını ve fiilin niteliğini göz önünde bulundurmaktadır. Adli para cezası bazı

⁷² Aksoy, s.33.

⁷³ Kayıhan İçel, Füsün Sokullu-Akıncı, İzzet Özgenç, Adem Sözüer, S. Fatih Mahmutoglu, Yener Ünver, **Yaptırım Teorisi**, Seçkin Yayıncılık, İstanbul 2000, s.4.

⁷⁴ Öztürk Kararı/Almanya, 21.02.1984, para. 53.

⁷⁵ İngiliz hukukunda disiplin yaptırımı olarak düzenlenen, cezaevinde görevli memura karşı yaralama suçundan dolayı hürriyeti bağlayıcı cezaya çarptırılmasını AİHM cezai alan içerisinde görmüştür. Campbell ve Fell Kararı/ Birleşik Krallık, 28.06.1984, para. 72.

⁷⁶ Engel kararında başvurulardan birinin azami süresi 2 gün olan bir hürriyeti bağlayıcı yaptırıma maruz kalması cezai alanda sayılması için yeterli görülmemiş; diğer başvurulardan için istenen azami 3-4 aylık süre cezai alana dâhil edilmesi bakımından yeterli görülmüştür. Engel Kararı/Hollanda, 23.11.1976, para.82.

⁷⁷ Salabiaku Kararı/Fransa, 07.10.1988, para. 14.

durumlarda cüzi bir miktar olsa bile müeyyideye sebep olan fiilin niteliği daha yüksek maddi meblağdaki idari para cezasından ağır görülebilmektedir.

Kamu görevlilerine yönelik disiplin yaptırımlarının meslekten ihraç, emeklilik haklarını kaybetme gibi çok ağır sonuçları olmakta ise de AİHM bu davaları m. 6/1 alanında kabul edilebilir görmemektedir. Bu durum büyük bir boşluk yaratmakta ve mağduriyetlere neden olmaktadır. Bu sebeple özellikle mesleğe ilişkin güvenceler ve özlük haklarının cezai alan içerisinde kabul edilmese de medeni hak ve yükümlülükler kapsamındaki hak ihlalleri açısından koruma kapsamına alınmalıdır.

II. Makul Sürede Yargılanma Hakkının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde Yer Alan Diğer Haklarla İlişkisi

A. AİHS 5. Maddesi İle Arasındaki İlişki

AİHS'in kişi güvenliği ve özgürlüğünü düzenleyen 5. maddesinin 1. fıkrasının a ve c bentleri ceza hukuku alanında kişinin özgürlüğünden yoksun bırakılmasının yasaya uygun olan hallerini düzenlemiştir. 5/1. maddesinin a bendi kişinin mahkûmiyet sonrasında yasaya uygun olarak tutulmasını, c bendi ise suç işlemesine ya da suçu işledikten sonra kaçmasına engel olma zorunluluğu halleri için makul bir şüphe var ise yetkili adli merci önüne çıkarılmak üzere yakalanması ve tutulmasını düzenlemektedir.

AİHS 5/1. maddesinin c bendindeki koşulların varlığı halinde gözaltına alınan/tutuklanan kişilerin AİHS 5/3. maddesi uyarınca derhal bir yargıç veya yasayla adli görev yapmaya yetkili kılınmış sair bir kamu görevlisinin önüne çıkarılması zorunlu olup, bu kişi makul bir süre içinde yargılanma ya da yargılama süresince serbest bırakılma hakkına sahiptir.

AİHS 6. maddesinin 1. fıkrasında yer alan makul süre kavramı, sözleşmenin 5.maddesinin 3. fıkrasında düzenlenen tutuklulukta makul süre kavramından muhakemenin hangi aşamasında uygulanacağı yönüyle farklıdır. AİHS madde 6/1'de yer alan makul süre, muhakeme sürecinin başından sonuna kadar uygulama alanına sahipken; madde 5/3'te yer alan makul süre, yakalanan/ tutuklanan kişinin derhal yargılama erkinin veya yetkili diğer makamların önüne çıkarılması gereken süredir.

AIHM, *Stogmüller* kararında madde 6/1 ile madde 5/3 amaçları ve uygulama alanları açısından karşılaştırmıştır. Buna göre madde 6/1’de yer alan makul süre her dava bakımından geçerlidir. Bu madde ile davanın tüm tarafları, usulü gecikmelere karşı korunmaktadır. Hem suç isnat edilen kişi hem de suçtan zarar gören mağdur yargılamanın uzun sürmesi ve belirsizlik durumundan korunmaktadır. Ancak madde 5/3’de yer alan makul süre düzenlemesi sadece suç isnadında bulunan ve yakalanan/ tutuklanan kişilere yöneliktir.

AIHS madde 6/1’de yer alan makul süre, muhakeme aşamasının diğer tüm muhakeme kurallarına uyulması şartıyla, mümkün olan en kısa süre içerisinde tamamlanmasını öngörerek adil yargılanma hakkının korunmasını amaçlamaktadır. AIHS madde 5/3’te yer alan makul süre ise muhakeme aşaması devam ederken yakalanan/tutuklanan kişinin makul bir süre içinde yargılanmasını ya da yargılama süresince tutukluluk sürelerinin makul süreyi aşması halinde serbest bırakılmasını öngörerek kişinin özgürlük ve güvenlik hakkının korunması amaçlanmaktadır.

Bu farkların yanında AIHS madde 6/1 ve madde 5/3 koruduğu hukuki yararların birbirinden bağımsız olduğunu söylemek mümkün değildir. Bilhassa madde 5/3’ün ihlali tutukluluk süresinin uzun sürmesi halinde ortaya çıkmakta ve dolayısıyla muhakeme aşamasının süresinin de uzamasına neden olmaktadır. Bununla birlikte bu iki maddenin ihlali her zaman beraber gerçekleşmeyecektir. AIHS madde 5/3 çoğu zaman beraberinde madde 6/1’in ihlalini getirirken, madde 6/1’in ihlal edildiği durumların hepsinde yakalama/tutukluluk durumu olmadığı için madde 5/3’ün ihlali gerçekleşmeyebilir⁷⁸.

AIHS madde 5’te belirtilen yakalama ve tutuklama halinde derhal hâkim önüne çıkarılma ilkesi ve makul sürede yargılanma ya da salıverilme ilkeleri ön plana çıkmaktadır. AIHS madde 5/3’e göre tutulan kişiye derhal bildirim yapılmalı ve kişi mahkeme önüne çıkarılmalıdır.

AIHM, tutukluk halinde makul süreyi *Wemhoff* kararında, adli mercilere ya yargılamayı makul süre içerisinde yapmak ya da tutuklu kişiyi gerekirse teminat

⁷⁸ Süheyl Donay, **İnsan Hakları Açısından Sanığın Hakları ve Türk Hukuku**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1982, s. 95-96.

karşılığında serbest bırakmak dilemması arasında seçim yapma yetkisi verdiği⁷⁹ şeklinde yorumlamışsa da bu tarz bir yorum tarzı Sözleşme’de yer alan hükmün amacına ters düşmektedir⁸⁰. Söz konusu hüküm kişi özgürlüğü ve güvenliğini korumayı sağlamaya yöneliktir. AİHM, tutuklama tedbirini, yargılama aşaması devam ederken alınması gereken bir koruma tedbiri olmaktan çıkıp; tutuklu kişi hakkında peşin hüküm verilen bir ceza olarak görülmesinin önüne geçmeyi amaçlamaktadır.

Tutukluluk halinin devam edebilmesi için kişi hakkında suç işlediğine dair şüphenin varlığı mutlaka gerekli (sine qua non) ise de yeterli değildir. Tutukluluğun devamına ilişkin haklı sebepler var ise AİHM, yetkili makamların yargılama esnasında özenli davranıp davranmadığını kontrol eder⁸¹. AİHM’e göre ulusal mahkemeler tutukluluğun devamına karar verirken dayandıkları gerekçenin hala bu tedbiri gerekli kılıp kılmadığını kararlarında belirtmek zorundadır. Uygulamada karşılaşılan basmakalıp ifadelerle tutukluluğun devamına karar verilmesi, madde 5/3’ün ihlali niteliğindedir⁸².

Kişi özgürlüğünün haklı sebeplerle sınırlandırılabilmesi için öncelikle tutuklamanın sebeplerinden biri olan suç işlendiğine dair makul şüphe bulunması ve kişinin kaçacağına dair şüphenin bulunması gerekir. Bu sebeplerin varlığı halinde tutuklanan kişi hakkında var olan şüpheye ilişkin deliller toplanır ve kişinin ifadesinin alınıp, kimliğinin ve ikametgâhının tespiti sağlanır; yakalama/tutuklama ile delil bulunmaya çalışılmaz⁸³.

Makul sürenin ne olduğuna dair AİHS madde 6/1’de olduğu gibi madde 5/3 için de belli bir süre belirlenmeyerek, her olayın somut koşulları dikkate alınarak saptama yapılmaktadır⁸⁴. Madde 5/3’e göre makul sürenin uygulama alanı kişinin

⁷⁹ Wemhoff kararı/Almanya, 27.06.1968, para 4-5.

⁸⁰ Feyyaz Gölcüklü, “Yargılama Makamları Önünde ‘Makul Süre’”, **İnsan Hakları Merkezi Dergisi**, s. 1, Mayıs-Eylül 1991, c. I, s.11.

⁸¹ Yağcı ve Sargın kararı/Türkiye, 08.06.1995, para.

⁸² Uluslararası Af Örgütü, **Adil Yargılanma Hakkı**, s.112.

⁸³ Durmuş Tezcan, Mustafa Ruhan Erdem, Oğuz Sancakdar, **Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu**, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2002, s.210.

⁸⁴ Bununla birlikte iç hukukta azami gözaltı ve tutukluluk süreleri saptanmaktadır. Sözleşmede ise azami süre belirtmek yerine derhal (promptly) kelimesi kullanılmıştır.

beden özgürlüğünün fiilen kısıtlandığı tarih ile başlayarak ilk derece mahkemesinin esas hakkında kararını verdiği tarihe kadar geçen tutukluluk süresini kapsar.

B. AİHS 13. Maddesi İle Arasındaki İlişki

AİHS madde 13'e göre Sözleşme 'de tanınmış olan hak ve özgürlükleri ihlal edilen herkes etkili bir başvuru yoluna müracaat hakkına sahiptir. AİHS madde 6, AİHS madde 13'e göre daha özel hükümler içermektedir ve uygulama alanı daha dardır. AİHS madde 13'ün genel bir hüküm olup, Sözleşme'de tanınan bütün hakları kapsaması, tek başına bu hakka dayanarak AİHM önünde ihlal iddiasında bulunmak için yetersiz kılmaktadır. AİHS madde 13'e dayanarak yapılacak başvurular ancak başka bir maddeyle birlikte yapılabilmektedir.

AİHM, *Kudla/Polonya* kararına kadar AİHS madde 13 ile madde 6'nın örtüştüğü ihlallerde, madde 6'nın 1. fıkrasının madde 13'ü içerdiği düşüncesiyle madde 6/1'in ihlal edildiğini tespit ettiği durumlarda ayrıca madde 13 bakımından inceleme yapmamaktaydı⁸⁵. AİHM, Sözleşme'ye taraf devletlerin makul sürede yargılamayı tamamlayıp tamamlamadıklarını incelemekte ancak iç hukuklarında yargılamanın makul sürede tamamlanmadığı takdirde başvurulabilecek etkin bir çarenin var olup olmadığını incelememekteydi. Bir ihlalin varlığının tespit edilmesi oldukça önemli olsa da benzer ihlallerin sürekli tespit edilmesine karşın bu ihlallere karşı başvurulabilecek etkili bir yolun olmayışı insan hakları ihlallerinin önlenmesinde yetersiz kalacaktır.

AİHS 13. maddesinin, sözleşmeye taraf devletlerin makul sürede yargılama yapma yükümlülüğünü düzenleyen 6. maddesiyle olan ilişkisi *Kudla/Polonya* kararıyla değişikliğe uğramıştır. AİHM, makul sürede yargılanma hakkının ihlali halinde artık sadece 6. maddenin ihlalinin incelemekle yetinmeyecek, iç hukukta bu ihlale yönelik etkili bir çarenin mevcudiyetini ve bu çarenin etkililiğini de inceleyecektir. Zira Sözleşme'ye taraf devletlerin iç hukuklarında makul sürede yargılanma hakkının ihlaline yönelik etkili bir çarenin varlığı bu hakkın korunmasını daha etkili kılacaktır⁸⁶. Buna karşın AİHM etkili çarenin nasıl olması gerektiğine

⁸⁵ Airey Kararı/İrlanda, 09.10.1979, para.34.

⁸⁶ Kudla Kararı/Polonya, 26.10.2000, para.133.

dair yeknesak bir düzenleme öngörmemiştir⁸⁷. Bunun sebebi yargılamanın uzamasına sebep olan etmenlerin ülkeden ülkeye değişen yargılama sistemlerine ve her ülkenin kendine özgü yargılama kültüründeki farklılıklara bağlanmaktadır⁸⁸. Taraf devletlerin etkili çare oluşturmadaki serbestilerinin sınırı, tayin edecekleri çarenin etkili olması⁸⁹, yargılamanın uzamasını önleyecek nitelikte olması ve yargılamanın uzamasından kaynaklanan zararları tazmin edecek nitelikte olmasıdır⁹⁰. Örneğin AİHM, *Tamar/Türkiye* kararında, makul sürede yargılanma hakkının ihlal edilmesi üzerine başvurulabilecek iç hukuk yolu olarak Hükümet'in yaptığı savunmayı kabul etmemiştir. Hükümet, başvuranın davasının görüldüğü mahkemenin yükümlülüklerinin yerine getirilmemiş olduğunu, başvuranın Cumhuriyet savcısına ya da doğrudan Adalet Bakanlığı'na şikâyetle bulunmuş olabileceğini ve bunun üzerine Bakanlığın yetkili bir müfettiş görevlendirdiğini, kusur bulunması halinde yargıç hakkında disiplin cezasının gerekli olacağını belirtmiştir. Hükümet, başvuranın bu yola başvurmuyarak iç hukuk yollarını tüketmediğini iddia etse de, AİHM bu itirazı yerinde görmemiştir ve ayrıca bu yolun makul sürede yargılanma hakkının ihlali için etkili bir çare olarak görmemiştir⁹¹. AİHM bir başka kararında anayasal şikâyetin de etkili çare olarak kabul edilemeyeceğini, anayasal şikâyet usulünün yargılama faaliyetinin uzamasını önleyici olmadığı gibi yargılamanın uzamasından kaynaklanan zararları tazmin edici bir yönünün bulunmadığını belirtmiştir⁹².

⁸⁷ Hartman Kararı/Çek Cumhuriyeti, 03.12.2003, para.81.

⁸⁸ Krzysztof Drzewicki, **Improving Domestic Remedies With Particular Emphasis on Cases of Unreasonable Length of Proceedings, The Improvement of Domestic Remedies with Particular Emphasis on Cases of Unreasonable Length of Proceedings Workshop held at initiative of the Polish Chairmanship of Council of Europe's Committee of Ministers, Directorate General of Human Rights** Council of Europe, Strasbourg, 2006, s.13.

⁸⁹ Clare Ovey, Robin White, **The European Convention on Human Rights**, Oxford University Press, Oxford, New York, 2006, s.463.

⁹⁰ Ovey, White, s.468; Bahçeyaka Kararı/Türkiye, 13.10.2006, para. 26.

⁹¹ Tamar Kararı/Türkiye, 18.07.2006, para. 26.

⁹² Alman Federal Mahkemesi şu şekilde karar vermesi anayasal başvurunun sadece hakkın ihlalini tespit etmekle yetkili olup etkili bir çare üretmediğini göstermektedir: "*İstinaf Mahkemesi sıradan karışık bir dava gibi bu davayı çözümlmeye kalkışmaması gerekirdi. Tam tersine, gerekli tüm araçları kullanıp yargılamayı hızlandırması (...) gerekirdi. Mahkemelere bu veya şu şekilde hızlandırma yapmayı belirtme Federal Anayasa Mahkemesi'ne ait değildir. Bu konudaki takdir yetkisi, dava ile ilgilenen hâkime aittir. Federal Anayasa Mahkemesi ile ilgili yasanın 95 § 1 maddesine göre, anayasal yargı organı (yargılamanın uzunluğu için), sadece Anayasa'ya aykırılığı tespit edebilir.*" Sürmeli Kararı/Almanya, 08.06.2006, para.66-67.

AIHM, *Kudla/Polonya* kararında makul sürede yargılanma hakkının ihlaline yönelik olarak kendisinin önüne gelen davaların sayısının çokluğuna dikkat çekmiştir. AIHM'in kendisinin önüne gelen yargılamaları makul süre içerisinde tamamlayamama durumu gündeme gelmiştir. Bu bakımından AIHM'in görevinin esasen tali bir nitelikte olması gerektiği üzerinde durulmuştur⁹³. Taraf devletlerin iç hukuklarında makul sürede yargılamanın bitirilmesi yükümlülüğüne ilişkin AIHS madde 13 kapsamında etkili bir çözüm üretilmesi ve bu çözümün madde 35 kapsamında tüketilmesi ile AIHM'in tali niteliğinin öne çıkarılması sağlanacaktır⁹⁴. İç hukuk sisteminde etkili bir çözümün varlığı, AIHM'e gelen başvuruların sayısını azaltacak ve AIHM'in iş yükünü azaltacaktır⁹⁵. Nitekim bu sebeple, Türkiye'de iç hukukta makul sürede yargılanma hakkının ihlali için de gidilebilecek bir başvuru yolu olarak Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru imkânı tanınmıştır. Ayrıca bireysel başvuru imkânı tanınmadan önceki dönemdeki hak ihlallerinin tazmin edilmesine yönelik olarak Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Tazminat Komisyonu kurulmuştur. Komisyon, makul sürede yargılanma hakkının ihlali açısından önem arz ettiği için Komisyon'a ilişkin ayrıntılı bilgiler, çalışmanın üçüncü bölümü içerisinde ayrıca incelenecektir.

C. AIHS 35. Maddesi İle Arasındaki İlişki

Kural olarak AIHS'in 35. maddesine göre, Sözleşme ile güvence altına alınmış olan hak ve özgürlüklerin Sözleşme'ye taraf olan devletçe çiğnendiği iddiasıyla AIHM'e başvurmak isteyen ilgilinin iç hukukunda başvurulabilecek hukuki yollarının tüketmesi kabul edilebilirlik koşullarından biridir⁹⁶.

Sözleşme'nin 35. maddesi, makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine ilişkin yapılan başvurunun kabul edilebilirlik aşamasında, iç hukuk yollarının tüketilmiş olması şartı için iki farklı durum öngörmüştür. Bunlardan ilki AIHM'e başvuru esnasında iç hukukta mevcut olmayan fakat başvuru yapıldıktan sonra iç hukukta yürürlüğe giren etkili çarenin tüketilmesidir. Mahkeme, önüne çok sayıda

⁹³ Scordino Kararı/ İtalya, 29.03.2006, para.140-141.

⁹⁴ Mükerrerem Onur Başar, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Makul Sürede Yargılanma Hakkı**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2008, s.66.

⁹⁵ Mehmet Semih Gemalmaz, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku Belgeleri**, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.789.

⁹⁶ Gözübüyük, Gölcüklü, s.63.

makul sürede yargılanma hakkının ihlaline ilişkin dava geldiğini ve uzun süren yargılamaların süreklilik kazandığını ifade etmekle birlikte iç hukukta mahkemeye başvurduktan sonra dahi etkili bir çözüm yolu varlık kazanırsa buna başvurmanın gerekli olduğuna işaret etmektedir⁹⁷. Bu durumda iç hukuk yolu sonradan yürürlüğe girmiş de olsa bu yola gidilmemesi iç hukuk yolunun tüketilmemiş olması anlamına gelecektir.

Sözleşme'nin ihlali taraf devlet tarafından ulusal hukukta kabul edilip tazmin edildiği takdirde başvurunun mağdur sıfatının ortadan kalkacağı, zararı iç hukukta tamamen tatmin edildiğinde şikâyet yol açan olaydan önceki durumuyla aynı konuma döneceği kabul edilmektedir⁹⁸. Kural olarak kişi taraf olduğu davayı kazandığı zaman m. 6/1'in ihlal edildiğini ileri süremeyecektir. Bu kuralın istisnasını makul sürede yargılanma hakkı oluşturacaktır. İç hukukta davayı kazansa dahi davanın gerekli süre içerisinde bitmediği ileri sürülebilecektir⁹⁹. AİHS 34. maddesinde de belirtildiği üzere, Sözleşme'de ve Protokoller'de yer alan hakların Sözleşme'ye taraf bir devlet tarafından ihlal edilmesinden dolayı kişinin mağdur sıfatını alabilmesi için şikâyet konusu eylemden ve ihmalden etkilenmesi; söz konusu ihlal giderilmemiş olması ve güncel olması gerekmektedir¹⁰⁰. Başvurucunun ayrıca söz konusu eylem veya ihmalden zarar görmesi gerekmemekle birlikte zarar gördüyse AİHS m. 41 gereğince zararı tazmin edilebilecektir. Makul süre açısından da kişinin davanın uzamasından dolayı bir zarara uğramamış olması mağdur sıfatının olmaması anlamına gelmeyecek ve hatta davayı kazanıp zararlarının kapanmış olması da mağdur sıfatını kaldırmayacaktır. AİHM *Eckle Kararı*'nda bu konuya ilişkin ölçütler belirlemiştir. Öncelikle taraf devlet Sözleşme'yi ihlal ettiğini kabul edip hatasını düzeltmeye yönelik adımlar atmış olmalıdır ve bu adımlar makul sürenin aşılmış olmasından dolayı yapılmalıdır¹⁰¹. Davanın uzun sürmesi nedeniyle cezada indirim yapılması ya da soruşturmanın düşürülmesi gibi kararlarla kişinin

⁹⁷ Edel Frédéric, **The Length of Civil and Criminal Proceedings in the Case-Law of the European Human Rights Court**, 2. Edition, Strasbourg, 2007, s.80; Brusco Kararı/İtalya, 06.09.2001, para.23.

⁹⁸ Ragge Kersten, "The Victim Requirement in Article 25 of European Convention on Human Rights", **Protecting Human Rights: The European Dimension : Studies in Honour of Gerard J. Wiarda**, C. Heymanns Verlag, 1990, s. 542.

⁹⁹ Kersten, s. 543

¹⁰⁰ Mehmet Akif Poroy, "İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararları Işığında Başvurucu Ve Mağdurluk Statüsü", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı 66, 2006, ss. 121-132, s. 125.

¹⁰¹ Makul süre ihlalinin önlenmesi dışında atılan adımlar devleti sorumluluktan kurtaramayacaktır. Önlemin makul süreye özgül olarak alınmış olması gereklidir.

mağdur sıfatı ortadan kaldırılmadıysa, yetkili makamların Sözleşme'nin ihlal edildiğini kabul edip gerekli önlemleri alması istisna olarak kabul edilmektedir¹⁰². Bu durumun mağduriyeti kaldırdığı kabul edilse de yargı sistemindeki ve idari yapılanmadaki sorunlar sebebiyle suçluların adaletin elinden kurtulmaları ve bir cezasızlık zırhıyla korunmalarının ne kadar doğru olduğu üzerinde düşünülmesi gereken bir durumdur. Diğer yandan yıllarca sanık statüsünde olup masumiyet karinesi ihlal edilen kişilerin davasının sona erdirilmesi, bu kişilerin mağduriyetini giderebilecek midir?

İkinci durum ise makul sürede yargılanma hakkının ihlal edilmesi durumunda iç hukuk yollarının tüketilmeden AİHM'e başvuramamanın istisnasıdır. Makul sürede yargılanma hakkının ihlaline ilişkin başvuru yapılabilmesi için, davanın sonuçlanmış olması gerekmekte ancak mevcut bir iç hukuk yolu varsa bu yolun tüketilmesi gerekmektedir¹⁰³. Bu durum başvuru esnasında iç hukukta bir çarenin mevcut olması fakat bu çarenin etkili bir çare olmamasıdır¹⁰⁴. İç hukuk yolunun teorik olarak yasalarda mevcut olması onun etkili bir çare olduğunun yeterli bir göstergesi değildir¹⁰⁵. İç hukukta mevcut olan ve tüketilmesi gereken etkili çarenin elverişli, etkili şekilde işleyen, somut sonuçlar veren ve makul görülemeyecek gecikmelere yol açmayacak nitelikte olması gerekir¹⁰⁶.

Makul sürede yargılanmanın ihlali halinde etkili çarenin olmaması durumunda, söz konusu davanın devam ediyor olması AİHM'e başvurunun kabul edilebilirliği açısından önem teşkil etmez. Davanın sonuçlanıp sonuçlanmamasının ya da sonucunun başvuran açısından olumlu olmasının makul sürede yargılanma hakkının ihlalinin değerlendirilmesi açısından bir önemi yoktur. Davanın sonucu, zamanaşımı ile düşmüş olması veya kovuşturmanın takipsizlik kararı ile sonuçlanmış

¹⁰² Eckle Kararı/Almanya, 15.07.1982, para.66.

¹⁰³ Candide Şentürk, Tuğba Bayzit, "Makul Sürede Yargılanma Hakkı", **Ceza Hukuku Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 17, Aralık 2011, ss.125-159, s.136.

¹⁰⁴Frédéric, s.79.

¹⁰⁵ Mehmet Semih Gemalmaz, **Ulusal üstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, 6.Bası, İstanbul, Legal Yayıncılık, 2007, s.988; Navarra Kararı/Fransa, 23.11.1993, para.24.

¹⁰⁶ Gemalmaz, s. 988.

olması hallerinde de makul sürede yargılanma hakkının ihlalinin incelenmesi mümkündür¹⁰⁷.

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 4. bölümüne göre kurulan İnsan Hakları Komitesi de AİHM'deki düzenlemeye benzer şekilde, Komite'ye yapılacak başvurularda iç hukuk yollarının tüketilmesi şartını aramaktadır. Ancak Sözleşme'ye Ek İhtiyari Protokol'ün 5/2-b maddesinde iç hukuk yollarının uygulanması makul olmayacak ölçüde uzun sürecektir ise, bu şartın yerine getirilmesi aranmayacağı düzenlenmiştir.

Görüldüğü üzere uluslararası sözleşmelerde düzenlenen hakların ihlal edilmesi durumunda devreye girecek olan denetim mekanizmalarının benimsediği genel kabul, iç hukuk yollarının makul sayılamayacak kadar uzun sürmesi halinde iç hukuk yollarının tüketilmesine gerek olmadığıdır. Zaten uzun süren bir yargılama mevcuttur ve bu aşamada henüz dava sona ermeden makul sürede yargılanma hakkı ihlal edilmiştir.

D. AİHS 41. Maddesi İle Arasındaki İlişki

AİHS'in 41. maddesi uyarınca Sözleşme'nin ihlal edildiğine karar verilirse ve davalı devletin iç hukuku bu ihlali tam olarak telafi edemiyorsa AİHM, zarar gören tarafı hakkaniyete uygun bir şekilde tatmin eder. Söz konusu hakkaniyete uygun tatmin maddi zarar, manevi zarar, eski hale iade, davacının yargılama giderlerini içerir¹⁰⁸.

Hakkaniyete uygun tatmin için ihlalden doğan sonuçların tam olarak giderilmesinin iç hukukta mümkün olmaması gerekir. Bu bakımından makul sürede yargılanma hakkının ihlali halinde iç hukukta gidilebilecek bir şikâyet mekanizması ve tazminat yolunun olması AİHM'e yapılan başvuruların sayısını azaltacaktır.

Makul sürede yargılanma hakkının ihlalden kaynaklı maddi zararın tazmininin istenmesine, manevi zararın tazmininin istenmesine nazaran daha az başvuru yapılmaktadır. Maddi tazminat için ihlal ile zarar arasında sıkı illiyet bağı aranır¹⁰⁹.

¹⁰⁷ Hakan Karakehya, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. Maddesi (Adil Yargılanma Hakkı) Bağlamında Ceza Muhakemesinde Duruşma**, Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2007, s.146.

¹⁰⁸ Gözübüyük, Gölcüklü, s.117.

¹⁰⁹ Luberti Kararı /İtalya, 23.02.1994, para.40.

AİHM'e göre maddi zarar ile illiyet bağının mevcudiyetinin ispatlanması daha zor olduğu için¹¹⁰ AİHM nadiren maddi tazminat verilmesine karar vermektedir. Buna karşın yargılamanın uzun sürmesinden kaynaklanan belirsizlik ve uzun süreli bekleyişin başvuranda yarattığı sıkıntının manevi zarara yol açması AİHM tarafından anlaşılmakta ve çoğunlukla manevi tazminat talepleri olumlu sonuçlanmaktadır¹¹¹. Manevi tazminatın miktarı başvuranın davanın hızla bitmesindeki menfaatine, tarafların tutumuna, davalı devletin refah seviyesine ve eğer mevcut ise, başvuranın iç hukuktaki tazmin yollarından ne derecede faydalanabildiğine göre değişmektedir¹¹².

Hakkaniyete uygun tazminin bir diğer boyutu eski hale döndürmedir. Ancak makul sürede yargılanma hakkının ihlali halinde bu yolun denenmesi mümkün değildir. Yargılamanın yapıldığı uzun süreleri geri döndürmek, hakkı ihlal edilen bireylerin hayatından kaybolan zamanı geri vermek, uzun süreli bekleyişlerindeki endişelerini geçmişe dönük olarak silmek, davaların sonuçlarını beklemekten hayatlarını planlayamamalarına neden olan anları hafızalarından silmek mümkün olmadığı için eski hale döndürme yolu makul sürede yargılanma hakkının ihlaliinde hakkaniyete uygun bir tazmin olamayacaktır.

¹¹⁰ Frédéric, s.95.

¹¹¹ Frédéric, s.95.

¹¹² Frédéric, s.98-100.

İKİNCİ BÖLÜM

MAKUL SÜRENİN BELİRLENMESİ VE DEĞERLENDİRME ÖLÇÜTLERİ

I. AİHM Açısından Makul Süre Şartının Değerlendirilmesinde Dikkate

Alınacak Dönem

A. Sürenin Başlangıcı

Ceza muhakemesinde makul sürede yargılanma hakkı ihlal edildiğinde, makul sürenin ne zaman aşıldığının belirlenmesinde başlangıç tarihi olarak suç isnadının yapıldığı tarih esas alınır. Suç isnadının ne zaman yapıldığının belirlenmesi iki farklı açıdan önem arz etmektedir. İlk olarak, kendisine suç isnat edilen kişi, kendisi hakkında suçlamayı öğrenme hakkı, susma hakkı, müdafiden yararlanma hakkı, lekelenmeme hakkı gibi şüpheli/sanık sıfatına özgü bazı haklardan¹¹³ yararlanabilecektir. Makul bir şüphenin varlığı halinde suç isnat edilen kişi şüpheli statüsüne girmekte ve kendisine yöneltilen şüphe, kuvvetli şüphe seviyesine ulaşırsa tutuklanabilmekte ve özgürlüğü kısıtlanmaktadır. Isnadın ne zaman yapıldığı suç isnat edilen şüphelinin/sanığın sahip olduğu haklardan yararlanabilmesi ve bu isnadın en kısa sürede sonuçlandırılması bakımından önemlidir. Bir diğer önemi ise ceza muhakemesinde makul sürenin hesaplanmasında esas alınan tarih suç isnadının yapıldığı tarih olduğu için, suç isnadının ne zaman yapıldığının belirlenmesi önemlidir.

Suç isnadı, kişiye suç işlediği iddiasının resmi bir olarak bildirilmesiyle başlar¹¹⁴. AİHM bu kavramı cezai alan ve medeni hak ve yükümlülükler kavramları gibi Sözleşme'ye taraf ülkelerin iç hukuklarında yer alan tanımlardan bağımsız olarak, uygulamada birliği sağlamak amacıyla otonom bir anlamda ele almaktadır.

AİHM ilk kararlarından itibaren makul sürenin başlama tarih olarak kişinin ciddi olarak etkilendiği (substantially affected) tarihi esas almıştır¹¹⁵. AİHM, suç isnadını şekli değil, maddi biçimde yorumlamaktadır¹¹⁶. Bir suç isnadının var olduğundan bahsedilmek için suçlamanın şekli, suçlamanın yapıldığı zaman ya da suçlamayı

¹¹³ Özbek, Doğan, Bacaksız, Tepe, s.243; Öztürk ve diğerleri, s.197; Centel, Zafer, s.155; Ünver, Hakeri, s.205.

¹¹⁴ Deweer Kararı/Belçika, 27.02.1980, para.46; İncoğlu, s.378.

¹¹⁵ Neumeister Kararı/Avusturya, 27.06.1968, para.13; Huber Kararı/Avusturya para.67; Hatti/Almanya, para.50.

¹¹⁶ Deweer Kararı/Belçika, 27.02.1980, para.44; Aksoy, s.35.

yönelten makam değil; isnadın içeriği önemlidir¹¹⁷. Resmi suçlama olmadığı halde başvurana karşı başka önlemler alınması ve başvuranın bu önlemlerden ciddi olarak etkilendiği durumlar suç isnadı olarak değerlendirilecektir¹¹⁸. Bu açıdan resmi makam kavramından yalnızca suç isnadı hakkında karar vermeye yetkili mahkeme anlaşılmamalıdır¹¹⁹.

Soruşturma ve araştırma aşamasının başlaması suç isnadının yapıldığı dolayısıyla makul sürenin başladığı tarih olarak kabul edilmelidir¹²⁰. Suç isnadına dair şüphe olmakla birlikte uzun süre soruşturmaya başlanmaması, kişi hakkında araştırma yapılmaması o kişiyi belirsizlik içerisinde bırakacağı için resmi suçlamadan daha önceki tarihi makul sürenin başlangıç tarihi olarak esas almak doğru olacaktır. Resmi bildirimin yapılmasından daha önce suç isnadı başvuran tarafından öğrenildiyse önemli olan bildirim tarihi değil öğrenme tarihi olmalıdır. Zira kendisine suç isnat edilen kişinin ciddi olarak etkilendiği an söz konusu isnadı öğrendiği andır.

Makul sürenin başlangıç anı her olayın özel şartları değerlendirilerek saptanmaktadır. Hakkında ceza davası yürütülen bir parlamento üyesinin davasının makul sürede bitirilmediğine ilişkin başvurusunda, makul sürenin başlangıç tarihi parlamenter dokunulmazlığın kaldırılması için savcılık tarafından meclise yapılan talebin tarihi olarak kabul edilmiştir¹²¹.

Başvuran aleyhine yürütülen idari soruşturma, resmi soruşturmadan ya da koruma tedbirlerinin alınmasında çok daha önce olsa da başvuru açısından ciddi etkilenmenin olduğu kabul edilmektedir. Cezai soruşturma genellikle idari soruşturmanın ardından başlamakla birlikte; bazı durumlarda idari aşama cezai soruşturmanın zorunlu aşamasıdır¹²². Özellikle devlet memurluğuna özgü suçlar açısından öncelikle idari soruşturma yapılmakta ve ardından cezai soruşturma yapılabilmesi için soruşturma izni gerekebilmektedir. Bu durumlarda başvuran, suç isnadı henüz yapılmamış olsa da idari soruşturmanın başlamasıyla suç isnadından ciddi olarak etkilenmektedir.

¹¹⁷ Aksoy, s.35.

¹¹⁸ Eckle Kararı/Almanya, 15.07.1982, para.73; Foti Kararı/ İtalya, 10.12.1982, para.52.

¹¹⁹ Golder Kararı/Birleşik Krallık, 21.02.1975, para.32.

¹²⁰ Eckle Kararı/Almanya, 15.07.1982, para.74.

¹²¹ Frau Kararı/İtalya, 19.02.1991, para. 14.

¹²² Funke/Fransa, 08.10.1991, para.55.

Başvuranın ne zaman ciddi olarak etkilendiğini saptamak, suç isnadının ne zaman yapıldığının kesin tarihini tespit etmek, soruşturma öncesi dönemde oldukça zordur. Ancak makul sürenin başlangıç tarihini yargılama aşamasından ve hatta soruşturma aşamasından önce belirlemek, idare tarafından yapılan keyfi işlemleri önlemek açısından önemlidir. Ayrıca çok uzun süren soruşturma aşamasından sonra, takipsizlik kararı verilen durumlardaki mağduriyetlerin giderilmesi bakımından da yargılama aşaması öncesi dönemlerin makul sürenin başlangıç tarihine esas alınması yerinde bir yaklaşım olacaktır.

Makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine dair AİHM'e bireysel başvuruda bulunmak istenildiği takdirde AİHM'in yetkisi davanın başlamasından daha sonra tanındıysa makul sürenin başlangıç tarihine esas alınacak tarihin ne olacağı önem arz etmektedir. Bu durumda esasen AİHM'in zaman bakımından yargılama yetkisinin kabul edildiği tarihten itibaren makul sürenin hesaplanması gerektiği ve fakat yargılamanın esas başlangıç tarihinin göz önünde bulundurulması gerektiği başka bir deyişle yargılama yetkisinden önceki sürenin de makul süre hesabına dâhil edilmesi gerektiği savunulmaktadır¹²³.

B. Sürenin Sona Ermesi

Muhakeme aşamasının makul sürede bitip bitmediğinin belirlenmesinde esas alınacak sürenin sona ermesi, suç isnadının kesin karara bağlandığı andır. Mahkeme tarafından verilecek kararın, başvuran kişi açısından belirsizliği tamamen kaldırmış olması gereklidir. İç hukukta yalnızca ilk derece mahkemesinin kararına kadar değil, kanun yollarına gidildiyse o mahkemenin nihai kararına kadar süre hesaplanmaya devam eder¹²⁴. Makul sürenin hesaplanmasında suç isnadının hangi aşamada karara bağlandığının bir önemi yoktur. Kararın kesinliğe ulaşması hangi aşamada gerçekleşiyorsa o andan itibaren sürenin sona erdiği kabul edilir. Ancak AİHM'e göre başvuran, sırf makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğini ileri sürebilmek için gerek olmadığı halde¹²⁵ ilk derece mahkemesinin kararına karşı kanun yoluna başvurursa bu aşamadaki süre dikkate alınmayabilir.

¹²³ Stavros Stephanos, *The Guarantees for Accused Persons Under Article Six of the European Convention on Human Rights: An Analysis of the Application of the Convention and a Comparison with Other Instruments*, Springer Netherlands, 1993, s.80.

¹²⁴ Wemhoff Kararı/ Almanya, 27.06.1968, para.18.

¹²⁵ Ewing Kararı/Birleşik Krallık, 06.10.1987, para.154-155.

Kararın kesinleşmesi halinde sürenin sona erdiği an karar tarihi olarak, kararın tebliğ edildiği tarih¹²⁶ ya da kararın mahkeme kalemine tevdi edildiği tarih¹²⁷ esas alınabilmektedir. Ancak nasıl ki sürenin başlangıç tarihi olarak, başvuranın ciddi olarak etkilendiği an ve bunun başvuran tarafından öğrenildiği tarih esas alınıyorsa, ciddi olarak etkilenmenin sona erdiği an da bu sürenin bittiğinin başvuran tarafından öğrenilmesiyle gerçekleşmelidir¹²⁸.

Makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiasıyla AİHM'e başvurabilmek için davada nihai kararın verilmiş olmasının ve iç hukuk yollarının tüketilmiş olmasının şart olarak görülmediğini belirtmiştik. Bu bakımdan dava henüz sona ermeden yapılacak başvurular için sürenin sona erdiği tarih belirlenirken, dava hala devam ettiği için, muhakemede incelenen en son aşama ve en son işlemin yapıldığı tarih esas alınmalıdır¹²⁹.

Başvurana yönelik belirsizliğin ortadan kalkması için kişiye yöneltilen suç isnadının nihai bir kararla kalkmış olması şart ise de yeterli değildir. Eğer nihai karar sonucu kişi hakkında mahkûmiyet kararı verilmiş ise cezanın belirlenmiş olması gerekir. Zira sanık birden fazla suç isnadıyla yargılanıyor olabilir ve bu durumda mahkûmiyet hükmünün toplam süresinin belirli olması gerekir. Hüküm kesinleşmeden önce gerçekleşen ve şahsi hürriyeti sınırlama sonucu doğuran haller nedeniyle geçen süreler, nihai hükümden mahsup edileceği için nihai karar verildiği anda esasen sanık, hükümlü olarak cezaevinde geçireceği süreyi net olarak bilmemektedir. Bu durum kişi hakkındaki belirsizliği devam ettirdiği için sürenin hesaplanmasında dikkate alınması gerekir.

Muhakeme aşaması sadece yargılama sonucunda mahkemenin vereceği mahkûmiyet ya da beraat kararıyla sona ermez. Kovuşturmaya yer olmadığı kararı, zamanaşımına uğrama gibi kararlarla ya da af ilan edilmesi, ölüm, uzlaşma, ön ödeme gibi hallerde sona erebilir. Bu durumlar kişi hakkındaki belirsizlik durumunu sona erdiriyorsa sürenin sona erdiği tarih olarak değerlendirilebilir.

¹²⁶ Lechner ve Hess Kararı/Avusturya, 23.04.1987, para.36.

¹²⁷ Pretto Kararı/İtalya, 08.12.1983, para. 30.

¹²⁸ Stephanos, s.80;Altıparmak, s.92; Papageorgiou Kararı/ Yunanistan, 09.08.2003, para.32.

¹²⁹ Neumeister Kararı, para.19; König Kararı, para.106; Stamoulakatos Kararı, para.26.

II. Türk Hukuku Açısından Makul Süre Şartının Değerlendirilmesinde Dikkate Alınacak Dönem

A. Sürenin Başlangıcı

Türk hukukunda makul sürenin başlangıcının belirlenmesi için öncelikle suç isnadının ne zaman yapılmış sayılacağına belirlenmesi gerekir. Bu konuda Türk hukukundaki belirleme, AİHM içtihatlarıyla paralel şekildedir. Kişinin suç isnadından ciddi olarak etkilendiği ilk aşamanın belirlenmesi oldukça güç olmakla birlikte bunun belirlenmesi, makul sürenin belirlenmesinin başlangıç tarihine esas olacağı için önemlidir.

Kişi, suç isnadını soruşturma aşamasının başlamasıyla ya da daha öncesinde başka vasıtalarla haberdar olarak öğrenebilir. Suç isnadıyla karşı karşıya olan bireye hukuki nitelendirmenin yapılması bu kişinin savunma hakkını kullanabilmesini sağlar. Nitekim 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nda(CMK) suç isnat edilen kişinin nitelendirilmesi, hangi sıfatı alacağı ve bu sığata dayanarak sahip olacağı haklar ve bunun yanında yükümlölükler belirlenmiştir.

CMK ile muhakeme, soruşturma ve kovuşturma olmak üzere başlıca iki evreye ayrılmıştır¹³⁰. CMK madde 2'ye göre soruşturma evresi suç şüphesinin öğrenilmesinden iddianamenin kabulü aşamasına kadar geçen süreyi; kovuşturma evresi ise iddianamenin kabulüyle başlayıp, hükmün kesinleşmesine kadar geçen evreyi ifade eder¹³¹. Suç isnadıyla karşılaşan kişinin hangi muhakeme aşamasında şüpheli ve sanık sıfatlarını kazanacağı belirlenmiştir¹³².

Makul sürenin belirlenmesi bağlamında soruşturma öncesi dönem ve soruşturma evresi alt başlıklar halinde incelenecektir.

1. Soruşturma Öncesi Dönemde Makul Sürenin Başlangıcı

Ceza muhakemesi hukukuna göre suç isnadı, soruşturma evresinin başlamasıyla bir başka deyişle yetkili adli makamların suç işlendiğini öğrendiği ve işin aslını

¹³⁰ Mülga edilen 1412 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nda, hazırlık soruşturması olarak ifade edilen aşama artık soruşturma evresi olarak, son soruşturma olarak ifade edilen aşama ise kovuşturma evresi olarak anılacaktır. Daha önceden muhakemenin bütününe ifade etmek için kullanılan kovuşturma evresi terimi kullanılıyordu.

¹³¹ Özbek, Doğan, Bacaksız, Tepe, s.41; Centel, Zafer, s.81; Feridun Yenisey, Ayşe Nuhoglu **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017, s.578; Öztürk ve diğerleri, s.693.

¹³² Mülga edilen 1412 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nda terimler bakımından bir ayrıma gitmeden suç isnat edilen kişiye muhakemenin her aşamasında sanık sıfatı kullanılıyordu.

araştırmak için harekete geçtiği andan itibaren başlar. Ancak hayatın olağan akışı içerisinde adli mercilerin sürece dâhil olmasından daha önce birey, suç isnadıyla karşılaşacağını sezinleyebilmektedir. Bu durumlara ilişkin olarak bu başlık altında ön alan soruşturmaları ve kamu görevlilerinin yargılanması incelenecektir.

a. Ön Alan Soruşturması

Suçun önlenmesi ve gelecekte işlenebilecek suçların takibatı için önlem almak amacıyla kolluk tarafından yürütülen ve soruşturma aşamasından önce başlayan evreye ön alan soruşturması ya da soruşturma öncesi araştırma evresi adı verilir¹³³. Biçimsel anlamda CMK madde 160/1’de yer aldığı şekilde başlangıç şüphesinin varlığı soruşturma evresinin başlaması için şarttır. Henüz başlangıç şüphesi seviyesine ulaşmamış fakat araştırılmaya değecek şüpheli hareketler ön alan soruşturmasının kapsamındadır¹³⁴.

Ön alan soruşturmaları gizlidir ve bilgi toplamaya yöneliktir. Ön alan soruşturmaları, her ne kadar suçun önlenmesi ya da başlangıç şüphesinin mevcudiyetinin araştırılması için gerekli olsa da beraberinde birtakım sıkıntılar getirmektedir. Ön alan soruşturmasında kolluk kuvvetlerinin aktif görev alması, adli mercilerin ve bilhassa soruşturma evresini yürüten savcılık makamının kolluk kuvvetleri üzerinde denetimini zorlaştırmaktadır. Ön alanda, kolluğa geniş takdir yetkisi verilmesi, maslahata uygunluk ilkesinin uygulanması cezasızlığa yol açabilecektir. Bu evrede yapılan soruşturmalar henüz ceza muhakemesi başlamadığı için kolluğun fiillerinin CMK madde 161 çerçevesinde denetlenemeyecektir¹³⁵. Bu sebeple ön alan soruşturması sırasında failin savunma hakkını gerçek anlamda kullanması zorlaşmaktadır. Önleme amaçlı iletişimin denetlenmesi ve teknik araçla izleme gibi önleme tedbirlerinin uygulanması sürecinde, suç işlendiğine ilişkin şüphe artarsa bu tedbir koruma tedbirine dönüşebilmektedir¹³⁶. Bunun yanında ön alan soruşturması çok uzun sürebilmekte ve gizli yürütülen soruşturmalar da olsa bireyin temel hak ve özgürlüklerine müdahale boyutuna varan tedbirler uzun süreler boyunca

¹³³ Özbek, Doğan, Bacaksız, Tepe, s.176.

¹³⁴ Matthias Arzt, **Die Verfahrensrechtliche Bedeutung Polizeilicher Vorfelddermittlungen**, Diss., Frankfurt am Main, 2000, s.9 (aktaran) Özbek, Doğan, Bacaksız, Tepe, s.172.

¹³⁵ Özbek, Doğan, Bacaksız, Tepe, s.182.

¹³⁶ Bu durumlarda tedbirin amacı, kapsamı değiştiği için CMK’da belirtilen usullere göre uygulanması, gerekiyorsa hâkim kararına başvurulması daha uygun olacaktır. Ancak uygulamada bunun yerine tedbirin uygulanmasına devam edildiği görülmektedir.

uygulanabilmektedir. Bilhassa önleme amaçlı iletişimin denetlenmesi yolu, adli maksatlı olana göre daha kolay uygulanabildiği için¹³⁷ ön alan soruşturması bilinçli olarak uzatılabilmektedir.

Kişinin suçlandığına dair açık bir işlemi içeren ve hayatını ciddi ve somut şekilde etkileyen tüm önlemler, hâkim kararına dayanıp dayanmadığı fark etmeksizin cezai isnat olacağı için¹³⁸ makul sürenin başlangıç tarihine esas alınmalıdır. Kanaatimizce ön alan soruşturması devamında esas soruşturma evresine dönüşürse, makul sürenin başlangıç tarihi olarak ön alan soruşturmasının başlangıç tarihi esas alınmalıdır.

b. Kamu Görevlilerinin Yargılanması

Kamu görevlilerinin görevleriyle sebebiyle işledikleri suçlarda, kamu görevlileri hakkında adli soruşturma başlamadan önce fakat idari soruşturmanın devam ettiği ve adli soruşturma için iznin verilip verilmeyeceğine ilişkin geçen süreçte, ilgili bir suç isnadı riskiyle karşılaşmaktadır. İdari soruşturma süreci boyunca ve idari soruşturma sonrasında, kamu görevlisi hakkında soruşturma izni verilip verilmeyeceği ikilemi, birey üzerinde baskı oluşturmaktadır. Soruşturma izni verilip adli soruşturma başladığı zaman, esasen fail adli soruşturmanın başından çok daha önce suç isnadından ciddi olarak etkilenmektedir(substantially affected).

4483 Sayılı Kanun'un öngördüğü soruşturma usullerine göre, soruşturma izni vermeye yetkili idari mercilerden soruşturma izni alınması gerekir. Öncelikle 4483 sayılı Kanun'un 5. maddesine göre suç şüphesinin varlığının ve soruşturma iznine gerek olup olmadığını araştırılması için kamu görevlisi hakkında ön inceleme başlatılır. Ön incelemeye izin verecek yetkili merci ayrıca düzenlenmemiş, soruşturma izni veren merci tarafından ya da onun yetkilendireceği bir veya birkaç denetim elemanı ön inceleme yapmaya yetkili kılınmıştır. Ön inceleme yapacak kişiler, izin vermeye yetkili merciin bulunduğu kamu kurum veya kuruluşunun içerisinde belirlenecektir¹³⁹.

¹³⁷ Ersan Şen, *Türk Hukukunda Telefon Dinleme Gizli Soruşturmacı X Muhbir*, Ankara, 2011, s.70-77.

¹³⁸ Altıparmak, s.77.

¹³⁹ Kamu kurum ve kuruluşlarından anlaşılması gereken kamu görevlisinin görevini ifa ederken bağlı bulunduğu kurumdur. Örneğin, ilçe nüfus müdürlüğünde görevli olan kamu görevlisi için, ön inceleme soruşturmasını yürütebilecek görevli İç İşleri Bakanlığı'na mensup olmalıdır.

Ön inceleme soruşturmasını yapacak görevli, hakkında suç isnadı bulunan kişinin, o suçu işleyip işlemediği hususunu araştırıp ve inceler. Bu inceleme esnasında görevlinin şüpheliyi dinleme, ihbar eden ya da şikâyetinde bulunan kişiyi dinleme, tanığı dinleme, delil toplama, keşif yaptırma, bilirkişi atama gibi yetkileri bulunmaktadır. Görevlinin bu yetkilerin yanında, adli soruşturmada Cumhuriyet savcısının sahip olduğu yetkilere sahip olup olmadığı üzerinde durulmalıdır¹⁴⁰. Ön inceleme soruşturmasını yapan görevliye oldukça geniş yetkiler verilmiş olmakla birlikte bu soruşturmanın amacı adli bir soruşturma yürütmek değil; adli bir soruşturma başlatılması gerekli mi araştırmasıdır. Görevli, ihbarda bulunan ya da şikâyetçiye CMK madde 233-234 hükümlerine göre dinleyecektir. Takibi şikâyetle bağlı suçlarda, şikâyetin devam edip etmediğini de araştıracaktır¹⁴¹. Hakkında soruşturma yürütülen kişi, CMK madde 145 ve 147 hükümleri uyarınca dinlenecektir. CMK madde 146'da “*Zorla getirme kararının, istem üzerine yetkili hâkim tarafından verilebileceği*” düzenlendiği için ön inceleme soruşturmasını yapmakla görevli kişi doğrudan bu hükmü uygulayamayacak, fakat Cumhuriyet savcısından zorla getirilme kararının verilmesini talep etmesini isteyebilecektir. Tanık dinleme açısından ise tanıklar CMK madde 43'te yer alan hükme göre çağrı kâğıdı ile çağırılacak ve madde 45'te yer alan tanıklıktan çekinme hükümleri de uygulanabilecektir. Ancak madde 55'te yer alan yemin hükümleri uygulanmayacaktır. Zira Kanun, yemin verme yetkisi sadece hâkimde olduğunu, soruşturma evresinde ise Cumhuriyet savcılarının da tanıklara yemin verdirebileceğini düzenlemiştir. İşlemin idari olması nedeniyle, tanığın yeminsiz olarak dinlenebileceği doktrinde kabul görmektedir¹⁴².

Ön inceleme raporunu hazırlayan görevli, soruşturma izni vermeye yetkili mercie raporunu sunar. Kamu davası açılması konusunda kamunun yararına

¹⁴⁰ Bu husus çokça tartışıldığı için bu konuda Danıştay'a görüş sorulmuş ve Danıştay 1. Dairesi 17.04.2000 tarih ve E:2000/29, K:2000/59 sayılı kararında “Ön inceleme ile görevlendirilen kişi veya kişilerin, bakanlık müfettişleri ile kendilerini görevlendiren merciin bütün yetkilerine sahip olacakları, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununa göre de işlem yapabilecekleri, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun kamu davasının hazırlanmasına ilişkin hükümleri çerçevesinde Cumhuriyet başsavcısının yapmakla yetkili olduğu işleri yapabilecekleri, sanığın lehine olanlar da dâhil, olayı aydınlatabilecek delilleri, bilgi ve belgeleri toplayacak, tanık ve sanık ifadelerini alacak, gerektiğinde keşif yapacak ve bilirkişi incelemesi yaptıracakları” ifade etmiştir.

¹⁴¹ Erol Çetin, **Açıklamalı-İçtihatlı Ceza Hukukunda ve Özel Yasalarda Memur, Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanma Usulü ve Memur Suçları**, Eda Matbaacılık, Ankara, 2000, s.461.

¹⁴² Çetin, s.462.

uygunluk açısından bir başka deyişle, suç ve ceza politikası bakımından soruşturma yapılması gerekliyse, yeterli delil elde edilmiş ise yetkili merciin irade açıklamasıyla soruşturma izni verilir¹⁴³. Yetkili merci, isnat edilen suçun görev sebebiyle işlenmediğini ya da failin veya suçun istisna kapsamında olduğunu görürse, soruşturmanın genel hükümlere göre yapılmasına; yeterli delil elde edilmemişse, soruşturma izni verilmemesine karar verir¹⁴⁴. Soruşturma izni verilmemesi kararına karşı şikâyetçi ya da Cumhuriyet savcısı, yetkili merciin kararının tebliğinden itibaren 10 gün içerisinde itiraz edebilir. İtiraz edilecek mercii, bölge idare mahkemeleri veya ilgili kişiye göre Danıştay 1. Dairedir. Soruşturma izni verildikten sonra 4483 sayılı Kanun'un 11. maddesinde *“İzin üzerine, ilgili Cumhuriyet başsavcılığının, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ve diğer kanunlardaki yetkilerini kullanmak suretiyle hazırlık soruşturmasını yürüteceği ve sonuçlandıracağı”* düzenlenmiştir.

Memurlar ve diğer kamu görevlilerin yargılanması usulünde fail, CMK kapsamındaki genel hükümlere göre yapılan soruşturma evresinden farklı olarak, suç isnadıyla karşılaştığında bundan geçmişe dönük olarak, daha önce haberdar olmaktadır. Ön inceleme soruşturması sürecinde, görevli soruşturmacıya ifade vermekte; görevli soruşturmacı ise Cumhuriyet savcısının yetkilerinin bir kısmını kullanabilmektedir. Bu bakımından adli soruşturmaya benzer bir sürece maruz kalmakta, soruşturma izninin verilmesiyle CMK kapsamındaki soruşturma aşaması 4483 Sayılı Kanun'da düzenlenen ön inceleme soruşturmasının devamı görünümüne bürünmektedir. Bu bakımdan kanaatimizce makul sürede yargılanma hakkının amacına ulaşabilmesi için makul sürenin başlangıç tarihi olarak, failin ön inceleme soruşturmasının başladığını öğrendiği tarih esas alınmalıdır.

2. Soruşturma Evresiyle Makul Sürenin Başlangıcı

Soruşturma evresi bir suçun işlendiğinin öğrenilmesiyle başlar¹⁴⁵. Bir suçun işlendiği izlenimini yaratan şüphe, başlangıç şüphesi olarak adlandırılır. Başlangıç şüphesi, CMK madde 160/1'de “bir suçun işlendiği izlenimini veren bir hal” olarak

¹⁴³ İbrahim Topuz, **Memur ve Diğer Kamu Görevlilerinin Soruşturma ve Yargılama Usulleri**, Mahalli İdareler Derneği Yayını, Yayın No:46, Ankara, 2005, s.205.

¹⁴⁴ Topuz, s.203.

¹⁴⁵ Özbek, Doğan, Bacaksız, Tepe, s.211; Öztürk ve diğerleri, s.186; Centel, Zafer, s.81; Yenisey, Nuhoglu, s.578; Hakeri, Ünver, s.486.

ifade edilmiştir. Soruşturmayı başlatan suç haberi, kolluk tarafında alınmış olsa da bir suçun işlendiği izlenimini veren bir halin varlığını yani başlangıç şüphesinin mevcudiyetini değerlendirme yetkisi savcıya aittir¹⁴⁶.

Soruşturma aşaması ihbar, şikâyet ya da suçun doğrudan öğrenilmesiyle başlar. İhbar, re'sen soruşturulan bir suçtan haberdar olan kimsenin durumu yetkili makamlara bildirmesidir¹⁴⁷. Suçtan zarar görmüş olsun ya da olmasın herkes ihbarda bulunabilir. Şikâyet, soruşturulması ve kovuşturulması şikâyete bağlı bir fiilden zarar gören kişinin, altı aylık şikâyet süresi içinde olmak şartıyla yetkili makamlardan bu fiil hakkında kovuşturma yapılmasını istemesidir¹⁴⁸. Şikâyetle bulunabilmek için ihbardan farklı olarak kişinin zarar görmüş olması şarttır; herkes şikâyetle bulunamaz. Suç işlendiğinin öğrenilmesi ihbar ya da şikâyet dışında, suçüstü hali gibi kolluk makamının suçu kendiliğinden öğrenmesi gibi başka bir surette de öğrenilebilir. Soruşturma aşamasının bir suçun işlendiğine dair basit şüphe izleniminin edinilmesinden itibaren başlayacağı söylenebilir¹⁴⁹.

Suç şüphesi ile gözaltına alınma tarihi, tutuklanma günü, ilk soruşturmanın açıldığı gün gibi işlemlerden biri ile soruşturma aşaması başlayabilir¹⁵⁰. Bireyin suç isnadıyla karşı karşıya olduğundan haberdar olması en geç soruşturma evresinin başlamasıyla gerçekleşmiş olur.

B. Sürenin Sona Ermesi

İç hukukta sürenin sona ermesi için davayı kesin olarak sonuçlandıran bir mahkeme kararı gerekir¹⁵¹. Kesin hüküm verilene kadar kovuşturma aşaması devam eder ve makul sürenin hesaplanmasında sürenin bitiş tarihi olarak, kesin hükmün verildiği tarih esas alınır. İlk derece mahkemesinin kararının kesinleşme anı, karara karşı kanun yollarına başvurulup başvurulmadığına göre değişecektir. Kanun yoluna başvuruldu ise kanun yolu aşamasının bitiş tarihi esas alınır. Dikkat edilirse burada

¹⁴⁶ Özbek, Doğan, Bacaksız, Tepe, s.214; Öztürk ve diğerleri, s.194; Centel, Zafer, s.116; Yenisey, Nuhoğlu, s.151; Hakeri, Ünver, s.494.

¹⁴⁷ Özbek, Doğan, Bacaksız, Tepe, s.212; Öztürk ve diğerleri, s.52; Centel, Zafer, s.86; Yenisey, Nuhoğlu, s.594, Hakeri, Ünver, s.492.

¹⁴⁸ Özbek, Doğan, Bacaksız, Tepe, s.213; Öztürk ve diğerleri, s.95; Centel, Zafer, s.86; Yenisey, Nuhoğlu, s.594, Hakeri, Ünver, s.95.

¹⁴⁹ Özbek, Doğan, Bacaksız, Tepe, s.213; Öztürk ve diğerleri, s.186; Centel, Zafer, s.81; Yenisey, Nuhoğlu, s.578; Hakeri, Ünver, s.486.

¹⁵⁰ İnceoğlu, s. 364; Gölcüklü, Gözübüyük, s. 258.

¹⁵¹ Neumeister Kararı, para. 19.

önemli olan son karar verilmiş olmasının gerekliliğidir; son karar hangi derece mahkemesinde verilmişse o aşama makul sürenin bitiş anı için esas alınacaktır. Kişi hakkındaki belirsizlik, karar kesinleşmeden bitmediği için istinaf ve temyiz aşamalarında geçen süre de dikkate alınmalıdır.

Olağanüstü kanun yollarına başvuru halinde işleyen süre, makul süre bakımından dikkate alınmayacaktır. Zira nihai karar verilmiş, karar kesinleşmiş ve muhakeme aşaması sona ermiştir. Nitekim AİHS 6. maddesi kişiye yeniden yargılama talebi hakkı vermemekte ve davanın yeniden açılmasına ilişkin talepleri 6. madde kapsamı dışında görmektedir. Ancak olağanüstü kanun yollarından olan yargılamanın yenilenmesi kurumunun Türk hukuku açısından ayrıca incelenmesi gerekir. CMK madde 311/2 hükmü gereğince AİHM'e yapılan başvurular üzerine verilen kararlar yargılamanın yenilenmesinin nedenleri arasındadır. Böyle bir durumda makul sürenin başlangıç tarihi yeniden yargılamanın talep edildiği tarih olacaktır¹⁵². Zira yargılamanın yenilenmesi yolu, kesinleşmiş hükümlere karşı başvuru ve yeniden yargılamanın başlamasına neden olan bir kanun yoludur¹⁵³.

Anayasa Mahkemesi'ne başvuru davalarda, mahkemenin karar vermesi aşamasında geçen sürenin makul süre hesabına dâhil edilip edilmeyeceği hususu üzerinde durmak gereklidir. Anayasa Mahkemesine yapılan soyut norm denetimine ilişkin başvurular makul sürenin kapsamına alınmaz. Zira AYM'ye başvuru esnasında kişiye yöneltilen isnat, daha önce kesinleşmiş ve çözümlenmiş, başka bir deyişle ortadan kalkmıştır. Anayasa Mahkemesi'nin önüne soyut norm denetimi için giden dosyada Mahkeme, davanın esası hakkında karar vermeyecek; o davaya uygulanacak kurala ilişkin değerlendirme yapacaktır. Dolayısıyla mahkeme suç isnadına ilişkin değil anayasaya aykırılığa ilişkin görüş bildirecektir. Bunun yanında AYM'de görülen davaların sadece anayasaya ilişkin olduğu ve davanın esasını

¹⁵² Anayasa Mahkemesi, Başvuru Numarası: 2014/13694, Karar Tarihi: 11.03.2015, para.53, "Ceza muhakemesinde yargılama süresinin makul olup olmadığı değerlendirilirken sürenin başlangıcı, bir kişiye suç işlediği iddiasının yetkili makamlar tarafından bildirilmesi veya isnattan ilk olarak etkilendiği arama ve gözaltı gibi bir takım tedbirlerin uygulanması ya da yeniden yargılama yapılması talebinde bulunma anıdır. Somut başvuru açısından bu tarih, başvurunun yeniden yargılama yapılması talebinde bulunduğu 19/7/2010 tarihidir. Ceza yargılamasında sürenin sona erdiği tarih ise suç isnadının nihai olarak karara bağlandığı tarih olup, somut başvuru açısından bu tarih, İstanbul 10. Ağır Ceza Mahkemesinin 14/5/2013 tarihli kararının Yargıtay 9. Ceza Dairesince onandığı 30/6/2014 tarihidir."

¹⁵³ Özbek, Doğan, Bacaksız, Tepe, s.883; Centel, Zafer, s.857.

etkilemediği söylenemez. Başvuru konusu yapılan olay, esas davanın makul sürede bitirilememesine sebebi ise bu durum dikkate alınacaktır. Ancak esas hakkında karar verilme bile talebi etkileyecek nitelikte bir karar verilirse sürenin hesaplanmasında dikkate alınacaktır¹⁵⁴.

AYM'ye makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine ilişkin yapılan bireysel başvurular da genellikle henüz nihai karar verilmemiş ve hatta yargılama devam ediyor olmaktadır. Devam etmekte olan bir yargılamada, makul sürede yargılama yapma yükümlülüğünün yerine getirilmediği iddiası ile bireysel başvuruda bulunulabilmesi, başvuru yollarının tüketilmesi kuralının istisnalarından birini teşkil etmektedir¹⁵⁵. Bu bakımdan dava henüz sona ermeden yapılan başvurular, AYM tarafından kabul edilebilir bulunmaktadır¹⁵⁶. Sürenin başlangıç tarihi olarak uyuşmazlığın başlangıç tarihi esas alınacaktır¹⁵⁷. Yargılama faaliyetinin sona ermeden başvuru yapılabilmesi olanağı bulunduğundan, değerlendirmeye esas alınacak sürenin bitiş anı bireysel başvurunun karara bağlandığı tarih olmalıdır¹⁵⁸. Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bireysel başvurularda, mahkemenin zaman bakımından yetkisi 23.09.2012 tarihinden itibaren başladığı için bu tarihten önce bir suç isnadı nedeniyle yapılan yargılamaların makul sürede tamamlanmadığına yönelik iddialara ilişkin AYM'nin yetkili olup olmadığı hususuna değinmek gereklidir. 23.09.2012 tarihi itibarıyla yargılaması devam eden ya da verilen nihai karar henüz kesinleşmemiş olan ceza davalarına ilişkin makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiaları AYM'nin yetkisi dâhilinde olacaktır. Sürenin başlangıcına esas alınacak tarih AYM'nin bireysel başvuru hakkını tanıdığı tarih değil; suç isnadının

¹⁵⁴ Deumeland Kararı/ Almanya, 29.05.1986, para.77;Altıparmak, s.93-94.

¹⁵⁵ Anayasa Mahkemesi, Başvuru Numarası: 2012/13, Karar Tarihi: 02.7.2013, para.27.

¹⁵⁶ Anayasa Mahkemesi, Başvuru Numarası:2012/12, Karar Tarihi:17.09.2013.

¹⁵⁷ Anayasa Mahkemesi, Başvuru Numarası: 2012/13, Karar Tarihi: 02.7.2013, para.50-51, “...Anayasa Mahkemesinin zaman bakımından yetkisinin başlangıç tarihi 23/9/2012 olup, 6216 sayılı Kanun'un 76. maddesinin (1) numaralı fıkrası ile aynı Kanunun geçici 1. maddesinin (8) numaralı fıkrası uyarınca Anayasa Mahkemesi 23/9/2012 tarihinden sonra kesinleşen nihai işlem ve kararlar aleyhine yapılacak bireysel başvuruları inceleme yetkisine sahiptir. Bu çerçevede 23/9/2012 tarihinden önce açılmış ve bu tarih itibarıyla derdest olan davalarla ilgili olarak yapılan makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiasını konu alan şikâyetlerde dikkate alınacak süre, belirtilen tarihten sonra geçen süre değil, uyuşmazlığın başlangıç tarihinden itibaren geçen süredir...”.

¹⁵⁸ Anayasa Mahkemesi, Başvuru Numarası: 2013/7716, Karar Tarihi: 24.06.2015.

gerçekleştiği tarih esas alınacak ve AYM'nin başvuru karara bağladığı tarihe kadar geçen süre de dikkate alınacaktır¹⁵⁹.

Görülmede olan bir davadaki uyuşmazlığın sona ermesi son kararın verilmesiyle olur. Son kararlar, uyuşmazlığı doğrudan yargılayan hakiki son kararlar ve uyuşmazlığı dolaylı olarak yargılayan görünüşte son kararlar olmak üzere ikili bir ayrıma tabi tutulmaktadır¹⁶⁰. Son kararların makul süre etkisi incelenirken, hakiki son kararlar, muhakemenin hüküm ile sona ermesi; görünüşte son kararlar ise muhakemenin hüküm dışında bir kararla sona ermesi başlığı altında ele alınacaktır.

1. Muhakemenin Hüküm ile Sona Ermesinde Makul Sürenin Sona Ermesi

Hüküm¹⁶¹, mahkeme tarafından muhakemenin sonunda, muhakemenin konusuna ilişkin olarak verilen ve muhakemeyi sona erdiren karardır¹⁶². 5271 sayılı CMK'ya göre hüküm verildikten sonra hükmün açıklamasına geçilir. Hükümde başvurulabilecek kanun yolları gösterilir. Kanun yolu açık olan hükümlere süresi içerisinde başvurulmazsa hüküm kesinleşir ve makul sürenin hesaplanmasında dikkate alınacak tarih, kanun yolu başvuru süresinin¹⁶³ bitim tarihi olur.

Süresi içinde ilk derece mahkemesinin kararına karşı istinafa başvurulur ve dava incelenir ise Bölge Adliye Mahkemesinin (BAM) vereceği karara¹⁶⁴ göre hükmün kesinleşme anı değişebilecektir. İstinaf incelemesinden sonra hüküm kesinleşirse bu kararın tebliğ edildiği an makul sürenin hesaplanmasına esas alınır. İstinaf muhakemesinde bozma dışında bir karar verilir ise ve bu karara karşı temyiz yolu açık ise Yargıtay'ın temyiz mercii olarak vereceği kararın¹⁶⁵ tebliği makul sürenin hesaplanmasına esas alınır.

¹⁵⁹ Anayasa Mahkemesi, Başvuru Numarası: 2012/625, Karar Tarihi: 09.01.2014, para.35.

¹⁶⁰ Nur Centel, Hamide Zafer, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, İstanbul, 2016, s.634-644.

¹⁶¹ Beraat, mahkûmiyet, ceza verilmesine yer olmadığı, düşme, ret, güvenlik tedbirlerine hükmetme kararları birer hükümdür. Çalışmamızın kapsamını aşacağından dolayı bu hüküm çeşitleri ayrıntılı olarak ele alınmamıştır.

¹⁶² Özbek, Doğan, Bacaksız, Tepe, s. 776; Öztürk ve diğerleri, s.618; Centel, Zafer, s.766; Yenisey, Nuhoglu, s.769, Hakeri, Ünver, s.653; Erdal Yerdelen, **Ceza Muhakemesinde Hükümün Gerekçesi**, Ankara, 2015, s.9.

¹⁶³ CMK'ya göre ilk derece mahkemesinin kararlarına karşı istinaf yoluna başvurulacak ise süre kararın tebliğ tarihinden itibaren yedi gündür. Muhakemenin tarafları yedi gün içinde istinafa başvurmaz ise karar kesinleşecektir. Bu durumda kararın kesinleşme anını, ilk derece mahkemesinde kararın verildiği an değil istinafa başvuru süresinin bittiği an olarak ele almak gerekir.

¹⁶⁴ Bölge adliye mahkemesinin kararlarına ilişkin usul için CMK madde280.

¹⁶⁵ Yargıtay'ın kararlarına ilişkin usul için CMK madde 301 vd.

Kanunda açıkça, kanun yolunun kapalı olduğu hallerin¹⁶⁶ belirtildiği durumlarda, karar verildiği an kesinleştiği için makul sürenin başlangıcına esas alınacak süre kararın verilip ilgiliye tefhim ya da tebliğ edildiği tarihte başlar.

Bu başlık altında dava ilişkisini düşüren hallerin de incelenmesinde yarar görmekteyiz. Düşme kararı da ceza hukuku açısından bir hüküm niteliğindedir. Sanığın ölümü, zamanaşımı hallerinde davanın düşmesine karar verilir. Fakat bu kararlara karşı kanun yoluna başvuru mümkün değildir zira ortada dava ilişkisini devam ettiren koşullar kalmamaktadır.

Sanığın ölümü halinde yargılamanın süjesi ortadan kalktığı için dava düşer¹⁶⁷. Sanığın ölümüyle, bu zamana kadar devam eden ve çok uzun süren muhakeme artık sona erecek ve bir hüküm verilmiş olacaktır. Kural olarak hükmün kesinleşmesi makul sürenin hesaplanmasında esas alınacak tarihtir. Ancak sanığın ölmesi durumunda bu hakkın ihlal edildiği başvurusunun yakınları tarafından yapılması AİHM açısından kabul edilmez bulunmaktadır¹⁶⁸. AİHM bireysel başvuru için mağdur kavramının otonom bir şekilde tanımlandığını, fakat mağdurların meşru menfaatlerinin bulunmasının da şart olduğunu belirtmektedir. Kişinin ölmesi ve ilgili davanın makul sürede tamamlanmamasından dolayı ölenin yakınları tarafından yapılan başvuruda Mahkeme, ölen ile yakın ilişkili bu süreçten başvuruçuların doğrudan etkilenmediklerini belirterek, kişi bakımından yetkisizlik nedeniyle kabul edilemezlik kararı vermiştir. Bu bakımdan ölüm nedeniyle verilen düşme kararlarına karşı ölenin yakınları tarafından, makul sürede yargılanma hakkının ihlal edilmesi nedeniyle başvuru mümkün değildir¹⁶⁹.

¹⁶⁶ CMK madde 272/3 istinaf yolunun kapalı olduğu halleri düzenlemiştir. Bu hükümlere karşı kanun yolu kapalı olduğu için ilk derece mahkemesinde karar verildiği anda kesinleşir. İstinaf kanun yolunda verilen kararlara karşı bazı durumlarda temyiz kanun yoluna başvuru mümkündür. Ancak kanun koyucu bu durumları sınırlamıştır. Temyiz yoluna başvuru ise ancak bölge adliye mahkemesinin bozma dışındaki kararları ile hükümden önce verilip hükme esas teşkil eden veya başka kanun yolu öngörülmeleyen mahkeme kararlarına karşı mümkündür. Ayrıca CMK madde 286/2’de sayılan haller için temyize başvuru yasaklanmıştır.

¹⁶⁷ Soruşturma aşamasında şüphelinin ölümü halinde savcı takipsizlik kararı verir; kovuşturma aşamasında ise hâkim düşme kararını resen verir.

¹⁶⁸ Kaya Kararı / Türkiye, 19.02.1998.

¹⁶⁹ Biç ve Diğerleri Kararı/ Türkiye, 02.02.2006, para.23. Dava sonuçlanmadan önce iç hukukta uzun süren davaya karşı bir başvuru yapılmamışsa ya da başvuru yapılmakla birlikte kişinin yakınları davaya müdahil olmamışlarsa bu kişilere *ratione personae* sıfatı verilemeyecektir.

Zamanaşımı ise dava zamanaşımı ve ceza zamanaşımı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ceza zamanaşımı, muhakeme bittikten sonra cezanın infaz edilememesi haline ilişkin olduğu için konumuz kapsamı dışında kalacaktır. Dava zamanaşımı ise muhakemenin çeşitli sebeplerle uzun sürmesi nedeniyle davaya devam edilememesi durumudur. Soruşturma aşamasının uzun sürmesinden dolayı dava açılmaması; kovuşturma aşamasının uzun sürmesinden dolayı davanın düşmesi durumuyla karşılaşılmaktadır. Davanın zamanaşımı sebebiyle düşmesine karar verilmesi halinde düşme kararının verildiği an makul sürede yargılanma hakkının belirlenmesine esas alınacak tarihtir. Devlet cezalandırma yetkisini kullanamayacağı için sanığın ya da şüphelinin lehine bir tablo çizilse de tersten bakıldığında masum olan şüpheli ya da sanık masumiyetlerini ispat etme şansını kaybedecektir. Bunun yanında makul sürede yargılanma hakkı sadece failin değil mağdurun da haklarını korur. Uzun süren yargılamalar sonucu zamanaşımına uğrayan davalar toplumdaki adalet algısını zedelemektedir. Soruşturmanın sürüncemede bırakılması ve akabinde zamanaşımına uğraması ağır insan hakları ihlalleri bakımından adeta örtülü af görünümüne bürünmüş olup cezasızlık kültürünü derinleştirmektedir.

2. Muhakemenin Hüküm Dışında Bir Kararla Sona Ermesinde Makul Sürenin Sona Ermesi

Soruşturma süreciyle başlayan muhakeme evresi, her durumda kovuşturma evresiyle devam edip, hüküm verilerek sona ermemektedir. Soruşturma sonunda, kovuşturmaya yer olmadığı kararı verilerek henüz kovuşturma aşamasına geçmeden muhakeme sona erdirilebilir. Bu karar verilene kadar geçen sürenin makul süreyi aşması durumunda bireyin makul sürede yargılanma hakkı ihlal edilmiş olabilir. Daha önce bahsedildiği üzere muhakeme sonucunda verilen kararın failin lehine ya da aleyhine olmasının makul sürede yargılanma hakkının ihlal edilmesiyle ilişkisi yoktur. Örneğin, zamanaşımına uğramış bir davada fail ceza almayacak olsa dahi davanın çok uzun süre sürüncemede kalmasından dolayı, failin makul sürede yargılanma hakkı ihlal edilmiş olabilir.

Soruşturma evresinin sonucunda yeterli şüphe oluşturacak delil elde edilemediğinden bahisle veya kovuşturma olanağının olmamasından dolayı kovuşturmaya yer olmadığı kararı verilmesi halinde muhakeme sona erer. Ancak bu

aşamaya kadar geçen sürenin çok uzun olması durumunda makul sürede yargılanma hakkı ihlal edilmiş olacaktır. Kovuşturmaya yer olmadığı kararı adli-idari bir işlem olması sebebiyle kesin hüküm teşkil etmeyecektir¹⁷⁰. Bu karara karşı itiraz kanun yolu öngörülmiştir. İtiraz edilmediği takdirde muhakeme, kovuşturmaya yer olmadığı kararının verilmesiyle sona erecektir ve bu karar makul sürenin sona ermesinin hesaplanmasına esas alınacaktır.

III. Sürenin Makul Olup Olmadığının Belirlenmesinde Kullanılacak Ölçütler

A. Genel Olarak

Dava süresinin ay, yıl, gün olarak hesaplandığında uzun ya da kısa olması, sürenin makul olup olmadığının belirlenmesinde esas ölçüt değildir. Uzun yıllar devam eden davanın, bünyesinde barındırdığı özel şartlar gereği süresi makul olarak kabul edilebilirken; zaman açısından kısa süren bir davanın daha kısa sürede bitirilebileceği gerekçesiyle makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine karar verilebilmektedir. Bu bakımdan makul sürenin ne kadar olması gerektiği her davanın kendi şartlarına göre belirlenmelidir¹⁷¹. Makul süreye ilişkin kesin bir süre olmadığı söylenebilir. Bununla birlikte davanın uzun süre devam etmiş olması, makul sürenin aşılp aşılmadığının değerlendirilmesinde tamamen göz ardı edilecek bir husus değildir. Dava uzun sürmüşse hakkın ihlal edilmiş olması ihtimali daha yüksek görülmekte ve ihlal incelemesi daha sıkı yapılmaktadır.

Makul sürenin sınırı, her davanın kendi şartları içerisinde değişiyor olsa da her incelemenin birbirinden bağımsız olması ve hiçbir ölçüt belirlenmemiş olması düşünülemez. AİHM önüne gelen olaylarda davanın karmaşıklığı, başvurusunun tutumu ve yetkili makamların tutumunda oluşan üçlü ölçütü *Neumeister Kararı*'nda uygulamıştır¹⁷². *Neumeister kararı*'nın ardından Mahkeme, *König Kararı* ile başvurusunun karşı karşıya kaldığı risk ölçütünü eklemiştir¹⁷³. Bu ölçütler arasında bir önem sıralaması yoktur. Mahkeme, önüne gelen olayda bu ölçütleri tek tek

¹⁷⁰Özbek, Doğan, Bacaksız, Tepe, s.589; Öztürk ve diğerleri, s.590.

¹⁷¹Nitekim AİHM, makul sürede yargılanma hakkıyla ilgili kararlarının çoğunda bunu vurgulamaktadır. İlk olarak belirttiği karar: König Kararı/Almanya, 28.06.1978, para.89; Yahya Zabunoğlu, “Adil Yargılanma Hakkı ve İdari Yargı”, **Yargı Reformu 2000 Sempozyumu**, İzmir Barosu Yay. , İzmir, 2000, s. 317.

¹⁷². Neumeister Kararı /Avusturya, 27.06.1968, para.20-21; AİHM'in bu ölçütleri kullandığı sonraki kararlarına örnek olarak Frydlender Kararı/Fransa, 27/6/2000, para.43; Namlı ve Diğerleri Kararı /Türkiye, 23.5.2007, para. 24.

¹⁷³ König Kararı/Almanya, 28.06.1978, para.110.

incelemek yerine genel bir değerlendirme yapmaktadır. Bununla birlikte en çok incelenen ve sonucu belirleyen ölçüt, genellikle yetkili makamların tutumu ölçütü olmaktadır. Nitekim davalı devlet açısından makul sürenin aşılmasının geçerli bir sebebe dayandığının gösterilmesi başka bir deyişle devletin ispat yükü bulunmaktadır¹⁷⁴.

AİHM'in belirlediği ölçütlere paralel olarak Anayasa Mahkemesi de benzer ölçütler getirmiştir. Davanın karmaşıklığı, yargılamanın kaç dereceli olduğu, tarafların ve ilgili makamların yargılama sürecindeki tutumu ve başvurusunun davanın hızla sonuçlandırılmasındaki menfaatinin niteliği gibi hususların makul sürenin belirlenmesinde kullanılacak ölçütler olduğunu kabul eden AYM, bu ölçütleri makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiasıyla yapılan bireysel başvuru kararlarında açıklamıştır¹⁷⁵.

Yargılamada iddia edilen maddi vakıaların ve delil araçlarının veya uygulanacak hukuk kurallarının karmaşık olmasını, davanın karmaşık bir yapıda olmasıyla ilişkilendirmiş ve bu bakımdan makul sürenin belirlenmesinde hem niteliğe hem niceliğe ilişkin bir inceleme yapılmasının gerekli olduğunu belirtmiştir. Tarafların tutumunun yargılama sürecinin uzamasındaki rolünün, yargılama süresinin makul olma niteliğinin değerlendirilmesinde etkili olduğundan bahsederek, tarafların yargılamayı uzatmaya yönelik davranışlardan kaçınması ve kendilerine tanınmış olan hakları kullanırken dikkatli ve özenli olması gerektiğini belirtmiştir. Yetkili makamların tutumunu sadece yargılama makamları açısından değil, Devletin kamu gücünü kullanan tüm organlarına atfedilebileceğini belirtmiştir. Son olarak başvuru için hukuki korumanın bir an önce gerçekleştirilmesindeki yararın makul sürenin saptanmasında kullanılacak bir diğer ölçüt olduğundan bahsetmiştir¹⁷⁶.

Ancak AİHM bu ölçütleri somut olaya tek tek uygulamak yerine genel bir değerlendirme yaparken; AYM yargılama sürecindeki tüm gecikme periyotlarının ayrı ayrı tespiti ile bu kriterlerin toplam etkisi değerlendirilmek suretiyle, hangi

¹⁷⁴ Sallustio Kararı/İtalya, 17.09.1981, para.26.

¹⁷⁵ Anayasa Mahkemesi, Başvuru Numarası: 2012/13, Karar Tarihi: 02.07.2013; Anayasa Mahkemesi, Başvuru Numarası: 2012/650, Karar Tarihi: 05.12.2013; Anayasa Mahkemesi, Başvuru Numarası: 2012/673, Karar Tarihi: 19.12.2013.

¹⁷⁶ Anayasa Mahkemesi, Başvuru Numarası: 2012/13, , Karar Tarihi: 02.07.2013, para. 40-45.

unsurun yargılamanın gecikmesi açısından daha etkili olduğunun belirlenmesi gerektiği görüşündedir¹⁷⁷.

Biz çalışmamızda sürenin makul olup olmadığının belirlenmesinde kullanılacak ölçütleri sınıflandırırken AİHM'in belirlediği ölçütleri kullanacağız. Fakat bu ölçütlerin içeriklerini AİHM'in belirlediğinden farklı olarak daha geniş bir şekilde ele alacağız.

B. Davanın Karmaşıklığı

Muhakemenin uzun sürmesinin davanın niteliğinden kaynaklandığı durumlar daha çok davanın karmaşık yapıda olmasına bağlanmaktadır¹⁷⁸. Davanın karmaşıklığı davanın konusu, suçun ve talebin yapısı, suçun miktarı, bekletici mesele yapılması gereken meselenin varlığı, yetkili-görevli mahkemenin belirlenememesi gibi hukuki nedenlere bağlanabilmektedir. Bunun yanında delillerin toplanmasında karşılaşılan engeller, sanıkların veya davanın taraflarının ya da isnat edilen suçların veya tanıkların sayısı, davanın uluslararası unsurları, bilirkişi deliline ihtiyaç, yazılı delillerin çokluğu fiili nedenlere bağlanabilmektedir¹⁷⁹.

1. Davanın Karmaşık Olmasına Neden Olan Hukuki Nedenler

a. Bekletici Mesele

Muhakeme devam ederken mahkemenin çeşitli nedenlerle başka bir mahkemenin ya da idari organın kararını beklemesi gerekebilir. Bekletici meseleden dolayı davanın karmaşık olarak addedilebilmesi için her iki dava arasında bağlantı bulunması ve bekletici sorun yapmanın bu karışıklığı çözmek için bir fayda sağlaması gerekir. Bekletici mesele bazı durumlarda mahkemenin takdirine bırakılmaksızın zorunluyken; bazı durumlarda mahkemenin takdirine bırakılarak ihtiyari halde düzenlenmiştir. Zorunlu bekletici meselede davanın ertelenmesi şarttır ve davanın karmaşık olduğu barizdir. Bu durumda davanın uzaması makul bir nedene dayanmaktadır. Türk hukukunda zorunlu bekletici meselenin en açık örneği

¹⁷⁷ Anayasa Mahkemesi, Başvuru Numarası: 2012/13, , Karar Tarihi: 02.07.2013, para. 46.

¹⁷⁸ Davanın konusunun niteliği (nature of the case) yerine davanın karmaşıklığı (complexity of the case) terimi tercih edilmektedir. Pammel Kararı/ Almanya, 01.07.1997, para.60.

¹⁷⁹ İnceoğlu, s.381; Altıparmak, s.108.

Anayasa Mahkemesi kararlarının¹⁸⁰ beklenmesi gereken durumlardır. Bir diğer durum Uyuşmazlık Mahkemesi'nin kararının¹⁸¹ bekletici mesele yapılmasıdır.

İhtiyari bekletici meselenin varlığında ise her ne kadar davanın ertelenmesi zorunlu olmasa da maddi gerçeğe ulaşmak açısından ertelenmesi daha doğru olacak ise davanın uzaması makul sürede yargılanma hakkının ihlaline neden olmaz.

¹⁸⁰ Anayasa Mahkemesi'nde somut norm denetimi, soyut norm denetimi ve bireysel başvuru için dava açılabilir. Soyut norm denetimi (iptal davası) İptal davası, Anayasada belirtilen bazı organların bir kanun aleyhinde doğrudan doğruya Anayasa Mahkemesinde iptal davası açmalarıyla gerçekleştirilen denetimdir ve kanunun uygulandığı somut bir olay veya dava yoktur. (Kemal Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, Cilt II, Bursa, 2011, s.749-750.) Bu bakımından soyut norm denetimi bekletici mesele yapılamaz. Bireysel başvuru yoluna tüm kanun yolları tüketildikten sonra başvurulabileceği için ortada görülmekte olan bir dava olmayacaktır ve bu durumda bekletici mesele yapılamayacaktır. Somut norm denetimi (itiraz yolu) ise *“bir mahkemede görülmekte olan bir davanın karara bağlanmasının, o davada kullanılacak hukuk normunun anayasaya uygun olup olmamasına bağlı olması halinde yapılan denetimdir”* (Metin Kıratlı, **Anayasa Yargısında Somut Norm Denetimi: İtiraz Yolu**, s.35.). Davanın tarafları ya da mahkeme resen uygulanacak kanun hükmünü re'sen Anayasaya aykırı görerek bu denetimi başlatabilecektir. (Özbudun, s.371) Somut norm denetiminde görülmekte olan bir dava bulunması ve davaya bakan kurumun mahkeme olması şarttır. Bu bakımından muhakeme süreci içerisinde Anayasa Mahkemesi'ne başvurarak bekletici mesele yapılacak denetim somut norm denetimidir.

¹⁸¹ Uyuşmazlık mahkemesine hüküm uyuşmazlığı ve görev uyuşmazlığı olmak üzere iki farklı şekilde uyuşmazlık götürülebilir. Hüküm uyuşmazlığı görevle ilgili olmaksızın kesin olarak verilmiş veya kesinleşmiş, aynı konuya ve sebebe ilişkin, hukuk davalarında taraflardan en az birinin aynı olduğu ve çelişki yüzünden kararın yerine getirilemediği durumlarda; ceza davalarında ise sanığın, fiilin ve maddi olayların aynı olması durumunda ortaya çıkar. (Nurdane Topuz, *Görev Uyuşmazlıklarının Çözümü İçin Uyuşmazlık Mahkemesi'ne Yapılacak Başvurular*, **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, Sayı 2, 2015, ss.159-185, s.161.) Hüküm uyuşmazlığının söz konusu olduğu durumlarda ortada kesin olan veya sonradan kesinleşmiş bir karar vardır ve mahkeme dosyadan elini çekmiştir. Bu bakımdan hüküm uyuşmazlığının var olduğu durumda genelde bekletici mesele yapılması gereken bir durum yoktur. Görev uyuşmazlığı bir davanın hangi yargı düzeni içinde bulunan mahkemede görüleceği konusunda, ayrı yargı düzenlerinde bulunan mahkemeler arasında çıkan uyuşmazlıktır. (Topuz, s.160) Aynı anda kendisini yetkili gören iki farklı yargı düzenine ait mahkeme varsa olumlu görev uyuşmazlığı; aynı anda yetkisizlik iddia eden iki mahkeme varsa olumsuz görev uyuşmazlığı söz konusudur. Uyuşmazlık Mahkemesinin Kuruluş Ve İşleyişi Hakkında Kanun'un 10. maddesine göre görev uyuşmazlığı çıkarma; adli ve idari yargı merciiinde açılmış olan davada ileri sürülen görev itirazının reddi üzerine ilgili Başsavcı veya Başkanın sözcüsü tarafından görev konusunun incelenmesinin Uyuşmazlık Mahkemesinden istenmesiyle olur. Kanun'un 19. maddesine göre olumsuz görev uyuşmazlığının bulunduğu durumlarda, *“Mahkeme kendisine gelen bir davayı incelemeye başlayan veya incelemekte olan bir yargı mercii davada görevsizlik kararı veren mercii görevli olduğu kanısına varırsa, gerekçeli bir karar ile görevli mercii belirtmesi için Uyuşmazlık Mahkemesine başvurur ve elindeki işin incelenmesini Uyuşmazlık Mahkemesinin karar vermesine değin erteler”*. Olumlu görev uyuşmazlığının bulunduğu durumlarda ise Kanun'un 18. maddesine göre *“Uyuşmazlık Mahkemesine başvurulduğu resmi yazı ile kendisine bildirilen yargı mercii, görev konusunda Uyuşmazlık Mahkemesince bir karar verilinceye kadar davanın görülmesini geri bırakır. Bu takdirden zamanaşımı süreleriyle öbür kanuni veya hâkim tarafından verilen süreler, işin yeniden incelenmesine başlanacağı güne kadar durur.”*... *“Uyuşmazlık Mahkemesine başvurulduğunu bildiren yazının alındığı günden başlamak üzere altı ay içinde bu Mahkemenin kararı gelmezse yargı mercii davayı görmeye devam eder. Ancak, esas hakkında son kararı vermeden Uyuşmazlık Mahkemesinin kararı gelirse yargı mercii bu karara uymak zorundadır.”*

Davanın belli bir süre bekletilmesini gerektiren ceza hukukuna özgü bazı durumlar vardır. Ön mesele olarak da adlandırılan izin, karar, talep gibi dava şartları, davanın açılması için bulunması gereken şartlardır. Bunların yokluğunda söz konusu şartların yerine gelmesi mümkün ise dava bekletilir. TCK madde 67'ye göre bu şartlar yerine gelene kadar beklenen süre içerisinde zamanaşımı süreleri de işlemez. Bu süreçte geçen zaman makul sürede yargılanma hakkının ihlaline neden olmaz.

CMK m. 218'de ceza mahkemelerinin ek yetkisi başlığı altında bekletici meseleyle ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. Yüklenen suçun ispatlanması için ceza mahkemeleri hariç bir mahkemenin görev alanına giren bir hususun çözülmesi gerekiyorsa, ceza mahkemeleri CMK'da yer alan hükümlere göre söz konusu soruna ilişkin karar verebilir. Ancak bu soruna ilişkin, ilgili görevli mahkemede bir dava açılana kadar söz konusu hususu bekletici mesele yapılabilir. Ayrıca bu sorunla ilgili hâlihazırda açılmış bir dava var ise dava sonuçlanana kadar bekletici sorun kararı verilebilir.

CMK m. 218/2'de bekletici mesele yapılmaması gereken bir husus olarak, kovuşturma evresinde ceza hükümlerinin tespitinde sanığın ya da mağdurun yaşına ilişkin bir sorunla karşılaşıldığında bunun bekletici mesele yapılmamasını ve fakat mahkemenin, ilgili kanunda belirlenen usule göre bu sorunu çözerek hüküm vermesi gerektiğini düzenlemiştir.

Ceza muhakemesi devam ederken bir başka mahkemenin kararının beklenmesini gerektiren durumlar ortaya çıkabilir. Örneğin TCK madde 165'de düzenlenen suçtan elde edilen eşyayı almak suçundan dolayı devam eden bir davada, önceki suçun sabit olup olmadığını dair muhakemeyi mahkeme bekletici sorun yapabileceği gibi kendisi de çözebilir¹⁸². Bu gibi durumlarda nispi muhakeme yapma ya da bekletici mesele sayma mahkemenin takdirindedir. Bekletici meselenin durumlarda dava ertelenebilecekse de mahkeme bu yetkisini kullanarak kamu düzenine ilişkin bir sürenin işlemlerini durdurabildiği için gerekli olmayan durumlarda meselenin bekletici mesele yapılması davanın gereksiz uzamasına neden olabilecektir. Örneğin *Foti Kararı*'nda sanıklardan birinin milletvekili olmasından dolayı, milletvekilinin

¹⁸² Yenisey, Kunter, Nuhoglu, s. 259.

dokunulmazlığı kaldırılana göre dava ertelenmiştir¹⁸³. Bunun yerine dosyaların ayrılması daha uygun olabileceken davanın diğer sanıkları için 4 yıla yakın gereksiz bir erteleme yapılmıştır.

b. Yetki ve Görevli Mahkemenin Belirlenmesi

Görevli veya yetkili mahkemenin belirlenmesi suçun işlendiği yerin geniş bir alana yayılması, hareketin gerçekleştiği yer ile neticenin gerçekleştiği yerin farklı yetki çevresinde olması, suçun niteliğinin karmaşık olması gibi sebeplere dayanabilir. Yetkili ve görevli mahkemenin belirlenememesinden dolayı yargılama sürelerinin uzaması sistematik bir hale geliyorsa ilgili devletin önlem alması, gerekli organizasyonları kurması pozitif yükümlülüğünün bir sonucudur.

Bir davanın adli yargı tarafından mı yoksa idari yargı tarafından mı çözümleneceğine ilişkin çıkan uyuşmazlıklar davanın karmaşık olduğunun göstergesidir. Görev uyuşmazlığı çıktığı zaman Uyuşmazlık Mahkemesi'ne başvurulabildiği ve bekletici meselenin ortaya çıkabileceği bir üst başlıkta incelenmiştir.

Görevsizlikle ilgili usuller nedeniyle de yaşanan gecikmelerden biri, suçun örgütlü olup olmadığına dair bir uyuşmazlığın olduğu davalardır. Bu tür davalarda, dava dosyası Yargıtay'a gönderilmekte ve özellikle tutukluların olduğu yargılamalar açısından hak ihlalleri doğmaktadır. Yargıtay'daki dosya, tutuklunun durumu incelenmeksizin aylarca beklemektedir. Yargıtay görevsizlik iddiasıyla ilgili bir karar vermeyip, tahliye taleplerini Yargıtay'a göndermektedir¹⁸⁴.

Görevli mahkemenin uzun süre belirlenememesine tipik bir örnek *Zana Kararı*'dır¹⁸⁵. Başvurucu hakkında, bir gazetede verdiği röportajdan dolayı soruşturma açılmıştır. Soruşturma İstanbul'da başlamış sonrasında dosya Diyarbakır'a gönderilmiştir. Ağır Ceza Mahkemesi'nde açılan dava Devlet Güvenlik Mahkemesi(DGM)'ne sevk edilmiştir. Suç askeri hapisanede işlendiği için DGM görevsizlik kararı vererek dosyayı Askeri Savcılığa sevk etmiştir. Görevsizlik kararı 2 yıl civarı bir sürede karara bağlanmış ve dava DGM'de sonuçlandırılmıştır.

¹⁸³ Foti Kararı/ İtalya, 10.12.1982, para.63.

¹⁸⁴ Marcel Lemonde, **Türk Ceza Adalet Sistemi İhtiyaç Değerlendirme ve Eylem için Tavsiyeler Raporu**, Ankara, Ekim 2012 - Şubat 2013, para.167.

¹⁸⁵ Zana Kararı/Türkiye, 25.11.1997, para.78.

Başka bir örnek ise Anayasa Mahkemesi'nin 15.10.2014 tarihli ve 2012/827 başvuru numaralı kararıdır¹⁸⁶. Başvurucu adli sürecin makul sürede sonlandırılmadığı için davanın zamanaşımına uğradığını, böylece saldırıyı yapanın cezasız kaldığını ve adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini ileri sürmüştür. Mahkeme, makul sürede yargılanma hakkının ceza davalarında sadece sanığın ileri sürebileceği bir hak olduğunu belirtmiştir. Mahkeme'nin bu görüşüne katılmamız mümkün değildir; bu hakkın mağdurlardan esirgenmesinin adalet ilkesiyle bağdaşmayacağını ileri süren başvurana katılmakla birlikte davaların uzun sürmesinin sadece sanığı değil suçtan zarar göreni de etkilediğini eklemek gerekir. Soruşturma 2004 yılında başlamış ve 2 yılın ardından mahkeme görevsizlik kararı vermiştir. Daha sonra yapılan bir kanun değişikliğinden etkilenen davada hangi kanunun lehe olduğu tartışması yapılmış ve devamında uygulanacak kanunun belirlenememesinden dolayı 8 yılın sonunda, 2012 yılında dava zamanaşımına uğramıştır.

Görevli-yetkili mahkeme belirlenirken davaların uzamasına neden olan bir başka husus ise bağlantılı davalarda ortaya çıkmaktadır. Davada yer alan kişi sayısı ve davanın mahiyeti gereği farklı mahkemelerde başlayan davalar birleştirildiğinde, makul süre aşılabilmektedir. Bu gibi durumlarda yetkili makamlar davanın karmaşık olduğu iddiasında bulunsada da davaya bütün olarak bakıldığında, bağlantılı bir dava olmasa dahi olsa farklı bir karar verilmesini gerektirecek bir yön bulunmadığı sonucuyla karşılaşılabilmektedir¹⁸⁷.

2. Davanın Karmaşık Olmasına Neden Olan Fiili Nedenler

a. Tarafların Sayısı

Sanık ya da suçtan zarar gören-mağdur sayısının fazla olması, bazı davalarda maddi gerçeğe ulaşılmasında zorluk yaratabilir. Ancak taraf sayısının fazla olduğu her durum davanın karmaşık olduğuna bir karine oluşturmaz. Davanın konusuna bağlı olarak sanıklar hakkında verilecek hüküm aynı doğrultuda ise dava karmaşık olmayabilecektir. Tarafların taleplerinin aynı doğrultuda olması, sanıkların suçu

¹⁸⁶ Anayasa Mahkemesi, 15.10.2014 tarihli ve 2012/827 Başvuru Numaralı Kararı, Resmi Gazetede Yayımlı Tarihi: 17.12.2014; Benzer bir karar (2 yılın ardından görevsizlik kararı verilerek davanın uzaması) Anayasa Mahkemesi, 11.12.2014 tarihli ve 2013/216 Başvuru Numaralı Kararı, Resmi Gazetede Yayımlı Tarihi: 12.05.2015.

¹⁸⁷ Anayasa Mahkemesi, Başvuru Numarası: 2013/7090, Karar Tarihi:18.02.2016.

işleyiş biçimleri ve diğer kişisel özelliklerinin benzer olduğu durumlarda taraf sayısının fazla olması dava üzerinde bir etki yaratmayacaktır. Bunun yanında birden fazla sanığın bulunduğu bir davada sanıklardan birinin kaçak olması¹⁸⁸, yabancı uyruklu olması gibi bir durum söz konusuysa dava karmaşık hale gelebilecektir.

Anayasa Mahkemesi çok sayıda sanık ve müştekinin olduğu davalarda, sanıkların çok sayıda suçtan yargılandığı, yargılama sürecinde dosyaların birleştirildiği ve soruşturma ve yargılama safhalarıyla temyiz süreci birlikte değerlendirilmesi gerektiği ve bu tarzdaki davalarda duruşmaların makul sıklıkla yapıldığı ve en önemlisi yargılama faaliyetlerinde hareketsiz kalınan bir dönemin olmadığı gerekçeleriyle makul sürede yargılanma hakkının ihlal edilmediğine karar vermektedir¹⁸⁹.

b. Delillere İlişkin Nedenler

Ceza muhakemesinde maddi gerçeğin ortaya çıkarılması ve kararların gerekçelendirilmesinde en önemli unsur delillerdir. İddiaların ispatlanması, mahkûmiyet hükmü verilecekse suçun sabit olduğunun ispatlanması ve delillerin toplanmasından mahkemeler sorumludur. Yargılamanın uzamasında delillere ilişkin nedenler çoğunlukla mahkemelerden kaynaklanmakta ise de delillerin çokluğu ve delillere ulaşmakta yaşanan zorluklar davanın karmaşık olmasından dolayı yaşanabilmektedir.

(1) Tanık Dinlenmesi

Ceza davalarında en sık başvurulanan delillerden biri tanık ifadeleridir. Tanıkların sayısının çok olması, her birinin tek tek dinlenilmesi davaların uzamasına neden olmaktadır. Bazı durumlarda bir duruşmanın tamamı tanık ifadelerinin dinlenilmesine ayrılabilir. Bunun yanında tanıklara ulaşmada güçlükler

¹⁸⁸ Neumeister Kararı /Almanya, 27.06.1968, para.21.

¹⁸⁹ Anayasa Mahkemesi, Başvuru Numarası: 2014/658, Karar Tarihi: 28.03.2015, para.53. "...on dört ayrı suçtan cezalandırılması istemiyle kamu davası açıldığı, yargılamaya başlayan İstanbul 12. Ağır Ceza Mahkemesince, davanın tensip zaptının düzenlenmesinden sonra toplam kırk sekiz şüphelinin savunmaları ile yirmi bir müştekinin beyanlarının alındığı..." ; Anayasa Mahkemesi, Başvuru Numarası: 2014/1519, Karar Tarihi: 25.02.2015, para.56"...Başvurucular hakkında 8/2/2008 tarihinde yedi ayrı suçtan cezalandırılmaları istemiyle kamu davası açıldığı, yargılamaya başlayan Adana 8. Ağır Ceza Mahkemesince, davanın tensip zaptının düzenlenmesinden sonra birleşen dosyalarla birlikte toplam otuz beş şüphelinin savunmaları ile on müşteki ve sekiz mağdurun beyanlarının alındığı, tarafların sundukları delillerin toplandığı, telefon tape kayıtlarının incelendiği, yargılamanın başladığı tarihten itibaren, aralarında bağlantı görülen farklı dava dosyalarının birleştirilmesine..."

yaşanabilmektedir¹⁹⁰. Tanıklıktan çekinmeyi gerektirecek sebepler olmamasına rağmen tanıkların çağrıya uymaması, adres değişikliklerini bildirmemeleri gibi durumlarda tanıklara ulaşılmamaktadır. Bu durumun önüne geçmek için CMK'da birtakım yaptırımlar düzenlenmiştir. CMK madde 44'e göre çağrı kâğıdını alan tanık çağrıya uymazsa zorla getirilir ve gelmemelerinin sebep olduğu giderler ödetilir. Ayrıca madde 60'a göre tanıklıktan ve yeminden sebepsiz yere çekinen tanıklara bundan dolayı sebep oldukları giderler ödetilir ve tanıklığının gerçekleştirilmesi için dava hakkında hüküm verilinceye kadar ve her hâlde üç ayı geçmemek üzere disiplin hapsi verilebilir. Son olarak 676 sayılı KHK ile CMK madde 178'de yapılan bir değişiklik ile çağrılması reddedilen tanığın ve uzman kişinin doğrudan mahkemeye getirilmesi halinde dinleneceği hükmü sınırlandırılmıştır. Buna göre sanığın veya katılanın gösterdiği tanık veya uzman kişinin çağrılması hakkındaki dilekçe hâkim ya da mahkeme tarafından reddedilmesine rağmen bu kişilerin duruşmaya *davayı uzatmak amacıyla* getirilirse dinlenme talepleri reddedilecektir.

Tanık şehir dışında ise tanığın bulunduğu ilgili yer mahkemesine talimat yazılıp bu talimat yazısının ilgili mahkemeye tebliğ edilmesi ve tebliğ alan talimat mahkemesinin ilgili tanığa davetiye çıkartması gerekmektedir. Tanık dinlendikten sonra talimat evrakları asıl mahkemeye tebliğ edilmektedir. Esasen tamamen usulü uygun olan bu işleyiş dahi çok uzun zamana yayılarak yargılamayı uzatmaktadır. Nitekim kanun koyucu bu uzamayı önlemek için zorunlu olmadıkça istinabe yoluyla dinleme yoluna gidilmemesi gerektiğini CMK m. 180/3-4'te düzenlemiştir. Bu uzun işlemler silsilesi yerine teknolojik imkânlardan faydalanmaya imkân veren CMK madde 180/5 uygulamasının artması ve tanıkların görüntülü ve sesli iletişim tekniğinin kullanılması suretiyle dinlenme yoluna daha sık başvurulması yargılamaların makul sürede bitirilmesi için daha uygun olur. CMK'da teknolojiyen

¹⁹⁰ Anayasa Mahkemesi, Başvuru Numarası: 2013/2364, Karar Tarihi: 07.03.2014. "... belirlenen tanığa ulaşılması için iki kez Emniyet Müdürlüklerine ihzar müzekkeresi, toplamda on kez İskenderun ve bir kez Şenkaya Mahkemelerine talimat yazısı ve de iki kez İskenderun İş Mahkemesine tekit yazısı gönderilmiş tüm bu işlemler, yirmi sekiz buçuk aylık zaman zarfında tamamlanabilmiştir..." Aksi yönde karar: Anayasa Mahkemesi, Başvuru Numarası: 2014/7204, Karar Tarihi: 15.10.014, para.37-38"24 şüphelinin yargılandığı davada toplam 24 celse yapılmış ve başvuru tutuklu olarak yargılanmıştır. İlk derece mahkemesince karar verildiği 15/4/2013 tarihinden bireysel başvurunun karara bağlandığı 15/10/2014 tarihi arasında ise 1 yıl 6 aylık bir sürenin geçtiği ve davanın henüz sonuçlanmamış olduğu ve temyiz aşamasında bulunduğu da dikkate alınmalıdır. Yukarıda yer verilen tespitler çerçevesinde davaya bütün olarak bakıldığında, 8 yıla yakın yargılama sürecinde makul olmayan bir gecikmenin olduğu sonucuna varılmıştır."

faaydalanılmasın ilifkin bir diğfer dñzenleme madde 43'te yer almaktadır. Buna gñre tanıklara çağrı telefon, telgraf, faks, elektronik posta gibi araçlardan yararlanılmak suretiyle de yapılabilir. Ancak, çağrı kâğıdına bağlanan sonuçların bu şekilde yapılan çağrılarda uygulanamayacak olması dñzenlemeyi anlamsız kılmaktadır. Hemen herkesin telefon kullandığı, pek çok işlemin internet üzerinden yapılabilirdiğı, sms ve maillerde okundu bilgisinin karşı tarafa gönderilebildiğı bir ortamda bu dñzenleme yerinde olmamıştır. Tanıkların dinlenmesini kolaylaştırmak için video konferans yoluyla dinlemenin dñzenlenmesi yaşanan zaman kaybını önleyebilecektir. Bu yöntemin delilerin incelenmesindeki doğrudanlık ilkesine aykırı olduğı görüşleri olsa da uygulamada zaten şehir dışındaki tanığın dinlenmesi talimat dosyasından gelen bir ifadenin okunmasından ibarettir¹⁹¹. Adliyelerde tanık dinlenmesi için dñzenlenen ortamlarda yapılan video konferanslar yargılamanın aleniliğı ilkesiyle de örtüşecek ve yapılan kayıtlar mahkeme tarafından ihtiyaç duyulduğı takdirde tekrar incelenebilecektir¹⁹².

(2) Bilirkişilik Kurumu

Hukuki bilgi dışında teknik uzmanlık gerektiren alanlarda mahkemeler bilirkişi raporuna ihtiyaç duyabilir. Bilirkişi raporlarının, bilirkişi tarafından açıklanmasının gerekmesi, raporun çok uzun olması sebepleri¹⁹³ davanın karmaşıklığını gösteren sebepler arasında sayılmaktadır¹⁹⁴. Bunun yanında davayı uzatmak amacıyla bilirkişiyi reddetme hakkı kötüye kullanılarak yargılama uzatılmaktadır.

Avrupa Adaletin Etkililiğı Komisyonu (CEPEJ) 2014 yılı raporundaki verilere göre Avrupa ÷lkeleri arasında bilirkişi sayısı bakımından Türkiye birinci sıradadır¹⁹⁵. Ancak niceliğın fazlalığı beraberinde niteliğı getirmemektedir.

Hâkimlerin gereksiz durumlarda dahi bilirkişiyi başvurması ve bilirkişilerin raporlarını çok uzun sürede hazırlaması yargılamayı uzatan etmenlerdir. 5271 sayılı

¹⁹¹ Hakan Pekcanitez, Yargılamanın Hızlandırılmasına İlişkin Avrupa Usul Hukukundaki Gelişmeler, **Yargı Reformu 2000 Sempozyumu**, Konuşmalar, Bildiriler, Tartışmalar, Belgeler, İzmir Barosu Yayını, İzmir, 2000, s. 52-74, s.72.

¹⁹² Pekcanitez, s.72.

¹⁹³ Bu sebeplerin yanında bilirkişi raporunun geç verilmesi, bilirkişinin görevine devam etmemesi gibi sebepler yetkili makamların sorumluluğuna yol açan sebeplerdir ve yetkili makamların tutumu başlığında incelenecektir.

¹⁹⁴ Pandolfelli ve Palumbo Kararı/İtalya, 27.02.1992, para.17.

¹⁹⁵ CEPEJ, Avrupa Adaletin Etkililiğı Komisyonu Raporu, 2014.

CMK'nın 63. maddesinde bilirkişilik kurumuna başvuru, çözümü uzmanlığı, özel veya teknik bilgiyi gerektiren hâller ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca genel bilgi veya tecrübeyle ya da hâkimlik mesleğinin gerektirdiği hukukî bilgiyle çözümlenmesi mümkün olan konularda bilirkişiye başvurma yasağı düzenlenmiş ve hukuk öğrenimi görmüş kişilerin bilirkişi olarak görevlendirilebilmesi için hukuk alanı dışında ayrı bir uzmanlığa sahip olduğunu belgelendirme zorunluluğu getirilmiştir.

Kanun'un 66. maddesinde bilirkişi raporlarının en fazla üç ay içerisinde hazırlanması gerektiği, özel sebepler zorunlu kıldığında bu sürenin üç ay daha uzatılabileceği, belirlenen süre içinde raporunu vermeyen bilirkişinin hemen değiştirilebileceği düzenlenmiştir. Ayrıca bilirkişinin hukukî ve cezaî sorumluluğuna ilişkin hükümler saklı kalmak kaydıyla, bilirkişiye ücret ve masraf adı altında hiçbir ödeme yapılmamasına karar verilebilir ve gerekçesi gösterilerek gerekli yaptırımların uygulanması bilirkişilik bölge kurulundan istenir.

Bilirkişinin tarafsızlığını sağlamak için Kanun'da bilirkişinin reddi düzenlenmiştir¹⁹⁶. Hâkimin, uzman olmadığı, özel veya teknik bir bilgiyi gerektiren konularda başvurduğu bilirkişi, karar merci olmasa da bilirkişi raporları kararı etkileyen bir delil değerlendirme aracı olarak maddi gerçeğe ulaşmak için önemlidir. Bilirkişiyi reddeden tarafların hukuki olarak düzenlenen bu haktan faydalanmaları, yargılamaya uzatsa da bu yargılamanın adil olması bakımından gereklidir. Duruşmayı uzatma amacıyla bilirkişinin reddedildiğinin tespiti halinde, hâkimin reddinde olduğu gibi talebin reddedileceği düzenlenmemiştir. Bunun yerine kanun koyucu, taraflara taleplerinin nedeninin dayandığı olguları göstererek açıklama yükümlülüğü getirerek, geçerli bir dayanak olmadan bilirkişinin reddinin talep edilmesinin önüne geçmeye çalışmıştır.

Yukarıda ifade edildiği üzere hem bilirkişilik kurumuna gereksiz başvuru için hem de bilirkişi raporlarının süresine ilişkin gerekli düzenlemeler mevzuatta yer almaktadır. Ancak sadece yasal düzenlemeler yapmak yeterli değildir. Bilirkişinin çabuk çalışmasını sağlayacak önlemler almak ve yaptırım uygulamanın yanında, bu kuralların uygulanmasını sağlamak devletin sorumluluğundadır.

¹⁹⁶ Kanun koyucu bilirkişinin tarafsızlığını şüpheye düşürecek nedenlerden birinin varlığı hâlinde bilirkişinin reddedilebileceğini düzenlemiştir; mutlak olarak tarafsız olması gereken hâkimin reddi sebepleri ile özdeşleştirmiştir. CMK madde 69'da bilirkişinin reddi sebepleri düzenlenmiştir.

(3) Yabancılık Unsuru

Yabancılık unsuru, sanığın ya da mağdurun yabancı olduğu durumlarda muhakeme s jelerinden kaynaklanabileceği gibi tanığın yabancı olması, olayın coğrafi olarak farklı ülkelere yayılması, tercümesi gereken belgelerin bulunması sebeplerinden de kaynaklanabilmektedir.

Sanık ya da mağdurun meramını anlatabilecek kadar Türkçe bilmediği durumlarda CMK m. 202'ye göre a duru madaki iddia ve savunmaya ilişkin esaslı noktalar tercüme edilmesi için mahkeme tarafından bir tercüman atanacaktır. Yabancı uyruklu sanıkların tercümandan faydalanma hakkının kısıtlanması sanık ve yargılama makamı arasındaki iletişimin sağlanamamasına neden olmaktadır. Sanığın tercüman yardımıdan faydalanmasının yargılamayı uzattığı görüşünü savunanlar olsa da, maddi gerçeğe ula ılamadan ve sanığın diğer hakları korunmadan yapılan hızlı bir yargılama, adil yargılanma hakkının makul sürede yargılanma unsuru dışındaki diğer unsurlarını ihlal edecektir.

Yabancı unsurların bulunması her zaman davanın uzamasını makul gösterebilecek bir sebep olarak görülmemektedir. Örneğin *Mansur/Türkiye Kararı*'nda¹⁹⁷ uyuşturucu kaçakçılığı suçundan yargılanan ba vurucuya ilişkin Yunanistan'da bulunan belgeler, iki devlet arasındaki ileti imsizlik, yeminli tercüman bulunamaması nedeniyle belgelerin çevirisinin yapılamaması nedeniyle yargılama süresi uzamıştır. A HM, davanın uzamasının sebebi olarak yabancı unsurların bulunmasını haklı bir neden olarak görmemiştir.

B. Başvurucunun Tutumu

Davanın taraflarından birinin ya da suç isnat edilen kişinin tutumu yargılamanın süresi açısından önemli faktörlerden biridir. Yargılamanın uzun sürmesinde başvurucunun tutumundan kaynaklanan durumları, kişinin kötü niyetli olduğu, oyalama taktikleriyle davayı uzatmaya çalıştığı durumlar ile kişinin kanuni haklarını kullandığı durumlar olmak üzere iki farklı kategoride incelemek gerekir.

Başvurucunun kötü niyetli olduğu durumlarda yargılamanın uzaması, ba vurucuya izafe edilebilse de; kişinin iç hukukta kendisine tanınan kanuni başvuru

¹⁹⁷ Mansur Kararı/Türkiye, 08.06.1995.

yollarını (remedies) kullanması halinde başvuru suçlanamayacaktır¹⁹⁸. Devletin sorumluluğu yalnızca kendisine kusur atfedilebilen durumlarda olabileceği için başvuru kanuni haklarını kullanmasından dolayı (yetkili makamlara atfedilebilecek bir hata olmaksızın) gecikmeler meydana geliyorsa, bu durum davanın olağan akışı içerisinde mazur görülmesi gereken gecikmeler olarak kabul edilmeli ve devletin sorumluluğuna gidilmemelidir.

Ceza davalarında suçlamayı yapan ve iddiada bulunan makam devlet olduğu için başvuru tutumundan kaynaklanan her durum, devleti sorumluluktan kurtarmamalıdır. Örneğin sanığın yargılama makamlarıyla işbirliği yapma yükümlülüğü olmasa¹⁹⁹ dahi bu hakkın sınırsız olmadığını hatırlatmayan ve gerektiğinden müdahale etme görevini yerine getirmeyen devletin sorumluluğu ortadan kalkmayacaktır. Bir başka deyişle sanığın işbirliği içinde hareket etmemesi ve yargılamayı yavaşlatması kendisi açısından olumsuz olsa da makul sürede yargılanma hakkının ihlal edilmediği anlamına gelmeyecektir. Sanığın bu hareketleri devletin ceza yargılamasını makul süre içerisinde bitirme sorumluluğundan kurtarmayacaktır.

Başvurucunun kötü niyetli tutumundan dolayı yargılamanın uzaması durumunda AİHM'e hak ihlalinin dolayısıyla başvuru yapması, şikâyet hakkını kötüye kullanılmasına örnek olabilecektir. AİHS madde 35/3'e göre başvuru hakkının kötüye kullanıldığından bahisle başvuruyu kabul edilemez bulabilecektir. Bunun yanında başvurunun kabul edilebilir bulunduğu fakat başvuranın kötü niyetli hareket ettiği durumlar sürenin ve hükmedilecekse tazminatın hesaplanmasında dikkate alınacaktır²⁰⁰.

Komisyon, başvuru hareketlerini hukuki haklarını kullanma, soruşturma ve yargılama makamıyla işbirliği içine girmeme ve kasti olarak engelleme şeklinde sınıflandırmıştır. Bu çalışmada başvuru hareketlerini, sanığın kötü niyetli davranışlarından dolayı ve kanuni haklarını kullanmasından dolayı davanın

¹⁹⁸ Eckle Kararı, para.82.

¹⁹⁹ Yağcı ve Sargın Kararı, para.66.

²⁰⁰ Örneğin AYM kararlarında sanığın yakalama emriyle arandığı dönem, yargılamanın süresi içine dahil edilmemektedir. Anayasa Mahkemesi, Başvuru Numarası: 2014/18932, Karar Tarihi: 08.09.2015, para.97, " Yargılama 10 yıl 8 aylık bir süredir devam etmektedir. Bununla birlikte Yıldırım ve İsmail Özbey için yakalama emriyle arandıkları 3 ay 14 günlük sürenin toplam yargılama süresinin hesabına dâhil edilmemesi gerekir."

uzamasına neden olan davranışları şeklinde bir ayrım yaparak inceledik. Bunun yanında başvuru her zaman davanın uzamasına neden olmamakta, aksine davayı hızlandıran hareketlerde de bulunmaktadır. Davayı hızlandırmaya yönelik hareketlerin neler olduğu ve bunun makul süreye ilişkin başvuruları nasıl etkilediği de ayrı bir başlıkta incelenecektir.

1. Başvurucunun Kanuni Haklarını Kullanmasından Dolayı Davanın Uzamasına Neden Olan Davranışları

Davayı olağan seyrinden farklı bir yöne götüren muhakeme işlemleri davanın uzamasına neden olabilmektedir. Söz konusu muhakeme işlemlerin bir kısmı maddi gerçeğe ulaşmak ve adil bir yargılama için gereklidir. Sanığın hâkimin reddi, bilirkişinin reddi ve istinaf, temyiz incelemesi gibi muhakeme işlemlerine başvurusu yargılamanın süresini uzatmaktadır. Ancak bu işlemler yargılamanın adil olmasının doğal sonucudur. Yine de muhakemenin işleyişinden sorumlu olan hâkimin, gerekli durumlarda bu işlemlerin gidişatına müdahale etmesi, sırf davayı uzatmak amacıyla yapıldığı anlaşılıyorsa talepleri reddetmesi gereklidir.

a. Hâkimin Reddi

Hâkimin davaya bakamayacağı haller ve hâkimin reddi²⁰¹, CMK madde 22-32 arasında düzenlenmiş olan hâkimin davaya bakamayacağı haller ve hâkimin reddi kurumu ceza muhakemesinin adil biçimde yürütülmesi için ve hâkimin tarafsızlığının gerçekleşebilmesi için önemlidir. Hâkimin reddi talebinin geçerli bir nedene dayandığı durumların dikkate alınıp değerlendirilmesi adil yargılanma hakkı açısından ne kadar gerekli ise, tarafların duruşmayı uzatmak amacıyla ret isteminde bulunduğu durumların anlaşıldığı durumlarda talebin reddedilmesi de o kadar gereklidir. Bununla birlikte CMK madde 31/1-c’de yer alan, *ret isteminin duruşmayı uzatmak amacı ile yapıldığı açıkça anlaşılıyorsa hâkimin reddi istemi geri çevrilir*, düzenlemesi tartışmaya açıktır. Zira bu ifade oldukça geniş ve muğlak bir düzenlemedir. Talebin sırf davayı uzatmak amacıyla yapıldığının anlaşılması için yardımcı olabilecek bir düzenleme madde 26’da yer almaktadır. Buna göre ret

²⁰¹ Hâkimin davaya bakamayacağı haller, yasaklılık sebepleri olarak da adlandırılmaktadır. Görev yasakları ve hâkimin tarafsızlığını şüpheye düşüren haller olarak ikiye ayrılmaktadır. Görev yasakları CMK madde 22-23’te tahdidi olarak sayılmış olan hallerdir. Hâkimin tarafsızlığını şüpheye düşüren haller, her durumda öngörülemeyeceği için kanunda tek tek sayılamamış ve bu hallerin neler olabileceği uygulamaya bırakılmıştır. Tarafların duruşmayı uzatma amacıyla ret isteminde bulunduğu anlaşılıyorsa her iki durumda da talep reddedilebilir.

sebeplerinin tümünün bir defada açıklanması gereklidir. Ret sebebini ileri süren kişi daha sonra aynı konuda başka bir ret sebebi ileri sürüyorsa duruşmayı uzatmak istiyor olabilir. Yine de talebin reddedilmesi için bu amacın olduğunun açıkça anlaşılması şarttır.

b. Kanun Yollarına Başvuru

Kişinin iç hukukta var olan usulü haklarını kullanmaktan dolayı suçlanması, istinaf ve temyiz yolu için tanınmış süreyi kullanmasının engellenmesi söz konusu olamaz. Ancak bu arada geçen süre nedeniyle davanın uzaması da devlete mal edilemez. Bu konuda ikili bir ayrıma gidilmesi gerektiği kanaatindeyiz. İstinaf ve temyiz başvuruları için geçen süreden dolayı yargılamanın uzun sürdüğünden yakınan taraf, bu başvuruları yapan ise devletin sorumluluğuna gidilemez²⁰². Ancak makul süre ihlalinden dolayı başvuru yapan, davanın karşı tarafıysa (mağdur, suçtan zarar gören) devletin sorumluluğu olmalıdır²⁰³. İlk derece mahkemesinin karar verdiği, üstelik karşı tarafı haklı bulduğu bir durumda, karşı tarafın kanun yoluna başvurarak davayı sürüncemede bırakmamasını sağlamak devletin sorumluluğunda olmalıdır. Başvurucunun kanun yoluna kötü niyetli başvurmadağının saptanmasında kullanılabilecek birtakım ölçütler bulunmaktadır. Başvurulan kanun yolu, başvuru açısından olumlu sonuçlandıysa başvurunun kötü niyetli olmadığı kabul edilmektedir. Ancak bu ölçütün çok katı şekilde uygulanması, bireylerin kanun yoluna başvurmaktan çekinmesine neden olabileceği için kanun yoluna başvurunun tamamen dayanaksız olduğu durumlar haricinde kanun yoluna başvurunun süreyi uzatmak amacıyla yapılmadığı düşünülmelidir²⁰⁴.

İlk derece mahkemelerinden verilen hükümlere karşı, hem hukuki, hem de maddi inceleme yapılması amacıyla başvuru kanun yoluna istinaf denir²⁰⁵. Kesin hüküm verilmeden, daha önce verilmiş kararların yargısal denetimi olmasından dolayı istinaf

²⁰² Nibbio Kararı/İtalya, 26.02.1992, para.18.

²⁰³ Benzer bir görüş için Altıparmak, s.145. AİHM ise bu görüşe katılmamaktadır. Örn: Pandolfelli ve Palumbo Kararı/İtalya, 27.02.1992, para. 19-20.

²⁰⁴ Anayasa Mahkemesi, Başvuru Numarası: 2013/7716, Karar Tarihi: 24.06.2015, para.40. Yedi yıl süren yargılamanın üç yılı, ilk derece mahkemesinin kararının Yargıtay tarafından üç kez bozularak yeniden görülmesinden kaynaklanmış ve bu konuda başvurana kusur atfedilmemiştir. " Sonuç olarak, soruşturma ve yargılama safhaları birlikte değerlendirildiğinde, yargılamanın uzamasındaki esas nedenin derece mahkemesince verilen kararların üç kez Yargıtay tarafından bozulmasına karar verilmesi olduğu, başvuruca atfedilebilecek bir kusurun olmadığı görülmüştür."

²⁰⁵ Özbek, Doğan, Bacaksız, Tepe, s.830; Öztürk ve diğerleri, s.667; Centel, Zafer, s.814; Ünver, Hakeri, s.771.

olağan bir kanun yoludur. Hem maddi yönden hem de hukuki yönden ikinci bir yargılama niteliğinde olan istinaf mahkemelerinin yargılama sürecini arttıracığına dair görüşler bulunmaktadır²⁰⁶. 2005 yılında yürürlüğe giren 5271 sayılı CMK'da ayrıntılı bir şekilde düzenlenen istinaf kanun yolu Bölge Adliye Mahkemeleri hazır olmadığı için yürürlüğe giremeyen bu kanun yolu nihayet 20 Temmuz 2016 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Alt yapı eksikleri henüz tamamlanamadığı için, yeterli sayıda hâkim, savcı ve yardımcı personel bulunmadığı içi istinaf kanun yolunun yürürlüğe girmesinin dava sürelerini uzatacağı düşünülmektedir. Yargıtay'ın iş yükünün azalması ve gerçek bir içtihat mahkemesi şeklinde çalışmasını sağlayabilecek olan istinaf mahkemeleri ilk derece ile temyiz arasına bir de istinaf kanun yolunu getirmek adalet sisteminin yavaş işleyişini yavaşlatacağı savunulmaktadır²⁰⁷.

İstinaf kanun yolunda bazı davaların kesin olarak karar bağlanması öngörülmekte ve bu kararlara karşı temyiz yoluna başvurulamamaktadır²⁰⁸. Bu özelliğiyle istinaf mahkemeleri, temyiz başvuruları açısından bir filtre fonksiyonu görerek, Yargıtay'ın iş yükünü azaltacağı görüşü de savunulmaktadır²⁰⁹. Ancak Yargıtay'ın iş yükünü azaltmak amacıyla istinaf mahkemelerinin kurulması dışında yollar olduğu dile getirilmektedir²¹⁰.

Bölge adliye mahkemeleri faaliyete başladıktan sonra istinaf yargılamalarının hızlanması adına bölge adliye mahkemelerinde Cumhuriyet Başsavcılığının tebliğname düzenlemesi usulüne, tebliğnamelerin başsavcılıkta çok uzun süre beklediği ve yargılamayı yavaşlattığı gerekçesiyle son verilmiştir. Bunun yerini mahkemedeki raportör üyenin hazırlayacağı inceleme raporu almıştır. Tebliğname istinaf talebinde bulunulan ilk derece mahkemesinin kararına ilişkin bilgilerin ve dosya hakkında Cumhuriyet savcısının görüşünün yer aldığı bir belgedir. Bu belgenin hazırlanması belli bir zaman almakla birlikte, karara ve müzakerelere

²⁰⁶ Erdener Yurtcan, **Yeni Ceza Muhakemesi Kanunu ve Yorumu**, Vedat Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.193-196; Timur Demirbaş, “Yargının Yapısal Sorunları”, **Yargı Reformu 2000 Sempozyumu**, Konuşmalar, Bildiriler, Tartışmalar, Belgeler, İzmir Barosu Yayını, İzmir, 2000, ss. 356-365, s. 362

²⁰⁷ Yurtcan, s. 193-196.

²⁰⁸ 5271 sayılı CMK madde 286'da temyize başvurulamayacak haller sayılmıştır.

²⁰⁹ Feridun Yenisey, “Ceza Adaleti Sisteminin Etkinliği, Normal Çalışma Süresi ve Gecikme”, **Yargı Reformu - Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi** ss.574-581.

²¹⁰ Temyiz incelemesinde ileri sürülen sebeplerin sınırlandırılması, Yargıtay'a hukuki olmayan işler için başvurulmaması, şahsi dava kurumunun yeniden getirilmesi, dava açılmasının ertelenmesinin kurumunun kapsamının genişletilmesi önerilmektedir. (Özbek, Doğan, Bacaksız, Tepe, s.846)

katılan raportör hakim yerine daha tarafsız olabilecek Cumhuriyet savcısı tarafından hazırlanması daha yerinde bir düzenlemeydi. Ayrıca CMK madde 201/1-d hükmünde yapılan değişiklik ile bölge adliye mahkemelerinin bozma yetkisi sınırlandırılmıştır. Bölge adliye mahkemeleri ceza dairelerinin çok sık bozma kararı verip yerel mahkemelere dosya göndererek yargılamayı uzattıkları eleştirilmekteydi. Değişiklik ile CMK madde 289/1-g-h bentlerindeki nedenlerle karar bozulduğunda dosya, ilk derece mahkemesine gönderilemeyecektir. Böylelikle gerekçe eksikliği ve yetersiz gerekçe nedeniyle veya savunma hakkının kısıtlandığından bahisle dosya üzerinden bölge adliye mahkemesi tarafından yapılacak incelemeyle, bozma kararı verildiğinde dosya ilk derece mahkemesine gönderilmeyip bizzat bölge adliye mahkemesi tarafından incelenecektir.

Temyiz ise bölge adliye mahkemelerinin bozma dışında kalan hükümlerine karşı başvurulabilen olağan kanun yollarından biridir²¹¹. Temyiz kanun yolunda sadece hukuka uygunluk denetimi yapılmaktadır; maddi vakıalara ilişkin inceleme yapılmamaktadır. Temyiz mercii olan Yargıtay'ın verdiği hüküm, olağan kanun yolları açısından kesin hüküm teşkil edecektir²¹². Makul sürede yargılanma hakkının bitiş tarihi bakımından olağan kanun yolları aşamasının son basamağı olan temyiz hükmünün verildiği tarih önem taşımaktadır. Bu bakımdan temyiz aşamasının uzun sürmemesi, Yargıtay'ın iş yükünün azaltılması hak ihlallerinin önüne geçilebilmesi için önemlidir.

2. Başvurucunun Kötü Niyetli Olarak Davanın Uzamasına Neden Olan Davranışları

a. Kaçakların Yargılanması

5271 sayılı CMK'nın 247/1. maddesine göre *“hakkındaki soruşturmanın veya kovuşturmanın sonuçsuz kalmasını sağlamak amacıyla yurt içinde saklanan veya yabancı ülkede bulunan ve bu nedenle Cumhuriyet savcısı veya mahkeme tarafından kendisine ulaşılamayan kişiye kaçak denir.”* Kaçak şüpheli ya da sanık, bilerek ve

²¹¹ Özbek, Doğan, Bacaksız, Tepe, s.848; Öztürk ve diğerleri, s.725; Centel, Zafer, s.820; Ünver, Hakeri, s.776.

²¹² Yargıtay ret, bozma ve iyileştirme olmak üzere üç farklı şekilde karar verebilir. Temyiz olunan hükmünün Yargıtay'ca hukuka uygun bulunması hâlinde temyiz isteminin esastan reddine karar verilir. Temyiz edilen hükmü, temyiz başvurusunda gösterilen, hükmü etkileyecek nitelikte hukuka aykırılıklar saptarsa hükmü bozar. Yargıtay, hukuka aykırılığın düzeltilmesi mümkün ise iyileştirme kararı verebilir. Bu durumlar 5271 sayılı CMK madde 303'te tek tek sayılmıştır.

isteyerek muhakemenin akamete uğraması için bilinçli bir şekilde saklanmaktadır²¹³. Daha önce kaçaklık kararının yalnızca kovuşturma aşamasında verilebileceği düzenlenmişken 680 sayılı KHK'nın 12. maddesi ile CMK 247 ve 248. maddelerinde yapılan değişiklik ile yargılanması usulü; sadece kovuşturma aşamasında değil, soruşturma aşamasında da uygulanabilecektir²¹⁴. Böylece yurtiçinde saklanan veya yurtdışına kaçan veya yurtdışında bulunan kaçak şüphelinin ifadesinin alınması için soruşturma evresinde Cumhuriyet savcılığına yetki verilerek yargılamanın kolaylaşması ve hızlanması sağlanacaktır.

Soruşturma evresinde şüphelinin hazır bulunması şart olmayıp, şüphelinin yokluğunda da soruşturma işlemleri yürütülebilmektedir. Ancak CMK madde 248'de düzenlenen zorlama amaçlı elkoyma hükmü, değişiklikten önce yalnızca kovuşturma evresinde sanıklar hakkında ve maddede sayılan katalog suçlar hakkında uygulanabiliyordu. Kaçaklığa ilişkin hükümlerin soruşturma aşamasında tatbik edilebilmesine ilişkin düzenlemeyle, zorlama amaçlı elkoyma tedbirinin şüpheliler için de uygulanabilmesi mümkün kılınmıştır. Ancak soruşturma aşamasında şüphelinin suç işlediğine ilişkin iddianın hukuki nitelendirilmesi yapılmadığı için elde edilen delillerin katalog suçların işlendiğini gösterip göstermediği dikkatli incelenmeli, sırf elkoyma tedbirini uygulamak adına kaçak şüpheli kavramı genişletilmemelidir.

Sanığın duruşma esnasında hazır bulunmaması bir yargılama engeli oluşturmaktadır. Kural olarak sanığın duruşmada hazır bulunması şarttır. Ancak sanığın kaçak olması durumunda yargılama aşamasının, kaçak bulunana kadar ertelenmesi yargılamanın uzamasına hatta sanığın yargılanamayıp cezasız kalmasına neden olabilecektir. Bu bakımdan kanun koyucu, kaçak sanığın yargılanmasını kovuşturma sonucunda verilecek hüküm türüne ve kaçağın sorgusunun daha önce yapılıp yapılmadığına göre ayırmaktadır. Buna göre kaçak sanık hakkında mahkûmiyet hükmü verilecek ise sanığın daha önceden sorgusunun yapılmış olması

²¹³ Özbek, Doğan, Bacaksız, Tepe, s.909; Öztürk ve diğerleri, s.78; Centel, Zafer, s.917; Ünver, Hakeri, s.721.

²¹⁴ Kaçaklık kararının verilmesinin koşulları ve usulü 5271 sayılı CMK'nın 247 vd. maddelerinde düzenlenmiştir.

gerekmektedir²¹⁵. Mahkûmiyet dışında bir hüküm verilecek ise kaçağın daha önce sorgusunun yapıp yapılmadığına bakılmaksızın hüküm verilebilecektir.

İştirak halinde işlenen suçlarda, kaçak sanık/şüphelinin bulunması ve maddi gerçeğe ulaşılabilmesi için kaçak sanık/şüphelinin beyanlarına ihtiyaç duyulması halinde kaçak kişilerin dosyası ayrılmamakta ve dosya bekletilmektedir. Bu bekleme süresine ilişkin yasal bir düzenleme olmadığı için yargılama belirsiz bir şekilde uzamaktadır. Özellikle diğer sanıklar/şüpheliler tutuklu ise bekleme süresi boyunca tutukluluk süreleri uzamaktadır. Kaçak sanığa yargılamanın birkaç oturumunda ulaşamadığı takdirde dosyaların ayrılmasına karar verilmesi yargılamanın uzamaması açısından yararlı olsa da, kaçak sanığın beyanlarının maddi gerçeğe ulaşmak adına önemli olduğu durumlarda bu beyanlar dinlenilmeden karar verilmesi diğer sanıkların adil yargılanma hakkını ihlal edecektir. Nitekim Yargıtay'da bu görüşü benimsemiş ve kaçak sanığın olduğu davalarda bir an önce karar verme amacıyla adil yargılanma hakkının ihlal edildiği gerekçesiyle hükmün bozulması gerektiğini kabul etmektedir²¹⁶. Bu bakımdan adil yargılanma hakkının amacı olan maddi gerçeğe ve adalete ulaşmanın, makul sürede yargılanma hakkına feda edilememesi gereklidir. Kaçak sanığın olduğu bir davada yargılama uzadığı için bir an önce karar vermek adil yargılanma hakkının ihlaline neden olacaktır.

Şüpheli ya da sanık hakkında kaçaklık kararı verilmesi nedeniyle yargılama uzadığında, şüphelinin ya da sanığın makul sürede yargılama hakkının ihlal edildiğine dair yapacağı başvurularda devlete hiçbir sorumluluk addedilemeyecektir.

b. Bireylere Hukuk Bilincinin Yerleşmemiş Olması

Türkiye Cumhuriyeti'nin hukuk devleti olduğu başta Anayasa olmak üzere pek çok kanunda düzenlenmiş ise de bireylere hukuk bilinci yerleşmedikçe, bu kavram soyut olarak düzenlenmiş olmaktan öteye gidemeyecektir. Hukuk devleti anlayışının somutlaşarak, uygulamada var olabilmesi için bireylerin haklarını bilmesi ve bu

²¹⁵ 5271 sayılı CMK 247/3'te açıkça sorgu terimi kullanılmıştır. Kanun'un 2/1-h maddesinde sorguyu "şüpheli veya sanığın hâkim veya mahkeme tarafından soruşturma veya kovuşturma konusu suçla ilgili olarak dinlenmesi" şeklinde tanımlamıştır. Bu yüzden sanığın, soruşturma aşamasında savcılık ya da kolluk tarafından ifadesinin alınmış olması, kaçak hakkında mahkûmiyet hükmü verilebilmesine imkân tanımaz.

²¹⁶ Nitekim Yargıtay'da bu görüşü benimsemiş ve kaçak sanığın olduğu davalarda bir an önce karar verme amacıyla adil yargılanma hakkının ihlal edildiği gerekçesiyle hükmün bozulması gerektiğini kabul etmektedir. Yargıtay 1. Ceza Dairesi 14.11.2005 tarihli, 2005/749 E. ve 2005/3217 K. sayılı kararı; Yargıtay 1. Ceza Dairesi 16.06.2015 tarihli, 2015/1123 E. ve 2015/3877 K. sayılı kararı.

haklarını talep edebilmesi gereklidir. Ancak ne yazık ki toplumumuzdaki bireyler, hukuk söz konusu olduğunda en temel haklarından dahi habersizdirler²¹⁷.

Makul sürede yargılamanın tamamlanamamasındaki etkenlerden biri olmasına rağmen başvuru sahiplerinin bilinçsizliği devletin sorumluluğunu kaldıran etmenlerden biri olarak kabul edilemeyecektir. Aksine bireylerin hukuk bilincinin artırılmasında sivil toplum kuruluşlarına²¹⁸ ve yine devlete sorumluluk düşmektedir.

Hakkında soruşturma başlatılan kişi bu soruşturma işleminden çoğunlukla kendisine tebligat gönderildiğinde haberdar olur. Ancak toplumun büyük kısmı tebligatın anlam ve önemini bilmediği için bu tebligatı kabul etmeyerek ya da tebligattaki çağrıya rağmen ifade vermeye gitmeyerek hakkındaki soruşturmanın devam etmeyeceği yanılgısını taşır. Tebligatın kabul edilmemesi ve tebligata uyulmaması yargılamaları uzatmakta ve çoğu zaman bu uzama yetkili makamlara atfedilemeyeceği için makul sürede yargılanma hakkının ihlal edilmediğine karar verilse de yargılama gereksiz yere uzamaktadır²¹⁹.

Toplumumuzda bireyler herhangi bir hukuki ihtilaf ile karşılaştığında bu durumu hemen cezalandırılmasını isteyerek şikâyet etmek istemektedir. Özel hukukun veya idare hukukunun alanına giren ihtilafları dahi ceza muhakemesi ile çözmeyi amaçlayan bireyler yargının iş yükünü artırmaktadır. Bu konuda ilkokullardan başlayacak hukuka giriş, temel hukuk veya hukuk başlangıcı adlı derslerin okulların müfredatına konuşması gerekmektedir.

²¹⁷ İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından gerçekleştirilen Adalet Gözet Projesi'nin verilerine göre, vatandaşların % 56'sı duruşmaların kamuya açık olduğunu bilmemekte, % 30'u ise Türkiye'de jüri sistemi ile yargılama yapıldığını düşünmektedir.

²¹⁸ Sivil toplum kuruluşlarının bireylerin bilinçli yurttaş olmaları konusunda hak temelli eğitimlerde rolü çok fazladır. Bu konuda özel olarak çalışan pek çok STK bulunmaktadır. (Umut Vakfı www.umut.org.tr, Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı www.tegv.org, Helsinki Yurttaşlık Derneği www.hyd.org.tr/tr/) STK'ların yanında yerel yönetimlerin bu konularda objektif bir biçimde, siyasi amaçları olmayan eğitimler vermeleri gereklidir. Devletin maddi ve manevi açıdan bu kuruluşlara destek olması gerekmektedir. Bunun yanında medya aracılığıyla yayımlanan kamu spotlarında, bu hususa da yer verilmelidir.

²¹⁹ Anayasa Mahkemesi, Başvuru Numarası:2014/5897, Karar Tarihi:25.02.2015, para.37," *Hakan Akşam'ın savunmasının, 18/1/2013 tarihinde, kendisine yapılan tebligattan 1 yıl 6 ay 10 gün sonra, 28/7/2014 tarihinde alınabildiği, başvuru sahibinin kusuru nedeniyle meydana gelen bu gecikme süresi çıkarıldığında, yargılamanın 4 yıl 4 ay 25 günden beri devam ettiği, başvuru hakkında açılan ceza davasının mahiyeti dikkate alındığında bu sürenin makul kabul edilebilecek nitelikte olduğu ve yargılama süresinin uzamasında kamu makamlarına atfedilebilecek bir kusur bulunmadığı sonucuna varılmıştır.*"

Hukuk bilincinin yanında hukuk sisteminin işleyişine dair bilgisi olmayan hukuk sùjeleri sistemin yavaşlamasına neden olmaktadır. Bu nedenle yargılama aşamasında bir müdafî yardımından faydalanmayan şüpheli ve sanıklar kendi haklarını yeterince savunamadıkları gibi yargılamanın uzamasına neden olmaktadır. Bu bakımdan hukuk sistemimizde zorunlu müdafiliğın düzenlenmesi oldukça yerinde olmuştur.

3. Müdafiiin Tutumu

Ceza muhakemesinde maddi gerçeğre ulaşmak için yöntem muhakemeyi eşit olarak silahlandırılmış taraflar arasından çelişmeli bir şekilde gerçekleştirmektir²²⁰. Dolayısıyla iddia ve yargılama makamlarının iyi yapılandırılmış olmasının yanında savunma makamının da iyi yapılandırılmış olması ve etkili bir savunma yapılmasına olanak tanınması, yargılamaların adil olması ve makul sürede tamamlanması için önemlidir. Nitekim AİHS madde 6/3'te savunma hakkının önemine binaen isnat altındaki kişinin kendini savunma şekline ilişkin haklar, açıkça teminat altına alınmıştır.

Müdafiiin, iddia/yargılama makamıyla ve şüpheli/sanık ile ilişkisinin belirlenmesi için müdafiiin muhakeme içerisindeki hukuki statüsünün belirlenmesi gereklidir. Zira savunma yapan müdafiiin şüphelinin/sanığın menfaatine olan fakat maddi gerçeğre ulaşılmasını engelleyebilecek işlemler yapma, yalan beyanda bulunma, delilleri yok etme ve yargılamanın uzamasına sebep olacak işlemler yapıp yapamayacağını belirlenmesi müdafiiin hukuki statüsünün belirlenmesiyle mümkün olacaktır.

Müdafiiin hukuki statüsüne ilişkin dört teori bulunmaktadır²²¹. Müdafiiin adli bir organ olduğı teorisine göre, müdafiiin olmadığı bir ceza yargılaması hukuk devleti ilkesine uygun olmayacaktır. Adli organ teorisi, müdafiiin, savcı ve hâkimle aynı statüde bir adli organ olduğunu ve toplumsal menfaate uygun olacak şekilde görevini ifa ettiğini kabul eder²²². Müdafiiin şüphelinin/sanığın temsilcisi olduğı teorisine göre müdafî, sanığın vekilidir. Bu teoriye göre müdafiiin amacı

²²⁰ Jay Sterling Silver, "Equality of Arms and the Adversarial Process: A New Constitutional Right", **Wisconsin Law Review**, 1990, s.1007.

²²¹ Nur Centel, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî**, İstanbul, 1984, s.40; Hamide Zafer, **Faile Yardım Suçu ve Müdafiiin Bu Suçtan Sorumluluğı**, İstanbul, 2004, s.296.

²²² Hakan Karakehya, Murat Arabacı, "Ceza Muhakemesinde Müdafiiin Önemi, Hukuki Statüsü Ve Müdafiliğre İlişkin Problemler", **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, Sayı. 22, 2015, ss.59-89, s.74.

muhakemenin amacına ulaşarak maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasını sağlamak değil, sanığı korumaktır. Bu teoriye göre, müdafinin sanık lehine hareket etmek adına yalan söylemesi, davayı uzatmaya yönelik işlemler yapması çok uzak bir ihtimal değildir²²³. Müdafinin şüphelinin/sanığın temsilcisi değil fakat şüphelinin/sanığın yardımcısı olduğu teorisi, ceza muhakemesinde müdafî ve avukat kavramlarının farklılığına dayanır. Müdafî sadece şüphelinin/sanığın çıkarları doğrultusunda, onun suçsuz olduğuna yönelik faaliyetlerde bulunmayıp, maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasına yardım ederken; avukat temsilci sıfatıyla temsil olunan yerine bulunan ve yaptığı işlemlerle temsil ettiği kişiyi bağlı kılan kişidir²²⁴. Silahların eşitliği ilkesi gereği müdafinin iddia makamı karşısında bağımsız olduğu ve ayrıca şüpheli/sanıktan da bağımsız olarak savunma görevini yaptığı ve bu bağlamda sanık lehine delil ileri sürme, doğrudan soru sorma ve dosya inceleme hakkı bulunmaktadır²²⁵. Sınırlandırılmış organ teorisine göre ise müdafinin bazı durumlarda savunmanın etkinliği adına adli bir organ gibi hareket etmemesi, soruşturma/kovuşturma makamına karşı etkili bir savunma yapması fakat savunma yaparken hukuk düzeninin kendisine tanıdığı hakları kötüye kullanmaması gerekir²²⁶.

Kanaatimizce, savunma görevini yerine getiren müdafî, vekilden farklı olarak savunduğu kişiye karşı dahi bağımsız olan bir makamdır. Müdafî savunduğu failin adil bir şekilde yargılanması için uğraşırken bir yanda da kamunun yararına hareket etmektedir. Bu bakımdan her ne pahasına olursa olsun faili savunmak adına yargılamayı uzatacak davranışlardan kaçınması gereklidir.

Uygulamada ise sanık müdafileri zaman kazanmak adına çoğu zaman gerekli olmayan ve yargılamayı uzatacak muhakeme işlemleri yapmaktadır. Gereksiz yere hâkimin reddini talep etmek, dosyanın bilirkişiye gönderilmesini talep etmek, esas hakkındaki savunmalarını hazırlamak için sürekli süre talep edilmesi²²⁷, duruşma oturumlarına ve özellikle karar celsesine girmeyerek yargılamayı uzatmaya çalıştıkları görülmektedir. Bu durumu önlemek adına 676 sayılı KHK ile CMK madde 188/1'e "*Müdafinin mazeretsiz olarak duruşmaya gelmemesi veya duruşmayı*

²²³ Klaus Volk, **Grundkurs StPO**, C.H. Beck Verlag, Münih, 2005, aktaran, Karakehya, Arabacı, s.75.

²²⁴ Özbek, Doğan, Bacaksız, Tepe, s.249; Ünver, Hakeri, s.230.

²²⁵ Özbek, Doğan, Bacaksız, Tepe, s.250; Centel, Zafer, s.157.

²²⁶ Volk, s.104, aktaran, Karakehya, Arabacı, s.76.

²²⁷ Anayasa Mahkemesi 05.11.2015 Tarihli, Başvuru Numarası: 2013/7011, Resmi Gazetede Yayımlı Tarihi: 05.11.2016, para. 38.

terk etmesi halinde duruşmaya devam edilebilir.” hükmü eklenmiştir. Böylelikle müdafinin yargılamayı uzatmak adına duruşmaya katılmamasının önüne geçilmek istenmiştir.

Daha önceleri zorunlu müdafiliğin gerekli olduğu davalarda, müdafinin yokluğunda işlem yapılamaması sebebiyle davalar uzamaktaydı. Sanığın esas hakkında savunması yapıldıktan sonra, müdafinin katılmadığı oturumlarda muhakemenin devam edip tamamlanacağına ve bu nedenle duruşma erteleme yoluna gidilmeyeceğine dair bir düzenleme yapılması yargılamaların uzamaması açısından olumlu olacağı görüşündeydik. Nitekim 694 sayılı KHK’nın 148. maddesi ile CMK m. 216/3’e “*zorunlu müdafinin hazır bulunmaması hükmün açıklanmasına engel teşkil etmeyeceği*” hükmü eklenmiştir. Böylelikle hükmün açıklanacağı oturumda son söz sanığa verildikten sonra müdafî duruşmada hazır olmasa dahi hüküm açıklanabilecektir. Bu düzenleme yargılamanın uzamaması açısından olumlu olmakla birlikte hükmün açıklanacağı duruşmadan önce sanığın esas hakkındaki savunmasının yapılmış olması nedeniyle adil yargılanma hakkını ihlal etmeyecektir.

4. Başvurucunun Usulü Hızlandırmaya Yönelik Davranışları

a. İç Hukukta Görülen Dava Açısından

Sanığın ya da şüphelinin tutumlarından dolayı yargılama uzayabileceği gibi olumlu tutumları sayesinde yargılamanın süresi kısalabilmektedir. Ceza hukukunun niteliği itibarıyla sanıktan-şüpheliden adli işbirliği içerisinde olması beklenemez. Yargılamayı kısaltmak için şüpheli/sanık, iç hukuktaki imkânlardan yararlanmaya mecbur edilemez. Yargılamayı makul sürede tamamlamak, şüpheli/sanığın değil; mahkemelerin doğal bir ödevidir. Bununla birlikte başvurucunun bilerek isteyerek yargılamayı uzatma yönündeki girişimleri özellikle AİHM açısından, devletin sorumluluğunu nasıl azaltıyorsa; davayı kısaltmaya yönelik davranışları devletin sorumluluğunu artıracaktır²²⁸.

Sanık-şüpheli, yargılamanın hızlandırılması için duruşmanın ertelenmesine itiraz edebilir. Mahkeme tarafından verilen duruşma günlerinin daha önceye alınmasını talep edebilir. Karşı tarafın ya da iddia makamının ek süre taleplerine karşı çıktığını bildirebilir. Mahkemeye başvurarak davanın ne aşamada olduğunu, bilirkişi

²²⁸ Altıparmak, s.156.

raporunun akıbetini ya da diğer delil ve delil değerlendirme araçlarının durumuna dair bilgi isteyebilir.

Yargılama aşamasında kimi zaman tarafların kendi çabaları sayesinde yargılama hızlanmaktadır²²⁹. İdari makamlara yazılan müzekkerelere gelecek cevapların hızlandırılması için ilgili makama başvuru, hükmün icrası için başvuru yargılamanın hızlanmasını sağlayacak yöntemlerdir. Ancak her sanıktan-şüpheliden böyle bir çaba beklenemeyecek; yargılamayı hızlandırmak adına olumlu adım atmaması makul süre değerlendirmesinde olumsuz bir etki yaratmayacaktır.

b. AİHM'e Başvuru Açısından

AİHM'e başvuru prosedürünü hızlandırmaya yönelik en önemli işlem iç hukuk yolları tüketildikten sonra yapılacak başvurulardır. İç hukuk yolları tüketilmeden yapılan başvurular usul açısından kabul edilemez bulunmakta, hem Mahkeme açısından zaman kaybı yaşanmakta hem de başvuran kabul edilemez kararı gelene kadar vakit kaybetmektedir. İç hukuk yolunun tüketilmediği gerekçesiyle başvurunun kabul edilmemesi, ancak iç hukukta bulunan başvuru yolunun etkin olması ve başvuru açısından sonuç doğuracak olması gereklidir.

C. Yetkili Makamların Tutumu

Yargılamada makul sürenin aşıp aşılmadığının saptanmasında en belirleyici unsur yetkili makamların tutumudur. Yetkili makamlardan kaynaklanan gecikmeler yalnızca mahkemelerin tutumundan değil; idari makamların, idari makamlar ile yargılama makamlarının arasındaki işbirliği eksiklikleri ve hatta gerekli önlemleri içeren kanuni düzenlemeleri yapmayan yasama organından dahi kaynaklanabilmektedir. Yetkili makamların makul sürenin aşılmasından dolayı sorumlu tutulabilmeleri için yargılamadaki gecikmelerin yetkili makama atfedilebiliyor olması gereklidir.

Makul süre belirlenirken her davanın kendine özgü koşulları içerisinde değerlendirileceği genel bir kuraldır. Ancak yetkili makamlardan kaynaklanan gecikmelerde, ülkedeki belirli bir konuda benzer davalardaki sürelerin ortalamasına

²²⁹ Martins Moreira Kararı/ Portekiz, 26.10.1988, para.51.

bakılarak, ortalama süreyi aşan yargılamalarda yetkililerin özel bir hatalarının olup olmadığı tespit edilebilir.

Makul sürede yargılanma ihlaline ilişkin AİHM'e yapılan başvurularda hükümetin savunması genelde iş yükünün fazla olduğu üzerinedir. Ancak AİHM, geçici olarak oluşan gecikmeler karşısında bu savunmayı kabul edip²³⁰; kalıcı ve yapısal sorunlarda devletin iş yükünün fazlalığı savunmasını kabul etmemektedir²³¹. Türkiye'de iş yükünün yapısal ve kalıcı bir sorun olduğu açıktır.

Bu bölümde yargılamanın gecikmesinde yetkili makamlara atfedilebilen hususlar başlıklar halinde incelenecektir.

1. Tebligat Prosedürü

Tebligat hukuki bir işlemin, ilgili kişinin bilgisine sunulması için yetkili makamlarca, kanunun öngördüğü usule ve esaslara uygun olarak yazı veya ilan yoluyla belgeleme işlemidir²³². Tebligat ile ilgili kimseler bilgilendirilir ve bu durum belgelendirilir. Şüphelinin/sanığın hakkında işlem yapıldığından haberdar olması adil yargılanma hakkının bir unsuru olan hukuki dinlenilme hakkı açısından önemlidir. Kişi hakkında soruşturma başlatıldığından çoğunlukla tebligat ile haberdar olur. Duruşmada hazır bulunmuyorsa hükmün tebliğ edilmesiyle hükümden haberdar olur. Bu bakımdan hakkındaki yargılamanın ne zaman başladığından, kanun yoluna başvurabileceği tarihten ve bunların sonuçlarından tebligat sayesinde haberdar olur.

Tebligatın kısa sürede yapılması, yargılamanın makul sürede tamamlanmasını sağlar. Ülkemizde, yargılama sürelerinin uzun olmasının temel sebeplerinden biri tebligat işlemlerinin kısa süre tamamlanamamasıdır²³³. Nitekim 7201 sayılı Tebligat Kanunu hakkında yapılan değişikliklerin gerekçesinde tebligattaki eksiklik, yanlışlık

²³⁰ Şahin Alpay Kararı/Türkiye, 20.03.2018, para.28, AİHM, söz konusu kararda, başvuranın AİHS madde 5/1-3-4-5, madde 10 ve madde18 ihlal edildiğine yönelik şikâyetlerini AYM tarafından uzun süredir değerlendirilmemesi nedeniyle etkili bir yol olmadığı iddiasına karşın, ülkede olağanüstü halin devam ettiği, bu durumun geçici olduğunu, AYM'nin iş yükünün bu sebeple mazur görülebileceğine karar vermiştir.

²³¹ Altıparmak, s.170.

²³² Ejder Yılmaz, Tacar Çağlar, **Tebligat Hukuku**, Ankara 2013, s.39.

²³³ Baki Kuru, Ramazan Arslan, Ejder Yılmaz, **Medeni Usul Hukuku**, Ankara,2010,s.802.

ve usulsüzlüğün adil yargılanmanın ihlaline yol açabileceği; tebligatın güvenli ve doğru yapılmasının yanında en kısa sürede yapılması gerektiğine yer verilmiştir²³⁴.

Tebliğata ilişkin sorunlar mevzuattaki eksiklikler, adres sistemi ve özellikle insan faktörü gibi sebeplerden kaynaklanmaktadır. Ülkemizde konut ve işyerlerinin adresleri sürekli değişmekte; cadde, sokak isimleri, kapı numaraları değiştirilmesi sisteme kayıtlı olan adreslerin dahi karıştırılmasına, bulunamamasına sebep olmaktadır. Bu bakımdan bu değişikliklerin yapılması sınırlandırılmalı ve değişiklik halinde eski isimleri de belirtilmelidir²³⁵.

Tebliğat birden çok kişinin katıldığı ve birbirini izleyen işlemlerin yapıldığı bir prosedürdür. Bu prosedürde insan faktörüyle ilgili sorunlar tebligatı çıkaran mercii, tebligat görevlisi, tebligatın muhatabından kaynaklanmaktadır. Tebligatı çıkaran mercinin UYAP sistemine tarafların isimlerini veya adreslerini doğru kaydetmemesi, adres değişikliğini beyan eden tarafların yeni adreslerinin sistemde değiştirmemesi, tebligat zarflarını hatalı hazırlamaları, zarfların üzerine okunaksız doldurmaları gibi sebepler tebligatların doğru ve zamanında yapılamamasına neden olmaktadır²³⁶. UYAP sisteminin daha işler hale getirilmesi, tebligatların hazırlanması hakkında genelge çıkarılıp, bu prosedürün belli bir standarda oturtulması gereklidir.

Tebliğat görevlisi, tebligatı hazırlayan merciinden teslim alıp muhatabına iletmekten sorumlu olan kişidir. Tebligat görevlisinin, tebligatı kabul etmeye yetkili olmayan kişilere teslim etmesi, tebliğ alındılarını çok geç teslim etmesi veya mahkemeye iletmemesi, tebliğ alındılarının tarihsiz olması ya da kime tebliğ edildiğini yazmaması, tebligat adresini bulamamaları gibi sorunlar tebligatların doğru ve zamanında yapılmasına engel olmaktadır. Tebligat memurlarının eğitime önem verilmesi, adresleri bulabilmeleri için GPS sisteminden faydalanmalarının sağlanması gereklidir. Ayrıca usulüne uygun ve süresi içinde tebligat yapmayan görevliler hakkında idari ve cezai yaptırımlar düzenlenmelidir.

²³⁴ Tebligat Kanunu ile Adli Sicil Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı, http://www.barobirlik.org.tr/dosyalar/duyurular/20111215_e-tebligatppt/6099syKanunvegerekcileri.pdf erişim tarihi:19.02.2018

²³⁵ Nesibe Kurt Konca, "Türk Hukukunda Tebligata İlişkin Güncel Sorunlar Ve Çözüm Önerileri", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, 2014 (114), ss.239-274, s.244.

²³⁶ Konca, s.254.

Tebliğatın muhatabı veya tebligatı kabul etmekle yükümlü diğer kişiler ise süreci uzatan asıl etmendir. Gerçeğe uygun olmayan tebligat adresi vermeleri, adres değişikliklerini bildirmemeleri, sebepsiz yere tebligatı kabul etmekten kaçınmaları gibi sorunlar süreci uzatmaktadır. Bireylere tebligat bilinci verilmesi, tebligatı almadıkları zaman davalarının görülmemesini sağlayamayacakları anlatılmalıdır.

Ceza muhakemesine özgü tebligata ilişkin düzenlemeler CMK madde 36 ve devamında düzenlenmiştir. CMK madde 36'ya göre her türlü tebligatı mahkeme başkanı veya hâkimin yapacağı; infaza ilişkin kararların ise Cumhuriyet savcılığına verileceği düzenlenmiştir. CMK madde 37'de Kanun'da ayrıca bir düzenleme olmadığı takdirde Tebligat Kanunu'nun hükümlerinin uygulanacağı belirtilmiştir. CMK madde 38/A'da elektronik işlemler düzenlenerek ceza muhakemesi işlemlerinin hangi durumlarda elektronik ortamda yapılabileceği düzenlenmiştir.

Tebliğata ilişkin genel düzenlemeler Tebligat Kanunu'nda yer almaktadır. Ayrıca çağın gerekliliklerinden dolayı Elektronik Tebligat Yönetmeliği hazırlanmış ve yürürlüğe girmiştir. Tebligat Kanunu'nun 10. maddesine göre tebligat kişinin bilinen son adresine yapılır²³⁷. Bilinen son adresin sürekli değişebilmesi, ilgilinin son adresine ulaşamaması çok sık karşılaşılabilen durumlar olduğu için tebligatın yapılabileceği yerlerin genişletilmesi; kişiye ulaşılabilen diğer yerlerde de (sinema, kafe, restoran) tebligat yapılabilmesi mümkün kılınmalıdır.

Yargılamanın hızlanması açısından olumlu bir düzenleme olan elektronik tebligat sistemi²³⁸, tebligatların daha hızlı tebliğ edilmesini sağlayacak, masrafları azaltacak ve kâğıt tasarrufu sağlayarak çevrenin korunmasına katkıda²³⁹ bulunacaktır. Gerçekten de kişilere fiziki tebligat sistemiyle ulaşamaması muhakemenin uzamasına neden olan önemli sebeplerdendir. Ancak kişisel verilere ulaşımı, özel

²³⁷ Bilinen en son adres kavramı, yerleşim yerinden farklıdır; daha geniş yorumlanmaktadır. Yerleşim yeri, bir kimsenin sürekli kalma niyetiyle oturduğu yerdir (Türk Medeni Kanunu m.19/1)

²³⁸ E-tebligatın pek çok avantajının yanında tebliğ tarihinin nasıl belirleneceği, teknolojik aksaklıklar meydana geldiğinde sonuçlarının neler olacağı doktrinde tartışılmaktadır. Kendisine elektronik tebligat mesajı ulaşan diğer hizmet sağlayıcıları da bu mesajı zaman damgasıyla ilişkilendirerek muhatabın elektronik tebligat adresine iletir. Elektronik yolla tebligat, muhatabın elektronik tebligat adresine ulaştığı tarihi izleyen beşinci günün sonunda yapılmış sayılır.(Elektronik Tebligat Yönetmeliği m.9)

²³⁹ E-tebligat ile ayrıca yılda ortalama 40 bin ağaç kesilmekten kurtulacağı öngörülmektedir.

E-Tebliğat ile ağaçlar da kurtulacak başlıklı haber.
<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/25727665.asp> erişim tarihi: 20.02.2018

hayatın dokunulmazlığına müdahaleyi kolaylaştırması nedeniyle elektronik tebligat sisteminin yönetmelik yerine kanunla düzenlenmesi yerinde olurdu.

2. Teknik Nedenler

a. Adliyelerin Durumu

Adliyelerin fiziki koşulları hakkında halk arasındaki genel kanıyı tahayyül etmek için halk arasından yaygın olarak kullanılan “mahkemelerde süründürmek” deyişi tek başına yeterlidir. Adliyeler “mahkeme duvarı” gibi yüzü olduğu düşünülen asık suratlı insanların olduğu, soğuk, dar koridorlardan oluşan, kalabalıkta zor ulaşılabilen mahkeme salonlarının bulunduğu binalar olarak görülmektedir.

Sulhi Dönmezer’in 1972 yılında kaleme aldığı bir makalesinde belirttiği üzere: *“Çağdaş sevk ve idare esaslarına taban tabana zıt köhne binalar içinde çalışan bir idari mekanizmanın yardımı altında çaba gösteren hâkimin etkin ve süratli bir adaleti yerine getirebilmesi bir hayaldir.”*²⁴⁰ Bu satırların yazıldığı yıldan bu yana ne yazık ki büyük il merkezlerindeki sayılı adliyeler hariç, adliyelerin fiziki koşullarında kayda değer bir gelişme görülmemektedir. Bunun yanında başta İstanbul, Ankara ve İzmir olmak üzere büyük il merkezlerinde çok sayıda bulunan adliye ve adliyeye ek binaların birbirinde uzak konumlandırılmış olması hem vatandaşların ve avukatların adliyeye erişimini zorlaştırmakta hem de adliyeler arası koordinasyonu zorlaştırarak en basit işlemlerin dahi çok uzun zamanda yapılmasına neden olmaktadır.

Duruşmaların açıklığı kuralına rağmen hâkim, sanık ve avukatların ancak sığabildiği küçüklükteki mahkeme salonlarına, duruşmaları takip etmek isteyen kişiler girememektedir. Pek çok adliyede yeterli duruşma salonu olmadığı için hukuk ve ceza mahkemeleri aynı salonu, nöbetleşerek kullandığı için duruşmalara yeterli vakit ayıramamakta ya da vakit darlığından dolayı duruşma ertelenmektedir.

b. Adliye Personelinin Durumu

Adliye kalemi, mahkemelerin büro hizmetlerinin yapıldığı birimlerdir. Bu birimlerde zabıt kâtibî, mübaşir ve yazı işleri müdürleri istihdam edilir. Bu birimler mahkemelerin yazışma, dosyalama, tebligat gibi yargısal olmayan fakat düzen ve ispat açısından oldukça önemli faaliyetleri yerine getirirler.

²⁴⁰ Sulhi Dönmezer, “Ceza Adaletinde Reform İlkeleri”, **İÜHFİM**, C. 37, Sayı 1-4, İstanbul, 1972, s.14.

Kalem personelinin nitelik ve nicelik açısından yeterli düzeyde olması yargılamanın düzgün ve hızlı işlemesi açısından önemlidir. Uygulamada kalem personelliğine atanan kişilerin hukuk bilgisinden yoksun olmaları büyük sıkıntılar doğurmaktadır. Nitekim Adalet Bakanlığı Memur Sınav, Atama Ve Nakil Yönetmeliği'nin 6. maddesinde zabıt kâtabi ve mübaşir ataması için özel şart olarak en az lise veya dengi okul mezunu olmayı yeterli bulmaktadır. Atama için merkezi sınavdan yeterli puanı alan kişiler için uygulama sınavı yapılacağı ve ardından sözlü sınav sonucuna göre atama yapılacağı Yönetmeliğin 14. maddesinde düzenlenmiştir. Yargılama sürecinde çok önemli yere sahip olan kalem personelinin, bu meslek grubu için özel eğitim veren Adalet Meslek Yüksekokulu mezunları arasından istihdam edilmesi, mesleki eğitime tabi tutulmaları gerekmektedir.

Mahkemenin asli işlevi olan yargılamaya ilişkin faaliyetleri ve kendi içerisindeki idari faaliyetler yargılama sürecini etkilemektedir. Özellikle Cumhuriyet Savcılarının idari görevlere ilişkin sorumluluklarının kaldırılması savcıların iş yükünü hafifleterek idari faaliyetler yerine kovuşturmanın icrası ve davaların tahkikatı gibi yargısal işlere vakit ayırabilecekleri AB İstişarî Ziyaret raporlarında ifade edilmektedir²⁴¹. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin tavsiye kararında, hâkimlerin yargı dışı görevlerini diğer kişi veya mercilere vermek suretiyle hâkimlerin bu tür görevlerinin çoğalmasının önüne geçme ve kademeli olarak bu görevlerin azaltılmasının gerektiği belirtilmiştir²⁴². Bu görevlerin²⁴³ özel olarak istihdam edilecek adliye personellerine verilmesi yargılama süresinin kısaltılması bakımından önemlidir. Mahkeme yönetimi hususunda da hâkimlere çok fazla iş yükü düşmektedir²⁴⁴. Mahkeme yönetimi için adli hizmet yardımcılığı kadrosunun ihdas edilmesi hâkimlerin iş yükünü

²⁴¹ Bjoinberg, Kjell, Richmond Paul, Çev. Adalet Bakanlığı, **Avrupa Genel Müdürlüğü Hâkimleri, Türkiye Cumhuriyeti'nde Yargı Sisteminin İşleyişi İstişare Ziyaret Raporu**, Ankara Barosu Avrupa Birliği Merkezi Yayını, 2004, s.37.

²⁴² Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Mahkemelerin Aşırı İş Yükünü Önleyici Ve Azaltıcı Tedbirler Hakkında Üye Devletlere Yönelik R (86) 12 Sayılı Tavsiye Kararı

²⁴³ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin tavsiye kararında çeşitli ülkelerdeki yargı dışı görevlerin neler olduğuna örnek olarak şu görevler belirtilmiştir: Evlilik merasimi, aile mallarına ilişkin anlaşmaların tesisi, evlenme yasaklarını yayınlatma, eşlerden birini diğerini temsile yetkilendirme: rıza vermesi engellenen eşin rızasını ikame, soyadı değiştirme – ad değiştirme, babalık davası, hukuki ehliyetten yoksun olanların mallarının idaresi, hukuki ehliyetini kaybetmiş erişkinler ile kayıp kişiler için bir kanuni temsilcinin tayini, tüzel kişilerce malların iktisabına onay verme, ticaret erbabına ait muhasebe defterlerinin denetimi, ticaret sicilleri vb.

²⁴⁴ Türkiye'de mahkeme yönetimi için kalem personelinin ancak %1'lik kısmı kullanılırken Avusturya'da bu oran %80 civarındadır.

CEPEJ 2008 Raporu, www.coe.int/t/dg1/legalcooperation/cepej/

azaltacaktır. Bu kadronun ihdası için uzun yıllardır çalışmalar yapılmaktadır²⁴⁵. Başta Almanya olmak üzere diğer Avrupa Birliği ülkelerinde adalet meslek yüksekokullarına benzer eğitim kurumlarından mezun olan kişiler idari işler başta olmak üzere, hukuk davalarındaki çekişmesiz yargı işleriyle görevlidirler²⁴⁶. Ayrıca pek çok Avrupa Birliği ülkesinde arasında hâkimlere hukuki konu ve araştırmalarda yardımcı olan ve “*rechtspfleger*”²⁴⁷ olarak adlandırılan ve hâkimin hukuki yardımcılığını yapmakla görevli olan kadrolar bulunmaktadır. Bu görevliler hâkim ve savcılarının gereksiz iş yükünü azaltarak yargılamanın hızlanmasına katkıda bulunmaktadırlar.

c. Teknolojinin Kullanımı

Teknolojinin gelişmesi ve internet kullanımının yaygınlaşmasıyla, devletin resmi işlemlerinin elektronik ortamda görülmesi için adımlar atılmıştır. Bu gelişmelerden en önemlisi e- devlet sistemidir. Elektronik devlet kavramının kısaltması olarak kullanılan e-devlet kavramı, “*Devletin vatandaşlara karşı yerine getirmekle yükümlü olduğu görev ve hizmetler ile vatandaşların devlete karşı olan görev ve hizmetlerinin karşılıklı olarak elektronik iletişim ve işlem ortamlarında kesintisiz ve güvenli olarak yürütülmesidir*” şeklinde tanımlanmaktadır²⁴⁸. E-devlet sistemi ile devletin hızlı ve etkin bir şekilde işleyişinin sağlanması, karar vericilerin bilgiye dayalı karar verme süreçlerinin geliştirilmesi ve hızlandırılması amaçlanmaktadır²⁴⁹. E-devlet sistemine bağlı olarak Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi Projesi (MERNİS), Kimlik Paylaşım Sistemi Projesi (KPS), Adres Kayıt Sistemi (AKS), Tapu ve Kadastro Bilgi Sistemi Projesi (TAKBİS) gibi pek çok kamu kurum ve kuruluşunun işleyişini kolaylaştırıcı

²⁴⁵ Hâkimler Ve Savcılar Kurulu 2018 Yılı Performans Programı, <http://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/b03a90c2-5dfa-4bf9-937f-a5019db616a8.pdf> erişim tarihi 21.02.2018,s.97;

Hâkim ve savcı yardımcılarını geliyor.<https://www.sabah.com.tr/Gundem/2013/07/30/hakim-ve-savci-yardimcilari-gelior> erişim tarihi:21.02.2018.

²⁴⁶ Hakan Furtun, Cemalettin “Gürler, Alman ve Türk Hukuklarında Adli Hizmet Uzmanlığı – Rechtspfleger Kurumuna Kısa Bir Bakış”, **Ankara Barosu Dergisi**, Yıl: 65, Sayı: 2, 2007, ss.58-60, s.60.

²⁴⁷ Rechtspfleger, doktrinde “hâkim asistanlığı” olarak da tabir edilmektedir. İdil Elveriş, “Yargıç Atama- Nakil Sistemi ve Yargı Bağımsızlığı”, **İstanbul Barosu Dergisi**, Cilt. 78, Sayı 2004/, s.409-443.

²⁴⁸ Bilgi Toplumuna Doğru, **Türkiye Bilişim Şurâsı’nın Raporu**, 2002.

²⁴⁹ Uğur Batır, E-Devlet Uygulamalarından Adalet Bakanlığı Ulusal Yargı Ağı Bilişim Sistemi Portalı (Uyap)’In Etkinliğini Belirlemeye Yönelik Ankara Barosu Avukatları Üzerine Bir Alan Araştırması, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Büro Yönetimi Eğitimi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2013, s.35.

sistem kurulmuştur. UYAP da e-devletin e-adalet ayağını oluşturan bir bilişim sistemidir²⁵⁰.

Türkiye’de yargılama sisteminde teknolojinin ve internetin etkin kullanımı için atılmış en büyük adı Ulusal Yargı Ağı Projesi (UYAP) hayata geçirilmesidir. UYAP sisteminin amacı; *“Adaletin gecikmeksizin yerine getirilerek vatandaşın mağdur olmasını engellemek, adli sisteminin işleyişinin güvenilirliğini ve doğruluğunu koruyarak, yargıya hız kazandırmak”* olarak ifade edilmektedir²⁵¹. Daha önce yargı sisteminde ıslak imza ile yapılan işlemlerin büyük bir kısmının elektronik ortama aktarılması ile birlikte elektronik imza kullanılarak UYAP sistemi üzerinden yapılabilmesi mümkün hale geldi. Yargılama için gerekli olan bilgilerin diğer kamu kurum ve kuruluşlarından istenmesi, bakanlık merkez ve taşra birimleri arasında bilgi alışverişinin sağlanması bu sistem üzerinden yapılabilmektedir. Avukat Portalı’nın kurulmasıyla avukatlar da pek çok işlemi²⁵² adliyeye gitmek zorunda kalmadan ve daha kısa sürede yapabilme imkânına kavuştu. Vatandaş Portal’ı ile vatandaşlarda haklarında açılmış dava dosyalarını internet üzerinden öğrenip, yapılan işlemleri takip edebilir hale geldi.

UYAP sayesinde adliyelerdeki yoğunluğun azaltılabileceği, her avukat bürosunun bazı konular bakımından bir adliye gibi işleminin sağlanabileceği ve böylelikle yargı hizmetlerinin UYAP aracılığıyla daha hızlı yargılama yapılabileceği düşünülmektedir²⁵³. Ancak UYAP sisteminin zaman zaman yavaş çalışması hatta bazen sisteme giriş yapmanın mümkün olmaması eleştirilmektedir. Ayrıca sistemi kullanan kişilere sistemin kullanımıyla ilgili eğitim verilmemesi, sistemin anlaşılıp uygulanmasında sıkıntılara yol açabilmektedir.

E-devlet sistemi üzerinden işlemler yapılabilmesi için gerekli olan unsurlardan birisi e-imzadır. 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu’nun yürürlüğe girmesiyle e-

²⁵⁰ <http://www.uyap.gov.tr/tanitim/genel.html> erişim tarihi:21.02.2018.

²⁵¹ Ankara Barosu Başkanlığı, Adalet Bakanlığı Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı (Derleyen), **UYAP – Ulusal Yargı Ağı Projesi**, Ankara Barosu, Ankara, 2007 s.13.

²⁵² UYAP üzerinden avukatlar, Avukatlar, internet üzerinden yetkileri dâhilinde sistemdeki vekâleti bulunan dava dosyalarını (vekâleti bulunmayan dava dosyalarını da ilgili hâkiminden onay alarak) inceleyebilmektedir, bu dosyalardan suret alabilmekte, dosyalarındaki taraflarla ilgili UYAP entegrasyonu kapsamındaki verilere ulaşabilmekte, elektronik imza ile sistemdeki dava dosyalarına evrak katabilmekte, yeni dava dosyası açabilmekte, çevrimiçi harç ve masraf ödeyebilmektedir.

²⁵³ Batır, s.120.

ortamda yapılabilen işlemlerin sayısı artmıştır. Kanun’a göre *elle atılan imza ile aynı hukukî sonucu doğurmaktadır*(madde 5), *elle atılan imza ile aynı ispat gücüne haizdir* (madde 22) ve *oluşturulan elektronik veriler senet hükmündedir* (madde 23). E-imza konusu önceleri insanlara güven vermemiş ve şüpheyile yaklaşılmıştır. Gümrük, ticaret, sanayi ve patent uygulamalarında e-imza kullanmanın zorunlu hale getirilmesiyle ve yapılacak işlemleri kolaylaştırdığının anlaşılmasıyla e-imza yaygın hale gelmiştir²⁵⁴. Yargılama açısından ise bireylerin yasal başvurularını internet üzerinden yapabilmesi e-imza ile kolaylaşmıştır. Bunun yanında suç ihbarında bulunulması, şikâyet, soruşturma izinlerinin alınması aşamalarında internet kullanımının yaygınlaştırılması ve bu işlemlerin e-imza ile yapılabilmesinin sağlanması yargılama sürelerinin kısaltılmasında olumlu bir adım olacaktır.

3. Hâkimlerin ve Savcıların Atama, Tayin ve Terfi Durumları

Ceza muhakemesinde önüne gelen uyuşmazlığı kanuna, hukukun genel ilkelerine, delillere ve vicdani kanaatine uygun olarak çözümleyen süje hâkimdir. Yargılamanın adil olması ve makul sürede tamamlanmasındaki en önemli süjelerden biri hâkimdir. Hâkimlerin ceza muhakemesi usulüne uygun davranmamaları ve muhakeme sürecini düzgün yönetmelerinde ortaya çıkan sorunlar muhakemeyi uzatmaktadır. Bunun yanında mesleğe girişleri, atanmaları, eğitimleri gibi hususlardaki yanlışlıklar ile hâkimlerin yetersiz oluşu davaların uzun sürmesindeki en büyük etkenlerdendir.

Türkiye’de hâkim ve savcılık mesleğine kabul için, hukuk fakültesi mezunlarının önce Adalet Bakanlığı tarafından ilan edilen yazılı sınava girmeleri gerekmektedir²⁵⁵. Yazılı sınava giren adaylar arasından, genel başarı puanı sıralamasına göre en yüksek puan alan adaydan başlanmak üzere ilan edilen kadronun iki katı fazlası olan adaylar (100 kişi için kadro açıldıysa mülakata 300 kişi girebilmektedir.) mülakata girmektedir. Mülakat sınavı ise objektiflikten uzak, kamera kaydının yer almadığı ve dolayısıyla değerlendirme ölçütlerinin bulunmadığı bir ortamda yapılmaktadır.

²⁵⁴ Can Orhun, “Ulusal Yargı Ağı Projesi ve e-imza”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı 81, 2009, s.401-405, s.404.

²⁵⁵ 2017 yılına kadar 100 tam puan üzerinden yapılan sınavda en az 70 puan alma şartı bulunmaktaydı. 680 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile bu şart kaldırılmış ve adayların somut olarak başarısını gösteren baraj kaldırılmıştır.

Adaylar, mülakata yedişer kişilik gruplar halinde²⁵⁶ alınıp, kısaca kendilerini tanıtmaları istendikten sonra tüm adaylara aynı hukuki soru sorulmaktadır. Her bir adaya ayrılan süre maksimum iki dakikayı geçmeyip bir gün içerisinde yüzden fazla aday aynı heyet tarafından mülakata tabi tutulmaktadır. Böyle bir değerlendirme sürecinde, mülakat heyetinin adayları değerlendirmesi mümkün değildir. Mülakat komisyonu Adalet Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı, Bakanlık Teftiş Kurulu Başkanı, Personel Genel Müdürü ve Hukuk İşleri Genel Müdüründen oluşmaktadır. Yürütme organının temsilcilerinin de bulunduğu bu heyet, hâkimlerin ve savcılarının mesleğe alınma aşamalarında dahi bağımsız bir organ tarafından değerlendirilmediğini gösterir. Yazılı sınavda çok yüksek puanlar alıp, mülakatta soruları cevaplandıran adaylar mülakat sonucunda başarısız bulunurken; mülakata son sıralardan girebilen ve mülakat sorularını bilemeyen adayların mülakat sonucunda başarılı bulunduğu bilinen bir gerçektir. Adayların mezuniyet notu, yüksek lisans eğitimi, yabancı dil seviyesi, hitabeti gibi hiçbir somut ölçüt göz önüne alınmamaktadır. Bu durum lisansüstü seviyede bilgisi olmayan, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler ve AİHM kararları dâhil yabancı literatürü takip edemeyen hâkim ve savcılarının göreve başlamasına neden olmaktadır. Hâkimlerin ve savcılarının mesleğe seçilmelerinde uygulanan aleni ve objektif ölçütler olmadığı²⁵⁷, hâkimlerin seçiminin siyasi iktidarın siyasi görüşleri ile paralel olduğu²⁵⁸ ve bu durumun yargı mensuplarının niteliğini etkilediği gözlemlenmektedir.

Yargılama süresini uzatan bir diğer etken ise hâkimlerin iş yüküne paralel olarak, hâkim sayısındaki yetersizliktir. Küçük ilçelerdeki adliyeler en fazla iki hâkim bulunup, bu hâkimler çapraz yetkiyle²⁵⁹ çalışmaktadır. Bu hâkimlerin fazla iş yükünün bulunması ve duruşmaların sürekli ertelenerek yargılamanın uzamasına neden olmaktadır. Hâkim sayısının fazla olduğu ancak dosya sayısının da buna paralel olarak fazla olduğu adliyelerde, hâkimler yine iş yükü altından kalkamamaktadır. Son yıllarda hâkim adaylarının staj süresi kısaltılıp bir an önce

²⁵⁶ Daha önce adaylar mülakata tek tek alınmaktayken 2017 yılında bu sistem de değiştirilmiştir.

²⁵⁷ Thomas Giegerich, **Report on the Reform of the High Council of Judges and Public Prosecutors by Law No. 6524**, Şubat, 2014

²⁵⁸ Çetin Aşçıoğlu, “Yargıda Temel Sorun Doğru ve Güvenli Yargılanma Hakkı”, **Yeni Türkiye Dergisi Yargı Reformu Özel Sayısı**, Yıl:2, Sayı:10, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, 1996, s. 347-357.

²⁵⁹ Sulh hukuk ve asliye ceza hâkimi aynı kişi; sulh ceza ve asliye hukuk hâkimi aynı kişi olmak üzere.

atandıkları görülmektedir²⁶⁰. Bu durum yargılamanın hızlandırılması ve hâkim sayısının artırılması için olumlu gibi görünse de tecrübesiz hâkimlerin kararlarının sağlıklı olmaması ve temyiz aşamasında bozma kararının verilmesi yargılamayı daha da uzatacaktır.

Hâkimlerin atama, tayin ve terfilerine ilişkin düzenleme davaların makul sürede bitirilememesinin nedenlerinden biridir. Hâkimler Ve Cumhuriyet Savcıları Hakkında Uygulanacak Atama Ve Nakil Yönetmeliği'nde hâkim ve savcılarının hizmet süreleri düzenlenmiştir. Hâkimler Ve Cumhuriyet Savcıları Hakkında Uygulanacak Atama Ve Nakil Yönetmeliği'nin 2. Maddesine göre hâkim ve savcılarının görev yaptıkları bölgeler beşe ayrılmıştır. Bu bölgeler coğrafi ve ekonomik şartları, sağlık, sosyal ve kültürel durumları; mahrumiyet dereceleri ile ulaşım, gelişme ve önemli merkezlere yakınlıkları ve diğer durumlarına göre belirlenmektedir. Yönetmeliğin 3. maddesine göre istisnai hükümler dışında, en az hizmet süresi beşinci bölgede iki, dördüncü bölgede üç, üçüncü bölgede üç, ikinci bölgede beş, birinci bölgede yedi yıldır. Bu düzenlemeye göre belli bir bölgede süresini dolduran hâkimler tayin istemektedir. Özellikle beşinci, dördüncü ve üçüncü bölgelerdeki görev sürelerinin kısa olması, bir dava sonuçlanamadan hâkimin değişmesi yargılamayı uzatmaktadır. Yeni atanan hâkim derdest bir dosyada yapılmış işlemleri anlamak için belli bir süre harcamakta, çoğu zaman hâlihazırda yapılmış işlemlerin tekrarlayarak yargılama kısır döngüye girerek uzamaktadır²⁶¹.

Ülkemizde her coğrafi bölge eşit şartlara sahip değildir. Bu nedenle hâkimler, savcılar ve diğer kamu görevlileri gelişmemiş ya da gelişmekte olan il ve ilçelerde uzun süre görev yapmak istememektedirler. Ancak hâkim ve savcılarının sürekli tayin olmaları yerine istedikleri bir bölgede ya da daha az tercih edilen bölgeleri cazip hale

²⁶⁰ Hatta 667 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'nin 3. Maddesi ile "Bu Kanun Hükmünde Kararnamenin yürürlüğe girdiği tarihte adli ve idari yargı hâkim ve savcı adayı olarak görev yapanlar, adaylıkta geçirdikleri süreye bakılmaksızın Adalet Bakanlığının teklifi üzerine Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca mesleğe kabul edilmeleri halinde, hâkimlik ve savcılık mesleğine atanabilirler." düzenlemesi yapılarak birkaç ay staj yapan hâkimler göreve başlatılmıştır.

²⁶¹ Anayasa Mahkemesi, Başvuru Numarası: 2013/2253, Karar Tarihi: 15.04.2014, para.35, *"İlk derece yargılaması kapsamında, duruşmaya ara verilen dönemlerdeki hâkim değişiklikleri, müzekkere cevaplarındaki gecikmeler, duruşma aralıklarının uzun oluşu, delillerin ve yargılamaya esas teşkil eden belgelerin bir defada hızlı bir şekilde toplanamamış olması... yargı sisteminin yapısından kaynaklanan iş yükü ve organizasyon eksikliğinin somut başvuruya ilişkin yargılama süresinin uzaması üzerinde baskın bir etkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır."*

getirerek bu bölgelerde uzun süre kalabilmelerine yönelik düzenlemeler yapılabilir²⁶².

Hâkimlerin ve savcılarının terfileri, Hâkim Ve Savcılarının Derece Yükselmesi Esaslarına İlişkin İlke Kararı'nın 6. maddesine göre *ahlaki gidişleri, meslekî bilgi ve anlayışları, gayret ve çalışkanlıkları, gördükleri işlerin birikmesine sebep olup olmadıkları, çıkardıkları işlerin miktar ve mahiyetleri, göreve bağlılıkları ve devamları* gibi genel kıstaslar bulunmaktadır. Bunların yanında Karar'ın 8. Ve 9. maddelerinde her mahkeme için belirlenmiş sayıdaki dosyanın bitirilmesi şartıyla A defterinde, B defterinde ve C defterinde yükseltilmelerine Kurulca karar verilebileceği düzenlenmiştir. Yükseltme için belli sayıda dosyanın karara bağlanmış olması şartı muhakemenin hızlı ilerlemesi ve dosyaların gereksiz yere sürüncemede kalmasının önlenmesi için olumlu olsa da özellikle hâkimlerin terfi endişesiyle dosyaları incelemeleri muhakemenin doğru işleyişi için uygun değildir. Ayrıca terfi alıp başka bir mahkemeye atanacak olan hâkim karara çıkmayacak derdest dosyalarına odaklanamamakta, bu dosyalara kendisinin yerine gelecek olan yeni hâkimin karara bağlayacağını düşünmektedir. Bu durum hâkimlerin davanın esası açısından yaklaşımları yerine, terfi ve yükselme amacıyla karar vermelerine yol açabilmektedir²⁶³.

²⁶² Örneğin Almanya'da hâkim ve savcılar açısından coğrafi teminat bulunmaktadır. Mahkemesi kapatılmadığı sürece genelde hâkimler ilk atandıkları mahkemeden emekliye ayrılmaktadır. Avusturya'da hâkim ve savcılık teminatı görev ve coğrafi teminat olarak mevcuttur. Bu sebeple hâkim ve savcılar tayine tabi tutulmamaktadır. Bir hâkim veya savcı istediği takdirde göreve başladığı yerde emekli olabilmektedir. Belçika'da hâkim ve savcılar ömür boyu süreyle atanmaktadır. Bir hâkim veya savcı ancak yeni bir göreve atanarak ve kendi rızasıyla tayin olabilmektedir. Macaristan'da herhangi bir hâkim kadrosunun boşalması durumunda mahkemenin bulunduğu yerdeki mahkeme başkanı boş kadroyu ilan etmektedir. Daha önce mesleğe kabul bölümünde anlatıldığı gibi boş kadroya başvurular arasında bir hâkimin bulunması durumunda Ulusal Yargı Bürosu tayini gerçekleştirmektedir. (**Avrupa Birliği Ülkelerinde Hâkimlik ve Savcılık Yüksek Yargı Organları Yargı Üst Kurulları**, Yayına Hazırlayan Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, Editör Fatih Denizkuşları, Ankara, 2016, s41-86)

²⁶³ Örneğin Almanya'da "terfi etme" daha üst konumdaki bir bölge veya temyiz mahkemesinde veya aynı seviye bir mahkemede başkan olarak görev almak anlamında anlaşılmaktadır. Bunun haricinde kademe/derece ilerlemesi veya düzenli aralıklarla yapılan liyakat değerlendirmesi sonucu alınan notlar terfi olarak kabul edilmemekte, böylece mesleğe yeni başlayan bir hâkim veya savcının aynı mahkemede yıllarca 62 çalıştıktan sonra maaş veya özlük haklarında çok büyük bir artış yaşanmamaktadır. Avusturya'da bir terfi mekanizması da bulunmamaktadır. Belçika'da kural olarak hâkim ve savcılar standart bir terfi sistemine tabi bulunmamaktadır. Hâkim ve savcılarının görevinde veya yetkisinde önemli bir değişiklik yapılması gerektiğinde ilgilinin talebi sonrasında hakkında otuz gün içerisinde periyodik bir değerlendirme yapılmaktadır. Bu değerlendirmede herhangi bir mahkeme kararının içeriğine girilmeksizin, ilgilinin görev fonksiyonlarını nasıl yerine getirdiği, kişiliğine ilişkin temel ölçütler ile entelektüel, mesleki ve organizasyonel kapasitesi esas alınmaktadır. (Avrupa Birliği

Hukuk sistemimizde ne avukatlar ne de hâkimler belli bir alanda uzmanlaşarak mesleklerini icra etmektedir. Hukuk fakültesindeki lisans eğitiminde hukukun belli bir alanında uzmanlaşma üzerine bir eğitim verilmemektedir. Yüksek lisans ve doktora eğitimlerinde uzmanlaşma mümkün olsa da avukatlık ve hâkimlik mesleklerine başlamak için lisansüstü eğitim zorunlu değildir. Hukuk fakültesini bitirip bir yıllık avukatlık stajını tamamlayan herkes avukat olabilir ve hukukun her alanındaki davalarda vekil olarak görev alabilmekteler. Hâkimler ise mesleğe girerken adli ve idari yargı alanlarında ayrıldıktan sonra uzmanlaşmaya tabi değiller. Adli yargı teşkilatı içerisinde görev yapan bir hâkim iki yıl hukuk mahkemesinde çalıştıktan sonra tayin olduğu yeni mahkemeye ceza hâkimi olarak atanabilmektedir. Bir hâkimin her alana hâkim olması beklenemeyecek bir durumdur. Mahkemesi değişen hâkim, yeni mahkemeye uyum sağlayıp dosyaları incelemeye başlayana kadar uzun bir süre geçmekte ve yargılama uzamaktadır. Lisans eğitiminin belli bir aşamasından itibaren hem meslek seçimi açısından hem de uzmanlaşma açısından bir ayrım yapılması yerinde olacaktır.

4. Hâkimlerden Kaynaklanan Sebepler

Muhakemenin hızlı işlemedeki sorumlu, hâkimdir. Bu yüzden hâkim, sadece kendi hareketlerinden değil, engel olmadığı durumlarda sanık, mağdur, katılan gibi davanın taraflarının ve bilirkişi, tanık ve diğer kişilerin hatalarından da sorumludur. Süresinde tamamlanamayan bilirkişi raporlarından doğan sorumluluğu bilirkişiye; tanığa ulaşamadığı için sürekli ertelenen duruşmaların sorumluluğu tanığa yüklenemez. Zira hâkim muhakemenin hızlı sonuçlanabilmesi için gerekli tüm yetkilere sahiptir ve muhakemenin işleyişinde tüm inisiyatifi elinde bulundurmaktadır.

Mahkemeler mümkün olduğunca, bir seferde bir davaya bakmalı ve duruşmanın ertelenmesi kural değil istisna olmalıdır²⁶⁴. Hüküm tek bir duruşmada verilemiyorsa en azından yakın aralıklarla yeni duruşma tayin edilmeli, duruşmalar arasında uzun boşluklar olmamalıdır. Bir mahkemenin hâkiminin başka bir mahkemeye tayin edileceği durumlarda hâkim, ayrılacağı mahkemedeki davalara yoğunlaşmamaktadır. Eğer davanın karar aşaması yakın değilse, davayı karara

Ülkelerinde Hâkimlik ve Savcılık Yüksek Yargı Organları Yargı Üst Kurulları, Yayına Hazırlayan Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü Editör Fatih Denizkuşları, Ankara, 2016, s41-86)

²⁶⁴ Lemonde, para.166.

bağlayacak hâkim, davanın mevcut hâkimi değil; mahkemeye yeni atanacak hâkim olacağı için, davaya bakan hâkim yeni işlem yapmak istememekte ve duruşmayı ileri bir tarihe erteleyerek yargılamanın uzamasına sebep olmaktadır.

5. Savcılardan Kaynaklanan Sebepler

Ceza muhakemesinde suç şüphesi üzerine derhal harekete geçip işin gereğini araştırmaya başlayan muhakeme süjesi savcıdır. Soruşturma aşamasında daha etkin bir rolü olan savcının etkili bir soruşturma yapması oldukça önemlidir. Soruşturma aşamasında makul süre koşulunu, "etkili ve yeterli soruşturma yapma" ilkesi ile birlikte değerlendirmekte yarar bulunmaktadır²⁶⁵. Zira etkili bir soruşturma, açılacak davanın etkili olmasını sağlar. Soruşturmanın etkili olması gerekli tüm delillerin toplanmasını ve gerçekten dava açılmasına gerekli bir durum olup olmadığının araştırılması anlamına gelmektedir. 2006-2010 yılları arasında ceza mahkemelerinde açılan davalarda verilen kararların %34,1 ila %48,7'i mahkûmiyet ile sonuçlanmaktadır²⁶⁶. Yani açılan davaların yarısından fazlası beraat ile sonuçlanması anlamına gelmektedir. Daha etkili bir soruşturmaya, kovuşturma aşamasına intikal eden dosya sayısının azalması mümkündür. Savcıların delilleri toplamada özen göstermelerinin yanında, elde edilen delilleri değerlendirme noktasında çekingen davrandıkları ve delil değerlendirmeye yetkili makamın mahkeme olduğunu düşünerek, kovuşturmaya yer olmadığı kararı vermekten çekindikleri tespit edilmiştir²⁶⁷. Ancak Yargıtay bu tutumun doğru olmadığını belirtmekte; Cumhuriyet savcılarının bilhassa suçun oluştuğuna ilişkin yeterli şüphenin bulunup bulunmadığı konusunda takdir yetkisini kullanması gerektiğini, bu bağlamda şüphelinin kusurlu olup olmadığının Cumhuriyet savcısı tarafından da değerlendirilebileceğine ilişkin kararlar vermektedir²⁶⁸.

²⁶⁵ Aydın Boşgelmez, **Bir Adli Organ Olarak Savcılık Sempozyumu**, Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 110, TBB IHAUM dizisi: 6, Ankara, 2006, s.241.

²⁶⁶ Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adli İstatistik 2016 Yayını, http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/istatistik_2016/2016/index.html#/6 erişim tarihi: 24.02.2018, s.32.

²⁶⁷ Bjoirberg, Paul, s. 58-59.

²⁶⁸ "...taksirli öldürme suçundan yürütülen soruşturma sonucunda, toplanan tüm deliller değerlendirildiğinde, meydana gelen trafik kazasından dolayı şüphelinin kusurunun bulunmamasına rağmen, kusurluluğun takdirinin mahkemeye ait olduğundan bahisle düzenlenen iddianamenin "Yeni Türk Ceza Adalet Sisteminde" benimsenen "Kişilerin Lekelenmeme hakkı" ile "Eksiksiz Soruşturma" ve "Kamu davasının tek ya da zorunlu olduğunda birbirini izleyen oturumlarda ve mümkünse bir günde sonuçlandırılması" prensiplerine aykırı olup, anılan iddianamenin şüpheli hakkında dava

Makul sürenin hesaplanmasında soruşturma aşamasında geçen sürede hesaba katıldığı için, delillerin toplanmasının alacağı zamanın soruşturma ya da kovuşturma aşamasında geçmesinin arasında bir fark olmadığı düşünülebilir. Ancak soruşturma aşamasındaki asli görevi delilleri toplayarak şüphenin yeterli olup olmadığını araştırmak olan savcının, delilleri toplamaması kovuşturma aşamasının sürekliliğini sekteye uğratmaktadır. Savcının soruşturma aşamasında kesintisiz olarak toplayabileceği deliller, usulün gerekli kılması nedeniyle kovuşturma aşamasında ancak yazışmalar ve bürokrasi kanalı ile toplanmakta ve bu işlemler de ancak duruşmadan duruşmaya takip edilebilmektedir.

İddianamenin tamamlanmadan mahkemeye sunulması yargılamayı uzatan nedenlerden biridir. Hâkimler zamanlarının çoğunu eksik soruşturmaları tamamlamak için kullanmak zorunda kalmaktadırlar. Bu sadece savcının iş yükünün hâkime devredilmesi anlamına gelmemekte aynı zamanda işlerin daha da yavaşlamasına ve yargılama sürecinin çok uzamasına neden olmaktadır²⁶⁹. Soruşturma aşamasında etkili soruşturma yapılmaması makul sürede yargılanma hakkının ihlaliyle birlikte etkili soruşturma yapılmasının da ihlaline sebebiyet vermektedir²⁷⁰. Etkili bir soruşturma yapılmadan ve kamu davasının açılması için gerekli olan yeterli şüpheyi ulaşmayı sağlayacak delillere ulaşılmadan kovuşturma aşamasına geçilmesi, bu aşamayı delil toplama aşamasına dönüştürmekte ve bu durum kovuşturma aşamasının uzamasına ve makul süre içinde yargılanma hakkının ihlaline neden olmaktadır²⁷¹. Esasen iddianamenin iadesi kurumu bu durumun önüne geçmek amacıyla, iddianamenin tüm yönleriyle doğru ve eksiksiz olarak mahkemeye verilmesini sağlamak amacıyla kabul edilmiştir. Bu sayede kamu davasının tek veya zorunlu olduğunda birbirini izleyen oturumlarda ve mümkünse bir günde sonuçlandırılması hedeflenmiştir²⁷². Ancak bu kurum ile hedeflenen amaçlara uygulamada iddianamenin iadesi nedenlerinin çok dar şekilde yorumlanması yüzünden ulaşılamamaktadır. Yargıtay kararlarında genelde iddianamenin iadesini

açmaya yeterli şüphe bulunmaması nedeniyle iadesine ilişkin kararın...” Yargıtay 12. Ceza Dairesi, 20.01.2016 tarihli, E.2015/15916 ve K.2016/765 sayılı kararı.

²⁶⁹ Lemonde, para.164.

²⁷⁰ Mahmut Kaya Kararı/Türkiye, 28.03.2000.

²⁷¹ Birsan Elmas, “Yargıtay Kararları Işığında İddianamenin İadesi”, **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, Yıl 7, Sayı 28, Ankara, 2016,s.209.

²⁷² Centel, Zafer, s.468.

gerektirecek hususların sınırlı olarak Kanun’da sayıldığı, iade nedeni olarak gösterilen hususların kovuşturma aşamasında mahkeme tarafından giderilebilecek eksikler olduğu belirtilmektedir. Bu durum makul sürede yargılanma hakkının ihlalinin yanında, lekelenmeme hakkını ve etkili soruşturma hakkının da ihlaline neden olmaktadır.

Cumhuriyet başsavcılıklarının yetkilerinin yargı çevreleri ile sınırlı bulunması ve yargı çevreleri dışında hiyerarşik bir yapıya sahip olmamalarından dolayı birden fazla yargı çevresine yayılan suçlar ve uluslararası alandaki suçlarla mücadelede zaman kaybı yaşanmaktadır. Bu bakımdan ayrı bir teşkilat olarak Türkiye Cumhuriyeti Başsavcılığının kurulması önerilmektedir²⁷³. Özellikle örgütlü suçlar ve terörler mücadele kapsamındaki suçlarda soruşturmanın etkinliğinin ve hızının artmasına, yargılamanın makul sürede sonuçlandırılmasını sağlayacağı düşünülmektedir²⁷⁴.

6. Adli Kolluk Kurumu

Ülkemizde görevin niteliği bakımından kolluk, adli ve idari olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ancak ayrı bir adli kolluk teşkilatı kurulmadığı için bu ayrım fiili bir ayrım olmayıp; yerine getirilen görev nedeniyle ve sorumlu olunacak makamı gösteren fonksiyonel bir ayrımdır²⁷⁵. Adli kolluk suç işlendikten sonra görevi başlayan kolluktur²⁷⁶.

5271 sayılı CMK’ya göre soruşturma aşamasında kolluğa doğrudan araştırma yapma yetkisi verilmemiştir²⁷⁷. Suçüstü hali hariç kalmak üzere, adli kolluğun

²⁷³ Abdullah Kuyucu, **Bir Adli Organ Olarak Savcılık Sempozyumu**, Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 110, TBB IHAUM dizisi: 6, Ankara, 2006, s.140

²⁷⁴ Kuyucu, s.140.

²⁷⁵ M. Bedri Eryılmaz, “Demokratik Ülkelerde Kolluk Güçleri Arasında Yetki ve Görev Alanı Paylaşımı: Türkiye Örneği”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, 2006, Sayı 64, s. 181

²⁷⁶ İdari kolluk kamu düzenini sağlar, görev alanı suçun işlenmesinden öncedir ve önleyici kolluk olarak da adlandırılır. Adli kolluk ise kamu düzenini bozanları tespit ederek yargı merciinin önüne çıkarır, görevi suç işlendikten sonra ortaya çıkar ve bastırıcı kolluk olarak da adlandırılır. Kolluğun idari görevini ifa ettiği esnada bağlı olduğu amirle, adli görevini ifa ederken bağlı olduğu amir farklıdır. Kolluk hakkında, adli görevi esnasında işlediği suçlardan dolayı, Cumhuriyet savcısı tarafından, Ceza Muhakemesi Kanunu’na (CMK) göre resen soruşturma yapılırken (CMK m.161/5; PYSK ek m.9/B), idari görevinden dolayı işlediği suçlarda Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkındaki Yasa hükümlerine göre soruşturma yapılır.

²⁷⁷ 1412 sayılı CMUK 156. maddesinde bu yetki tanınmıştı. 5271 sayılı CMK’nın 161. maddesinde ise kolluk görevlileri suçtan haberdar olduklarında bunu Cumhuriyet savcısına derhâl bildirmek ve Cumhuriyet savcısının adliyeye ilişkin bütün emirlerini gecikmeksizin yerine getirmekle yükümlüdür.

meydana gelen bir adli olayda soruşturmaya başlayabilmesi için savcının talimatlarını alması mecburidir²⁷⁸. Bu sistem doktrinde eleştirilmekte ve araştırma fonksiyonu ile itham fonksiyonunun birleştiği, savcının kolluk gibi kolluğun da savcı gibi hareket ettiği düşünülmektedir²⁷⁹. Mevcut savcı sayısı göz önüne alındığında, kolluğu her an savcıya ulaşması güçleşmekte; kolluk savcıya ulaşamadığı için, bazı soruşturma işlemlerinin gecikmesi suç soruşturmasını, suçun ortaya çıkarılmasını olumsuz etkilemektedir²⁸⁰.

Savcılarının bağımsız soruşturma yapabilmeleri ve soruşturma sürecinde daha etkin olabilmeleri için savcılık makamına bağlı adli polis kurumunun oluşturulması önerilmektedir. Bu hususun davaların uzun sürmesinde etkili olduğu ve savcılarının soruşturma sırasında polis üzerinde çok az denetim yetkisine sahip olduğu belirtilmiştir²⁸¹. Buna karşın adli kolluğun, idari kolluktan ayrılarak adliyeler bünyesinde ya da farklı binalarda teşkilatlanması daha fazla eksikliğin ortaya çıkmasına yol açacağı, önleme hizmeti kapsamındayken adli olaya dönüşmesi durumunda kolluğun görevlendirilmesinde güçlükler yaşanacağı da düşünülmektedir²⁸². Ayrı bir adli kolluk kurulmasının daha yerinde olduğu görüşüne katılmakla birlikte, bu düzenleme yapılmayacaksa en azından adli kolluk olarak görevini ifa eden memurların adli vakıalara yönelik eğitimlerinin artırılması, daha basit vakılarda inisiyatif alabilmelerine imkân tanınması isabetli olacağını²⁸³ düşünmekteyiz.

7. Adli Tıp Kurumu'ndan Kaynaklanan Gecikmeler

Muhakemenin uzun sürmesinde yetkili makamlara atfedilebilecek sorumluluğu yalnızca yargılama makamıyla sınırlamak makul sürede yargılanma hakkının

Savcı, adli kolluk görevlilerine emirleri yazılı; acele hâllerde, sözlü olarak verir. Sözlü emir, en kısa sürede yazılı olarak da bildirilir.

²⁷⁸ Feridun Yenisey, “Adalet ve Kolluk İlişkilerinin Ceza Muhakemesi Kanunu Açısından Değerlendirilmesi”, **Avrupa’da ve Türkiye’de Kolluk-Adalet İlişkileri Sempozyumu**, 28-30 Kasım 2005, Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, Ankara, 2006, s. 27.

²⁷⁹ Yenisey (Adalet ve Kolluk İlişkileri), s. 29-30.

²⁸⁰ M. Bedri Eryılmaz, “Yeni Ceza Muhakemesi Kanununun Savcı Modeli ve Bu Modelin Diğer Avrupa Konseyi Üyesi Ülkelerle Karşılaştırması”, **Hukuk Devletinde Suç Yaratılmasının ve Suçun Aydınlatılmasının Sınırları Sempozyumu**, 1-3 Haziran İstanbul, (Editör: Bahri Öztürk), Seçkin, Ankara, 2009, s. 412.

²⁸¹ Bjoernberg, Richmond, s.50.

²⁸² Yusuf Ziya Polater, Adli Kolluk-Savcı İlişkisi Ve Soruşturmalar Etkisi, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı 120, 2015, ss. 289-324, s.321.

²⁸³ Feridun Yenisey, **Kolluk Hukuku**, İstanbul, 2015, s.69.

güvencesini anlamsız hale getirebilecektir. İdarenin muhakeme aşamasında mahkemeye yardımcı olarak yerine getirdiği işlemler ve dava mahkemenin önüne gelmeden önce yapılan işlemler davaların uzamasına sebep olmaktadır.

Yargılama makamlarının en sık başvurduğu idari makamların başında adli tıp gelmektedir. Adli tıp ve tıp fakültelerinde uzman eksikliğinden dolayı mahkemelerin taleplerini geç cevap vermesi ya da bağlantılı fakat ayrı görülen davalardaki raporlar arasında çelişkiler²⁸⁴ yargılamanın uzamasına sebep olmaktadır. Bu durumda makul süre aşımına neden olan mahkeme değil Adli Tıp Kurumu'dur. Mahkemeden kaynaklanmayan nedenlerin, devletin ihlalden sorumluluğunu kaldıracağı düşünülemez. Zira yeterli personel istihdam etmek, kurumların gerekli şekilde organize olmasını sağlamak devletin pozitif yükümlülüğünün bir gereğidir. Ayrıca her dosyanın Adli Tıp Kurumu'na gönderilmesi yerine üniversite hastaneleri ya da tam teşekküllü devlet hastanelerinden rapor alınması davaların daha çabuk bitirilmesini sağlayacaktır²⁸⁵.

Adli Tıp İhtisas Daireleri'nden alınan raporlar yeterli görülmemekte, tekrar inceleme için Adli Tıp Genel Kurulu'ndan rapor talep edilmektedir. Raporların yetersiz olması durumunda yeniden rapor talep edilmesi doğru olmakla birlikte, yeniden rapor talep edilebilecek haller²⁸⁶ oluşmasa dahi bu talebin yapılması yargılamayı gereksiz yere uzatmaktadır²⁸⁷.

²⁸⁴ Trafik kazası sonucu kaldırıldıkları hastanede yanlış tıbbi müdahale sonucu hayatını kaybeden kişilerin mirisleri hem ceza davası hem de tazminat davası açmıştır. Tazminat davası devam ederken ceza davasının sonuçlanmasından sonra "16/4/2009 tarihinde Adli Tıp Kurumundan rapor alınmasına karar verilmiştir. 4/5/2010 tarihinde Adli Tıp Kurumu raporunun gelmesinden sonra, ceza dava dosyasında alınan Adli Tıp Kurumu raporu ile çelişki olduğu gerekçesiyle 10/6/2010 tarihinde Adli Tıp Kurumu Genel Kurulundan rapor alınmasına karar verilmiştir. 10/7/2012 tarihli duruşmada raporun okunmasıyla...." Anayasa Mahkemesi, Başvuru Numarası: 2013/8485, Karar Tarihi: 18.6.2014.

²⁸⁵ Kemal Akkurt, **AİHM Kararları Işığında Adil Yargılanma Hakkında Makul Süre**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2012, s.59.

²⁸⁶ Adli Tıp Kurumu Kanununun 15. maddesinde Adli Tıp Genel Kurulundan görüş alınması gereken hususlar tek tek sayılmıştır. Bu maddeye göre Adli Tıp İhtisas Kurulları ya da İhtisas Daireleri tarafından verilir de mahkemelerce yeterince kanaat verici nitelikte bulunmayan, Adli Tıp İhtisas Kurullarında oybirliği ile karara bağlanmamış olan, Adli Tıp İhtisas Kurullarının rapor ve görüşleri arasında çelişki olan Adli Tıp İhtisas Kurulları ve Daireleri ile Adli Tıp Şube Müdürlüklerinin rapor ve görüşleri arasında çelişki olan, Adli Tıp Kurumu dışındaki sağlık kuruluşlarının verdikleri rapor ile Adli Tıp Kurumu İhtisas Kurulları raporları arasında çelişki olan durumlarda Adli Tıp Kurumu Genel Kurulundan rapor alınması gerekir.

²⁸⁷ Bir suçu gizlemek için kasten öldürme ve ölümden yararlanarak hırsızlık suçlarından sanık Ö... D...' hakkında ilk derece mahkemesinin Adli Tıp Kurumu Gözlem İhtisas Dairesi ve 4. İhtisas Kurulu tarafından aldığı rapora dayanarak hüküm kurması üzerine katılan vekilleri hükme itiraz etmiştir.

8. Yasama Organından Kaynaklanan Nedenler

Hukuk devleti idealinin iki temel bileşeni vardır. Bunlar biri otoritelerin hukuka uygun yönetmeleri yani, hukuka tabi olanların davranışlarını hukuka bağlı olarak yönlendirmelerinin gerekliliğidir. İkinci bileşen ise hukukun pratikte insan davranışlarına yol gösterici nitelikte olmasıdır²⁸⁸. İkinci bileşenin yani hukukun insanlara yol gösterici olabilmesi için bazı özellikleri taşıması gerekir. Bunlardan biri de kanunların devamlılık özelliğidir²⁸⁹. Kanunların amaçları ne olursa olsun, amacını gerçekleştirebilmesi için belirli bir süre devamlılık göstermesi gereklidir. Modern hukuk sisteminde kanun değişiklikleri sık görülmektedir ve bu olağan bir durumdur. Ancak değişikliklerin çok sık olması durumunda insanların hukuk kurallarına riayet etmeleri, davranışlarının planlanması ve gelecekteki normatif çevre hakkında garanti edilmiş beklentiler açısından çok zorlaşacaktır²⁹⁰. Sık sık kanun değişikliği yaşanması bireyin ön görülebilirliğinin azalmasına ve belirsizliğe neden olacaktır.

Bir hukuk devletinin en temel ilkelerden biri, kanunların istikrarlı olmasıdır. Değişen koşulların gerektirdiği durumlarda kanunlarda değişiklik yapılması elbette mümkündür. Fakat kanunlarda sürekli değişiklik yapılması uygulamadaki problemlerin çözümü olmayabileceği gibi; istikrara, içtihat birliğine, değiştirilen temel kanunun özüne, kanunların benimsenmesine ve sık olarak değiştirilmeyeceğine olan toplumsal inanca zarar verebilir.

Muhakeme hukukuna ilişkin kanun değişiklikleri, yürürlüğe girdikleri tarihten itibaren derhal uygulanırlar²⁹¹. Derhal uygulanma ilkesi, karar kesinleşene kadar muhakemenin her aşamasında geçerlidir. Bu durum özellikle kanun yolu aşamasında bulunan davalara da uygulanacak usul kurallarının değişmesi halinde yargılamanın uzamasına neden olacak şekilde sonuçlar doğurmaktadır. Örneğin Anayasa Mahkemesi'nin 24.06.2015 tarihli bir kararına konu olan olayda, dosya temyiz aşamasındayken kanun değişikliği yapılmış ve sanıklar hakkında yeniden

Yargıtay 1. Ceza dairesi bu raporun yeterli olmadığını, Adli Tıp Genel Kurulu'nda rapor alınması gerekçesiyle hükmü bozmuştur. Her iki raporda birbirini teyit etmektedir. İlk derece mahkemesi direnme kararı üzerine Yargıtay Genel Kurul'u direnmeyi haklı bulmuştur. Yargıtay Ceza Genel Kurulu 04.10.2011 tarihli, 2011/1-160 E. , 2011/198 K. sayılı kararı.

²⁸⁸ Andrei Marmor, "The Rule of Law and Its Limits", **Law and Philosophy**, Cilt 23, ss.1-43, s.3-4.

²⁸⁹ Diğer özellikler; genellik, yayım, geçmişe yürümeme, açıklık, çelişkili olmama, imkânsız emirler içermeme ve tutarlı uygulamadır.

²⁹⁰ Lan Fuller, **The Morality of Law**, Yale, 1969.

²⁹¹ Özbek, Doğan, Bacaksız, Tepe, s.114; Bahri Öztürk, Mustafa Ruhan Erdem, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2007, s.72.

hukuki değerlendirme yapılmak zorunda kalınmıştır²⁹². 2006 yılında soruşturması başlayan bir dosya hakkında 2007 yılında ilk derece mahkemesi karar vermiş, 2008 yılında bu karar temyiz edilmiş ve hüküm verildikten sonra fakat kesinleşmeden önce yürürlüğe giren bir kanun, davadaki sanıklardan birinin hukuki durumunun yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmış ve temyiz merci 2012 yılında bozma kararı verilmiştir. Yürürlüğe giren kanun hükmü, sanık hakkında kovuşturmanın ertelenmesini gerekli kılmış ve soruşturmanın başlamasından itibaren 6 yıl 5 ay geçmesine rağmen halen kovuşturma tehdidinin devam etmesi sebebiyle AYM, sanığın makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.

Muhakeme hukukuna ilişkin bazı kurumlar, hukuki niteliği itibariyle maddi ceza hukukuyla sıkı ilişki içerisinde olup, karma yapıya sahiptir. Ceza kanunlarının zaman bakımından uygulanmasındaki temel kural olan lehe kanunun geriye yürümesi, karma yapıya sahip olan kurumlarda geçerli olacaktır. Lehe kanunun geriye yürümesi, hüküm kesinleşmiş olup infaz aşamasında olan durumlarda dahi infaza son verilip maddi ceza hukukuna ilişkin sonuçların kaldırılmasını gerektirmektedir²⁹³. Bu kurumların başında gelen uzlaştırma, birey ile devlet arasındaki ceza ilişkisinin sona ermesini sağladığı için maddi ceza hukuku karakteri taşımaktadır. Uzlaştırma kapsamına alınan suçların genişlemesiyle, yargılaması devam eden ya da infaz aşamasında olan suçlar bakımından lehe kanunun geçmişe yürüyeceği kabul edilmekte ve yargılaması tamamlanan suçlar için uyarılama yargılaması yapılacaktır. Bu durumda yargılamanın yapıldığı süre ve harcanan emek heba edilmiş olacaktır.

Maddi ceza hukukuna ilişkin kanun değişikliği halinde hangi kanunun lehe olduğu, bazı durumlarda belirlenememekte ve yargılamanın uzamasına neden olmaktadır. Örneğin *Zana/Türkiye Kararı*'na konu olan yargılamada, kanun değişikliğinden etkilenen davada hangi kanunun lehe olduğu tartışması yapılmış ve devamında uygulanacak kanunun belirlenememesinden dolayı yargılama uzamıştır²⁹⁴.

²⁹² Anayasa Mahkemesi, Başvuru Numarası:2013/568, Karar Tarihi:24.06.2015.

²⁹³ Özbek, Doğan, Bacaksız, Tepe, (Genel Hükümler) s.122.

²⁹⁴ Zana Kararı/Türkiye, 25.11.1997.

D. Davanın Hızlı Tamamlanmasının Özel Öneminin Olduğu Durumlar

Dava süresinin makul olup olmadığının değerlendirmesi yapılırken verilecek kararın ya da sağlanacak hukuki korumanın hızlı bir şekilde verilmesi taraflar için önem arz ediyorsa, davanın makul sürede tamamlanmamasından doğan ihlal daha ağır olacaktır. Zira bu tip davalarda zaman unsuru, etkin hukuki korumanın gerçekleştirilmesi bakımında daha önemlidir. Özellikle hukuk mahkemelerindeki tazminat davaları açısından tarafların özel durumları dikkate alınmaktadır²⁹⁵.

Öncelikli davalar olarak da adlandırılan bu durumlar daha çok başvuranın kişisel durumunun özellik arz ettiği davalardır. Örneğin başvuru sahibinin cezaevinde olduğu davalar, polisin uyguladığı şiddete ilişkin davalar, başvuru sahibinin sağlık durumunun kritik olduğu davalar, başvuru sahibinin çok yaşlı olması, başvuru sahibinin fiziki durumunun ve kapasitesinin sınırlı olduğu davalar gibi²⁹⁶.

Tarafların özel durumlarının yanında delillerin kaybolma ihtimalinin bulunduğu durumlarda yargılama makamları daha hızlı hareket etmelidir. Özellikle soruşturma aşamasının çabuk bir sürede bitirilmesi ve tüm delillerin bu süreçte toplanması, kovuşturma aşamasının da çabuk sonuçlanmasını sağlayacaktır.

1. Tutuklu Kişilerin Yargılamaları

Ceza davalarında kişilerin temel hakları tehdit edildiği için hukuk davalarından daha çabuk görülmesi gerekmektedir. Bilhassa kişi yargılama sürecinde tutuklu olarak yargılanmaktaysa yargılama makamlarının sorumluluğu daha da artacaktır.

CMK 101. maddesine göre *tutuklama kararı soruşturma evresinde Cumhuriyet savcısının istemi üzerine sulh ceza hâkimi tarafından, kovuşturma evresinde sanığın tutuklanmasına Cumhuriyet savcısının istemi üzerine veya re 'sen mahkemece karar verilir.* Dolayısıyla tutukluluk halinin mahkeme kararıyla başladığı düşünülse de AİHM tutukluluğu daha geniş yorumlamakta şüphelinin polis tarafından alıkonulması ya da kimlik kontrolü yapılmasının da tutukluluk hali olarak

²⁹⁵ AİHM pek çok davada kan transfüzyonu nedeniyle HIV virüsünün bulaşmasından ötürü açılan tazminat davasında, tarafın yaşam süresinin kısaldığı ihtimaline dayanarak kararın bir an önce verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. A ve Diğerleri Kararı/Danimarka, 08.02.1996; Vallée Kararı/Fransa, 26.04.1994; X Kararı/Fransa, 31.03.1992.

²⁹⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadı Temelinde Avrupa Konseyi Üye Devletlerinde Mahkeme Süreçlerinin Uzunluğu Raporu, 2012.

değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir²⁹⁷. AİHM'in tutukluluğa ilişkin genişletici yorumu, makul sürenin başlangıcının kişinin suç isnadıyla karşılaştığı ilk anın esas alınmasına uygun bir yaklaşımdır.

CMK'nın 102. maddesinde azami tutukluluk süreleri belirlenmiştir. Bu süreler, yargılama makamları tarafından azami süreler olarak değil, kişinin tutuklu kalması gereken süreler olarak algılanmaktadır. Ayrıca azami süreler sona ermeden yargılamanın tamamlanmasına gerek olmadığını düşünmekte, başka bir deyişle azami tutukluluk sürelerini makul sürenin de sınırı olarak görmektedirler.

Tutuklanarak özgürlüğü sınırlanan kişiler hakkında özellikle beraat kararı verildiğinde, kişi gereksiz yere tutuklu kaldığı için, kişi özgürlüğü hakkı ihlal edilmiş olacaktır. Bu durumda 5271 sayılı CMK'nın 141. maddesinde yer alan koruma tedbirleri sebebiyle tazminata başvurusu mümkün olacaktır. Ancak yine de suç isnat edilen ve tutuklanan kişi hakkında oluşan önyargı ve kişinin sevdiklerinden uzakta geçirdiği fazladan zamanın telafisi mümkün olmayacaktır. Bu bakımdan tutuklu yargılamaların daha hızlı sonuçlandırılması gereklidir.

Ceza Muhakemesi Kanunu'nda adli tatilde tutuklu yargılanan kişilerin işlerinin görülmesinin önem arz ettiğine ilişkin düzenlemeler mevcuttur. CMK madde 331/2'de adli tatilde tutuklu işlere ilişkin kovuşturmaların ne surette yerine getirileceğinin Hâkimler ve Savcılar Kurulu tarafından belirleneceği düzenlenmiştir. CMK madde 331/3'te ise adli tatil süresince bölge adliye mahkemelerinin ve Yargıtay'ın tutuklu görülen işlerin incelemelerini yapacağı düzenlenerek adli tatil süresince tutuklulukların işlerinin bekletilmemesi amaçlanmıştır.

2. Suça Sürüklenen Çocuklar Hakkındaki Yargılamalar ve Suçun Mağdurunun Çocuk Olduğu Yargılamalar

Çocuklar suçun mağduru ya da faili olmaları fark etmeksizin, yetişkinlere nazaran suçtan daha fazla etkilenirler. Bu yüzden çocuk mağdurların ve failerin korunması ve haklarının teminat altına alınması, onların mümkün olduğu kadar ceza muhakemesi prosedüründen uzak tutulması ve yargılamalarının daha hızlı tamamlanması önem arz etmektedir.

²⁹⁷ Ürün Kararı/Türkiye, 04.10.2016, para.17, “Başvuran, bir kişinin, her nerede olursa olsun polis tarafından alıkonulmasının ve kimliğinin kontrol edilmesinin, tutuklama olarak değerlendirilmesi gerektiğini açıklamıştır.”

Çocukların haklarının ve yüksek menfaatlerinin korunması ve geliştirilmesi için pek çok farklı alanda olduğu gibi yargılama alanında da düzenlemeler yapılmıştır. Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi²⁹⁸, Avrupa Konseyinin Çocuk Hakları Sözleşmesinin Uygulanmasına Dair Avrupa Sözleşmesi²⁹⁹ ve Pekin (Beijing) Kuralları'nda³⁰⁰ yargılamaların süratli bir şekilde tamamlanmasının önemli olduğuna yönelik düzenlemeler içermektedir. Ulusal mevzuatımızda da hem suça sürüklenen çocuklara hem de korunmaya ihtiyacı olan tüm çocuklara yönelik Çocuk Koruma Kanunu(ÇKK) çıkarılmış ve çocukların korunmasına ilişkin temel ilkelerin içerisinde yargılamaların süratli şekilde sonuçlandırılmasının gerekli olduğu da yer almaktadır³⁰¹.

Çocuk adalet sistemi, çocuklara özgü bir yargılama sistemi ortaya koymaktadır. Çocuk adalet sistemi ile amaçlanan çocuğu toplumla bütünleşmesini sağlamak ve de iyileştirmektir³⁰². Çocukların yargılanmalarının özellik arz etmesinden dolayı ÇKK ile ayrı bir çocuk kolluğu, çocuk savcılığı, çocuk mahkemesi ve çocuk ağır ceza mahkemesi kurulmuş ve burada görev yapacak kişilerin çocuk hukuku alanında uzmanlaşmış ve çocuk psikolojisi, sosyal hizmet alanlarında eğitim almış kişiler olmasına önem gösterilmektedir. Çocukların yargılama esnasından savunulmasına yönelik ÇKK'da ayrı bir düzenleme yapılmamışsa da CMK madde 150/2'ye göre müdafisi bulunmayan suça sürüklenen çocuğa müdafî atanacağı ve CMK madde 234/2'ye göre mağdur on sekiz yaşını doldurmamış ise vekil görevlendirileceği düzenlenmiştir. Çocuk ihtisas mahkemelerinde devam eden

²⁹⁸ Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi, 40. maddesi “Yetkili, bağımsız ve yansız bir makam ya da mahkeme önünde adli ya da başkaca uygun yardımdan yararlanarak ve özellikle çocuğun yaşı ve durumu göz önüne alınmak suretiyle kendisinin yüksek yararına aykırı olduğu saptanmadığı sürece, ana-babası veya yasal vasisi de hazır bulundurularak yasaya uygun biçimde adil bir duruşma ile konunun gecikmeksizin karara bağlanmasının sağlanması”

²⁹⁹ Avrupa Konseyinin Çocuk Hakları Sözleşmesinin Uygulanmasına Dair Avrupa Sözleşmesi, 7. maddesi “Bir çocuğu ilgilendiren davalarda, adli merci gereksiz gecikmeyi engellemek için çabuk hareket etmeli, kararlarının süratle uygulanmasını garanti edecek düzenlemeler sağlanmış olmalıdır. Adli merci acil durumlarda gerektiğinde derhal uygulanabilir kararlar alma yetkisine sahiptir.”

³⁰⁰ Pekin (Beijing) Kuralları, 20. maddesi “Her dava, başından itibaren hiçbir gecikmeye mahal vermeksizin hızla yürütülmelidir.”

³⁰¹ Çocuk Koruma Kanunu, 4. maddesinin f ve g bentleri “İnsan haklarına dayalı, adil, etkili ve süratli bir usul izlenmesi, soruşturma ve kovuşturma sürecinde çocuğun durumuna uygun özel ihtimam gösterilmesi”

³⁰² Handan Yokuş Sevrük, “Suça Sürüklenen Çocukların Muhakemesi”, 3. Yılında Yeni Ceza Adaleti Sistemi, Ankara 2009, s. 634.

yargılamalar, çok uzun sürmeleri yönünden eleştirilmektedir³⁰³. Çocuk mahkemelerinin sayısının yetersiz olmasından dolayı, çocuk mahkemelerinin bulunmadığı yerlerde asliye ceza mahkemelerinin çocuk mahkemesi sıfatıyla yargılama yapmaktadır. Her ne kadar çocuğun üstün yararını korumak adına çocuklara özgü yargılama sistemi oluşturulmuş olsa da bu mahkemelerdeki yargılama süreleri genel mahkemelerden daha uzun sürebilmektedir. Özellikle çocukların yetişkinlerle birlikte işlenen suçlara dâhil oldukları davalarda, çocuklar hakkında çocuk mahkemeleri nezdinde devam eden dosyaların yetişkinlerin yargılanmakta olduğu dava dosyalarından daha sonra karar aşamasına geldiği ve bu dosyalardaki yargılamaların yetişkinlerin yargılandıkları dosyalara göre daha uzun sürdüğü görülmektedir³⁰⁴. Bu mahkemelerin kararlarına karşı kanun yoluna başvurulduğu zaman, kanun yolu incelemesi süreci yetişkinler için olan süreç ile aynı şekilde ilerlemektedir. Bölge adliye mahkemeleri ve Yargıtay önüne gelen dosyaları suç tasnifi üzerinden değerlendirmektedir. Çocuklara ilişkin davalarda, yargılamanın birinci derecesinde oluşturulan ihtisaslaşmış mahkemeler gibi istinaf ve temyiz aşamalarında da özel olarak görevlendirilmiş daireler tarafından incelenmesi usulü, hem çocuk adalet sistemi açısından hem de çocuklara ilişkin yargılamaların hızlandırılması açısından olumlu bir düzenleme olacaktır.

³⁰³ Çocuk mahkemelerinde karara bağlanan davaların gelen davalara oranı 2006 yılında %33,5 iken 2016 yılında % 59.2'a çıkmıştır. Fakat bu oran çocuk ağır ceza mahkemelerinde 2006 yılında %75,1'den 2016 yılında % 61.3'e düşmüştür. Diğer ceza mahkemeleriyle kıyaslandığında özellikle çocuk ağır ceza mahkemelerinde yargılama sürelerinin uzamış olduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca çocuk mahkemesinin bulunmadığı yerlerde asliye ceza mahkemelerinin çocuk mahkemesi sıfatıyla yaptığı yargılamalar istatistiklere dâhil edilmemektedir. Adalet İstatistikleri 2016, http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/AdaletIstatistikleriPdf/Adalet_ist_2016.pdf erişim tarihi: 16.04.2018.

³⁰⁴ Dilek Kumcu, Özen Kaya, "Ceza Yargılamasına Dâhil Olan Çocuklara Hakları Çerçevesinden Bakış", **Türkiye'de Çocuk Adalet Sisteminin Yönetimi**, Ankara, 2012, ss.101-167, s.104.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YARGILAMANIN HIZLANDIRILMASI VE İŞ YÜKÜNÜN AZALTILMASINA İLİŞKİN DÜZENLEMELER VE HAK İHLALLERİNE KARŞI BAŞVURU YOLLARI

I. Türk Ceza Kanunu ve Ceza Muhakemesi Kanun’unda Yer Alan Düzenlemeler

A. Türk Ceza Kanunu’nda Yer Alan Düzenlemeler

1. Önödeme

Önödeme, kanunda belirtilen sınırlar içerisinde kalan ve tür veya miktar olarak belli bir cezayı gerektiren suçlarda, bu suçu işleyen kişinin Cumhuriyet savcısı ya da hâkim tarafından belirlenen parayı, belli bir süre içerisinde Devlet hazinesine ödemesi halinde, hakkında kamu davasının açılmaması ya da açılmış ise bu davanın düşmesi sonucunu doğuran bir kurumdur³⁰⁵. Önödeme kurumunun, mahkemelerin iş yükünü azaltmak için belli ağırlık derecesine ulaşmayan suçların muhakeme aşamasına özellik getirerek, mahkemelere intikal eden işlerde önemli ölçüde azalma sağlayacağı ve mahkemelere diğer işleriyle yeterli şekilde ilgilenmelerine imkân vereceği düşünülmektedir³⁰⁶. Nitekim Yargıtay da önödemenin amaçlarından birinin mahkemelerin işlerinin azaltılması ve çabuklaştırılması olduğunu vurgulamaktadır³⁰⁷. Bu bakımından önödemenin temel amacı, yaptırımı hafif olan suçlar yönünden fail ile devlet arasında uyuşma sağlamak ve bu sayede mahkemelerin iş yükünü azaltmaktır³⁰⁸. Buna karşın kamu davasının açılmasının ertelenmesi, hükmün açıklanmasının geri bırakılması ve uzlaşma gibi kurumların düzenlenmiş olması sebebiyle önödeme kurumunun uygulama alanının daraldığı ve işlevsiz hale gelmiştir³⁰⁹.

Önödemenin bir yargılamasız cezalandırma yöntemi³¹⁰ olduğunu savunan görüşler olmakla birlikte bu görüşe katılmamaktayız. TCK madde 75/5’te

³⁰⁵ İzzet Özgenç, **Türk Ceza Kanunu Gazi Şerhi**, Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanlığı Yayını, Ankara, 2006, s.747; Özbek, Doğan, Bacaksız, Tepe, (Genel Hükümler), s.740, Özkan Gültekin, “Yeni Türk Ceza Hukukunda Ön Ödeme ve Uygulaması”, **Ceza Hukuku Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 5, Aralık 2007, Sayfa: 203-253, s.205; Özbek, Doğan, Bacaksız, Tepe(Genel Hükümler), s.740.

³⁰⁶ Özgenç, s.748.

³⁰⁷ Yargıtay Ceza Genel Kurulu, 05.02.1990 tarihli ve 2-367/6 sayılı kararı.

³⁰⁸ Özbek, Doğan, Bacaksız, Tepe, s.740; Öztürk ve diğerleri, s.63.

³⁰⁹ Özgenç, s.757.

³¹⁰ Erdener Yurtcan, **Cumhuriyet savcısının ve Ceza Yargıcının Başvuru Kitabı**, 4. Baskı, Vedat Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 147.

önödemenin, kamu davasının açılmaması veya ortadan kaldırılması, kişisel hakkın istenmesine, malın geri alınmasına ilişkin hükümleri etkilemeyeceği yer almaktadır. Önödemenin kabul edilmesi, şüpheli ya da sanık yönünden suçun ve kusurun kabulü anlamına da gelmemektedir³¹¹. Uyuşmazlığın önödeme ile sonuçlanması, açılan hukuk davasında şüpheli yahut sanık aleyhine sonuç doğurmaz³¹². Bunun yanında önödemenin adil bir kurum olmadığı, suçsuz kişilerin dahi zaman kaybetmek istememesi, hakkında dava açılmasını istememesi veya adli bir hata olmasından korkması sebebiyle önödeme kabul ettiği de düşünülmektedir³¹³. Uzun süren yargılamalar ve bu süreçte insanların lekelenmesi bu görüş ile örtüşmektedir.

TCK'nın 75. maddesinde düzenlenen önödemenin şartları³¹⁴ göz önüne alındığında, TCK'da düzenlenen bazı suçlar³¹⁵ ile diğer özel kanunlarda düzenlenen suçların³¹⁶ önödeme kapsamına girdiği görülmektedir.

Önödemenin uygulama alanı esasen soruşturma aşamasıdır. Şüpheli soruşturma giderleri ile birlikte, Cumhuriyet savcılığınca yapılacak tebliğ üzerine, on

³¹¹ A. Caner Yenidünya, Yargıtay Kararları Işığında Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yöntemi Olarak Önödeme Kurumu, <http://www.yenidunyahukuk.com/yayinlar/Makale> erişim tarihi: 06.03.2018

³¹² Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun 04.02.2009 Tarihli ve 4-823/50 Sayılı Kararı'nda "Önödeme yerine getiren davalı-sanığın bu eylemi ile bir miktar kusurun kendisinde olduğunu kabul etmiş sayılmasına olanak var mıdır? Hemen belirtmek gerekir ki bir miktar kusuru kabul etmiş sayılması gerektiğine olanak yoktur. Zira önödeme ne bir mahkûmiyettir, ne de suçu kabul anlamındadır. Sadece işin uzamasını önlemek, basit olaylarda şahısların mahkemelere gidip gelmelerine mani olmak ve ağır suçlara daha fazla zaman ayırabilmek için kanun koyucu tarafından kabul edilmiş bir müessesedir."

³¹³ Faruk Erem, Ahmet Danışman, Mehmet Emin Artuk, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, Ankara, 1997, s.1024.

³¹⁴ Uzlaşma kapsamındaki suçlar hariç olmak üzere, yalnız adli para cezasını gerektiren veya kanun maddesinde öngörülen hapis cezasının yukarı sınırı altı ayı aşmayan suçlar bakımından önödeme uygulanabilir. 24/11/2016 tarihli ve 6763 sayılı Kanunun 12. Maddesiyle, daha önce yukarı sınırı üç ayı aşmayan suçlar şeklindeki düzenleme altı ayı aşmayan suçlar şeklinde değiştirilerek önödemenin kapsamı genişletilmiştir. Bu süreçte önödemenin kapsamı önce üç yılı aşmayan suçlar şeklinde düzenlenmek istenmişse de altı ayda karar kılınmıştır. Üç yıllık sınır yerine altı aylık sınır belirlenmesi, üç yılın çok yüksek olacağı ve bazı suçlar bakımından cezasızlığa neden olabileceği için yerinde bir düzenleme olmuştur.

³¹⁵ Yardım veya bildirim yükümlülüğünün yerine getirilmemesi (98/1), Dilekçe hakkının kötüye kullanılmasının engellenmesi (121/1), Karşılıksız yararlanma (163/1), Bilgi vermeme (166/1), Genel güvenliğin taksirle tehlikeye sokulması (171/1), Akıl hastaları üzerindeki bakım ve gözetim yükümlülüğünün ihlali (175/1), Hayvanın tehlike yaratabilecek şekilde serbest bırakılması (177/1), İşaret ve engel koymama (178/1), Çevrenin taksirle kirlenmesi (182/1), Usulsüz ölü gömülmesi 196/1, Kıymetli damgada sahtecilik 199/3, Kamu görevlisinin ticareti 259/1, Özel işaret ve kıyafetleri usulsüz kullanma (264/1), Suçu bildirmeme (278/1-2), Ses ve görüntülerin kayda alınması (286/1), Adil yargılamayı etkilemeye teşebbüs (288/1), Muhafaza görevini kötüye kullanma (289/3)

³¹⁶ 6831 Sayılı Orman Kanunu 94, 104/1, 108/1 maddeleri, 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu 165/1-2, 166/1-d, 5941 Çek Kanunu 7/2-3 maddeleri örnek olarak verilebilir. Tam liste için bkn. <http://www.alternatifcozumler.adalet.gov.tr/sayfalar/onodeme/onodemeye-iliskin-tablo.pdf> erişim tarihi: 18.04.2018.

gün içinde ödendiği takdirde hakkında kamu davası açılmaz. Özel kanun hükümleri gereğince işin doğrudan mahkemeye intikal etmesi halinde (TCK.m.75/2) ya da Cumhuriyet savcılığınca madde kapsamına giren suç nedeniyle önödeme işlemi yapılmadan dava açılması ya da yargılama sırasında failin hukuki niteliğinin değişmesi sebebiyle kovuşturma aşamasında önödemenin uygulanmasıyla kamu davasının düşürülmesine karar verilir. Önödemenin hem soruşturma aşaması hem de kovuşturma aşamasında uygulanabiliyor olması mahkemelerin iş yükünü azaltarak yargılamanın hızlandırılmasını sağlamaktadır. Önödeme benzeri bir uygulama Amerika Birleşik Devletleri'nde plea bargaining³¹⁷ olarak adlandırılmakta ve sanık ve savcının hâkim huzurunda anlaşmasıyla uygulanmaktadır³¹⁸.

Önödeme kararının verilebilmesi için failin pişman olması gerekmediği gibi failin yeniden suç işlemeyeceği hususunda kanaate varılması şartı aranmaz. Uzlaştırma kurumunun aksine önödeme kurumunun amacı onarıcı adaleti sağlamak değildir. Bu bakımdan fail belli miktardaki parayı devlet hazinesine ödemektedir. 2016 yılında yapılan değişiklikler öncesinde bir kişi defalarca önödeme kapsamında yer alan suçları işleyerek, her defasında önödemededen istifade edebiliyordu. Ancak TCK 75/6. maddesi ile uçların beş yıl içinde tekrar işlenmesi hâlinde fail hakkında aynı suçtan dolayı önödeme hükümleri uygulanamayacağı hükmü getirilmiştir. Cezanın, suçtan caydırma ve suçu önleme amacı göz önüne alındığında bu düzenleme yerinde olmuştur.

B. Ceza Muhakemesi Kanunu'nda Yer Alan Düzenlemeler

1. Uzlaştırma

Fail odaklı ve failin cezalandırılması ve yeniden topluma kazandırılması görüşünü benimseyen geleneksel cezalandırıcı ceza adaleti sistemi ne mağduru ne toplumu memnun edebilmektedir. Bunun temelinde cezalandırıcı adalet sistemi anlayışında, suç niteliğindeki eylemlerin esas mağdurunun devlet olması görüşü yatar. Devletin gücünün merkezileşmesiyle birlikte toplum adına cezalandırma tekelinin devlete ait olduğu kabul edilmiş ve suç kişiler arasında işlenmiş olsa da esas

³¹⁷ Ceza pazarlığı.

³¹⁸ Mustafa Tören Yücel, **Türkiye'de Yargının Etkinliği**, Türkiye Barolar Birliği, Ankara, 2008.

mağdur devlet olarak görülmüş ve mağdurun rolü ikincilleşmiştir³¹⁹. Ceza muhakemesinin amacı maddi gerçeğe ulaşmak ve faili cezalandırmak olduğundan, işlenen suçun meydana getirdiği haksızlığın ve mağduriyetin telafi edilmesine öncelik verilmemektedir³²⁰. Cezalandırıcı adalet sisteminin en büyük eksikliği, suçun mağdur ve toplum üzerinde meydana getirdiği zararın telafisinin amaçlanması değil; faile ceza yoluyla bir karşılık verilmesinin amaçlanmasıdır. Bu sistemin odak noktası cezalandırma olduğu için, basit ve nitelikli ayrımı yapılmaksızın suç niteliğindeki tüm eylemler yargı organları aracılığıyla soruşturulup kovuşturulmakta, bundan doğan iş yükü ise yargılamaların çok uzun sürmesine ve verilen kararların adilliğinin sorgulanmasına neden olmaktadır.

Onarıcı adalet, cezalandırıcı adalet karşısında yeni bir bakış açısı getirmektedir. Bu anlayışın temelinde, suçun salt cezai yaptırım içeren bir kanun hükmünün ihlali olmaması; korunması gereken hukuki değerlerin açık ve bilinçli bir ihlali yani bir haksızlık olduğunun kabulü yatmaktadır³²¹. Dolayısıyla suç, esas olarak fail ve mağdur arasında gerçekleşen bir fiildir ve suçtan zarar gören mağdur ve toplumdur. Bu bakımdan suça karşılık verilecek cezada doğrudan mağdurun ve toplumun katılımının olması, suç nedeniyle oluşan haksızlığın giderilmesi için mağdura odaklanması ve geçmiş yerine geleceğin hedeflenmesi gereklidir³²². Cezalandırıcı adalet sistemine göre mağdurlar, muhakeme süreci hakkında yeterince bilgilendirilmemekten, kolluk, savcılık ve mahkeme aşamalarında defalarca kez ifade vermekten, davalarının gereksiz yere uzamasından, duruşma öncesinde ve duruşma esnasında çoğu zaman failerle birlikte uzun süre bekletilmekten, kolluk, savcı ve hâkimler tarafından nesneleştirilmekten, failin kendilerine tekrar zarar vermesinden şikâyet etmektedirler³²³. Onarıcı adalet sisteminde ise mağdur ile fail arasında diyalog kurulması sağlanarak, failin neden olduğu haksızlığı telafi etmesi mümkün kılınmakta ve salt cezai yaptırım

³¹⁹ Sulhi Dönmezer, Sahir Erman, **Nazari Ve Tatbiki Ceza Hukuku, Genel Kısım Cilt II**, İstanbul 1997, S. 397; M. Buket Soygüt Aslan, Ceza Hukukunda Mağdurun Korunması ve Onarıcı Adalet Anlayışı, **Kazancı Hukuk Dergisi Uzlaşma Özel Sayısı**, 2010, s. 286; Ayhan Önder, **Ceza Hukuku Genel Hükümler, Cilt I**, İstanbul 1991, s.24.

³²⁰ Sulhi Dönmezer, “Devlet ve Suç Mağduru İlişkisi”, **Onar Armağanı**, İstanbul 1977, s. 184.

³²¹ İzzet Özgenç, **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**, Ankara 2012, s. 154-155.

³²² Tony F. Marshall, **Restorative Justice An Overview**, Londra, 1995, s. 5; Osman Sümer, “Suç Önleme İşlevi Açısından Uzlaşma”, **Suçun Sosyolojisi Cezanın Felsefesi**, Ankara 2013, s. 49.

³²³ Edna Erez, “Victim Participation in Sentencing: Rhetoric and Reality”, **Journal of Criminal Justice**, Sayı 18, 1990, s. 20-21.

uygulanmayıp mağdurun zararı telafi edilebilmektedir. Ayrıca fail de pişmanlığını telafi etmekle birlikte cezai yaptırıma maruz kalmamaktadır. Bunun yanında yargılama makamları ne mağduru ne de faili defalarca kez sorgulamak zorunda kalmakta, yıllarca sürebilecek mahkeme sürecinden ve iş yükün kurtulmaktadır. Onarıcı adalet anlayışının faydalı yönleri göz önüne alınarak, Türk Ceza Hukuku sistemine bu anlayışın yansıması olarak düzenlenen kurumlardan biri de uzlaştırmadır. Uzlaştırma kurumunun kapsamının tamamının incelenmesi bu çalışmanın kapsamını aşacağı için bu bölümde, uzlaştırmanın makul süreyle ilgili kısımları incelenecektir.

Uzlaştırma kurumu Türk Ceza Hukuku'na ilk kez 2005 yılında girmiş ise de aradan geçen bunca yılda onarıcı adalet sisteminin sağlaması gereken faydaları sağlayamamıştır. Bunun en önemli nedenlerinde biri ise uzlaştırmanın bir onarıcı adalet kurumu olarak değil, daha ziyade yargının iş yükünü azaltmak şeklindeki pratik amaçla sisteme dâhil edilmesidir³²⁴. 5560 sayılı Kanun ile yapılan değişiklik öncesinde şüphelinin uzlaşma hükümlerinde yararlanabilmesi için suça ilişkin sorumluluğu kabul etmesi gerektiği için şüpheliler uzlaşma yoluna gitmeyi tercih etmemekteydi³²⁵. Bir ceza muhakemesi kurumu ihdas edilirken, o kurumun tarihsel gerçekliği ve öncelikleri ile kurumundan beklenen fayda uyumsuz ise beklenen faydanın elde edilmesi mümkün değildir³²⁶.

Uzlaştırma kurumuna getirilen en büyük eleştiri, uzlaştırma kapsamına giren suçlara ilişkindir. Şayet ceza mevzuatı suçun haksızlık olduğu ön kabulüne dayanıyorsa, suçun gerçek karşılığı olarak haksızlığa uğrayan kişilerin zararını telafi amacını taşımalıdır³²⁷. Ancak mevcut düzenlemede uzlaştırma kurumunun uygulanabileceği suç tipleri sınırlandırılmış ve kurumun gerçek amacına ulaşmasını güçleşmiştir. Bu husus sıkça eleştirildiği için 24.11.2016 tarihli ve 6763 sayılı Kanun

³²⁴ Asuman A. İnceoğlu - Ulaş Karan, “Türkiye’de Ceza Davalarında Uzlaşma Uygulamaları: Hukuki Çerçevenin Değerlendirilmesi”, **Onarıcı Adalet- Mağdur Fail Arabuluculuğu ve Uzlaşma Uygulamaları: Türkiye ve Avrupa Bakışı**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008, s. 46.

³²⁵ 5560 sayılı Kanun ile yapılan değişiklik öncesinde CMK md. 253/1 “*Cumhuriyet savcısı, yapılan soruşturmanın durumuna göre, kanunun uzlaşma yapılabilmesi olanağını verdiği hâllerde, faili bu Kanunun öngördüğü usullere göre davet ederek suçtan dolayı sorumluluğunu kabul edip etmediğini sorar.*”

³²⁶ Hakan A. Yavuz, Onarıcı Adalet Ve Uzlaştırma Kurumu Bağlamında Ceza Adalet Sisteminde Mağdurun Konumu, **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, Yıl:6, Sayı:23, ss. 85-115, s. 100.

³²⁷ Yavuz, 104.

ile uzlaştırma kurumunda birtakım değişiklikler yapılmıştır. Öncelikle madde başlığı uzlaşma olan kurum uzlaştırma olarak değiştirilmiştir. Etkin pişmanlık hükümlerine yer verilen suçlar için uzlaştırma yoluna gidilemez ibaresi madde metninden çıkarılmıştır. Kanun koyucu, etkin pişmanlık ile uzlaştırma kurumlarının aynı amaca hizmet ettiği görüşünden vazgeçerek oldukça isabetli bir düzenleme yapmıştır.

Kanun koyucu mağdurun zararının giderilmesini uzlaştırma kurumunun amaçlarından biri olarak düzenlemiş ve zararın giderilmesine ilişkin olarak edimin defaten ya da takside bağlanarak yerine getirilmesi ibaresini kullanmıştır. Buradan hareketle, edimden anlaşılan kavramın daha çok maddi zararlara ilişkin olduğunun anlaşılmasına rağmen malvarlığına karşı suçların uzlaştırma kapsamında olmaması eleştirilmekteydi. 2016 yılındaki değişiklik ile hırsızlık (TCK m.141) ve dolandırıcılık (TCK m.157) suçları, uzlaştırma kapsamına dâhil edilmiştir³²⁸. Ancak bu iki suç tipinin sadece basit şekli için uzlaştırmının uygulanabileceği düzenlenip; nitelikli halleri kapsam dışı bırakılmıştır. Uygulamada bu iki suç tipinin de basit halinden çok nitelikli hallerinin işlendiği göz önüne alındığında, bu iki suçun basit halinin uzlaştırma kapsamına alınmasıyla amaçlanan faydaya ulaşamayacağı öngörülmektedir. Nitekim hırsızlık ve dolandırıcılık suçlarının nitelikli hallerinin mağdurlarının uzlaştırmayı kabul etmesi uygulamada pek mümkün görünmemekle birlikte bu iki suç tipi, uzlaştırma kapsamına alındığında, özellikle maddi edim için bir üst sınır belirlenmediğinden uzlaştırma hükümleri bu iki suç tipi için kötüye kullanılmaya müsait olabilecektir. Madde metninde yer alan edim kavramının, maddi edim olarak anlaşılması uzlaştırma kurumunun amacından saparak bir pazarlığa dönme tehlikesini ve ceza yargılamasının bireyler üzerindeki etkisini azaltma riskini

³²⁸ CMK madde 253/1'de uzlaştırma kapsamında olan suçlar değişikliklerde sonra şu şekildedir a) Soruşturulması ve kovuşturulması şikâyete bağlı suçlar b) Şikâyete bağlı olup olmadığına bakılmaksızın, Türk Ceza Kanununda yer alan;

1. Kasten yaralama (üçüncü fıkra hariç, madde 86; madde 88),

2. Taksirle yaralama (madde 89),

3. Tehdit (madde 106/1),

4. Konut dokunulmazlığının ihlali (madde 116),

5. Hırsızlık (madde 141),

6. Dolandırıcılık (madde 157),

7. Çocuğun kaçırılması ve alıkonulması (madde 234),

8. Ticari sır, bankacılık sırrı veya müşteri sırrı niteliğindeki bilgi veya belgelerin açıklanması (dördüncü fıkra hariç, madde 239)

c) Mağdurun veya suçtan zarar görenin gerçek veya özel hukuk tüzel kişisi olması koşuluyla, suça sürüklenen çocuklar bakımından ayrıca, üst sınırı üç yılı geçmeyen hapis veya adli para cezasını gerektiren suçlar

taşımaktadır³²⁹. Uzlaşmayı sağlayacak özür dileme gibi manevi edimlerin de yerine getirilebileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Mağdurun veya suçtan zarar görenin gerçek veya özel hukuk tüzel kişisi olması koşuluyla, suça sürüklenen çocuklar bakımından ayrıca, üst sınırı üç yılı geçmeyen hapis veya adli para cezasını gerektiren suçlar da uzlaşma kapsamına dâhil edilerek çocuklar bakımından uzlaştırmanın kapsamı genişletilmiştir. Bununla birlikte, TCK madde 31'de yer alan, yaş küçüklüğü bakımından yaşa göre yapılan gruplandırmaya paralel bir biçimde suça sürüklenen çocukların yargılanmasına ilişkin de bir gruplandırma yapıp, yaşı daha küçük olan çocuklar için uzlaştırmanın kapsamının genişletilmesi daha isabetli olurdu³³⁰.

CMK madde 253/3'e göre uzlaştırma kapsamına giren bir suçun, bu kapsama girmeyen bir başka suçla birlikte işlenmiş olması hâlinde de uzlaşma hükümleri uygulanmaz. Uzlaştırmanın kapsamının genişlemesi için bu hükmün kaldırılması daha isabetli olacaktır.

CMK madde 253/3'te uzlaşma yasağı düzenlenmiş ve soruşturulması ve kovuşturulması şikâyete bağlı olsa bile, cinsel dokunulmazlığa karşı suçlarda, uzlaştırma yoluna gidilemeyeceği düzenlenerek bu suç tipi uzlaşma kapsamı dışında bırakılmıştır. Sürekli artan cinsel taciz ve cinsel saldırı vakıaları, suçların faillerinin çoğunlukla suçu tekrar etme eğilimi ve mağdurun psikolojisi açısından, suçun failiyle tekrar bir araya gelmesinin sağlıklı olmayacağı göz önüne alındığında bu suçların uzlaştırma kapsamı dışında tutulması yerinde bir düzenlemedir.

CMK madde 253/4'e göre soruşturma konusu suçun uzlaşmaya tâbi olması ve kamu davası açılması için yeterli şüphenin bulunması hâlinde, dosya uzlaştırma bürosuna gönderilir. Ancak kovuşturmayaya yer olmadığı kararı verilebilecek bir olayda uzlaştırma hükümlerine gidilmemesi gerekir. Nitekim bu karar hem failin daha lehinedir hem de uyuşmazlığın daha çabuk sonuca ulaşmasını sağlar.

³²⁹ Veli Özbek Özbek, Ceza Muhakemesi Hukukunda Uzlaştırma Kurumunun 6763 Sayılı Kanun Hükümleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi, **Ceza Hukuku Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 32, Aralık 2016, ss.7-28, s.14.

³³⁰ Özbek, s.11.

Yargıtay, uzlaştırmamanın asıl olarak soruşturma safhasında yapılması gerektiği, kovuşturma aşamasında uzlaşma hükümlerinin uygulanmasının ise istisnai olarak suçun uzlaşma kapsamında olduğunun ilk defa duruşmada anlaşılması halinde mümkün olduğunu belirtmiştir³³¹. Kanun koyucunun uzlaştırma kurumundan esas beklentisinin mahkemelerin iş yükünü azaltmak olduğu göz önüne alındığında, suç isnat edildikten sonra mümkün olan en kısa sürede çözüme ulaşılması için bu yaklaşım isabetlidir. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin tavsiye kararına göre hâkimler yargılamanın başlangıcında veya herhangi bir uygun evresinde alternatif uyuşmazlık çözüm yollarını teşvik etmelidir³³².

Uzlaştırma ile ilgili bazı işlemler belli sürelerle bağlanmıştır. Örneğin CMK madde 253/4'e göre uzlaştırmacı şüpheli, mağdur veya suçtan zarar görene uzlaşma teklifinde bulunulduktan itibaren üç gün içinde karar bildirmezse, teklif reddetmiş sayılır. CMK madde 253/12 'ye göre ise uzlaştırmacı, dosya içindeki belgelerin birer örneği kendisine verildikten itibaren en geç otuz gün içinde uzlaştırma işlemlerini sonuçlandırır. Uzlaştırma bürosu bu süreyi en çok yirmi gün daha uzatabilir. Bu gibi işlemler için belli bir süre konulmuş olması işlemlerin uzamaması açısından yerindedir.

Uzlaştırma CMK'da düzenlenmiş bir kurum olmasına rağmen hem maddi ceza hukuku hem de usul hukukuna ilişkin bir kurumdur. Bu bakımdan Kanun'da değişiklik olduğunda, zaman bakımından uygulama açısından bazı önemli hususlar bulunmaktadır. Dosya henüz soruşturma aşamasında ise uygulama açısında bir sıkıntı oluşmaz, dosyaya bakan savcı fiilin uzlaştırma kapsamına girdiğini düşünüyorsa, dosyayı uzlaştırma bürosuna gönderir. İddianame düzenlenmiş fakat henüz iddianamenin kabulü kararı verilmemiş ise CMK madde 174/1-c hükmüne göre iddianameyi inceleyen mahkeme eylemin uzlaşmaya tabi olduğunu dosyadan anlamış ve iddianamenin uzlaşma usulü uygulanmaksızın düzenlendiğini fark etmiş ise iddianamenin Cumhuriyet Başsavcılığına iadesine karar verilmelidir. Duruşma başlamış ve fakat henüz hüküm verilmemiş ise CMK madde 254'e göre, mahkeme durma kararı verip dosyayı uzlaştırma bürosuna göndermelidir. Durma kararı hüküm

³³¹ Yargıtay Ceza Genel Kurulu 22.01.2013 tarihli ve 1142/17 sayılı kararı.

³³² Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Mahkemelerin Aşırı İş Yükünü Önleyici Ve Azaltıcı Tedbirler Hakkında Üye Devletlere Yönelik R (86) 12 Sayılı Tavsiye Kararı

olmamakla birlikte yargılamayı sona erdiren bir durum olduğu için dosyanın uzlaştırma bürosundan dönen dosya hakkında mahkemenin ne şekilde bir karar vereceği sorun oluşturmaktadır. Taraflar uzlaşırsa, durma kararı verilen dosya halen mahkemenin işi olacağı için mahkemenin düşme kararı vermesi gerekecektir. Bu kararı aynı dosya üzerinden mi yoksa farklı bir dosya olarak yeni bir esas numarası üzerinden mi vereceği önemli bir husustur. Durma kararı üzerine dosyanın dönmesi halinde mahkeme yeni bir esas numarası üzerinden yargılamaya devam etmek zorunda kalacak ve yargılama gereksiz yere uzayacaktır³³³. Uygulamada bu durumun daha pratik şekilde çözülmesi gereklidir.

Dosya hakkında hüküm verilmiş ve kanun yoluna başvurulmuş ise kovuşturma henüz sona ermeyip ve hüküm kesinleşmediği için istinaf kanun yolunda Bölge Adliye Mahkemesi, fiilin uzlaştırma kapsamına girdiğini belirlerse, dosyayı uzlaştırma bürosuna göndermelidir. Temyiz aşamasında ise, Yargıtay, bozma kararı verip dosyayı mahkemeye göndermeli, mahkeme de uzlaştırma bürosuna göndermelidir.

Dosya hakkında hüküm kesinleşmiş ancak henüz infazı tamamlanmamışsa, fiil kanun değişikliği neticesiyle uzlaştırma kapsamına alınmış ise lehe kanunun geçmişe yürümesi ilkesi gereği, bu dosyalar hakkında uyarılama yargılaması yapılması gereklidir³³⁴. Bu uygulama esasen onarıcı adalet açısından doğru olsa da infaz aşamasına gelene kadar uzun bir süre harcanmış olacak ve uzlaştırma için tekrardan belli bir zaman harcanacağı için yargının iş yükünü artıracaktır.

Uzlaştırma kapsamına giren suçların genişletilmesi ve mahkemelerin toplam iş yükü içindeki oranını artırmak amacıyla en çok işlenen suçlar belirlenip, uzlaştırma kapsamı içine alınmalıdır³³⁵. Uzlaştırma ile amaçlanan mahkemelerin ve cumhuriyet savcılarının iş yükünü azaltmaktır. Ancak kurulan uzlaştırma büroları adliyenin içindedir ve iş yine yargılama makamlarına kalmaktadır.

³³³ Özbek, s.23.

³³⁴ "Uzlaşma, sadece sanığa değil aynı zamanda ve öncelikle mağdurun zedelenen hukukunun düzeltilmesine hizmet amacı gütmesi ve biçimi itibariyle bir ceza yargılaması müessesesi olsa da fail ile devlet ilişkisini sona erdirmesi bakımından maddi ceza hukukunu da ilgilendirmesi nedeniyle kesinleşmiş kararlar yönünden de uzlaştırma hükümlerinin uygulanması gerektiğinin..." Yargıtay 15. Ceza Dairesi 02.10.2017 tarihli ve E: 2017/27722 K: 2017/19171 sayılı kararı.

³³⁵ Özbek, s.24.

2.Soruşturma Yapılmasına Yer Olmadığına Dair Karar

Soruşturma yapılmasına yer olmadığına dair karar, 25.08.2017 tarihinde çıkarılan 694 sayılı KHK'nın 145. maddesi ile ceza muhakemesi hukukuna giren ve CMK madde 158/6'da düzenlenen bir kurumdur.) CMK madde 158/6'ya göre *İhbar ve şikâyet konusu fiilin suç oluşturmadığının herhangi bir araştırma yapılmasını gerektirmeksizin açıkça anlaşılması veya ihbar ve şikâyetin soyut ve genel nitelikte olması durumunda* Cumhuriyet savcısı tarafından soruşturma yapılmasına yer olmadığı kararı verilir. Bu durumda ihbar edilen ya da şikâyet edilen kişiye şüpheli sıfatı verilmez. Bu karara karşı CMK madde 173'teki usul göre itiraz mümkündür.

Soruşturma yapılmasına yer olmadığının belirlenebilmesi için iki ölçüt öngörülmüştür. Bunlardan ilki eylemin suç oluşturmadığının herhangi bir araştırma yapılmasını gerektirmeksizin açıkça anlaşılmasıdır. Cumhuriyet savcısı önüne gelen olayı incelediğinde ifade alınması, keşif gibi muhakeme işlemlerinin yapılmasına gerek olmaksızın eylemin suç oluşturmadığı kanaatine ulaşıyorsa bu kararı verebilecektir. İkinci ölçüt ise ihbar ya da şikâyetin soyut ve genel nitelikte olmasıdır. Bu durumda Cumhuriyet savcısı ihbar ya da şikâyeti incelediğinde somut bir eylem isnat edilmediğini ya da genel nitelikte olduğunu düşünürse başkaca bir işlem yapmadan soruşturmanın yapılmasına yer olmadığına karar verecektir. Ceza muhakemesine yeni getirilen bu kurum ile Cumhuriyet savcılarının yoğun iş yükünü hafifletmek ve dosyaların daha hızlı çözülmesi hedeflenmiştir.

Soruşturmaya yer olmadığı kararı, ceza muhakemesinde soruşturmaya girişme mecburiyeti ilkesiyle birlikte değerlendirildiğinde CMK madde 160/1'i incelemek gerekmektedir. Soruşturmaya girişme mecburiyeti ancak *bir suçun işlendiği izlenimini veren halin varlığı* durumunda geçerlidir. Başlangıç şüphesini oluşturan kriminalistik tecrübelerle göre ilgilinin bir suça katıldığının mümkün olduğunu ortaya koyan somut tutamak noktaları³³⁶ bulunmadığında soruşturmaya girişme mecburiyetinden söz edilemeyecektir. Bu durumda suç oluşmadığının açıkça anlaşıldığı durumlarda ve soyut ve genel nitelikteki ihbar veya şikâyetin varlığı halinde, Cumhuriyet savcısı suçun işlendiği izlenimini veren bir hal görmediği için soruşturmaya yer olmadığı kararı vermektedir. Ancak bu düzenleme, uygulamada

³³⁶ Özbek, Doğan, Bacaksız, Tepe, s.214.

ihbar veya şikâyet sonucu gerekli araştırmaların yapılmamasına dönüşür ise CMK madde 172/3 ile getirilen yükümlülüğün ihlali ve AİHS madde 13'te düzenlenen etkili başvuru hakkının ihlal edilmesi riskini barındırmaktadır.

Soruşturmaya yer olmadığı kararı yargılamayı hızlandırıp, Cumhuriyet savcılarının iş yükünü azaltacağı gibi lekelenmeme hakkının ihlalinin önlenmesi açısından önemli bir düzenlemedir. Daha önce Cumhuriyet savcılığına ihbar edilen ya da şikâyet edilen kişi hakkında derhal soruşturma başlatılmakta ve ilgili kişi şüpheli sıfatı alarak muhakeme sürecine dâhil olmaktaydı. Bu düzenleme asılsız ihbarların ve şikâyetlerin önüne geçilerek mağduriyetlerin önlenmesini sağlayacaktır.

3. Kovuşturmaya Yer Olmadığına Dair Karar

Cumhuriyet savcısı, soruşturma evresinin sonunda, kamu davasının açılması için yeterli şüphe oluşturacak delil elde edilememesi veya kovuşturma olanağının bulunmaması hallerinde kovuşturmaya yer olmadığı kararını verir³³⁷. Kural olarak ceza muhakemesi hukukumuzda kovuşturma mecburiyeti ilkesi (CMK m. 170) geçerlidir ancak istisnai olarak bu ilkeyi, maslahata uygunluk ilkesine yaklaştıran bir kurum olarak kovuşturmaya yer olmadığı kararının verilebilmesi düzenlenmiştir³³⁸.

Cumhuriyet savcısının elindeki deliller sanığın beraat etmesi ihtimali, mahkûm olması ihtimaline göre daha kuvvetliyse, kovuşturmaya yer olmadığı kararı verilir. Suçlara ilişkin delilleri değerlendirme, tartışma ve suçu nitelemenin, yargılamayı yapacak mahkemenin görevi olduğu ve CMK 170. maddeye göre savcının iddianame düzenlemesi için gerekli ve zorunlu koşul olarak suçun işlendiği hususunda yeterli delil değil; yeterli şüphe bulunmasının gerektiği kabul edilmektedir³³⁹. Hâlbuki elde edilen yeterli bilgi ve delilin, soruşturulan kişinin suçun faili olduğu konusunda yeterli şüphe oluşturması gerekir. Ayrıca delillerin yeterli şüphe oluşturup oluşturmadığını konusunda karar verme yetkisi Cumhuriyet savcısının takdirindedir.

Kovuşturmaya yer olmadığı kararının verilebileceği bir diğer durum muhakeme şartlarının gerçekleşmediği ve gerçekleşmeyeceği hallerdir. Muhakeme

³³⁷ Özbek, Doğan, Bacaksız, s.588; Centel, Zafer, s.506, Öztürk ve diğerleri, s.590; Yenisey, Nuhoglu, s.690; Hakeri, Ünver, s.506.

³³⁸ Özbek, Doğan, Bacaksız, Tepe, s.78; Öztürk ve diğerleri, s.150.

³³⁹ Yargıtay 4. Ceza Dairesi 27.11.2007 tarihli ve E. 2007/8603, K. 2007/9977 sayılı kararı.

şartlarının gerçekleşmesi mümkün ise durma kararı verilmesi gerekir. Örneğin şikâyet, izin veya talebin gerçekleşmemesi, uzlaşma ve önödemenin yerine getirilmesi, ölüm ve af gibi durumlarda muhakeme şartları gerçekleşmeyeceğinden dolayı kovuşturmaya yer olmadığı kararı verilebilir.

Cumhuriyet savcısına kamu davası açmada takdir yetkisinin tanındığı durumlarda da kovuşturmaya yer olmadığı kararı verilebilir. Bu durumlardan birincisi cezayı kaldıran şahsi cezasızlık halleridir³⁴⁰. Kovuşturmaya yer olmadığı kararının verilebilmesi için şahsi cezasızlık sebebinin, ceza verilmemesini gerektiren bir neden olması gerekir; cezada indirim öngören veya ceza verip vermeme konusunda hâkime takdir yetkisi verilen haller bu kapsama girmemektedir. Cezanın ortadan kaldırılmasını gerektiren şahsi sebep olarak etkin pişmanlık hallerinde de kovuşturmaya yer olmadığı kararı verilebilir. Cezada indirim yapılmasını gerektiren etkin pişmanlık halleri³⁴¹ bu kapsamda değildir. İndirim halleri cezanın belirlenmesiyle ilgilidir ve yetkili mahkemenin takdirindedir.

Kovuşturmaya yer olmadığına dair karar suçtan zarar gören ile önceden ifadesi alınmış veya sorguya çekilmiş şüpheliye bildirilir. Kovuşturmaya yer olmadığı kararı kesin, mutlak bir karar değildir. Adli-idari bir işlem olması sebebiyle hüküm teşkil etmez³⁴². İdari işlem olmasından dolayı idari denetim yolu olarak, hiyerarşik olarak üst konumda bulunan Cumhuriyet Başsavcına başvurma imkânı vardır. Uygulamada çok görülmese de Cumhuriyet Başsavcısının, kararın geri almasını emretmesi mümkündür³⁴³. Adli bir işlem olmasından dolayı ise kanun yolu olarak itiraz³⁴⁴ düzenlenmiştir. İtiraz davası, suçtan zarar görene tebliğinden itibaren on beş gün içerisinde kovuşturma davası kovuşturmaya yer olmadığı kararını veren Cumhuriyet savcısının yargı çevresinde görev yaptığı ağır ceza mahkemesinin bulunduğu yerdeki sulh ceza hâkimliğinde açılır ve bu merci tarafından incelenir.

³⁴⁰ Örneğin hırsızlık, mala zarar verme, dolandırıcılık, güveni kötüye kullanma, kaybolmuş eşya üzerinde tasarruf suçları bakımından şahsi cezasızlık nedenleri düzenlenmiştir.

³⁴¹ TCK 93, 192, 201, 221, 274, 293. maddelerinde cezanın indirilmesine ilişkin etkin pişmanlık halleri düzenlenmiştir.

³⁴² Özbek, Doğan, Bacaksız, Tepe, s.589; Centel, Zafer, s.506.

³⁴³ Erdener Yurtcan, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, İstanbul, 2007, s.401.

³⁴⁴ Bu itirazın teknik anlamda itiraz kanun yolu olmadığını ifade etmek gerekir. Zira itiraz kanun yoluna kural olarak hâkim kararlarına karşı ve açıkça kanunda belirtilmiş ise mahkeme kararlarına karşı gidilebilir. İdari bir makam olan savcının vermiş olduğu karara karşı açılan dava tali bir ceza davasıdır. Bu dava ile suçtan zarar gören yargılama makamından kamu davasının açılmaması konusunda ortaya çıkan uyuşmazlığın çözümlenmesini istemektedir. (Centel, Zafer, s.539.)

İtiraz davası yoluna, cezayı kaldıran şahsi sebep olarak etkin pişmanlık hükümlerinin uygulanmasını gerektiren koşulların olması ya da şahsi cezasızlık sebeplerinin varlığı halinde Cumhuriyet savcısının takdir yetkisini kullandığı durumlarda başvurulamaz. Cumhuriyet savcısının kamu davasının açılmaması hususunda takdir yetkisini kullandığı hâllerde itiraz davasının açılmıyor oluşu eleştirilmektedir. CMK madde 171/1'deki koşulların gerçekleşmediği halde, Cumhuriyet savcısının hatalı olarak ya da kasten takdir yetkisini hukuka aykırı olarak kullanıldığı durumlarda, Cumhuriyet savcısının takdir hakkına ilişkin yerindelik denetimi yapmadan ve fakat koşullarının gerçekleşip gerçekleşmediğiyle sınırlı olarak bir denetim yapılması adil yargılanma hakkı açısından gereklidir³⁴⁵. İtiraz davasının incelenmesi sonucunda sulh ceza hâkimliği kamu davasının açılması için yeterli nedenler bulunmadığı kanaatine varırsa talebi gerekçeli olarak reddeder. Dava reddedildiğinde kamu davasının açılması sorunu bir yargı kararı ile çözümlendiğinden artık yeni deliller ortaya çıkmadan ve sulh ceza hâkimliği tarafından bu durum değerlendirip, kamu davasının açılmasına karar vermeden savcının iddianame düzenlemesi mümkün olamaz³⁴⁶. Sulh ceza hâkimliği kovuşturma davasıyla yapılan talebi yerinde bulursa, savcı iddianame düzenlemek mecburiyetindedir. Ancak Cumhuriyet savcısı iddianame düzenledikten sonra dava esnasında kendi görüşüne göre mütalaa vermekte serbesttir, iddianame düzenlemek mecburiyetinde olsa da sanığın beraatını isteyebilir³⁴⁷. İtiraz davasının sonucunda verilen kararlara karşı özel bir kanun yolu öngörülmemesi verilen kararın kesin olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Son olarak kovuşturmaya yer olmadığı kararına CMK madde 172/3'e eklenen bir fıkra ile AİHM denetimi olarak adlandırılan yeni bir denetim yolu getirildiğinden bahsetmek gerekir. Bu denetim yoluna esasen kovuşturmaya yer olmadığı kararına karşı doğrudan gidilememektedir. Bu kararın etkili soruşturma yapılmadan verildiği, AİHM kararıyla kesinleşirse, bu karardan itibaren üç ay içerisinde talep edilmesi halinde yeniden soruşturma açılır.

Ceza mahkemelerinin ağır iş yükü azaltılarak yargılamanın hızlandırılması için önerilen çözüm yollarından biri de kamu davasının mecburiliği ilkesinin, yumuşatılarak, istisnai bir şekilde de olsa, Anglo- Amerikan hukuk sistemi kaynaklı

³⁴⁵ Yener Ünver, Hakan Hakeri, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Ankara, 2017, s.29-30.

³⁴⁶ Özbek, Doğan, Bacaksız, Tepe, s. 593; Centel, Zafer, s.541; Öztürk ve diğerleri, s.709.

³⁴⁷ Centel, Zafer, s.541.

olan maslahata uygunluk ilkesine geçişin sağlanması olarak kabul edilmektedir³⁴⁸. Olağan muhakemeyi kısaltma ya da basitleştirme amacıyla kolluğa veya savcılık makamına, muhakemeyi sonlandırıcı ek yetkiler tanınması bağlamında, maslahata uygunluğa dayalı düzenlemeler aracılığıyla, savcı tarafından kovuşturmaya yer olmadığı kararının verilmesi yargılamanın hızlandırılması açısından doğru bir uygulamadır. Cezanın genel ve özel önleme amaçlarının gerçekleştirilmesi için fiilin kovuşturulmasında kamu yararının bulunmuyor olması ve failin kusurunun az olmasından dolayı kamu davası açmaktan vazgeçilmesi³⁴⁹ makul sürede yargılanma hakkının sağlanması açısından yerinde olacaktır.

Soruşturma aşamasının etkili bir şekilde yürütülmesiyle kovuşturma aşamasına intikal eden dosya sayısı ve yargılama makamlarının iş yükü azalacağı için yargılama hızlanacaktır. Gerçekten kovuşturmaya yer olmayan dosyalar dahi, savcıların delil değerlendirme görevini mahkemeye bırakmaları ve karar vermekten çekinmeleri nedeniyle, yüklenen suçun sanık tarafından işlendiğinin sabit olmamasından dolayı beraat kararın verilebileceği soruşturma aşamasında anlaşılabilen vakıaların dahi kovuşturulması, mahkemelerin iş yükünü artırmaktadır. Bunun yerine soruşturma aşamasının etkili bir şekilde sürdürülmesi ve özellikle savcının yeterli şüphe oluşturacak delile ulaşamaması durumlarında kovuşturmaya yer olmadığı kararının verilmesi gereklidir

4. Kamu Davasının Açılmasının Ertelenmesi

Ceza kovuşturmasını gerektirebilecek bir olayın gerçekleşmiş olmasına rağmen, Cumhuriyet savcısı, failin kişiliğini göz önüne alarak, ceza davasının açılıp açılmamasında kamu yararının olup olmadığını değerlendirip, kamu davasının açılmasının ertelenmesine karar verilebilir³⁵⁰.

Kamu davasının açılmasının ertelenmesi, CMK'nın 171/2. maddesinde düzenlenmiştir. Kararın verilebilmesi için suç bakımından aranan objektif koşullar ve

³⁴⁸ Ali Rıza Töngür, Metrukiyete Uğramış Bir Kurum: Kamu Davasının Açılmasının Ertelenmesi, **Fasikül Hukuk Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 67, Haziran 2015, ss. 7-16, s.9.

³⁴⁹ Hans Kudlich, İlker Tepe, M. Mustafa Oğlakçioğlu, Serkan Meraklı, "Akademik Bakış: Ceza Muhakemesinde Kovuşturma Mecburiyeti Ve Maslahata Uygunluk İlkeleri Arasındaki Denge", **Ceza Hukuku Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 19, Ağustos 2012, Sayfa: 360-369, s. 363.

³⁵⁰ Özbek, Doğan, Bacaksız, Tepe, s.586; Centel, Zafer, s.510; Michael Wenzel, Tyler G. Okimoto, Norman T. Feather, Michael J. Platow, "Retributive and Restorative Justice", **Law Human Behavior**, 2008, Sayı 32, ss. 375-389, s.378.

şüpheli bakımından aranan sübjektif koşullar bulunur. Objektif koşullar bakımında öncelikle yeterli suç şüphesi bulunmalıdır. Ayrıca soruşturulması ve kovuşturulması şikâyetle bağlı olup, üst sınırı bir yıl veya daha az süreli hapis cezasını gerektiren suçlar için erteleme kararı verilebilir. Bu koşulların aranmadığı istisnai durumlar mevcuttur. TCK madde 191’de düzenlenen kullanmak için uyuşturucu veya uyarıcı madde satın almak, kabul etmek veya bulundurmak ya da uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanmak suçundan dolayı başlatılan soruşturmada şüpheli hakkında CMK madde 171’deki koşullar aranmaksızın, beş yıl süreyle kamu davasının açılmasının ertelenmesine karar verilir (TCK md 191/2). İkinci istisna ise Uzlaşma bakımından vardır. CMK md 253/19’a göre uzlaşmada edimin yerine getirilmesinin ileri tarihe bırakılması, takside bağlanması veya süreklilik arz etmesi halinde, CMK madde 171’deki şartlar aranmaksızın, şüpheli hakkında kamu davasının açılmasının ertelenmesi kararı verilir.

Sübjektif koşulların gerçekleşmesi için öncelikle şüphelinin daha önce kasıtlı bir suçtan dolayı hapis cezası ile mahkûm edilmemiş olması gerekir. Cumhuriyet savcısı tarafından erteleme kararının, şüpheli ve toplum için daha yararlı olacağı ve şüphelinin suç işlemekten çekineceği kanaatinin oluşması gerekir. Bunun yanında onarıcı adalet gereği fail tarafından mağdurun veya kamunun uğradığı zararın, aynen iade, suçtan önceki hale getirme veya tazmin suretiyle tamamen giderilmesi gereklidir.

Objektif ve sübjektif koşulların oluşmasıyla kamu davasının açılması 5 yıl süreyle ertelenir. Suçtan zarar görenin bu karara itiraz etmesi mümkündür. Bu süre içerisinde kasıtlı bir suç işlenmediği takdirde kovuşturmaya yer olmadığına karar verilir, kasıtlı bir suç işlenmesi halinde ise kamu davası açılır.

Kamu davasının açılmasının ertelenmesi kararının, suça ilişkin delillerin kaybolmasına, cezanın özel ve genel amaçlarını yerine getirememesine neden olabileceği gerekçesiyle olumsuz bir düzenleme olduğunu savunan görüşler vardır³⁵¹. Ayrıca idari bir makam olan savcı tarafından verilen kararın, tarafsız bir makam olan mahkeme tarafından verilen karara göre daha az tatmin edici olacağı ve uygulamada aynı suçu işleyen kişiler hakkında farklı savcıların vereceği kararlar arasındaki

³⁵¹ Töngür, s.10.

farklılıkların kanun önünde eşitlik ilkesine aykırı olacağı düşünülmektedir. Bunun yanında yargılama sonunda beraat edebilecek bir fail hakkında kamu davasının açılmasının ertelenmesi kararı verildiğinde, masumiyet karinesinin ihlal edileceği de savunulmaktadır³⁵².

Kamu davasının açılmasının ertelenmesi kararının olumlu bir düzenleme olduğu görüşündekiler bu kararın, mahkemelerin iş yükünü azaltarak, hâkimlerin önemli davalara daha fazla vakit ayırabilmesini sağlarken; sanığı kovuşturma aşamasından ve cezaevinden uzaklaştırarak, topluma kazandıracağını savunmaktadır³⁵³. Bunun yanında erteleme kararının, mağdurun zararlarının da giderilmesine hizmet eden bir onarıcı adalet kurumu olduğu kabul edilir.

Teorik açıdan bakıldığında, kamu davasının açılmasının ertelenmesi özellikle mahkemelerin iş yükünü azaltması bakımından yerinde bir düzenlemedir. Ancak uygulamada tıpkı kovuşturmaya yer olmadığı kararının verilmemesinin nedenlerinden bir olarak cumhuriyet savcılarının inisiyatif almak istememeleri gibi kamu davasının açılmasının ertelenmesi kararı da çok sık verilmemektedir. Bunun yanında Cumhuriyet savcılarının atama ve terfileri için, soruşturmasını yürüttükleri dosyaların önemli bir oranını karara bağlamaları gereklidir. Kamu davasının açılmasının ertelenmesi kararı verildiğinde, dava sonuçlanmamış görüneceği için, savcılar erteleme kararından dolayı derdest gözüken dosyalarının olmasını tercih etmemektedirler. Bu kurumun işlerlik kazanabilmesi için erteleme kararı verildiğinde, dosyanın Cumhuriyet savcısının iş yükünden çıktığına ilişkin bir düzenleme yapılması yerinde olacaktır.

5. Kesintisizlik İlkesi

Yargılamanın devamlılığını sağlamak için, hâkim tarafından iddianamenin kabulü kararının okunmasıyla açılan duruşma, kural olarak ara verilmeksizin hüküm verilene kadar devam eder. Kesintisizlik ilkesine göre yargılama sürecinin tek oturumda bitirilmesi gereklidir. Ancak bu ilkeye CMK madde 190/1’de bir istisna getirilerek, zorunlu hâllerde davanın makul sürede sonuçlandırılmasını olanaklı kılacak surette duruşmaya ara verilebileceği düzenlenmiştir. Zorunlu bir neden

³⁵² Töngür, s.10.

³⁵³ Wenzel, Okimoto, Feather, Platow, s.379.

olmadıkça duruşmaya ara verilmeden kesintisiz bir şekilde devam edilmesi gerekir³⁵⁴.

Duruşmanın kesintisiz yapılmasından anlaşılması gereken, duruşmaya hiçbir şekilde ara verilmemesi değildir. Ancak ara vermenin çok uzun sürmemesi, birkaç saat ya da ertesi güne bırakma şeklinde olması gerekir³⁵⁵. Duruşmaya uzun süre ara vermek yargılamanın uzamasına neden olduğu gibi sözlülük ve vasıtasızlık ilkelerinin de ihlaline yol açabilecektir. Uygulamada iş yükünün fazla olduğu gerekçesiyle duruşma tarihleri aylar sonraya ertelenmektedir. Davaya bakan hâkim dosya hakkında bildiklerini unutabilmekte ya da duruşma o kadar ileri bir tarihe bırakılmaktadır ki dosyanın hâkimi değişebilmektedir. Yeni hâkim ise dosya hakkında bilgi edinmek için vakit harcamakta ve zaten yapılmış olan bazı işlemleri de tekrarlamaktadır. Ertelenen her duruşma, yargılamanın uzamasının yanında maddi gerçeğe ulaşma ihtimalini azaltmaktadır.

1412 sayılı CMUK madde 222’de duruşmaya ara verme kararının mahkemeye ait olduğu ve duruşmaya zaruret olmadıkça sekiz günden fazla ara verilemeyeceği, bu sürenin tutuklu işlerde zaruret olsa dahi otuz günü geçemeyeceği düzenlenmişti. 5271 sayılı CMK’da ise duruşmaya arar verilmesine ilişkin herhangi bir süre sınırı düzenlenmemiştir. Tutukluluk durumunun incelenmesi açısından ise madde 108’de soruşturma evresi için otuzar günlük süreler inceleneceği, kovuşturma evresinde ise her oturumda ya da gerekli hallerde otuzar günlük sürelerle inceleneceği düzenlenmiştir. Madde hükmüne göre tutukluluk halinin incelenmesi için duruşma açılması şart değildir.

Duruşma devam ederken kurumlar arası yazışmalar yapılması, idari makamlarda bilgi almak amacıyla ilgili yerlere müzekkereler yazılması ve bunların sonuçlarının gelmesinin beklenmesi amacıyla duruşmanın ertelenmesi, bilirkişi raporu istenmesi ve bu rapor hazırlanana kadar duruşmanın ertelenmesi yargılamanın uzamasına neden olmaktadır.

Anayasa Mahkemesi’nin mahkemelere yazılan talimat cevaplarının beklenilmesi ayrıca duruşma günlerinin dolu olması nedeniyle uzun aralıklarla

³⁵⁴ Yenisey, Nuhoglu, s.479.

³⁵⁵ Özbek, Doğan, Bacaksız, Tepe, s.670; Öztürk ve diğerleri, s.725.

duruşmalar yapılması nedeniyle makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği yönünde kararları bulunmaktadır³⁵⁶.

6. İddianamenin Okunması Usulüne Son Verilmesi

CMK madde 191 duruşmanın başlaması ve duruşmada yapılacak işlemleri düzenleyen bir maddedir. Buna göre sanığın ve müdafinin hazır bulunup bulunmadığı, çağrılmış tanık ve bilirkişilerin gelip gelmedikleri saptanır. Mahkeme başkanının ya da hâkimin iddianamenin kabul edildiği kararını okumasıyla duruşmaya başlanır. Duruşmada CMK madde 191/3 düzenlenen işlemler sırasıyla yapılarak sorguya geçilir. Ancak bu aşamada iddianamenin okunacağına ilişkin düzenleme yargılamaların uzamasına neden olmaktaydı. Bu sebeple 696 sayılı KHK'nın 96. maddesiyle CMK madde 191/3-b'de değişiklik yapılarak iddianamenin baştan sona okunması yerine, sanığa ilgili hükümlerin anlatılmasıyla yetinilebileceğine dair düzenleme getirilmiştir. Buna göre *“İddianame veya iddianame yerine geçen belgede yer alan suçlamanın dayanağını oluşturan eylemler ve deliller ile suçlamanın hukuki nitelendirmesi anlatılır.”*

İddianamenin okunması yerine ilgili hususların anlatılması düzenlemesinin amacına benzer bir düzenleme istinaf yargılaması için de yapılmış ve CMK madde 282/1-a-b-c'de istinaf duruşmasında görevlendirilen üyenin inceleme raporu, ilk derece mahkemesinin gerekçeli hükmü ve duruşma hazırlığı aşamasında toplanan delil ve belgeler, yapılmışsa keşif ve bilirkişi açıklamalarına ilişkin tutanak ve raporların *“okunmasına”* ilişkin düzenleme *“anlatılır”* şeklinde değiştirilmiştir.

Yeni düzenlemeyle iddianamenin tamamının okunmasının uygulamada yargılamanın uzamasına neden olmaktaydı. Özellikle kapsamlı dosyalarda, çok sayıda sanığın bulunması ya da suçun işlenişinin çok uzun zaman dilimine yayılmış olması iddianamelerin uzamasına neden olmaktaydı. Pek çok duruşma günü yalnızca

³⁵⁶ “On iki sanığın yargılandığı davanın duruşma tutanaklarının incelenmesinden, uzun süre, sanıkların savunmalarının alınabilmesi için farklı mahkemelere yazılan talimat cevaplarının ve savunması alınamayan sanıklar hakkında çıkarılan yakalama emrinin yerine getirilmesinin beklenildiği anlaşılmıştır. Ayrıca, duruşma günlerinin dolu olması nedeniyle Mahkemeye uzun aralıklarla duruşmalar yapıldığı ve birçok duruşmada dosyanın incelemeye alındığı belirlenmiştir... Somut başvuru açısından farklı bir karar verilmesini gerektirecek bir yön bulunmadığı ve söz konusu yaklaşık sekiz yıllık yargılama sürecinde makul olmayan bir gecikmenin olduğu sonucuna varılmıştır.” Anayasa Mahkemesi, Başvuru Numarası: 2013/1607, Karar Tarihi: 17.11.2014; Anayasa Mahkemesi, Başvuru Numarası: 2014/2528, Karar Tarihi: 17.11.2014

iddianamenin okunmasına ayrılmaktaydı³⁵⁷. *Mitap ve Müftüoğlu Kararı*'nda³⁵⁸ 723 sanığın yargılandığı davada 512 duruşma yapılmış ve 1766 sayfalık iddianame hazırlanmıştır. Bu davada iddianamenin okunması 60 gün sürmüş, gerekçeli kararın yazılması ise 3 yılda tamamlanmıştır. Benze bir şekilde kamuoyunda Ergenekon davası olarak bilinen davanın iddianamesi 2455 sayfadan oluşmaktaydı ve ilk on birinci duruşma yalnızca iddianamenin okunmasına ayrılmıştı. Bu bakımdan iddianamenin tamamının okunmasının gerekmediği bir düzenleme yapılması makul sürede yargılanma hakkı açısından olumlu olmuştur.

7. Sanık Olmadan Duruşma Yapılması

Sanığın duruşmada hazır bulunması, yüz yüzelik ilkesi ve savunma hakkının sağlanması açısından oldukça önemlidir. Sanığın duruşmada hazır bulunmasıyla, sanığı savunma ve muhakemeye yön verme hakkı garanti altına alınmış olacaktır³⁵⁹. Nitekim CMK madde 191'e göre duruşmanın başlaması için sanığın duruşmada hazır bulunması gerekir. Ayrıca CMK madde 193'te sanığın hazır bulunması bir yargılama şartı olarak öngörülmüştür. Ancak CMK madde 206'da, delillerin sanığın sorguya çekilmesinden sonra ortaya konulacağı düzenlenmişse ardından sanığın tebligata rağmen mazeretsiz olarak gelmemesi sebebiyle sorgusunun yapılamamış olması, delillerin ortaya konulmasına engel olmayacağı ve ortaya konulan deliller, sonradan gelen sanığa bildirileceği düzenlenmiştir. Bu iki hüküm birbiriyle çelişmektedir. Zira 206. maddede yer alan düzenleme sanık hazır bulunmaksızın da duruşma yapılabilmesine olanak tanımakta ve madde 191/2'yi anlamsız kılmaktadır. Bu bakımdan 206. maddede yer alan düzenlemenin tanık ve bilirkişinin, sanığın bulunacağı diğer oturumlara gelme ihtimalinin olmadığı durumlarla sınırlandırılması gereklidir³⁶⁰.

Sanığın duruşmada bulunmasının bir hak mı, yoksa bir yükümlülük mü³⁶¹ olduğu tartışma konusudur. Sanık duruşmada hazır bulunarak, muhakeme

³⁵⁷ <http://www.milliyet.com.tr/yeni-haber-siyaset-1014304/> erişim tarihi: 24.05.2018.

³⁵⁸ Mitap ve Müftüoğlu Kararı/Türkiye, 25.03.1996.

³⁵⁹ Friedrich-Christian Schroeder, Wolfgang Peukert, Feridun Yenisey, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Fair Trial**, İstanbul Barosu CMUK Uygulama Servisi Yayınları, 1999, s.108.

³⁶⁰ Centel, Zafer, s.712.

³⁶¹ Doktrinde sanığın duruşmada bulunması, sanık için bir hak olduğu kadar aynı zamanda yükümlülük olduğu ifade edilir. Özbek, Doğan, Bacaksız, Tepe, s.666; Yenisey, Nuhoglu, s.742; Centel, Zafer, s.171; Yargıtay 16. Ceza Dairesi 11.01.2016 tarihli ve E. 2015/7164, K. 2016/6 sayılı kararı.

sürecini takip edebilmesi, kendisini savunabilmesi, delil ileri sürebilmesi ve ileri sürülen diğer delilleri değerlendirebilmesi bakımından bir hak olarak görülebilirken³⁶²; hakkında zorla getirme kararı çıkarılabilmesi veya yakalama emri çıkarılabilmesi ile bir yükümlülük olarak görülebilecektir³⁶³. Kanaatimizce sanığın duruşmada hazır bulunmasının niteliğinin, savunma hakkı, adil yargılanma hakkı ve maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasının sağlaması bakımından bir hak olduğu fikri ağır basmaktadır.

Sanığın duruşmada hazır bulunması kural olsa da buna ilişkin bazı istisnalar düzenlenmiştir. Bu istisnaların bir kısmı sanığın duruşmada bulunmamasına olanak sağlarken bir kısmı da sanığın bizzat bulunmamasına fakat müdafî veya temsilcisinin bulunmasını yeterli bulmaktadır.

Sanığın ilk oturumda bulunmamasına rağmen duruşma yapılabilen hallerden ilki, sanığın sorgusunun istinabe yoluyla yapılmış olmasıdır. CMK madde 196/2'ye göre istinabe yoluyla sorgu yapılabilmesi için sanığa isnat edilen suçun alt sınırı beş yıl ve daha az hapis cezasını gerektiren suçlardan olması gerekir. Sanığın savunma hakkını ve duruşmanın doğrudan doğruyalığı ilkesini ihlal etmemek adına, istinabe ile sorguya başlanmadan önce sanığa, ifadesini esas mahkemesi huzurunda vermek isteyip istemediği sorulur. Sanığın yurt dışında olduğu durumlarda da istinabe yoluyla sorgusu yapılabilir. Ancak bu durumda alt sınırı beş yıl ve daha az hapis cezasını gerektiren suçlardan olması şartı aranmaz. Yurt dışında istinabe ile sorgunun yapılabilmesi için uluslararası sözleşmeler gereğince ilgili devletten adli yardım talep edilir³⁶⁴.

Sanığa isnat edilen suçun sadece veya birlikte adli para cezasını veya müsadereyi gerektirdiği hallerde sanığın gelmemesi halinde duruşma yapılabileceği CMK madde 195'te düzenlenmiştir. Sanığın yokluğunda duruşma yapılabilecek hallerden bir diğeri, CMK madde 176/2'de düzenlenen, sanık hakkında mahkûmiyet

³⁶² Özbek, Doğan, Bacaksız, Tepe, s.87; Karakehya, 2007, s.237; Centel, Zafer, s.712; İncoğlu, s.257.

³⁶³ Özbek, Doğan, Bacaksız, Tepe, s.87; Centel, Zafer, s.712; Karakehya, s.237; Öztürk ve diğerleri, s.103; Ayrıca CMK madde 199 Sanığın zorla getirilebilmesini düzenlemiştir. “Mahkeme, sanığın hazır bulunmasına ve zorla getirme kararı veya yakalama emriyle getirilmesine her zaman karar verebilir.”

³⁶⁴ Özbek, Doğan, Bacaksız, Tepe, s.668; Öztürk ve diğerleri, s.75; Centel, Zafer, s.714; Yenisey, Nuhoglu, s.751; Hakeri, Ünver, s.554.

dışında bir karar verilmesi gerektiği kanısına varılan ulaşıldığında, sanığın sorgusu yapılmamış olsa dahi yokluğunda duruşma bitirilebileceği haldir.

CMK madde 247'ye göre hakkındaki soruşturmanın veya kovuşturmanın sonuçsuz kalmasını sağlamak amacıyla yurt içinde saklanan veya yabancı ülkede bulunan ve bu nedenle Cumhuriyet savcısı veya mahkeme tarafından kendisine ulaşılamayan kaçak sanık hakkında kovuşturma yapılabilir. Ancak daha önce sorgusu yapılmamış ise hakkında mahkûmiyet kararı verilemez.

Duruşmada sorgusu yapılan sanık, sonraki oturumlarda duruşmada hazır bulunma yükümlülüğünden kurtarılmayı mahkemeden talep edebilir. Bu talebin kabul edilmesi mahkemenin takdir yetkisi dâhilindedir, ancak sanığın duruşmadan bağışık tutulmasının kabul edilmesi için zorunlu bir neden göstermesi gerekmez. Duruşmadan bağışık tutulma, sanığın ya da müdafinin talebi doğrultusunda gerçekleşir. İhtiyari varestelik adı verilen bu duruma mahkemenin resen karar vermemesi gerekir. Hastalığı nedeniyle hastanede bulunan ya da tutuklu olarak yargılanan sanığın, sorgusu yapılmış ise duruşmada hazır bulunması gereken bir durum olmaması şartıyla, mahkeme tarafından duruşmadan bağışık tutulması mümkündür. Zorunlu varestelik adı verilen bu duruma mahkeme resen karar verebilir. CMK madde 197'ye göre hem zorunlu hem de ihtiyari varestelik durumlarında sanık müdafinin duruşmada bulunma yetkisi vardır.

Duruşma açılıp sanığın sorgusu yapıldıktan sonra sanık, savunur ya da ara vermeyi izleyen oturumlara gelmezse, mahkeme tarafında artık duruşmada hazır bulunması gerekli görülmez ise CMK madde 194/2'ye göre dava sanığın yokluğunda bitirilebilir.

Sanığın duruşmada hazır bulunma zorunluğuna istisna olarak düzenlenen durumlardan değineceğimiz son husus, maddi gerçeğe ulaşılabilmesi için sanığın duruşma salonundan çıkarılabileceği hallerdir. CMK madde 200'e göre sanığın yüzüne karşı suç ortaklarından birinin veya bir tanığın gerçeği söylemeyeceğinden endişe edilirse, mahkeme, sorgu ve dinleme sırasında o sanığın mahkeme salonundan çıkarılmasına karar verebilir. Sanık tekrar getirildiğinde, tutanaklar okunur ve gerektiğinde içeriği anlatılır. Sanığın duruşma salonunda bulunmasından dolayı tanık veya diğer suç ortaklarının doğruyu söylemeyeceğine yönelik esaslı bir endişenin

bulunması gerekir³⁶⁵. Sanığın duruşma salonundan çıkarılması oturum boyunca devam edebileceği gibi tanık veya diğer suç ortaklarına sorulacak sorular süresince de olabilir.

Sanığın duruşmada hazır bulunması, savunma hakkının sağlanması açısından önemli olmakla birlikte aynı zamanda bir yargılama şartıdır. Bu bakımdan kural olarak sanık hazır bulunmadığı zaman dava açılabilse de yargılama şartı gerçekleşmediği için duruşma yapılamayacaktır. Sanığın iyiniyetli ya da kötü niyetli olması fark etmeksizin, yokluğunda duruşma yapılamaması yargılamanın uzamasına neden olmaktadır. Bu bakımdan sanığın yokluğunda duruşma yapılabilecek hallerin kanunla düzenlenmesi, makul sürede yargılama hakkı açısından yerinde bir düzenlemedir.

8. Sesli ve Görüntülü Bilişim Sistemi (SEGBİS)

Adalet Bakanlığı tarafından UYAP projesine bağlı olarak kurulan, Sesli ve Görüntülü Bilişim Sistemi (SEGBİS), adliye ve ceza infaz kurumlarında 2013 yılından beri kullanılmaktadır. Bu sistem ile mahkeme duruşma salonlarına kurulan donanım ve yazılım modülü sayesinde duruşmaların kayıt altına alınması, mahkemeler arası canlı iletişim ve veri yedekleme gerçekleşmektedir³⁶⁶.

SEGBİS'in kullanımı için gerekli alt yapı çalışmalarının yapılması ve sistemin nasıl kullanılacağına gösterilmesi için Ceza Muhakemesinde Ses ve Görüntü Bilişim Sisteminin Kullanılması Hakkında Yönetmelik yürürlüğe girmiştir. Adalet Bakanlığı tarafından SEGBİS ile ilgili yayımlanan genelgede, sistemin AİHS m. 5/3 ve 6/1 gereğince makul sürede yargılanma hakkı ve kendisine yöneltilen suçlamalar konusunda karar verecek olan mahkeme önünde makul sürede yargılanma ilkesi gereğince insan hakkı ihlallerinin önleneyeği belirtilmiştir³⁶⁷.

SEGBİS ile ifadeler ve duruşma, video kaydına alınacak, tutanaklar bu kayıtlara göre düzenlenecek ve video kayıtları hâkimler ve savcılar tarafından,

³⁶⁵ Özbek, Doğan, Bacaksız, Tepe, s.668; Öztürk ve diğerleri, s.75; Centel, Zafer, s.716; Yenisey, Nuhoglu, s.751; Hakeri, Ünver, s.554.

³⁶⁶ Sami Acar, Hülya Gürsoy, "Türkiye Mahkemelerinde Sesli ve Görüntülü Kayıt ve Video Konferans Sistemi Uygulamasında Geçiş: Ceza Mahkemeleri Örneği", **Ankara Barosu Dergisi**, Sayı 4, 2012, ss.109- 137, s. 124.

³⁶⁷ Adalet Bakanlığı Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı, 14.12.2011 tarihli, Genelge No: 150, SEGBİS Genelgesi, erişim tarihi: 20.04.2018.

gerekli hallerde tekrar izlenebilecektir³⁶⁸. İfade ve sorguya ilişkin iddialar ve şikâyetler ciddi oranda azalacak, video kayıtlarıyla gerçek durum ortaya çıkarılabilecektir³⁶⁹. Yargılamanın süjeleri, ifade veren veya sorgusu yapılan kişiler ile yüz yüze gelebilecek, ilgililerin huzuru dışında dinlenen tanıkların ses ve görüntüleri ilgililerin huzuruna aktararak dinlenebileceği ve hatta tanıklık yapmaktan çekinenlerin bu endişelerinin ortadan kalkacağı düşünülmektedir³⁷⁰.

Ceza infaz kurumlarında bulunan tutuklu ve hükümlülerin, SEGBİS video konferans sistemi sayesinde ceza infaz kurumundan duruşmalara katılabileceği ve yol tutuklaması ile zaman kaybı yaşanmayacağı ve masraflar azalacağı savunulmaktadır³⁷¹. Ancak ceza infaz kurumlarında SEGBİS sistemi ile görüşme, bu sistem için özel olarak ayrılmış odalarda yapılmaktadır ve bu odalarda sistemi çalıştıran teknik personel ve ceza infaz memuru dışında kimsenin bulunması Yönetmeliğin 18. maddesine göre “*Cumhuriyet savcısı veya hâkimin hazır bulunması, talep eden makamın isteğine bağlıdır.*” SEGBİS aracılığıyla görüşme esnasında bir hukukçu bulunması, özellikle sanık müdafinin bulunmasına ilişkin bir düzenleme yapılması gereklidir. Bu durum sanığın savunmasının sağlıklı koşullarda yapılıp yapılmadığının denetlenmesini kolaylaştıracaktır. Zorunlu durumlar haricinde SEGBİS sisteminin ceza infaz kurumunda kullanılması yerine, ceza infaz kurumuna en yakın adliyede kullanılmasının daha yerinde olacağı düşünülmektedir. Adliyelerde evrensel hukuk kurallarının uygulanması gereği, sanıkların savunması daha güvenilir ve güvenceli ortamda yargıç denetiminde yapılabilecektir³⁷². SEGBİS aracılığıyla yapılan sorguda yaşanabilecek teknik aksaklıklar ve bağlantı problemleri tarafların iletişim kurmasını engelleyebilmektedir. İletişimi engelleyecek ölçüde teknik aksaklık yaşandığı takdirde sorguya devam edilmemesi ve bunun gerekçesinin tutanağa geçirilmesi adil yargılanma hakkının sağlanması açısından yerinde olacaktır.

³⁶⁸ Acar, Gürsoy, s.131.

³⁶⁹ Turan Açıkmeşe, Ulvi Karaşahin, “Sesli Görüntülü Bilişim Sistemi (SEGBİS)”, T.C. Adalet Bakanlığı Bilgi İşlem Daire Başkanlığı, **UYAP Bilişim Dergisi**, e-Dergi, s.26.

³⁷⁰ Acar, Gürsoy, s.133; Açıkmeşe, Karaşahin, s.30.

³⁷¹ Acar, Gürsoy, s.133.

³⁷² Halil Güner, SEGBİS Sisteminin Cezaevi Uygulamasının Adil Yargılanma Hakkı Yönünden Değerlendirilmesi, **Terazi Hukuk Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 99, Kasım 2014, Sayfa: 84-86, s.85.

SEGBİS'e getirilen eleştirilerden biri de SEGBİS'in, sanığın duruşmada hazır bulunma hakkına aykırılık oluşturup olmadığıdır. CMK madde 196'da sanığın duruşmadan bağışık tutulması düzenlenmiş ve maddenin dördüncü fıkrasında SEGBİS'e ilişkin hüküm eklenmiştir. 2017 yılında 684 sayılı KHK ile bu fıkra hükmü değiştirilerek daha önce SEGBİS kullanımını emredici şekilde düzenleyen fıkra yerine, sistemin kullanımı, hâkimin takdirine bırakacak şekilde değiştirilmiştir³⁷³. CMK madde 196/2'de alt sınırı beş yıl ve daha fazla hapis cezasını gerektiren suçlar için istinabe yoluna gidilemeyeceği düzenlenmiş ancak SEGBİS, kanunun öngördüğü anlamda bir istinabe yolu değildir ve SEGBİS'in uygulanmasında açısından böyle bir kısıtlama yapılmamıştır.

SEGBİS'in uygulama alanı bulduğu diğer bir madde ise CMK madde 94'tür. İlgili maddeye göre *“Yakalanan kişi, en geç yirmi dört saat içinde yetkili hâkim veya mahkeme önüne çıkarılamıyorsa, aynı süre içinde yakalandığı yer adliyesinde, mevcut değil ise en yakın adliyede kurulu sesli ve görüntülü iletişim sisteminin kullanılması suretiyle yetkili hâkim veya mahkeme tarafından bu kişinin sorgusu yapılır veya ifadesi alınır.”* Bu düzenlemeyle yol tutuklaması olarak adlandırılan ve şüphelilerin özgürlüğünü kısıtlayan uygulamanın önüne geçilmek istenmiştir. İlgili maddeye paralel bir düzenleme yakalama halinde dinleme başlığıyla, Yönetmeliğin 17. maddesinde de düzenlenmiştir. Ancak bu hükmün uygulanabilmesi için madde 196'da olduğu gibi şüphelinin isnat edildiği suçun cezasına ilişkin herhangi bir alt sınır belirlenmemiştir. Böyle bir düzenlemenin yapılmaması, yol tutuklamasının sakıncalarını önlemek için bilinçli olarak yapılmış olabileceği gibi kanun koyucu tarafından eksik bırakılmış da olabilir.

SEGBİS'in uygulama alanıyla ilgili değinilmesi gereken son husus, Yönetmeliğin 21. maddesinde diğer alanlar başlığında düzenlenen Yargıtay ve Bölge Adliye Mahkemeleri dâhil kanun yolu makamlarınca SEGBİS'in kullanılabileceğidir. Temyiz yargılamasından daha geniş bir inceleme yapan istinaf kanun yolunda, yargılamanın makul süreyi aşmasının önlenmesi açısından yerinde

³⁷³684 sayılı KHK ile yapılan değişiklikten önce CMK madde 196/4 hükmü şu şekildeydi: *“Yukarıdaki fıkralar içeriğine göre sanığın aynı anda görüntülü ve sesli iletişim tekniğinin kullanılması suretiyle sorgusunun yapılabilmesi olanağının varlığı hâlinde bu yöntem uygulanarak sorgu yapılır.”* Değişiklikten sonra ise düzenleme şu şekildedir: *“Hâkim veya mahkemenin zorunlu gördüğü durumlarda, aynı anda görüntülü ve sesli iletişim tekniğinin kullanılması suretiyle yurt içinde bulunan sanığın sorgusu yapılabilir veya duruşmalara katılmasına karar verilebilir.”*

bir düzenleme olmuştur. Özellikle BAM'ların 15 il merkezinde kurulduğu ve bu sebeple sanığın bulunduğu ceza infaz kurumundan, yetkili BAM'a sevk edilmesi uzun zaman alabileceği için bu uygulama makul sürede yargılanma hakkı açısından faydalı olmuştur. Bu hususta AİHM'in *Viola Kararı/İtalya*'dan bahsetmek gereklidir³⁷⁴. Kararda ilk derece mahkemesinde duruşmada dinlenen sanığın kanun yolu mahkemesinde bizzat değil, video konferans yoluyla dinlenmiş başvuranın AİHS madde 6'nın ihlal edildiğine dair başvurusu incelenmiştir. AİHM, video konferans yoluyla sanığın duruşmaya katılmasını, makul bir süre içerisinde yargılamanın yapılması ve mahkemelerin dosya yüklerini hızlı bir şekilde halletme gereksinimleri gibi diğer hususları dikkate alarak ilk derece mahkemelerinde yapılan yargılamayı takip eden yargılama aşamalarında, sanığın bizzat duruşmaya katılmasının daha az önem arz edeceğini ve video konferans yoluyla da olsa duruşmaya katılımın duruşmada bulunma hakkını ihlal etmeyeceğine karar vermiştir.

Yargıtay ise ilk derece mahkemesinde görülen bir davada, yerel mahkemenin yargı yetkisi dışında bir yerde hükümlü bulunan sanığın, istinabe yoluyla yapılan sorgusunda, duruşmalara katılmak istediğini, kararın yüzüne karşı okunmasını, hazırda bulunmak veya SEGBİS sistemi ile mahkemede savunma yapmak istediğini açıkça talep etmesine rağmen, duruşmadan varestede tutulmadığı halde yokluğunda hüküm kurulmasını hukuka aykırı bulmuştur. Yargıtay, sanığın savunma hakkının kısıtlandığı gerekçesi ile Yerel Mahkeme hükmünü diğer yönlerini incelemeksizin

³⁷⁴ Başvuran yargılama sürecine katılmasına imkân tanınmadığı iddia etmiştir. Duruşmaya bizzat katılmasının yerine video konferans yoluyla katılmasının savunma yapmasını çok güçleştirdiğini ileri sürmüştür. Hükümet, video konferans yoluyla katılımın kanunda düzenlendiğini ve mahkûmun transferinde ciddi güvenlik önlemleri alınması gerekmekte olup firar etme veya saldırıya uğrama riski bulunduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca tutuklunun mensubu olduğundan şüphelenilen suç örgütü ile tekrar temasa geçme olasılığını yaratma ihtimali de bulunmaktadır. AİHM kararında temyiz aşamasında davalının duruşma salonunda şahsen hazır bulunması ilk derece mahkemesinde görülmekte olan duruşmalarda hazır bulunmasına nispeten daha az önem arz ettiğini zira temyiz aşamasında, maddi vakıaları tespit etmekten ziyade sadece ilgili hukuk kurallarının yorumlandığını belirtmiştir. Ulusal mevzuatımızda da temyiz kanun yolu benzer şekilde düzenlenmiştir. Ancak istinaf kanun yolunda hukuki incelemenin yanında maddi vakıalara ilişkin değerlendirmede yapıldığı için istinaf yargılamasında bulunmak, temyiz duruşmasında bulunmaktan daha önemlidir. AİHM, makul bir süre içerisinde yargılamanın yapılması ve mahkemelerin dosya yüklerini hızlı bir şekilde halletme gereksinimleri gibi diğer hususları da dikkate alarak ilk derece mahkemelerinde yapılan yargılamayı takip eden yargılama aşamalarında kamuya açık duruşma gereksinimlerinin dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca video konferans yolunun, sanığın duruşmaya götürülmesinin neden olabileceği kargaşanın önüne geçilmesi ve suçun önlenmesine, mağdur ve tanıkların yaşam, özgürlük ve güvenlik haklarının korunmasına ve adli işlemlerde makul süre gerekliliklerine uyulmasında etkili olacağını belirtmiştir. Başvuranın video konferans yöntemiyle duruşmaya katılmasının davanın diğer tarafına nazaran ciddi bir şekilde daha dezavantajlı bir konuma düşürülmediğini belirtmiştir.

bozmuştur³⁷⁵. AİHM ve Yargıtay kararları birlikte değerlendirildiğinde ilk derece mahkemesinde görülen davalarda sanığın sorgusunun mahkemede yapılmasının önemli olduğu, özellikle sanığın talep etmesi halinde doğrudan mahkeme huzurunda dinlenmesine olanak sağlanması gereklidir. Buna karşın istinaf ve temyiz aşamalarında bu kuralın biraz daha esnek yorumlanabileceğinin kabul edildiği söylenebilir.

SEGBİS uygulaması, sanıkların yetkili mahkemeye getirilmesi sürecinde yaşanan zaman kaybı ve maddi külfetin azaltılması açısından faydalı bir uygulamadır. Ancak sanığın duruşmada hazır bulunması, doğrudan doğruyalık ilkeleri göz önüne alındığında sanığın sorgusu ve şüphelinin yakalama sonrası ifade alınmasında SEGBİS'in kullanımı kural değil istisna olması yerinde olacaktır. SEGBİS'e başvuru ikincil yol olarak görülmeli, sanığa öncelikle duruşmada hazır bulunma hakkı tanınmalı, bunun mümkün olmaması ihtimalinde ise SEGBİS sistemi aracılığıyla savunması alınmalıdır³⁷⁶.

II. Soruşturma, Kovuşturma veya Yargılama Hedef Sürelerinin Belirlenmesi ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik

Avrupa Konsey'i tarafından oluşturulan Avrupa Adaletlin Etkililiği Komisyonu (CEPEJ), üye devletlerin makul sürede yargılanma hakkı ihlallerinin önüne geçecek politikalar geliştirilmesini sağlamaya çalışmakta ve üye ülkelere tavsiyelerde bulunmaktadır. CEPEJ yargıda zaman yönetimi konusunda faaliyet göstermek üzere bir merkez kurmuş ve Adli Zaman Yönetimine İlişkin Rehber İlkeler belirlemiştir. Yargıda zaman yönetimi, bir yönüyle makul sürede yargılama ilkesine hizmet etmekten diğeryönüyle yararlanıcılara öngörülebilir bir yargısal süreç sunarak şeffaflık ve kamuoyu denetimini de sağlamaktadır.

Yargıda zaman yönetimi hedefine ulaşmak için 6723 sayılı Kanun'un 25. maddesiyle, 2802 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanunu'nda 28/7. maddesine soruşturma, kovuşturma veya yargılamanın tamamlanması için öngörülen hedef sürelerin, Hâkimler ve Savcılar Kurulu'nun görüşü alınarak Adalet Bakanlığı tarafından belirleneceği hükmü eklenmiştir. 23.06.2017 tarihinde Resmi Gazete 'de yayımlanan ve 01.09.2017 tarihinde yürürlüğe giren Soruşturma, Kovuşturma Veya

³⁷⁵ Yargıtay 3. Ceza Dairesi 01.10.2015 tarihli, 2015/8301 E. ve 2015/26958 K. sayılı kararı.

³⁷⁶ Yargıtay 1. Ceza Dairesi 20.10.2015 tarihli, 2015/2520 E. ve 2015/4962 K. sayılı kararı.

Yargılama Hedef Sürelerinin Belirlenmesi Ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik'in 2. maddesi ile bölge adliye mahkemeleri ve Cumhuriyet başsavcılıkları, adli yargı ilk derece mahkemeleri ve Cumhuriyet başsavcılıkları, bölge idare mahkemeleri ile idari yargı ilk derece mahkemeleri tarafından yürütülen soruşturma ve kovuşturmayla ilişkin hedef süreler belirlenmiştir.

Yönetmeliğe göre hedef süreler HSK'nın görüşü alınarak Adalet Bakanlığı tarafından belirlenecektir. Yönetmeliğin 5. maddesine göre hedef süreler, *“Resmi İstatistik Programı ve Adli İstatistik verilerinde yer alan ortalama soruşturma ve kovuşturma süreleri esas alınarak fiilen çalışan hâkim ve savcı sayısı, her bir daire, mahkeme, hâkim veya Cumhuriyet savcısına düşen derdest dosya sayısı veya puanı, soruşturma veya yargılama usul kuralları ve adalet komisyonu başkanlıklarınca gönderilen yıllık raporlara göre belirlenecektir.”* Hedef süreleri en geç iki yılda bir Adalet Bakanlığı tarafından güncellenecektir.

Hedef sürelerin başlangıç tarihi, makul sürenin başlangıç tarihine benzer olacak şekilde, soruşturma işlemlerinde suç şüphesinin yetkili mercilerce öğrenildiği, ceza mahkemelerinde iddianamenin kabul edildiği tarihte başlayıp; soruşturma evresinde soruşturmayı bitiren kararla, kovuşturma veya yargılamalarda gerekçeli kararın yazılmasıyla sona erecektir.

Belirlenen hedef süreler, soruşturma aşamasında ancak ilgilinin sözlü ya da yazılı talebi ile soruşturma bürosu tarafından verilir. Kovuşturma aşamasında ise ceza mahkemelerinde, sanık, müdafî veya kanuni temsilcisine iddianame ekinde hedef süreyi içeren belge gönderilir. İstinaf aşamasında Bölge adliye mahkemelerinde esas kaydı alan dosyalarda duruşma açılmaması halinde ilgilinin bizzat sözlü veya yazılı müracaatı üzerine hedef süreyi içeren belge yazı işleri müdürlüğüne verilir.

Hedef sürelerle uyulup uyulmadığının takibi, UYAP sistemi üzerinden yapılacaktır. Hedeflenen sürede tamamlanmayan soruşturma veya kovuşturma ilişkin gecikme nedenleri Kanun Yolu Değerlendirme Formlarının Düzenlenmesine İlişkin Yönetmelikte gösterilen değerlendirmeye esas olmak üzere dosyayı muktezaya bağlayan hâkim ya da savcı tarafından UYAP ekranında işaretlenecektir. Ayrıca Cumhuriyet başsavcılıkları ve adalet komisyonu başkanlıkları kendi yetki çevreleri

içerisinde yaşanan gecikmeleri ve çözüm önerilerini içeren bir rapor hazırlayıp HSK'ya ve Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı'na göndereceklerdir. Sürelerin gecikmesine yönelik olarak değerlendirmeler yapılması ve bu değerlendirmelerin yetkili makamlara iletilmesi, CEPEJ tarafından hazırlanan Adli Zaman Yönetimi SATURN Rehber İlkeleri'nin 5-6-7-8-9. İlkelerine paralel bir düzenleme yapılmıştır.

Hedef sürelerin belirlenmesi kavramı, makul sürede yargılanma ile aynı anlama gelmemektedir. Hedef süreler, muhakemenin ne kadar sürede bitirilmesi gerektiğini tespit eden fakat bu sürelerle uyulmaması halinde bir yaptırım öngörmeyen ve davanın tarafları açısından bir hak doğurmayan, yargısal öngörülebilirliğin sağlanabilmesi için belirlenen sürelerdir. Bununla birlikte yargılamaların hızlandırılması adına Yönetmelik'teki şekliyle hedef sürelerin belirlenmesinin doğru bir uygulama olmadığı kanaatindeyiz. Zira AİHM ve AYM içtihatlarına göre makul sürenin ne olması gerektiği her davanın kendi somut koşulları dikkate alınarak saptanmaktadır. Örneğin asliye ceza mahkemesinde belli bir suç tipinin incelendiği her bir davada farklı sanık ve tanık sayısı, bilirkişi raporundan kaynaklanabilecek farklı sorunlar ve farklı teknik aksaklıklar doğabilecektir. Belirlenen hedef süre bir davanın tamamlanması için makul süre olabileceken aynı suç tipine ilişkin bir diğer dava için makul sürenin ihlaline neden olabilecektir.

CEPEJ hazırladığı Kuzey Avrupa ülkelerinin yargı sistemlerinde zaman yönetimi raporu incelendiğinde, bu devletlerde yargılamalarda hedef sürelerin hem genel düzeyde hem de somut işlemler düzeyinde belirlendiği görülmektedir. Ancak söz konusu ülkelerdeki teknik altyapı, yargı mensubu sayısı ve en önemlisi adli kültürün Türkiye örneğinden çok daha farklı olduğu görülmektedir. Nitekim Finlandiya Bölge Mahkemelerinde ceza davalarındaki süre sınırı 3,1 aydır, mahkeme celbi başvurusunun uzun sürdüğü davalarda ise 7,9 aydır. Hemen hemen bütün bölge mahkemeleri için davaların yüzde 50'sinin iki ay içinde sonuçlandırılmasına yönelik bir süre sınırlaması getirilmiştir³⁷⁷. Bu süreler Türkiye'de soruşturma aşamasının tamamlandığı süreden dahi daha kısadır.

³⁷⁷CEPEJ, Yargı sistemlerinde zaman yönetimi: Kuzey Avrupa Üzerine Bir İnceleme, 2007, s. 18.

Adli Zaman Yönetimi SATURN Rehber İlkeleri'ne incelendiğinde zaman yönetimi ve tarihlerin belirlenmesinde ve atılan tüm adımların planlanmasında davanın taraflarının, taraflar avukat aracılığıyla davayı takip ediyorsa vekil ve müdafilerinin ve ayrıca bilirkişilerin fikirlerine danışılmaktadır³⁷⁸. Hedeflenen süreyi taraflar belirlememekte fakat ulusal yetkili makamlarca belirlenen sürenin standartlara uygun olması için işlemlerin nasıl gerçekleştirilmesi gerektiği taraflarla birlikte planlamaktır. Bu planlama Türkiye'deki düzenlemede olduğu gibi, tepeden inme bir şekilde yerel mahkemelerin işlemlerine çok uzak olan Bakanlık teşkilatının belirlemesinden daha sağlıklı ve katılımın sağlandığı bir belirleme olmaktadır. Buna paralel olarak ülke çapında belirlenen sürelerin yanında yerel bazda da mahkemeler için hedef süreler belirlenmelidir. Rehber İlke 14'e göre her mahkeme davanın başında kendisine bir plan belirleyip kendi işlemlerinin öngörülebilir olmasını sağlamalıdır. Bu plan yapılırken taraflardan ve avukatlardan görüş alınmalıdır³⁷⁹.

Rehber İlkeler'de toplam yargılama süresinin makul sürede yargılanma hakkını ihlal edeceği anlaşılan davalara özel ihtimam gösterilmesi beklenmektedir. Davanın görülmesi için hâkime destek olunması ve ayrıca taraflara da başvuruda bulunma imkânı sağlanmaktadır³⁸⁰. Hem taraflara hem de hâkimlere her dava için somut çözümler sağlanması gereklidir. Yönetmelik'te düzenlendiği gibi, hedeflenen süreye ulaşmak için elektronik sistemde uyarı verilmesi ve bunun raporlanması tek başına yeterli değildir. Yönetmelik'te hedef sürelerle uyulmaması halinde öngörülen bir yaptırım olmaması büyük eksikliklerdir. Bunun yanında hedef süreler yalnızca davanın bitirilmesi bakımından değil, muhakeme boyunca yapılan tüm işlemlerin belli süreler içerisinde yapılmasının hedeflenmesi daha doğru bir uygulama olacaktır³⁸¹.

³⁷⁸ CEPEJ, Adli Zaman Yönetimi SATURN Rehber İlkeleri, 2011, s.2; CEPEJ, Yargı sistemlerinde zaman yönetimi: Kuzey Avrupa Üzerine Bir İnceleme, 2011, s.32.

^{379 379} CEPEJ, Adli Zaman Yönetimi SATURN Rehber İlkeleri, 2011, s.7.

³⁸⁰ CEPEJ, Adli zaman yönetimine ilişkin CEPEJ rehber ilkelerinin 7 pilot mahkemede / kurumda uygulanmasına ilişkin raporlar, 2011, s. 10; CEPEJ, Adli Zaman Yönetimi SATURN Rehber İlkeleri, 2011, s.3.

³⁸¹ Örneğin Avusturya - Linz Bölge Mahkemesi'nde elektronik kayıtlarında üç aydan uzun süre boyunca hiçbir yeni giriş yapılmamış olan davalar otomatik olarak bir kontrol listesine aktarılır. Bu liste her ay kontrol için mahkeme başkanına, hâkimlere ve onlara bağlı personele gönderilir. CEPEJ, Yargılamada Zaman Yönetimi İle İlgili "En İyi Uygulamalar" Derlemesi, 2006, s. 11.

AIHM ve AYM kararları incelendiğinde, makul sürede yargılanma hakkına ihlal olan nedenler çoğunlukla mevzuattan değil, uygulamadan kaynaklanmaktadır. Bu bakımdan uygulamadan kaynaklanan sorunlar çözülmedikçe hedef sürelerin belirlenip taraflara bildirilmesi, sadece hâkim ve savcılar üzerinde hızlı bir yargılama yapma baskısı doğuracaktır. Bireylerde ise hızlı bitirilen yargılamalara gerekli özen gösterilmediği algısı oluşabilecektir.

III. Makul Sürede Yargılanma Hakkının Sağlanabilmesi için Yapılan Diğer Yasal Düzenlemeler

Kamuoyunda yargı paketi olarak bilinen kanun ve KHK'lar, temel mevzuatlarda değişiklik yapan Avrupa Birliğine uyum ve AIHM önüne giden dava sayısını azaltmak gibi amaçlar başta olmak üzere çeşitli amaçlarla, paket hâlinde pek çok kanunda değişiklik yapan kanunlardır. Yargı paketleri, adaletin hızlandırılması ve yargılama sürelerinin kısaltılması ile insan hakları alanında, özellikle de adil yargılanma hakkı, ifade ve basın özgürlüğü ile kişi özgürlüğü alanlarında iyileştirmeler yapmak olmak üzere iki temel hedefe dayanmaktadır³⁸². Yargı paketi olarak bilinen düzenlemeler beş kanun ve bir kanun hükmünde kararnameden oluşmaktadır. Yapılan pek çok reforma rağmen yargılamaların hızlandırılıp makul sürede bitirilmesi sağlanamamıştır. Yasama organının, başta yargı paketleri olmak üzere, çıkardığı kanunlar sorunu çözmeye odaklanmamaktadır. İnsan hakları ihlallerini, nitelikten çok nicelik olarak algılaması, AIHM'e yapılan başvuruların nedenlerini araştırmaktan ziyade dosya sayısını azaltmayı hedeflemesi, bireylerin haklarını korumak yerine ödenen tazminat miktarlarını azaltma amacı gütmesi çıkarılan kanunları hedeflenen amaca ulaştırmamaktadır.

Bu bölümde yargı paketi olarak adlandırılan kanunlar ve kanun hükmünde kararnamelerde yer alan düzenlemeler, makul sürede yargılanma hakkının sağlanması bağlamında incelenecektir.

1. 6217 sayılı Kanun'da Yer Alan Düzenlemeler

Birinci yargı paketi olarak adlandırılan ilk kanun, 31.03.2011 kabul tarihli 6217 sayılı Yargı Hizmetlerinin Hızlandırılması Amacıyla Bazı Kanunlarda

³⁸² Naim Karakaya, Hande Özhabes, **Yargı Paketleri: Hak Ve Özgürlükler Açısından Bir Değerlendirme**, TESEV Demokratikleşme Programı Siyasa Raporlar Serisi 5, İstanbul, 2013, s.8.

Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'dur. Kanunun gerekçesinde³⁸³, devlet hizmetlerinin ve adaletin hızlandırılmasını, süratli, verimli ve ekonomik bir şekilde yürütülmesini sağlamak, mahkemelerin iş yükünü azaltmak ve yargılama faaliyetinde zaman ve emek kaybını önlemek amaçlandığı belirtilmiştir. Bu paket kapsamında bazı suçlar kabahate dönüştürülerek ceza mahkemelerinin iş yükü hafifletilmek istenmiştir.

Ceza yargılaması kanun yoluna müracaatlarında harç alınması esası kabul edilerek yargılamayı uzatma amacına yönelik kanun yolu başvurularının önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Daha önce ilk derece mahkemelerinin verdiği kararlara karşı yapılan kanun yolu başvurularında alınacak harçlar, 492 sayılı Harçlar Kanunu'nun (1) Sayılı Tarife'sinde düzenlemeye hukuk, ticaret ve idari davalara ek olarak ceza davaları ibaresi de eklenmiştir. İstinaf ve temyiz mercilerinin iş yükünü azaltarak yargılamanın hızlandırılması açısından yerinde olan bu düzenleme mahkemeye erişim ve hak arama hürriyeti bakımından eleştirilebilecektir. Zira hak arama özgürlüğü hem Anayasa'da hem de AİHS'te düzenlenen temel bir hak olmasının yanında diğer temel hak ve özgürlüklerin korunmasını sağlayan güvencelerden biridir. 5237 sayılı TCK madde 3/2'ye göre kişiler arasında ekonomik konumları yönünden herhangi bir ayırım yapılamayacağı belirtilmiştir. Bu bakımdan temyiz harcını ödeyerek benzer suçtan yargılanıp temyiz hakkını kullanabilen sanıklar ile yıllarca cezaevinde kalıp herhangi bir ödeme gücü olmayan bu nedenle kararı temyiz etmekten vazgeçen sanıklar arasında hukuki fiili eşitliğin ortadan kalkacak adalete olan güvenin sarsılacaktır³⁸⁴.

5271 sayılı CMK'nın 325/3. ve 327/1. maddelerinde yargılama giderlerinden sanığın kusuru oranında sorumlu tutulacağı, 330. maddesinde, kanun yollarına başvurunun reddi halinde başvuran tarafın bundan doğan giderleri ödeyeceği düzenlenmiştir. Temyiz başvurusunda bulunan sanık bakımından ise henüz kesinleşmeyen hüküm açısından yargılama harcı ödenmesi gündeme gelmiştir. Bu sebeple söz konusu düzenlemeye karşı Anayasa Mahkemesi'ne iptal başvurusunda

³⁸³ Yargı Hizmetlerinin Hızlandırılması Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu (1/1012), erişim tarihi:20.04.2018.

³⁸⁴ Anayasa Mahkemesi, Esas Sayısı: 2011/54, Karar Sayısı: 2011/142, Karar Tarihi: 20.10.2011.

bulunulmuştur³⁸⁵. “Ceza davalarında, ceza alma risk ve tazyiki altında bulunan sanığa devletin hizmet sunduğundan bahsedilemeyeceği iddia edilmiş, mahkeme harçları bölümünün başlığına eklenen ceza ibaresinin incelenmesi yönünden, ceza yargılaması hizmetlerinden harç alınmasından vazgeçilmesinin ve daha sonra tekrar harç alınmasının kanunla yapılmak koşuluyla, kanun koyucunun takdirinde olduğu ve ceza yargısı hizmetlerinden harç alınması bakımından Anayasal engel olmadığı” gerekçesiyle iptal istemi reddedilmiştir. Harçlar Kanunu’nun mahkeme harçları bölümünün değiştirilen temyiz, istinaf ve itiraz harçları kısmının (b) fıkrası bakımından ise yargılama harçlarına ilişkin AİHM tarafından belirlenmiş ölçütler olan; harcın miktarının makul olması, harcın alınmasında haklı bir amacın olması, ulaşılmak istenen amaç ile harç miktarı arasında orantı olması ve ödeme gücü olmayanlar bakımından etkili adli yardım sisteminin olması gerekliliklerine atıf yapılmıştır³⁸⁶. Ceza yargılamasında, hukuk yargılamasında olduğu gibi adli yardım müessesinin bulunmamasının, ödeme gücü olmayanlar bakımından mahkemeye erişim hakkını engelleyecek nitelikte olduğu gerekçesiyle iptali istemenin kabulüne karar verilmiştir.

Cumhuriyet başsavcılıkları arasında yetkisizlik kararı verilebilmesi düzenlenerek soruşturma evrakının sürüncemede kalmasının ve gereksiz şekilde yargılama sürecinin uzamasının önlenmesi için Ceza Muhakemesi Kanunu’nda değişiklik yapılmıştır. Yetkili yargılama makamının belirlenmesi sadece mahkemeler için değil savcılar için önemli bir husustur. Bu düzenlemeden önce Cumhuriyet başsavcılığına gelen soruşturma dosyası hakkında yetkisi olmadığına karar veren savcılık, soruşturma dosyasını yetkili olduğunu düşündüğü savcılığa gönderiyordu. Soruşturma dosyasını alan Cumhuriyet savcılığı da yetkisiz olduğunu düşünüp yeniden dosyayı başka savcılığa gönderiyor ve soruşturma dosyası çok uzun süre hiçbir işlem yapılmadan sürüncemede kalıyordu³⁸⁷. Bu düzenleme ile yetkisiz

³⁸⁵ Anayasa Mahkemesi, Esas Sayısı: 2011/54, Karar Sayısı: 2011/142, Karar Tarihi: 20.10.2011

³⁸⁶ Tolstoy-Miloslavsky Kararı /İngiltere, 13.6.1995; Kreuz Kararı/Polonya, 18.6.2001; Bakan Kararı/Türkiye, 12.6.2007; Ülger Kararı/Türkiye, 26.6.2007.

³⁸⁷ Yargıtay 10. Ceza Dairesi 10.2.2012 tarihli, E. 2011/22487 ve K. 2012/896 sayılı kararı: “Şüpheliler A. G., R. G. ve Z. G. hakkında uyuşturucu madde ticareti yapma suçundan yapılan soruşturmaya ilişkin dosyanın Van Cumhuriyet Başsavcılığı’nca 30.05.2010 tarihinde 2010/6024 soruşturma ve 2010/441 karar sayılı yetkisizlik kararı ile Erciş Cumhuriyet Başsavcılığı’na gönderildiği, Erciş Cumhuriyet Başsavcılığı’nca yetkili savcılığın Çaldıran Cumhuriyet Başsavcılığı olduğu belirtilerek 18.10.2010 tarihinde 2010/1658 soruşturma ve 2010/198 karar sayı ile dosyanın

olduğunu düşünen cumhuriyet başsavcılığı, yetkili savcılığın belirlenmesi için soruşturma dosyasını, yargı çevresinde görev yaptığı ağır ceza mahkemesine en yakın ağır ceza mahkemesine gönderecektir ve Mahkeme tarafından bu konuda verilen karar kesin olacaktır.

İlk derece mahkemesinde verilen adli para cezasına mahkûmiyet hükümlerine karşı kanun yolu müracaatlarında parasal bir sınır getirilerek bölge adliye mahkemelerinin ve Yargıtay'ın iş yükünün azaltılması hedeflenmiştir. Yargının hızlandırılması ve iş yükünün azaltılması amacıyla, bölge adliye mahkemelerinde ve Yargıtay'da tebliğname düzenlenmesi uygulamasından geçici olarak vazgeçilmektedir. Kanun koyucu bu düzenleme ile hızlı yargı eşittir adil yargı gibi bir denklem içerisinde adaletin sadece hızda aranmasını dikkate alarak adaleti hızla kurban etmiştir. Kişilerin haklarında düzenlenen belgeleri görmeden ve öğrenmeden savunma hakkını kullanabilmesi mümkün değildir ve böyle bir düzenleme silahların eşitliği ilkesine aykırılık doğurup adil yargılanma hakkını ihlal edecektir³⁸⁸. Nitekim bu gerekçelerle düzenlemeye ilişkin olarak Anayasa Mahkemesi'nde iptal davası açılmıştır³⁸⁹. AYM, gerekçesinde *Göç/ Türkiye Kararı*'na atıf yapmasına rağmen düzenlemenin kanun koyucunun takdir yetkisi

belirtilen savcılığa gönderildiği, Çaldıran Cumhuriyet Başsavcılığı'nca suç yerinin Özalp ilçesi olduğu gerekçesiyle dosyanın 28.11.2010 tarihinde 2010/1076 soruşturma ve 2010/184 karar sayılı yetkisizlik kararı ile Özalp Cumhuriyet Başsavcılığı'na gönderilmesinden sonra ise Özalp Cumhuriyet Başsavcılığı'nca suç yeri olan Güzelsu köyünün Gürpınar ilçesinde olduğu belirtilerek 09.06.2011 tarihinde 2010/1578 soruşturma ve 2011/35 karar sayılı yetkisizlik kararı ile Gürpınar Cumhuriyet Başsavcılığı'na gönderildiği, Gürpınar Cumhuriyet Başsavcılığı'nın, soruşturma dosyasını Özalp Cumhuriyet Başsavcılığı'nca yetkili Cumhuriyet Başsavcılığının belirlenmesi için en yakın Ağır Ceza Mahkemesi'ne gönderilmesi gerektiğini belirterek iade etmesi üzerine, Özalp Cumhuriyet Başsavcılığı'nın yetkili Cumhuriyet Başsavcılığının belirlenmesiyle ilgili talebine ilişkin olarak Erciş Ağır Ceza Mahkemesi'nce 28.07.2011 tarihinde 2011/596 değişik iş sayı ile Özalp Cumhuriyet Başsavcılığı'nca yetkisizlik kararı verilmesinden sonra Gürpınar Cumhuriyet Başsavcılığı'nca verilen herhangi bir yetkisizlik kararı bulunmadığı, Gürpınar Cumhuriyet Başsavcılığı'nca yetkisizlik kararı verildiği takdirde dosyanın gönderilmesi gerektiği belirtilerek Özalp Cumhuriyet Başsavcılığı'nın talebiyle ilgili karar verilmesine yer olmadığına karar verildiği anlaşılmıştır.” Söz konusu kararda olduğu gibi bir yılı aşkın süre sadece yetkili savcılığın belirlenmesi için hiçbir işlem yapılmadan geçirilebiliyordu.

³⁸⁸ Başvuran Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı'nın temyize ilişkin tebliğ namesinin kendisine bildirilmediği ve tazminat talebine yönelik sözlü duruşma hakkından ve cevap verme hakkından mahrum bırakıldığı gerekçesiyle Sözleşme'nin 6 / 1 hükmünün ihlal edildiğini iddia etmiştir. AİHM tebliğnamenin ilgili taraflara tebliğ edilmesi ve onlara, buna karşı görüş bildirme olanağı tanınması çekişmeli yargılanma hakkının bir gereği olduğunu ve bu hakkın tanınmamasının silahların eşitliği ilkesine aykırı olduğuna karar vererek AİHS m.6/1'in ihlal edildiğine karar vermiştir. Göç Kararı/Türkiye, 09.11.2000.

³⁸⁹ Anayasa Mahkemesi 1.11.2012 tarihli E.2011/64 ve K. 2012/168 sayılı kararı.

kapsamında olduğunu ve kanun yolu mercileri önünde birikmiş olan iş yükünün azaltılması gerekçesiyle yapıldığını belirterek iptal istemini reddetmiştir.

Kabahatler Kanununda yapılan değişiklikle, idarî yaptırım kararına karşı yapılan başvuru hakkında sulh ceza mahkemesince verilen son karara karşı yapılan itirazın Ceza Muhakemesi Kanunu hükümlerine paralel bir şekilde yapılması düzenlenerek ağır ceza mahkemesinin iş yükünün azaltılması amaçlanmıştır.

Cumhuriyet savcılarının geçici süreli olarak asliye ceza mahkemelerinde yapılan duruşmalarda bulunmamasına ilişkin düzenleme yapılmıştır. Böylece Cumhuriyet savcılarının asliye hukuk mahkemelerinde görülen, özellikle nüfus kayıtlarının düzeltilmesine ilişkin davaların duruşmalarında bulunmaları zorunlu olmaktan çıkarılmış ve Cumhuriyet savcılarının soruşturmaları daha etkin ve süratli bir şekilde yürütebilmelerine imkân sağlanmıştır. Geçici olarak yapılan bu düzenleme, 5320 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun Yürürlük ve Uygulama Şekli Hakkında Kanun'a, 2.12.2014 tarihli ve 6572 sayılı Kanun'un 45. maddesiyle eklenen geçici 9. madde ile 31/12/2019 tarihine kadar uzatılmıştır. Bu madde hükmüne karşı Anayasa Mahkemesi'nde, *“Cumhuriyet savcısının adil yargılamanın varlığı, hukukun etkinliği ve toplum huzurunun sağlanması için olmazsa olmaz bir görev ifa ettiği, Cumhuriyet savcısının yargılamada yer almamasının sanığın savunma hakkını kısıtladığı, Cumhuriyet savcısının diğer ceza mahkemelerinde yer alıp asliye ceza mahkemesinde yer almamasının mahkemelerde yargılananlar yönünden eşitliğe aykırılık oluşturduğu, Cumhuriyet savcısının yargılamada yer almadığı için kanıtları tartışmadığı ve bunu yargılama sonrası yapmak istediğinde kanun yoluna gitmek durumunda kalacağı, böylece davanın mümkün olan süratle sonuçlandırılmasının önüne geçileceği”* iddialarıyla iptal davası açılmıştır³⁹⁰. Ancak Mahkeme, bu düzenleme ile Cumhuriyet savcılarının soruşturmaları daha etkin ve süratli bir şekilde yürütebileceklerini belirtmiş ve Cumhuriyet savcısının mahkemede yer alıp almamasına ilişkin düzenleme yapılmasının kanun koyucunun takdiri kapsamında olduğunu, söz konusu yetkinin bu yönde kullanılması, yargı yerinin mahkeme sıfatını kaybetmesi sonucuna yol açmayacağı gerekçesiyle iptal istemini reddetmiştir. Sulh ceza mahkemelerinin kapatılmasının ardından asliye ceza mahkemelerinin iş yükü

³⁹⁰ Anayasa Mahkemesi, 22.10.2015 tarihli, E. 2015/9 ve K. 2015/94 sayılı kararı.

arttığı için bu mahkemelerde yer alan Cumhuriyet savcılarının da iş yükü artmıştır. Cumhuriyet savcısının hazırladığı iddianamede yer alan suçlamanın ispatına yarayan deliller esasen mahkeme için yol haritasıdır. Cumhuriyet savcısı tarafından hazırlanan iddianame usulüne uygun olduğu için kabul edilmektedir. Kovuşturma aşamasında ise muhakemeyi yürütmekle görevli olan mahkemedir. Duruşma esnasında Cumhuriyet savcısının aktif bir rolü yoktur³⁹¹. Bu bakımdan yargılamanın hızlanması açısından bu düzenlemenin yerinde olduğu kanaatindeyiz.

2. 650 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname’de Yer Alan Düzenlemeler

İkinci yargı paketi olarak bilinen Adalet Bakanlığının Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname ile adli tatil süresi kısaltılmıştır. Adli tatil süresinin kısaltılmasının en önemli nedeni olarak mahkemelerdeki iş yükünün çokluğu ve daha fazla çalışılması gerekliliği gösterilmiştir. Değişiklikten önce 5271 sayılı CMK ile adli süresi ağustosun birinden eylülün beşine kadar olacak şekilde düzenlenmişti. KHK’daki değişiklik ile adli tatil süresi uzatılarak tekrar 20 temmuzdan başlatılmış ve adli tatil süresi on beş gün daha uzatılmıştı. Sürenin kısaltılmasına ilişkin o zaman ileri sürülen mahkemelerdeki iş yükünün azaltılması gerekçesi henüz ortadan kalkmamasına rağmen sürenin uzatılmasına ilişkin makul bir sebep gösterilmemiştir. Ayrıca CMK’da yer alan sürelerle ilişkin bir hükümde değişikliğin, KHK ile yapılması da eleştirilmişti. Nitekim KHK hakkında Anayasa Mahkemesi’nde iptal davası açılmış ve söz konusu madde hükmünün KHK’nın dayanağını oluşturan 6223 sayılı Yetki Kanunu’na kapsamında olmadığı gerekçesiyle ilgili madde iptal edilmiştir. Daha sonra 6494 sayılı Kanun ile adli tatil her yıl bir eylülde başlamak üzere, yirmi temmuzdan otuz bir ağustosa kadar olacak şekilde belirlenmiştir.

KHK’nın 26. maddesi ile hâkimlik ve savcılık stajı iki yıldan bir yıla indirilmiştir. Hâkim ve savcı sayısının yetersiz olması ve stajyer hâkim-savcılarının mesleğe başlamalarının hızlandırılması bu düzenlemenin gerekçelerinden biridir. Ancak gerekli ve yeterli eğitimi almadan mesleğe başlayan hâkim ve savcılarının

³⁹¹ Ersan Şen, Hâkim Ve Savcılarla İlgili Kanun Teklifi
<http://www.haber7.com/yazarlar/prof-dr-ersan-sen/1209702-hakim-ve-savcilarla-ilgili-kanun-teklifi>,
erişim tarihi: 31.03.2018.

yapacağı yargılamalarından kaynaklanacak sıkıntılar göz önüne alınmalı ve daha planlı bir staj eğitim sistemi oluşturulmalıdır.

3. 6352 Sayılı Kanun’da Yer Alan Düzenlemeler

6352 sayılı Yargı Hizmetlerinin Etkinleştirilmesi Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Ve Başın Yayın Yoluyla İşlenen Suçlara İlişkin Dava Ve Cezaların Ertelenmesi Hakkında Kanun’un genel gerekçesinde, “*son yıllarda yargının iş yükünün aşırı şekilde ağırlaşması ve yargılama sürecinin yavaş işlemesi, Anayasamızın ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin kabul ettiği makul sürede yargılanma hakkı ve devletin makul sürede yargılama yükümlülüğünün gereğinin yerine getirilmesini önemli derecede engellediği, AİHM’e yapılan başvuruların çoğunluğunun makul sürede yargılanma hakkının ihlalinden kaynaklandığı belirtilmiş*” makul sürede yargılama yükümlülüğünün önemi vurgulanmıştır.

Kanun’un 95. maddesinde, 5271 sayılı CMK 38. maddesinden sonra gelmek üzere Elektronik işlemler başlığıyla 38/A maddesi eklenmiş ve bu maddede UYAP ve fiziki dosyalarla ilgili kurallara yer verilmiştir. UYAP sisteminin yargılamayı hızlandıracağı belirtilmiştir. Ceza Muhakemesi Kanunu’nda “*elektronik işlemlere ilişkin bir düzenlenmenin yersiz olduğu, güvenli elektronik imza ile imzalanmış belge ile ıslak imzalı belgenin içeriğinin çelişmesi hâlinde Ulusal Yargı Ağı Bilişim Sisteminde kayıtlı olan güvenli elektronik imzalı nüshanın geçerli kabul edileceği yönünde ispat bakımından karineler oluşturulmasının, ceza muhakemesindeki delillerin serbestliği ilkesiyle çeliştiği*” iddiasıyla Anayasa Mahkemesi’nde iptali istenmiştir³⁹². Mahkeme elektronik imzalı belgenin doğruluğunun bir karine olduğunu ve ıslak imzalı belgenin doğruluğunu iddia eden tarafın iddiasını her türlü delille ispatlamasının mümkün olduğu gerekçesiyle iptal istemini reddetmiştir.

Kanun’un geçici 1. maddesiyle bazı suçlara ilişkin özel bir erteleme prosedürü getirilmiştir. *31.12.2012 tarihine kadar işlenen suçlarla sınırlı olmak üzere, basın ve yayın yoluyla ya da düşünce ve kanaat açıklamak suretiyle işlenen ve adli para cezasını ya da üst sınırı beş az hapis cezasını gerektiren suçlar için soruşturma aşamasında, CMK m.171’de öngörülen şartlara bakılmaksızın kamu davasının açılmasının ertelenmesine, kovuşturma evresinde davanın ertelenmesine*

³⁹² Anayasa Mahkemesi 04.07.2013 tarihli, E.2012/100 ve K. 2013/84 sayılı kararı.

ve kesinleşmiş olan mahkûmiyet hükmünün infazında ise infazın ertelenmesine karar verileceği düzenlenmiştir. Hükmün uygulanabilmesi için işlenen veya işlendiği iddia olunan suçun, 31.12.2011 tarihinde önce gerçekleşmesi gerekmektedir. Şüpheli, sanık ya da hükümlünün ertelenmeyi kabul etmesi aranmamakta ve düzenleme bu özelliğiyle TCK madde 51’de düzenlenen hapis cezanın ertelenmesi kurumuna benzemektedir. Ancak erteleme için TCK’da düzenlenen erteleme ve tekerrüre ilişkin hükümlerinin uygulanmasında göz önünde bulundurulmayacağı ifadesine yer verilmiş ve başka ek şart aranmamıştır (daha önce kasıtlı suç işlememek gibi). Cezası ertelenen fail üç yıl süreyle denetim altında bulunacak ve sadece geçici 1. maddenin birinci fıkrasında öngörülen suçun işlenmesi halinde erteleme kararı kaldırılacaktır. Bu özel erteleme kurumunun kapsamına giren suçlar ve ertelemenin mümkün olduğu fiillerin işlendiği tarihin belirlenmesi kanun koyucunun takdir yetkisi kapsamında değerlendirilmelidir. Makul sürede yargılanma hakkı bakımından özellikle hükümden önce verilen erteleme kararları için ayrıca bir soruşturma-kovuşturma yürütülmeyerek yargının iş yükünün azalmasını sağlayacağı için bu düzenleme olumlu olmakla birlikte; ertelemenin kapsamının daraltılması veya genişletilmesi açısından eleştirilebilecektir. Bu maddenin, “bazı suçlar yönünden erteleme hükümlerine yer verilirken daha ağır suçların bu kapsama alınmadığı ayrıca hapis cezasının ertelenmesi ve cezanın ertelenmesi kurumlarından yararlananlar açısından farklılık yaratıldığı ve bu durumların eşitlik ilkesine aykırı olduğu, eşitlik ilkesine uygun bir düzenleme yapılabilmesi için temel şekli itibarıyla adli para cezasını ya da üst sınırı beş yıldan fazla olmayan hapis cezasını gerektiren ve yasanın yürürlük tarihine kadar işlenmiş olan tüm suçların kapsama alınması gerektiği, suç kavramının belirsiz olduğu ve bunun affın kapsamını genişleteceği” iddiasıyla Anayasa Mahkemesi’nde iptali istenmiştir³⁹³. AYM, ceza siyasetinin ve bu siyasetin unsurlarının belirlenmesi yetkisinin kanun koyucuya ait olduğu, eşitlik bakımında ise Anayasa’nın fiili eşitliği değil, hukuki eşitliği esas aldığı ve aynı hukuksal durumda olanlara aynı kuralların uygulanmasının eşitliğe aykırı olmayacağı gerekçeleriyle iptal istemini reddetmiştir.

³⁹³ Anayasa Mahkemesi 04.07.2013 tarihli, E.2012/100 ve K. 2013/84 sayılı kararı.

4.6549 Sayılı Kanun'da Yer Alan Düzenlemeler

6549 Sayılı Kanun'un genel gerekçesi, insan hakları ihlallerinden dolayı AİHM'e yapılan başvurular sonucunda verilen ihlal kararların Türkiye'nin uluslararası toplumdaki görünümünü olumsuz etkilemesinin önüne geçilmesi ve ihlallerden dolayı Türkiye'nin önemli miktarlarda tazminata hükmedilmesinden kaynaklanan sorunların önlenmesi olarak belirtilmiştir.

Makul sürede yargılanma hakkının sağlanması için değişiklikler içeren Kanun, sadece ceza mahkemeleri için değil, hukuk mahkemeleri ve idari mahkemeler için de düzenlemeler yapmıştır³⁹⁴.

5271 sayılı CMK'nın koruma tedbirleri nedeniyle tazminat istenebilmesine ilişkin 141. maddesinde yakalama veya tutuklama işlemine karşı, Kanun'da öngörülen başvuru imkânlarından yararlandırılmayan kişilerin de tazminat isteyebileceği hükmü eklenmiştir. 144/1-a maddesinde yer alan gözaltı ve tutukluluk süresi başka bir hükümlülüğünden indirilenlerin tazminat isteyememelerine ilişkin bent mülga edilmiştir. Uzun süren tutukluluk ve gözaltı halleri yargılamanın da uzun sürdüğünün göstergelerinden biridir. Bu bakımdan tutukluluk ve gözaltı sürelerine ilişkin düzenlemeler dolaylı olarak yargılama süresini de etkilemektedir. Ancak uzun süren yargılamalara ilişkin olarak, muhakemeye ilişkin temel kanun olan CMK'da tazminata başvurulabilmesine ilişkin ayrıca bir düzenleme yapılması gereklidir.

5. 6526 Sayılı Kanun'da Yer Alan Düzenlemeler

6526 sayılı Kanun ile yakalama, gözaltı, tutuklama, arama ve el koyma koruma tedbirlerinde birtakım değişiklikler yapılmıştır. Gözaltı, tutuklama, arama ve el koyma tedbirlerine başvurabilmek için aranan şüphenin miktarında değişiklikler yapılmıştır³⁹⁵. Teknik takip, iletişimin dinlenmesi, taşınmaz, hak ve alacaklara el

³⁹⁴ Kanun ile devletin sorumluluğuna ilişkin tazminat davalarında, davacıların yargılamanın yavaş işlemlerinden doğan zararlarını ortadan kaldıracak yeterli bir çözüm bulunmadığı yönündeki ihlal kararlarının önüne geçmek için idari yargıda açılan tam yargı davalarında, davacıya talep edilen miktarı artırma hakkı verecek şekilde ıslah yapılabilmesini düzenlemiştir. Kamulaştırma Kanunu'nun 10. maddesinin uygulandığı durumlarda yargılama sürecinin uzaması nedeniyle davanın ilk derece mahkemesi önünde açıldığı tarih ile kamulaştırma bedelinin ödendiği tarih arasında, enflasyonun etkisiyle, kamulaştırma bedelinde yaşanan değer kaybının önüne geçebilmek için açılan davanın dört ay içinde sonuçlandırılmaması hâlinde geçecek süre için hesaplanacak kanunî faizin hak sahibine ödenmesi düzenlenmiştir.

³⁹⁵ Buna göre gözaltı için suçun işlendiğini düşündürebilecek emareler yeterliken, suçun işlendiği şüphesini gösteren somut delillerin varlığı şartı; tutuklama için kuvvetli suç şüphesinin varlığını

koyma ve gizli soruşturmacı tedbirlerine ilişkin olarak süre ve kapsam bakımından sınırlama getirilmiştir³⁹⁶.

6352 Sayılı Kanun ile özel yetkili mahkemeler kaldırılıp TMK 10. maddesinde yapılan düzenlemeyle içerik olarak benzer fakat farklı isimde ağır ceza mahkemeleri kurulmuştur. 2012 yılında CMK'ya eklenen Geçici Madde 2 ile hâlihazırda ÖYM'lerde devam eden davaların, kesin hüküm ile sonlanıncaya kadar bu mahkemelerde bakılmasına devam edileceği düzenlenmiş ancak bu hüküm derhal uygulanma ilkesine aykırı olduğu için eleştirilmiştir. Bu mahkemelerle birlikte yargı sisteminde üç farklı ağır ceza mahkemesi ortaya çıkmıştır. 6526 sayılı kanun ile bu mahkemelerde kaldırılmış ve olması gerektiği gibi yalnızca uzmanlaşmaya göre bir ayırım yapılacak şekilde genel ağır ceza mahkemeleri kurulmuştur. 6526 sayılı Kanun'un 1. maddesinde TMK'nın geçici 14. maddesine³⁹⁷ bu mahkemelerde görülmekte olan davalar, yetkili ve görevli mahkemelere devredileceği düzenlenmiştir. Bu madde hükmü mahkemeyi kaldırma ve hâkimlerin görevden el çektilmesi, nöbetçi hâkim ve mahkemelere görev verilmesi görevinin münhasıran Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'na ait olduğu ve Kanun ile böyle bir değişiklik yapılmasının yetki gaspına neden olacağı iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'nde iptal davası açılmıştır³⁹⁸. AYM ise Anayasa'nın 142. Maddesinde düzenlenen "Mahkemelerin kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişi ve yargılama usulleri kanunla düzenlenir." Hükmünü gerekçe göstererek iptal istemini reddetmiştir. Bunun yanında

gösteren olgular yerine kuvvetli suç şüphesinin varlığını gösteren somut delillerin varlığı şartı; arama için makul şüphe yeterliken somut delillere dayalı kuvvetli şüphe şartı; genişletilmiş el koyma tedbiri için ise kuvvetli şüphenin yanı sıra somut delil varlığı şartı; Bilgisayarlarda, bilgisayar programlarında ve kütüklerinde arama, kopyalama ve el koyma için basit şüphe yeterliken kuvvetli şüphe şartı ve somut delillere dayanma şartı getirilmiştir. Yakalama için ise iki yeni fıkra eklenmiştir. Hâkim veya mahkeme tarafından verilen yakalama emri üzerine soruşturma veya kovuşturma evresinde yakalanan kişi, yine en geç 24 saat içinde yetkili hâkim veya mahkeme önüne çıkarılacak. Ancak, eğer bu yapılamıyorsa artık, yine aynı süre içinde yakalandığı yer adliyesinde, mevcut değil ise en yakın adliyede kurulu sesli ve görüntülü iletişim sisteminin kullanılması suretiyle yetkili hâkim veya mahkeme tarafından bu kişinin sorgusu yapıp, ifadesi alınacaktır.

³⁹⁶ El koyma kararı alınabilmesi için ilgisine göre Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Sermaye Piyasası Kurulu, Mali Suçları Araştırma Kurulu, Hazine Müsteşarlığı ve Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumundan, suçtan elde edilen değere ilişkin rapor alınacağı ve bu tedbire hükmedilmek için ağır ceza mahkemesince oy birliğiyle karar verilmesi gerektiği düzenlenmiştir.

³⁹⁷ TMK 10. maddesi uyarınca görevlendirilen ağır ceza mahkemelerinde derdest bulunan dosyalar, bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte bulundukları aşamadan itibaren kovuşturmaya devam edilmek üzere yetkili ve görevli mahkemelere devredilir. Bu mahkemelerce verilip Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığında veya Yargıtay'ın dairelerinde bulunan dosyaların incelenmesine devam olunur, hükmü eklenmiştir

³⁹⁸ Anayasa Mahkemesi 11.09.2014 tarihli, E.2014/64 ve K.2014/140 sayılı kararı.

davaların kaldığı yerden devam edecek olması, bozuk bir düzenin üzerine yapılacak olan yargılamanın sağlıklı olmayacağı gerekçesiyle eleştirilmiştir³⁹⁹. Doğal hâkim ilkesi ve genel mahkemelerin yetkili kılınması açısından özel yetkili mahkemelerin kaldırılması isabetli olmuştur. Yargılamanın çabuk bitirilmesi açısından derdest davaların ağır ceza mahkemelerine devredilmesi olumlu bir uygulama gibi görünse de yargılamanın çabukluğu adına yargılamanın adilliğinden ödün verilmesi adil yargılanma hakkı açısından doğru bir uygulama değildir. Derdest davaların yanında, hükmü kesinleşmiş yargılamalarda, sanık hakları açısından yaratılan mağduriyetin giderilmesi için yeniden yargılama, af ya da tazminat gibi giderim mekanizmalarının işletilmesi dahi gereklidir⁴⁰⁰.

6. 6572 Sayılı Kanun'da Yer Alan Düzenlemeler

6572 sayılı Hâkimler Ve Savcılar Kanunu İle Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un genel gerekçesinde, hukuk devleti olmanın şartlarından birinin yargı sisteminin adil ve etkin olmasının gerektiği, etkinliğin en önemli boyutunun da yargılamaların makul süre içerisinde sonuçlandırılması olduğu vurgulanmıştır. Gelişen sosyal ve ekonomik ilişkilerin yargı mercilerinin önüne gelen ilişkileri çeşitlendirdiği ve buna paralel olarak yargının büyük bir iş yükü altında olduğu, toplumda yüksek mahkemeler başta olmak üzere, mahkemeler tarafından dosyaların yeterince incelenmeden sonuçlandırıldığı algısının yerleştiği belirtilmiştir⁴⁰¹. Bu iş yükü probleminin çözülebilmesi için Yargıtay'da sekiz adet yeni daire ve Danıştay'da bir adet yeni idari dava dairesi kurulmuştur.

Asliye ceza mahkemelerinde Cumhuriyet savcısı bulunmadan duruşma yapılabilmesine olanak veren düzenlenmenin süresi uzatılmıştır. 6217 sayılı Kanun'da olduğu gibi bu düzenlemenin gerekçesi de Cumhuriyet savcılarının soruşturma işlemlerini daha etkin ve süratli bir şekilde yerine getirebilmelerini sağlamaktır.

³⁹⁹ Hande Özhabes, **Mart 2014 tarihli Özel Yetkili Yargı Sistemi Değişikliklerine Dair Değerlendirme**, TESEV Demokratikleşme Programı Raporlar Serisi, İstanbul, 2014, s.3.

⁴⁰⁰ Özhabes, s.3.

⁴⁰¹ 6526 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu Ve Ceza Muhakemesi Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Genel Gerekçesi, http://mevzuat.tbmm.gov.tr/mevzuat/faces/maddedetaylari?_adf.ctrl-state=1bc35t7kkw_4&psira=120221&psorgukriteri= erişim tarihi: 04.04.2018

IV. Suç Olmaktan Çıkarma Hareketleri

Bir toplumun gelişmişliği, demokratik toplum modelinin oturması, insan haklarının gelişmesi ve merkezi otoritenin yönetilenlerce denetlenebilmesine göre cezanın alacağı biçim değişiklik göstermektedir⁴⁰². Bir toplum ne kadar az gelişmişse ve merkezi iktidar ne kadar mutlak bir karakterde ise ceza da o kadar şiddetli ve yüksek olacaktır⁴⁰³. Daha otoriter devletlerde ceza miktarları yüksek olup, idam cezası mevcutken; daha demokratik devletlerde cezalar daha düşük miktarda ve daha insancıldır.

Toplumsal koşulların hızla değişmesi, ceza hukukunun kurallarının ve ceza adaletinin yeniden değerlendirilmesini gerektirmektedir. Daha önce suç olarak düzenlenen bazı davranışların artık toplumu daha az tehdit etmesi, kişi hak ve özgürlüklerinin esas olup kısıtlanmalarının istisna olmasının gerekliliği ya da bazı davranışlara karşı cezalandırma dışında tepkiler verilmesinin daha uygun olacağı görüşleri ağırlık kazanmaktadır.

Olağan muhakemeyi kısaltma ve basitleştirme için kolluğa veya savcılık makamına muhakemeyi sonlandırıcı ek yetkiler tanınması, hafif ağırlıktaki suçları ceza hukuku alanından çıkarmaya hazır olmamakla birlikte maliyet ve verimlilik sebeplerinden ötürü sıkça işlenen hafif suçlar için etkili ve hızlı bir muhakeme yürütebilecek durumda olmayan ülkelerde suç olmaktan çıkarma eğilimi daha çok görülmektedir⁴⁰⁴. Bu eğilim 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra Almanya’da başlamış ve farklı yasal görünümelerde de olsa birçok ülke mevzuatı bakımından benimsenmiştir. Bu gelişmeler idari ceza hukuku adı verilen hukuk dalının da oluşumuna katkıda bulunmuştur⁴⁰⁵.

Cezanın evrim süreci incelendiğinde suçluyu yok etme anlayışı, yerini suçluyu hapsedmeye bırakmış⁴⁰⁶, günümüzde ise yeni yaptırım türleri düzenlenerek bazı fiillerin daha hafif yaptırıma tabi kılınması gerekçesiyle fiiller suç olmaktan

⁴⁰² Devrim Aydın, “Ceza Hukukunun Geleceği ve Yeni Yaptırım Biçimleri”, **Ceza Hukuku Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 12, Nisan 2010, ss.87-101, s.89.

⁴⁰³ Emile Durkheim, **Ceza Evriminin İki Kanunu**, AÜHF Kriminoloji Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1966, s.3-4.

⁴⁰⁴ Kudlich, Tepe, Oğlakçıoğlu, Meraklı, s. 367.

⁴⁰⁵ İçel, Kayıhan, “İdari Ceza Hukuku Ve Kabahatleri Suç Olmaktan Çıkarma Eğilimi”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt 50, Sayı 1-4, 1984, ss.117-131, s.118.

⁴⁰⁶ Michel Foucault, **Hapishanelerin Doğuşu**, İmge Kitabevi, 2015, s.45.

çıkarılmaya başlamıştır. Bazı fiillerin suç olmaktan çıkarılması açısından üç ayrı kavram bulunmaktadır: Suç durumundan çıkarma (decriminalisation), ceza durumundan çıkarma (depenalisation), kovuşturmadan ayrılma (diversion)⁴⁰⁷.

Suç durumundan çıkarma, ceza müeyyidesine bağlı ve ceza kanunları çerçevesinde bulunan fiil tiplerinin ceza sistemi alanından çıkarılmasıdır⁴⁰⁸. Suç durumundan çıkarma ile bir fiilin yaptırımı, ceza kanunlarından çıkarılmakla beraber başka hukuk düzenlerinde; idare hukukunun alanında düzenlenebilir. Bunun yanında ceza hukuku sistemi içerisinde suç olarak belirlenmiş fiiller, fiili veya hukuki sebeplerle işlememektedir. Fiilin önemsenmemesi, mağduru olmayan suçlar, suç olarak düzenlenmiş fakat toplum tarafından artık kınanmayan fiiller ve metrukiyet durumunda suç fiili olarak cezalandırılmadığı için suç olmaktan çıkmaktadır⁴⁰⁹. Kanun değişikliğiyle ya da anayasa aykırı bulunarak iptal edilen kanun maddelerinin yürürlükten kalkmasıyla hukuki olarak cezalandırılmayan fiiller de suç olmaktan çıkmaktadır⁴¹⁰. İnsan haklarına öncelik verilmesi, bazı fiillerin sosyal ve hukuki açıdan meşrulaşması gibi sebeplerle daha önce suç olarak düzenlenen fiiller suç olmaktan çıkarılmaktadır. Ceza hukukun ultima ratio özelliği, sosyal barışın muhafazası için ihtiyaç duyulmayan ceza hukuku hükümlerinin kaldırılmasını gerekli kılmaktadır.

Kovuşturmadan ayrılma, kovuşturmaya başlamama veya kovuşturmayı durdurma olarak ifade edilebilir. Kanunda suç olarak sayılan bir kısım fiillerin suç olmaktan çıkarılması ve suç kavramı yerine sorun-durum kavramının kullanılması, cezalandırmak yerine hakem aracılığıyla ya da uzlaşma yoluyla sorunların çözülmesi önerileri aşırı psikolojik bakış açısına ve ayrışmaya yol açabileceği nedeniyle eleştirilmiştir⁴¹¹. Toplum düzenini ciddi biçimde sarsmayan, ağır kamusal ve toplumsal zararlar doğurmayan hafif suçlarda, uzun bir yargılama yapmak yerine, davaya kısa sürede son verme ve davayı düşürme gibi alternatif çözüm yolları

⁴⁰⁷ Köksal Bayraktar, “Ceza Hukukunda Suç Olmaktan Çıkarma Akımı”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt 50, Sayı 1-4, 1984, ss.197-212, s.198.

⁴⁰⁸ Bayraktar, s.198.

⁴⁰⁹ Bayraktar, s.199.

⁴¹⁰ Örneğin TCK'da zinaya ilişkin 440 ila 444. maddeleri Anayasa Mahkemesi tarafından Anayasa'ya aykırı bulunarak iptal edilmiş ve hukuki olarak suç olmaktan çıkarılmıştır.

⁴¹¹ Michel Foucault, **Gözetlemek Neye Diyoruz? İktidarın Gözü**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2003, s. 258.

düzenlenmeye başlamıştır. Türk hukukunda düzenlenen uzlaştırma ve ön ödeme kurumları bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Bu iki kurum daha önce ayrıntılı olarak ele alındığından bu başlıkta ayrıca ele alınmayacaktır.

Ceza durumundan çıkarma, ceza kanununda suç olarak yer alan fiilin kabahat olarak düzenlenmesi ve daha hafif bir yaptırıma tabi tutulmasıdır. Değişen sosyal ve ekonomik koşullara paralel olarak, idareye kabahat olarak tanımlanan fiiller karşısında yaptırım uygulama yetkisi tanınması, mahkemelerin iş yükünün ve tarafların zaman, emek ve masraf kaybının azalmasını sağlayacaktır. Türk Ceza Hukuku'nda, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu ile mülga 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda düzenlenen cürüm ve kabahat ayrımının kaldırılması ve kabahatlerin ayrı bir kanunla düzenlenmesi, kabahatleri suç olmaktan çıkarma eğiliminin dönüm noktasıdır. 5326 sayılı Kabahatler Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ile birlikte idari yaptırıma ilişkin kurallar ilk defa bir kanunla genel olarak düzenlenmiştir. 5326 sayılı Kanun'un 2. maddesinin gerekçesinde kabahatlerin de suçlarda olduğu gibi bir haksızlık oluşturduğu ancak bir fiilin suç ya da kabahat olarak düzenlenmesinde suç politikasının etkili olduğu belirtilmiştir. Bu bakımdan karşılığında idari yaptırım öngörülen ve haksızlık içeriği bulunan fiiller hangi kanunda düzenlenmiş olursa olsun kabahat olarak değerlendirilecek ve ayrı tutulan haller hariç 5326 sayılı Kabahatler Kanunu'nun kurallarına tabi olacaktır. Ancak doktrinde haksızlık içeriği, kabahatin bir niteliği olup, kabahati tanımlamakta tek başında yeterli olmadığı bunun yerine kamu düzenini tesis amacıyla idari yaptırıma tabi tutulması öngörülen idari ihlal şeklinde tanımlanmasının daha doğru olacağı belirtilmektedir⁴¹².

Kabahatler Kanunu ile birlikte suç olmaktan çıkarılan kabahatler ve diğer kanunlarda düzenlenen idari ihlallerden doğan uyuşmazlıklarda esasen adli yargı mercilerinin görevlendirilmesi üzerine bu fiillerden doğan uyuşmazlıkların idari yargı mercilerinde görülmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Suç olmaktan çıkarma hareketleri, bazı fiilleri cezasız bırakmayı değil aksine suçla mücadelenin daha etkili şekilde yürütülmesini amaçlamaktadır. Hafif ihlallerin ceza mahkemelerinde yargılanması, yargının iş yükünü aşırı derecede artırmakta ve daha önemli suçların yargılanması gereken zamanı harcamakta ve yargılama

⁴¹² Erdener Yurtcan, **Kabahatler Kanunu ve Yorumu**, Beta Yayınları, İstanbul, 2005, s.3.

maliyetlerini olumsuz olarak etkilemektedir. Bu fiillerin ceza kanunlarında düzenlenmesi kişi özgürlüğü ve güvenliğini kısıtlayabileceği için ceza hukukunun toplumun düzeninin korunmasında ultimo ratio özelliği ile çelişmektedir.

V. Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Tazminat Komisyonu

AIHM önünde beklemekte olan davaların pek çoğu sistematik ve yapısal hale gelmiş sorunlardan kaynaklanan ve birbirine benzeyen mükerrer başvurulardan oluşmaktadır. AIHM, aynı temel nedenden kaynaklanan çok sayıda başvuruyu tek tek incelemek yerine, davalardan birini inceleyip başvuruya neden olan temel sorunu tespit edip hükümete bildirerek bu sorunun çözümüne ilişkin bir tedbir alınması için ivedilikle harekete geçilmesine karar verme yönünde bir reform süreci geçirmiştir⁴¹³. Pilot karar adı verilen bu kararlar ile mevzuatta ya da uygulamadaki yapısal ve genel eksikliklere değinilmekte ve bu eksiklikler için etkili bir iç hukuk yolu düzenlenmesi gerektiği belirtilmektedir. Böylelikle AIHM'in ikincillik özelliğine uyulacak ve Mahkeme'nin iş yükü de azalacaktır⁴¹⁴. Pilot karara konu olan yapısal problemi çözmek için ilgili devlete belli bir süre tanıyan Mahkeme, bu süre zarfından beklemeye aldığı başvuruları incelememekte, ilgili devletin gerekli düzenlemeleri yapmasını beklemektedir. İlgili devlet gerekli düzenlemeyi yaptıktan sonra, AIHM ihdas edilen iç hukuk yolunun etkili olduğuna karar verirse, beklemeye aldığı başvuruları ilgili iç hukuk yoluna başvurmaları için kabul edilmezlik kararı vererek reddetmektedir⁴¹⁵. Pilot kararların çoğunluğu makul sürede yargılanma hakkının ihlali hakkında verilmektedir⁴¹⁶. Bunun yanında AIHM, kendi iş yükünden kaynaklanan gecikmeleri önlemek için 14 No'lu Ek Protokol ile getirilen düzenleme gereğince, makul sürede yargılama hakkının ihlaline ilişkin yapılan başvurular

⁴¹³ Council of Europe, Reform of the European Human Rights System: Proceedings, of the High-level Seminar, 2004, s.44; Pilot Kararlar, https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Pilot_judgments_TUR.pdf erişim tarihi: 10.04.2017; Broniowski Kararı / Polonya, 22.06.2004.

⁴¹⁴ Kerem Altıparmak, "Kopya Davalar ve Pilot Kararlar: Bir Kararda Bin Adaletsizlik?", **50. Yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi: Başarı mı, Hayal Kırıklığı mı?**, Ankara Barosu Yayınları, ss.60-107, s.65; Recommendation Rec (2004) 6 of the Committee of Ministers to member States on the improvement of domestic remedies.

⁴¹⁵ Atilla Nalbant, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku ve Anayasal Bireysel Başvuru", **AIHM ve Türkiye II, Uluslararası Sempozyum**, 10 Aralık 2010, Ankara, Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, Yayın No:8, s.224.

⁴¹⁶ Evaluation Group Report to the Committee of Ministers on the ECHR, 29.09.2001, para. 27.

hakkında, yerleşik içtihat teşkil ettiği için hükümetlerin görüşüne başvurmaksızın karar vermeye başlamıştır⁴¹⁷.

AİHM, *Ümmühan Kaplan Kararı*'nda, Türkiye'deki yargılamaların aşırı uzun olduğu ve bu konuda önüne çok sayıda dava geldiğini, bu tür ihlallerin yıllardan beri tekrar ettiğini ve yargılamaların makul sürede tamamlanamamasının Türkiye'de yapısal ve sistematik problemlerden kaynaklandığını ifade etmiştir. Söz konusu kararda tüm olay ve olgular incelendikten sonra, Hükümet tarafından daha önce yapılan başvurulardan farklı bir sonuca götürebilecek kanıt sunulmadığını belirterek makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir⁴¹⁸. AİHM daha önce pek çok kararında Türkiye'de yargılama süresinin uzunluğuna ilişkin özel bir şikâyet yolu bulunmadığını saptadığını ve ulusal hukuktaki hükümlerin Sözleşme'nin 13. maddesine uygun hale getirilmesinin gerektiğini de ifade etmiştir⁴¹⁹. AİHM, yargılama süresinin uzunluğu yönünden benzer davaların Mahkeme önüne taşınmaması için iç hukuk düzeninde yeterli ve uygun bir düzenleme yapılması gerektiğini, henüz bildirilmemiş davalar ile AYM'nin bireysel başvuru hakkının tanındığı tarih olan 23.09.2012 tarihinden önceki başvuruların incelenmesi ve bunlara ilişkin iç hukuktaki yapısal bozukluğun çözülmesine yönelik önlemler alınıncaya kadar incelenmesinin ertelenmesine karar vermiştir. Ayrıca makul süreyi aşan yargılamalardan doğan zararın tazmin edilmesine yönelik etkili bir iç hukuk yolunu Sözleşme'nin 44/2. maddesi gereğince kararın kesinleştiği tarihten itibaren bir yıl içinde uygulamak zorunda kalacağını belirtmiştir.

AİHM'in *Ümmühan Kaplan Kararı*'ndan sonra 09.01.2013 tarihinde 6384 sayılı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Yapılmış Bazı Başvuruların Tazminat Ödenmek Suretiyle Çözümüne Dair Kanun yürürlüğe girmiştir. Kanun kapsamında İnsan Hakları Tazminat Komisyonu kurulmuştur⁴²⁰. Tazminat komisyonun etkili bir

⁴¹⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bakımından yerleşik içtihat; AİHM'nin üç kişilik komitesi tarafından tutarlı bir şekilde daha az önemli olan ve tekrarlayan alanlarda vermiş olduğu kararlarla izlenen uygulamaları olarak tanımlanabilir

⁴¹⁸ *Ümmühan Kaplan Kararı/Türkiye*, 20.03.2012.

⁴¹⁹ *Daneshpayeh/Türkiye Kararı*, 16.07.2009, para.37; *Tendik ve diğerleri Kararı/ Türkiye*, 22.12.2005, para.36.

⁴²⁰ Benzer bir yöntem daha önce terör eylemleri veya terörle mücadele kapsamında yürütülen faaliyetler nedeniyle maddi zarara uğrayan kişilerin, AİHM'e başvurmadan önce iç hukukta başvurabilecekleri etkili bir başvuru yolunun oluşturulması için 5233 sayılı Terör Ve Terörle

iç hukuk yolu olarak kabul edilmesi için belli özellikleri taşıması gerekmektedir. AİHM, ilgili devlete ilişkin belirlenen yapısal sorunu çözümü için, iç hukukunda yapacağı düzenlemenin taşıması gereken özellikleri, temel ilkeler şeklinde belirtmiştir⁴²¹. Buna göre ihdas edilecek iç hukuk yolunda görülecek tazminat davası makul süre içerisinde neticelendirilmeli, tazminat bedeli ivedi şekilde ödenmeli, prensip olarak, bu ödeme tazminat hükmedilen kararın kesinleşmesinden itibaren en geç 6 ay içerisinde yapılmalı, Sözleşme'nin 6. maddesinde belirtildiği gibi tazminat davasını yöneten usul kuralları, hakkaniyet ilkesine uygun olmalı, yargılama giderleri başvuru üzerinde ağır yük teşkil edecek derecede olmamalı, tazminatın tutarı, Mahkeme'nin benzer olaylarda hükmettiği tazminat tutarının altında kalmamalıdır⁴²². 6384 sayılı Kanun ile kurulan tazminat komisyonunun AİHM tarafından etkili bir iç hukuk yolu olarak kabul edilmesi için bu özellikleri taşıması gerekmektedir. Tazminat komisyonu kurulduktan sonra, doğrudan AİHM'e yapılan başvurular etkili bir iç hukuk yolunun var olduğu ve bu yolun tüketilmediği gerekçesiyle reddedilmiştir⁴²³. Ancak AİHM, tazminat komisyonun göstereceği etkinliğe vereceği kararlara göre yeniden değerlendirme yapılabileceğini ve başvuru yolunun etkili olduğunu kanıtlama görevinin taraf devlete ait olduğunu ayrıca belirtmiştir.

AİHM, *Müdür Turgut ve Diğerleri/Türkiye Kararı*'nda, kurulan Tazminat Komisyon'un etkili bir iç hukuk yolu olduğunu kabul etmiştir⁴²⁴. Başvuranlar, kendileriyle ilgili devam eden yargılamaların makul sürede tamamlanmadığını ve buna ilişkin başvurabilecekleri etkili bir iç hukuk yolunun olmadığını iddia etmektedirler. Bu başvuru, 6384 sayılı Kanun henüz yürürlüğe girmeden önce AİHM'in önüne gitmiş bir başvuru olmasına rağmen başvuranların etkili bir iç hukuk yolu olmadığı yönündeki şikâyetlerini kabul edilemez bulmuştur. Kural olarak AİHM, iç hukuk yollarının tüketilip tüketilmemesi gerekliliğinin, başvurunun

Mücadeleden Doğan Zararların Karşılansısı Hakkında Kanun ile kurulan zarar tespit komisyonlarının kurulmasıyla uygulanmıştır.

⁴²¹ Scordino Kararı/ İtalya, 29.03.2006; Vassilios Athanasiou ve Diğerleri Kararı/Yunanistan, 21.12.2010.

⁴²² Scordino Kararı/ İtalya, 29.03.2006, para.194-213.

⁴²³ Demiroğlu ve Diğerleri Kararı/ Türkiye, 04.06.2013.

⁴²⁴ Müdür Turgut ve Diğerleri Kararı/ Türkiye, 06.03.2013.

Mahkemeye sunulduğu tarih dikkate alınarak değerlendirilmektedir⁴²⁵. Fakat *Müdür Turgut ve Diğerleri Kararı*'nda, bu kuralın istisna olarak uygulanmayabileceğini belirtmiştir. Gerekçe olarak pilot karar ile yapısal sorunun çözümü için düzenleme yapılması gerektiğine ilişkin karar verdiği durumlarda, ilgili devletin gerekli düzenlemeleri yapmasıyla ikincillik ilkesinin gereği olarak öncelikle bu iç hukuk yoluna başvuru yapılmasının gerekli olduğu ifade edilmiştir. Tazminat Komisyon'un da bu kapsamda etkili bir iç hukuk yolu olduğuna dikkat çekilmiştir.

6384 sayılı Kanun'un esas amacı, Türkiye'nin Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkı tanıdığı 23.09.2012 tarihinden önce makul sürede yargılama hakkının ihlal edildiğine ilişkin AİHM nezdinde kaydedilmiş başvuruları olan vatandaşların mağduriyetlerini tazminat ödemek suretiyle giderilmesine yönelik bir tazminat komisyonu kurmaktır. Dolayısıyla Komisyon'a başvuru yapmak 23.09.2012 tarihinden önce AİHM'e yapılan başvurular için tüketilmesi gereken iç hukuk yolu olarak görülmekte; bu tarihten sonraki başvurular için tüketilmesi gereken iç hukuk yolu AYM'ye bireysel başvuru olarak görülmektedir. Ancak 6384 sayılı Kanun'un 9. maddesine bir fıkra daha eklenmiş ve ihtiyaç duyulması halinde sürenin Bakanlar Kurulu tarafından uzatılabileceği düzenlenmiştir.

Kanun'un kapsamı 2. maddesinde açıkça belirtilmiştir. "*Ceza hukuku kapsamındaki soruşturma ve kovuşturmalar ile özel hukuk ve idare hukuku kapsamındaki yargılamaların makul sürede sonuçlandırılmadığı, mahkeme kararlarının geç veya eksik icra edildiği ya da hiç icra edilmediği, iddiasıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılmış başvuruları kapsar.*" Ayrıca 2. maddenin 3. fıkrasında idari soruşturmalara ilişkin başvuruların Kanun'un kapsamı dışında olduğu düzenlenmiştir. İdari soruşturma, idarenin takdiriyle yapılan, idarenin iç işleyişiyle ilgili, idari bir incelemedir⁴²⁶. İdari soruşturma kavramı idari, hukuki, mali ve cezai sorumluluk kavramlarını ilgilendirmesi itibariyle oldukça geniş bir kavramdır. Ancak idari soruşturma kavramı genellikle memurlara ilişkin disiplin hukukunu ve disiplin cezalarını ifade etmek için kullanılmaktadır. Disiplin suçu

⁴²⁵ Abdulkadir Karaarslan, "Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirliğe Dair Bir Usul Sorunu Olarak Başvuru Yollarının Tüketilmesi Kuralı Ve Kanunla Kurulan Tazminat Komisyonları", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı: 132, 2017, ss.9-54, s.33.

⁴²⁶ A. Şeref Gözübüyük, Turgut Tan, *İdare Hukuku*, Cilt 1, Genel Esaslar, Turhan Kitabevi, Ankara 2010, s.1063

nedeniyle memurlar hakkında yürütülen ve sonucunda disiplin cezası verilebilen soruşturmalara disiplin soruşturması denilmektedir⁴²⁷. Disiplin cezası gerektiren bazı fiiller, aynı zamanda ceza hukuku açısından suç sayılan ve ceza yaptırımını uygulanması gereken fiiller olabileceği için ilgili kişi hakkında hem disiplin soruşturması hem Cumhuriyet savcısı tarafından adli soruşturma aynı anda yürütülebilecektir. Bu gibi durumlarda makul sürenin başlangıcının belirlenmesinde idari soruşturmanın başlangıç tarihinin de önemli olduğundan daha önce bahsetmiştik. Kanun koyucu idari soruşturmaların kapsam dışı bırakılmasını açıkça düzenleyerek tercihini bu yönde kullanmış fakat kanunun gerekçesinde bu tercihe ilişkin bir açıklama yapmamıştır.

Kanun'un 2. maddesinin 2. fıkrasında, *“Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türkiye'nin taraf olduğu ek protokoller kapsamında korunan haklara ilişkin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin yerleşik içtihatları doğrultusunda Ülkemiz aleyhine verilen ihlal kararlarının yoğunluğu dikkate alınmak suretiyle, Adalet Bakanlığınca teklif edilecek diğer ihlal alanları bakımından da Bakanlar Kurulu kararıyla bu Kanun hükümleri uygulanabilir.”* hükmü yer almaktadır. Bu düzenlemenin yasama yetkisinin devredilmezliği ilkesiyle çeliştiği ileri sürülmüştür. AYM daha önce yasama yetkisinin devredilmezliği ilkesine aykırılık oluşturan durumlarda yapılan başvuruları değerlendirirken yürütme organına düzenleme yetkisi veren kanunların Anayasa'nın 7. maddesine uygun olabilmesi için temel ilkeler koyması, düzenlemenin çerçevesini çizmesi, sınırsız, belirsiz, geniş bir alanı yürütmenin düzenlemesine bırakmaması gerektiğini belirtmiştir⁴²⁸. Bu yüzden kanunun kapsamının genişletilebilmesi için madde 2/3'te açıkça, teklif edilen ihlal alanının AİHM'nin yerleşik içtihatlarına konu olması ve bu alanda AİHM'nin verdiği ihlal kararlarının yoğun olması gerektiği şartı yer almaktadır.

Kanun'un 2/2. maddesindeki düzenlemeye istinaden Tazminat Komisyonu'nun görev alanı iki kez genişletilmiştir. İlk olarak 2014 yılında,

⁴²⁷ Gözübüyük, Tan, s.1065.

⁴²⁸ Anayasa Mahkemesi 16.02.2012 Tarihli, E.2011/35 ve K.2012/323 Sayılı Kararı; Anayasa Mahkemesi 25.02.2010 Tarihli, E.2008/38 ve K.2010/39 Sayılı Kararı.

2014/5917 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'nın 4. maddesi⁴²⁹ ile Komisyon'un görev alanı genişletilmiş ve ayrıca 5. maddesi ile Komisyon'un zaman bakımından yetkisi genişletilmiştir. Komisyon'a başvuru, AİHM nezdinde kaydedilmiş başvurular için belirtilen tarih altı ay daha uzatılarak 23.12.2012 tarihinden 23.03.2013 tarihine uzatılmıştır. 2016 yılında 2016/8509 sayılı kararı Bakanlar Kurulu Kararı'nın 4. maddesi⁴³⁰ ile Komisyon'un görev alanı genişletilmiştir.

Tazminat Komisyonu'nun nasıl oluşturulacağı, Kanun'un 4. maddesinde *"Adalet Bakanlığı'nın merkez, bağlı ve ilgili kuruluşlarında çalışan hâkim ve savcılar arasından Adalet Bakanı tarafından atanacak dört kişi ile Maliye Bakanı tarafından Maliye Bakanlığı personeli arasından atanacak bir kişiden oluşan toplam beş kişilik bir Komisyon kurulur. Komisyon Başkanı bu üyeler arasından Adalet Bakanı tarafından seçilir."* şeklinde düzenlenmiştir. Komisyon'un oluşturuluş şekli incelendiğinde, Komisyon'un idari bir kurul mu olduğu yoksa yargısal faaliyet icra eden kendine özgü ad hoc bir kurul mu olduğu sorusu akla gelmektedir. Ancak Kanun başvuru süreci, inceleme usulleri ile birlikte bütün olarak incelendiğinde, idari nitelikte bir kurul olduğu ve kararlarının idari yargı denetimine tabi olduğu

⁴²⁹ a- 4/11/1983 tarihli ve 2942 sayılı Kamulaştırma Kanununa göre yapılan kamulaştırma veya irtifak hakkı tesislerinde uzun yargılama ve enflasyonun etkisiyle kamulaştırma veya irtifak hakkı bedelindeki değer kaybının telafi edilmediği iddiasıyla AİHM'e yapılan başvurular,
b-ceza infaz kurumlarında barındırılan hükümlü ve tutuklulara uygulanan disiplin yaptırımlarına karşı başvurular ve 16/5/2001 tarihli ve 4675 sayılı İnfaz Hâkimliği Kanununa göre incelenen itirazlarda savunma hakkının kısıtlandığı iddiasıyla AİHM'e yapılan başvurular,

c- ceza infaz kurumlarında Türkçe dışında dil kullanıldığı gerekçesiyle haberleşme hakkının ihlal edildiği iddiasıyla AİHM'e yapılan başvurular,

d- ceza infaz kurumlarında Türkçe dışında yazılan mektup ve benzeri iletilerin kurum idaresi tarafından alınmadığı veya gönderilemediği gerekçesiyle haberleşme hakkının ihlal edildiği iddiasıyla AİHM'e yapılan başvurular ve ceza infaz kurumlarında barındırılan hükümlü ve tutukluların yararlanmak istedikleri süreli ve süresiz yayınların değişik gerekçelerle engellendiği iddiasıyla AİHM'e yapılan başvurular açısından

⁴³⁰ a-orman olduğu gerekçesiyle veya 31/8/1956 tarihli ve 6831 sayılı Kanunun 2/B maddesinin uygulanması nedenlerine bağlı olarak tapu kaydının iptal edilmesi veya kadastro tespiti ya da orman kadastrası sonucu tapulu taşınmazın ormanlık alanda olduğunun tespit edilmesi üzerine mülkiyet hakkının ihlal edildiği iddiasıyla AİHM'e yapılan başvurular,

b-kıyı-kenar çizgisi içerisinde kaldığı gerekçesiyle tapu kaydının iptal edilmesi üzerine mülkiyet hakkının ihlal edildiği iddiasıyla AİHM'e yapılan başvurular,

c- taşınmazın imar planında kamu hizmetine tahsis edilmesi üzerine mülkiyet hakkının ihlal edildiği iddiasıyla AİHM'e yapılan başvurular,

d- ceza infaz kurumlarında bulunan tutuklu ve hükümlülere verilen disiplin yaptırımları üzerine özel ve aile hayatına saygı hakkının ihlal edildiği iddiasıyla AİHM'e yapılan başvurular,

e- ceza infaz kurumlarında Türkçe yazılan mektup veya benzer iletilerin ceza infaz kurumu idaresi tarafından alınmaması veya gönderilmemesi üzerine özel ve aile hayatına saygı hakkının ihlal edildiği iddiasıyla AİHM'e yapılan başvurular

görülmektedir⁴³¹. Bu durumda yargısal makam olmayan bir Komisyon'un, Yargıtay ve Danıştay gibi yüksek mahkemeler dahil olmak üzere yargı makamlarının kararlarını denetlemesinin adil yargılanma ilkesinin ihlali başta olmak üzere sıkıntılar yaratabileceği için eleştirilmiştir. Fakat mevcut usul kanunlarına göre Komisyon'un önüne gelecek uyuşmazlıkları çözebilmek mümkün olmayacak, usul kanunlarında değişiklik yapmak gerekecek ve böyle bir uygulama Tazminat Komisyonu'nun asıl hedefinden uzaklaşmasına neden olabilecekti⁴³². Tazminat Komisyonu'nun etkili bir şekilde çalışması ve vatandaşların mağduriyetinin bir an önce giderilmesi için hızlı bir şekilde çalışması gerekmekte ve idari bir kurul olarak yapılandırılması daha faydalı görülmektedir⁴³³. Bunun yanında AİHM, İtalya hakkında da benzer şekilde yargılamaların uzun sürmesinin sistematik ve yapısal bir bozukluktan kaynaklandığını ve bu durumun çözülmesi için iç hukukta etkili bir çözüm yolu bulunması gerektiğine karar vermiştir. Bunun üzerine Pinto Kanunu adı verilen bir kanun ile makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği durumlarda tazminat talebi için öncelikle ulusal mahkemelere başvurulması gerektiği düzenlenmiştir. Ancak bu düzenleme, zaten iş yükü sebebiyle makul sürede bitirilemeyen davalara yenilerini eklemiş ve ayrıca devlet bütçesinin yükünü artırmıştır⁴³⁴. AİHM, tazminat taleplerinin uzun sürede karara bağlanması ve ödenmesine karar verilen meblağların düşük olmasından dolayı bu uygulamayı etkili bir çözüm yolu olarak görmemiştir⁴³⁵. Benzer bir durumun Türkiye'de de yaşanabileceği düşünülerek Komisyon'un idari bir kurul olarak yapılandırılmak istenmiştir⁴³⁶. Ayrıca Komisyon'un kararlarına karşı yargısal denetim mekanizması öngörülmüş ve Kanun'un 7.maddesinde Komisyon kararlarına karşı, tebliğ tarihinden itibaren on beş gün içinde Komisyon aracılığıyla

⁴³¹ Adalet Komisyonunun 31 Ekim 2012 tarihli oturuma ait tutanakları, s.6.

⁴³² Zeki Yıldırım, "6384 Sayılı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Yapılmış Bazı Başvuruların Tazminat Ödenmek Suretiyle Çözümüne Dair Kanun: İnsan Hakları İhlallerinin Çözümüne Dair Farklı Bir Yaklaşım", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.17, 2013, ss.1725-1756, s.1745.

⁴³³ Yıldırım, s.1746.

⁴³⁴ Marco Fabri, "Ways Of Protection Of The Right To A Trial Within A Reasonable Time, Countries Experiences The Italian Maze Towards Trials Within Reasonable Time", **The right to trial within a reasonable time and short-term reform of the European Court of Human Rights Round Table** Slovenian Chairmanship of the Committee of Ministers of the Council of Europe, , 21-22 September 2009, Bled, Slovenia s.17.

⁴³⁵ Scordino Kararı/ İtalya, 29.03.2006.

⁴³⁶ Adalet Komisyonunun 31 Ekim 2012 tarihli oturuma ait tutanakları, s.6.

Ankara Bölge İdare Mahkemesine itiraz edilebileceği ve itiraz kararlarının üç ay içinde sonuçlandırılması gerektiği düzenlenmiştir.

Komisyon üyelerinin oluşturuluş şekliyle ilgili eleştirilerden biri de, seçilecek üyelerin dördünün Adalet Bakanı tarafından mesleki deneyim şartı dahi aranmayan hâkim-savcılar arasından ve üyelerden birinin Maliye Bakanı tarafından Maliye Bakanlığı personeli arasından seçilmesi hususunun Komisyon'un bağımsızlığı açısından ve adil yargılanma hakkı açısından uygun olmadığıdır. Bunun yerine Danıştay'dan, Yargıtay'dan, Türkiye Barolar Birliği'nden kişilerin yer alacağı üyelerin seçilmesinin, Komisyon'un daha katılımcı bir yapıda olmasını sağlayacağı ifade edilmiştir⁴³⁷.

Komisyon'a başvuru usulü 5. maddede düzenlenmiştir. AİHM'ye yapılan başvuru tarihini gösteren belge ile başvuru yapılabilir. Dolayısıyla daha önce AİHM'e başvuru yapmayan kişilerin Komisyon'a başvurabilmeleri mümkün değildir. Komisyon'a başvuru için ayrıca AİHM'ye sunulan başvuru formu ve diğer ilgili bilgi ve belgelerle birlikte, müracaat edenin açık kimlik bilgilerini içeren imzalı bir dilekçe sunulması gerekmektedir. Başvurunun süresi iki farklı süre öngörülmüştür. Öncelikle Kanun'un yürürlüğe girdiği tarihten itibaren altı ay içerisinde başvurulması gerekmektedir. Kanun'un yürürlük maddesi olan 10. maddesinde, Komisyona müracaatın şekli ve süresine ilişkin 5. maddesinin Kanunun yayımından 1 ay sonra yürürlüğe gireceği belirtilmiştir. Dolayısıyla Komisyon 20 Şubat 2013 Çarşamba gününden itibaren başvuruları kabul etmeye başlamıştır. Başvuruların 20 Şubat tarihinden itibaren altı ay içerisinde yani en geç 20.08.2013 tarihine kadar yapılması gerektiği düzenlenmiştir. Kanun'da başvuru süresine ilişkin yapılan diğer düzenleme ise, altı aylık süre içerisinde Komisyon'a başvurmamayan kişilere yöneliktir. Bu durumdaki kişilerin, AİHM tarafından verilen kabul edilemezlik kararının kendilerine tebliği edildiği tarihten itibaren bir ay içinde başvurmaları gerekmektedir.

Başvuruların daha kolay yapılabilmesi için doğrudan Komisyon'a başvuru yapamayanlar, Cumhuriyet başsavcılıkları aracılığıyla başvuruda bulunabilecektir. Olası hak kayıplarını önlemek amacıyla, Cumhuriyet başsavcılıklarına yapılan başvurunun tarihi, Komisyon'a başvuru tarihi olarak esas alınacaktır.

⁴³⁷ Adalet Komisyonunun 31 Ekim 2012 tarihli oturuma ait tutanakları, s.9.

6384 sayılı Kanun'un 4. maddesine göre Komisyon, üyelerin salt çoğunluğu ile toplanıp, toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verecektir. Kamu kurum ve kuruluşları ile yargı mercileri, Komisyonun görevi kapsamında ihtiyaç duyduğu her türlü bilgi ve belgeyi gecikmeksizin Komisyona göndereceği ve Komisyonun sekreteryaya hizmetlerinin Adalet Bakanlığı tarafından yürütülecektir.

Tazminat Komisyonu, yapılan başvuruların esasını incelemeden önce ön incelemeye tabi tutmaktadır. Ön inceleme aşamasında, iç hukuk yollarının tüketilmesi koşulu hariç olmak üzere, AİHM'in belirlemiş olduğu kabul edilebilirlik şartlarına benzer bir inceleme yapılmaktadır. Kabul edilebilirlik kararı için başvurunun süresi içinde yapılmış olması, başvuranın hukuki menfaatinin olması, başvurunun 6384 sayılı Kanun'un kapsamına girmesi gerekmektedir. Aksi halde başvuru Komisyon tarafından reddedilecektir.

Ön inceleme aşamasında kabul edilebilirlik kararı verilen başvuruların esastan incelemesine geçilecektir. Komisyon başvuruları dokuz ay içerisinde incelemek zorundadır. Başvuruların kısa sürede incelenerek karara bağlanabilmesi için incelemenin süreye bağlanması zaten makul sürede yargılanma hakkı ihlal edilen kişilerin, daha fazla bekletilmemeleri açısından olumlu bir düzenleme olmuştur. Komisyon'un vereceği kararlar ve özellikle tazminat miktarları belirlenirken, AİHM'in makul sürede yargılanma hakkının ihlaline ilişkin verdiği kararlardaki ölçütler ve ayrıca AİHM'in sürekli olarak ihlal kararı verdiği yapısal sorunun çözümü için, ilgili devletin iç hukukunda yapacağı düzenlemenin taşınması gereken ölçütler esas alınacaktır. Ayrıca Komisyon'un kararları mutlaka gerekçeli olmak zorundadır. Aksi takdirde Komisyon'a başvuru etkili bir iç hukuk yolu olarak değerlendirilmeyecektir.

6384 sayılı Kanun'da Komisyon'un kararlarına karşı başvurulabilecek kanun yolu düzenlenmiştir. Başvuran, Komisyon'un kararının tebliğ tarihinden itibaren on beş gün içinde Komisyon aracılığıyla Ankara Bölge İdare Mahkemesine itiraz edebilecektir. İtirazın kısa sürede sonuçlandırılması için itirazın sonuçlandırılması üç aylık süreye bağlanmıştır. İtiraza ilişkin Mahkeme'nin verdiği karar kesindir. Fakat bu karara karşı AİHM'in belirlediği ölçütlere ve içtihatlarla uygun olmadığı gerekçesiyle AİHM'e başvuru mümkündür.

Komisyon'a yapılan başvurunun kesinleşmesi iki şekilde gerçekleşmektedir. Komisyon'un kararına itiraz edilmediği takdirde kararın verilmesiyle kesinleşme ve itiraz kanun yolunun sonucunda Ankara Bölge İdare Mahkemesi'nin vereceği kararın sonucunda kesinleşme mümkündür. Komisyon'un kararı tazminat ödenmesine yönelik ise bu kararın kesinleşmesi üzerine hükmedilen tazminat miktarı, kesinleşen kararın tebliğ edildiği tarihten itibaren üç ay içinde her türlü vergi, resim ve harçtan muaf olmak üzere Adalet Bakanlığı tarafından ödenecektir.⁴³⁸ Kanun'da tazminatın gecikme olmaksızın ödenmesi emredici bir hüküm olarak düzenlenmiştir. Fakat gecikme yaşanması halinde nasıl bir yol izleneceği belirtilmemiştir. Bu konuda özel bir düzenleme bulunmadığı için genel hükümler çerçevesinde faiz talep edilebilecektir. Ayrıca ödemenin gecikmesinde kusuru olan kamu görevlilerine adli ve idari soruşturma açılması mümkündür.

Komisyon'un kesinleşen kararlarının bir örneği, başvuru konusu işlemin yapıldığı adli veya idari mercie kendisi önünde halen derdest olan yargılamaların sonlandırılması için gönderilmek zorundadır. Böylelikle derdest davanın yargılama sürecinin makul süreyi aştığı ilgili yargılama makamlarına da bildirilmektedir.

Makul sürede yargılanma hakkının ihlaline yönelik AİHM'e yapılan başvurular 2012 yılından bu yana azalmaktadır. Bu azalmadaki en büyük paylardan birinin İnsan Hakları Tazminat Komisyonu'nun olduğu düşünülmektedir⁴³⁹.

SONUÇ

Ceza muhakemesinde yaşanan gecikmeler, suçun mağduru, faili açısından, toplumun adalete bakışı açısından, hukuk devleti ve demokratik devlet olmanın temel unsurları açısından olmak üzere çok katmanlı bir sorunlar yumağı yaratmaktadır. Uzun yargılamalardan dolayı şüpheliler veya sanıklar çok uzun süre suç isnadı altında kalarak, hayatlarının bir kısmını belirsizlik içerisinde geçirmektedir. Suçun mağdurları ise uzun süre adalete ulaşamamanın verdiği güvensizlik duygusu ile

⁴³⁸ Başbakanlık tarafından TBMM'ye gönderilen tasarı metninde, tazminatların ödenmesine ilişkin düzenleme şu şekildeydi: "*Ödenmesine karar verilen tazminat kararının kesinleşmesinden itibaren üç ay içinde Maliye Bakanlığı tarafından karar tarihinden itibaren işletilecek yasal faiziyle birlikte ödenir.*" Adalet Alt Komisyonundaki görüşmeler esnasında, bu düzenlemenin tazminatın üç ay içinde ödenmesinin zorunlu olmadığı yanılığını doğurabileceği ifade edilerek değiştirilmiştir.

⁴³⁹ http://www.ihtk.adalet.gov.tr/istatistik/20subat2013_31aralik2017istatistik.pdf erişim tarihi: 26.05.2018.

yaşamaktadır. Bunun yanında yargılamaların uzun süre sonuçlandırılmamasından dolayı davalar zamanaşımına uğramakta ve failer cezasızlık zırhıyla korunmaktadırlar. Bu bakımdan, yargılamaların uzaması bir sistem sorunu olmanın yanında bir insan hakkı ihlalidir.

Bu çalışmada makul sürede yargılanmaya ilişkin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6/1. maddesinde yer alan düzenleme esas alınmıştır. Bu bakımdan öncelikle Sözleşme'de yer alan adil yargılanma hakkının tanımı ve uygulama alanı üzerinde durulmuştur. Adil yargılanma hakkı mahiyeti itibarıyla makul sürede yargılanma hakkıyla sıkı bir bağ içerisinde. Adaletin kendisinden beklenen işlevleri yerine getirebilmesi için muhakeme süreci içerisinde iddia-savunma-yargılama makamları tarafından uyulması gereken asgari standartlar adil yargılanma hakkının içeriğini oluşturur. Sözleşme'ye göre medeni hak ve yükümlülükler ile cezai alanda meydana gelen ihlaller adil yargılanma hakkı kapsamında korunmaktadır. Sözleşme, bu kavramları otonom kavramlar olarak tanımlanmaktadır. Bu bakımdan medeni hak ve yükümlülükler ile cezai alan kavramları esas olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin içtihatlarıyla şekillenmektedir. Mahkeme'ye göre medeni hak ve yükümlülüklerin belirlenmesinde, hakkın bir ülkenin iç hukukunda nasıl değerlendirildiğine bakılmalı ve fakat iç hukuktan bağımsız genel bir nitelendirme yapılmalıdır. Medeni hak ve yükümlülük kavramı içerisinde değerlendirilebilmesi için hangi mevzuatın uygulandığı ya da muhakemenin hangi mercide görüldüğünün önemli olmayıp; hakkın niteliğinin; konusu ve sonucunun göz önünde bulundurulmalıdır. Cezai alanın belirlenmesi için ortada bir suç isnadının olması gerekmekte ve bunun belirlenmesinde suç isnadının şekli, zamanı ya da isnadı yöneltene makam değil; isnadın içeriği önemli olmaktadır. AİHM, ulusal hukukta hangi fiillerin suç olarak düzenleneceği hususunda devletlerin takdir yetkisi olduğunu fakat bu yetkinin Sözleşme'nin güvencesi kapsamına aldığı bir hakkı ihlal edecek şekilde kullanılamayacağını belirtmektedir. AİHM *Engel Kararı*'nda, bir isnadın cezai alanda olup olmadığının belirlenmesi için suçun ulusal hukuktaki düzenlemesi, suçun niteliği, fiilin yaptırımının niteliği ve ağırlığı olmak üzere üç kıstas belirlemiştir. Bir fiil ulusal hukukta, ceza hukukunun bir parçası kabul ediliyorsa *ipso facto* cezai alan içerisinde kabul edilip diğer kıstaslara başvurulmayabilir. Ancak fiil iç hukukta ceza hukuku kapsamında düzenlenmemişse

madde 6/1'in kapsamı dışında demek doğru olmayacak bunu yerine; diğer iki kıstası; suçun niteliği ve fiilin yaptırımının niteliği ve ağırlığı kıstaslarını da incelemek gerekecektir. Bu bakımdan Türk Hukuku açısından genel ve özel ceza kanunlarında yer alan suç oluşturan fiillerin tamamı cezai alanda sayılarak adil yargılanma hakkı kapsamında korunacaktır. Bu kanunlarda yer alamayan fakat hürriyeti bağlayıcı yaptırımlar öngören cezalar çok kısa süreli olmamaları şartıyla cezai alan içerisinde görülmektedir. Benzer şekilde söz konusu kanunlarda yer almayan para cezaları açısından ise para cezasının eğer tazmin etme amacı değil de cezalandırma amacı ön plandaysa yine cezai alan içerisinde görülmektedir. Disiplin cezalarının meslekten ihraç, emeklilik haklarını kaybetme gibi çok ağır sonuçları olmakta ise de bu cezalar AİHM tarafından cezai alan içerisinde görülmemekte; bu konuda büyük bir boşluk bulunmakta ve bu durum mağduriyetlere neden olmaktadır. Özellikle meslekten ihraç ile sonuçlanan disiplin cezaları, adil yargılanma hakkı açısından cezai alan kapsamına alınmasa bile medeni hak ve yükümlülükler kapsamındaki hak ihlalleri açısından koruma kapsamına alınmalıdır.

Makul sürede yargılanma hakkı, adil yargılanma hakkının yanında AİHS'te düzenlenen kişi güvenliği ve özgürlüğü hakkı, etkili başvuru hakkı ve kabul edilebilirlik ve adli tazmine ilişkin haklarla sıkı ilişki içerisinde. AİHS madde 5'te düzenlenen kişi güvenliği ve özgürlüğü hakkı da makul süreye ilişkin hükümler içermektedir ve makul süre kavramına ilişkin olarak bu iki maddenin uygulama alanı sıklıkla karıştırılmaktadır. AİHS madde 6/1'de yer alan makul süre kavramı, muhakeme sürecinin başından sonuna kadar uygulama alanına sahipken; Sözleşme'nin 5/3. maddesinde düzenlenen tutuklulukta geçen makul süre, yakalanan/ tutuklanan kişinin derhal yargılama erkinin veya yetkili diğer makamların önüne çıkarılması gereken süredir. Ayrıca madde 6/1'de davanın tüm tarafları, usulü gecikmelere karşı korunurken; madde 5/3'de yer alan makul süre düzenlemesi sadece suç isnadında bulunulan ve yakalanan/ tutuklanan kişilere yöneliktir. Bununla birlikte bu iki maddenin sağladığı hukuki yararların birbirinden bağımsız olduğunu söylemek mümkün değildir. Bilhassa madde 5/3'ün ihlali tutukluluk süresinin uzun sürmesi halinde ortaya çıkmakta ve dolayısıyla muhakeme aşamasının süresinin de uzamasına neden olmaktadır.

AIHS madde 13'te düzenlenen etkili başvuru hakkı da makul sürede yargılanma hakkıyla ilişkilidir. Ancak madde 6, madde 13'e göre daha özel hükümler içermektedir ve uygulama alanı daha dardır. AIHM, *Kudla/Polonya* kararına kadar AIHS madde 13 ile madde 6'nın örtüştüğü ihlallerde, madde 6'nın 1. fıkrasının madde 13'ü içerdiği düşüncesiyle ayrıca madde 13 bakımından inceleme yapmamaktaydı. AIHM, yargılamanın makul sürede tamamlanıp tamamlamadıklarını incelemekte ancak iç hukukta yargılama makul sürede tamamlanmadığı takdirde başvurulabilecek etkin bir çarenin var olup olmadığını incelememekteydi. Bu karardan sonra iç hukukta etkili bir başvuru yolu olup olmadığının incelenmesi gerektiğini belirtmiş ancak yargılamanın uzamasına sebep olan etmenlerin ülkeden ülkeye değişen yargılama sistemlerine ve her ülkenin kendine özgü yargılama kültüründeki farklılıkların neden olduğu gerekçesiyle etkili çarenin nasıl olması gerektiğine dair yeknesak bir düzenleme öngörmemiştir.

AIHS'in 35. maddesine göre, Sözleşme ile güvence altına alınmış olan hakları ihlal edildiğine ilişkin Mahkeme'ye başvuru yapılmak istendiğinde öncelikle ilgili devletin iç hukukundaki başvurulabilecek hukuki yollarının tüketmesi gerekir. Makul sürede yargılanma hakkı açısından ise bu durum iki farklı özel husus içermektedir. Öncelikle bu etkili bir iç hukuk yolu başvurudan daha sonra yürürlüğe girmiş olsa bile öncelikle bu yolun tüketilmesi gerekmektedir. Nitekim Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Komisyonu 2013 yılında kurulmasına rağmen, bu tarihten önce AIHM'e makul sürede yargılanma hakkına ilişkin yapılan başvurular açısından iç hukukta yer alan etkili başvuru yolunun tüketilmediği gerekçesiyle kabul edilemezlik kararı verilmiştir. Diğer özel durum ise kural olarak mahkemelerin nihai kararından sonra olağan tüm başvuru yollarının tüketilmesi gerekliliği, makul sürede yargılanma hakkı açısından istisna teşkil etmekte ve mahkeme nihai karar vermeden önce hak ihlaline karşı AIHM'e başvuru mümkün kılınmaktadır. Bu durumun gerekçesi, hak ihlalinin davanın sonucuna ilişkin değil; davanın sürecine ilişkin olmasıdır. Başvuran kişi zaten yargılamanın uzunluğundan dolayı hak ihlali yaşadığı için dava bitene kadar beklemesi gerekli görülmemektedir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde belirlenmesi ve değerlendirme ölçütleri incelenmiştir. Makul sürenin başlangıcı ve sona ermesi açısından dikkate alınacak dönem Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi açısından ve Türk Hukuku açısından ayrı

ayrı incelenmiştir. AİHM sürenin başlangıcı için suç isnadının yapıldığı tarih esas alır. Suç isnadı genellikle kişiye suç işlediği iddiasının resmi bir olarak bildirilmesiyle başlar. Ancak AİHM makul sürenin başlama tarih olarak kişinin ciddi olarak etkilendiği anı esas alır. Bu bakımdan AİHM isnat kavramını şekli değil maddi bir biçimde ele alarak suçlamanın şeklini ya da isnadı yöneltten makamı değil; isnadın içeriğini esas alır. Sürenin sona ermesi anı ise suç isnadının kesin karara bağlandığı, belirsizliği tamamen sona erdiği andır. Dava henüz sona ermeden yapılacak başvurular için sürenin sona erdiği tarih belirlenirken, dava hala devam ettiği için, muhakemede incelenen en son aşama ve en son işlemin yapıldığı tarih esas alınacaktır.

Türk Hukuku açısından sürenin başlangıcı ve bitişinin belirlenmesi AİHM içtihadına paralel şekildedir. Türk Hukukunda makul sürenin başlangıcı, soruşturma evresi öncesi dönem ve soruşturma evresinin başlaması açısından ayrı ayrı incelenmiştir. Soruşturma evresi öncesi dönem, CMK’da tanımlanan soruşturma aşamasına henüz geçilmeden fakat kişilerin bir suç isnadıyla karşılaşma riskinin olduğu ve bundan etkilendiği dönemdir. Bu dönemi ön alan soruşturmaları ve kamu görevlilerinin yargılanması olarak ayrı ayrı incelemek gerekmektedir. Ön alan soruşturması dönemi başlangıç şüphesi seviyesine ulaşmamış fakat araştırılmaya değecek şüpheli hareketlerin olduğu dönemdir. Ön alan soruşturması aşamasında henüz CMK anlamında soruşturma başlamadığı için CMK madde 161 çerçevesinde kolluğun fiilleri denetlenemeyecek ve ayrıca fail savunma hakkını gerçek anlamda kullanamayacaktır. Ön alan soruşturması esasen gizli yürütülüyor olsa da suç işlendiğine dair şüphe miktarı arttığında bu evre soruşturma evresine dönüştüğü için makul süre hesaplanırken sürenin başlangıç tarihi ön alan soruşturmasının başladığı tarih olarak esas alınmalıdır. Kamu görevlileri hakkında adli soruşturma başlamadan önce fakat idari soruşturmanın devam ettiği ve adli soruşturma için iznin verilip verilmeyeceğine ilişkin geçen süreç, kişinin üzerinde bir baskı oluşmaktadır. Kişi hakkında soruşturma izni verilip adli soruşturma başladığı zaman, esasen fail adli soruşturmanın başından çok daha önce suç isnadından ciddi olarak etkilenmektedir. Bu bakımdan kamu görevlileri hakkında başlatılan idari soruşturmanın devamında adli soruşturma başlatılırsa, makul sürenin hesaplanması idari soruşturmanın başlangıç tarihi esas alınarak yapılmalıdır. Soruşturma evresinin başlaması CMK’ya

göre ihbar, şikâyet ya da suçun doğrudan öğrenilmesiyle başlar. Bu bakımından makul sürenin soruşturma evresinin başlamasıyla hesaplanacağı durumlarda, Cumhuriyet savcısının başlangıç şüphesinin mevcut olduğuna karar verip soruşturmaya başladığı an esas alınacaktır.

Türk hukukunda makul sürenin sona ermesi, muhakemenin hüküm ile sona ermesi ve hüküm dışında bir kararla sona ermesi halleri açısından ayrı ayrı incelenmiştir. Muhakeme hüküm verilerek sona ermişse sürenin sona ermesinde kararın kesinleştiği an esas alınacaktır. İlk derece mahkemesinin kararının kesinleşme anı, karara karşı kanun yollarına başvurulup başvurulmadığına göre değişecek, kanun yoluna başvurulduysa istinaf ya da temyiz aşamasında geçen süre de dikkate alınacaktır. Bu noktada olağanüstü kanun yollarına başvurulduğunda bu aşamada geçecek sürenin makul sürenin hesaplanmasında dikkate alınmayacağını belirtmek gerekir. Benzer şekilde Anayasa Mahkemesi'ne yapılan soyut norm denetimine ilişkin başvurular makul sürenin kapsamına alınmayacaktır. Zira AYM'ye başvuru esnasında kişiye yöneltilen isnat, daha önce kesinleşmiş ve çözümlenmiş, başka bir deyişle ortadan kalkmıştır. Ancak AYM'ye bireysel başvurularda istisnai olarak makul sürede yargılanma hakkının ihlali halinde, esas dava henüz sonuçlanmadan başvuru yapmak mümkün olduğu için sürenin bitiş anı hüküm tarihi değil; bireysel başvurunun karara bağlandığı tarih olarak hesaplanacaktır. Muhakemenin hüküm dışında bir kararla sona ermesi hali incelendiğinde, kovuşturmaya yer olmadığı kararının verilebildiği ve bu aşamaya kadar geçen evrenin makul süreyi aştığı durumlarda şüphelinin makul sürede yargılanma hakkı ihlal edilebilmiş ise sürenin sona ermesinde bu kararın verildiği an esas alınacaktır.

Sürenin makul olup olmadığının belirlenmesinde kullanılan ölçütler Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından dört genel başlıkta toplanmaktadır. Biz çalışmamızda bu dört genel başlıktan yararlanarak ve fakat söz konusu ölçütlerin Türk Hukuku'ndaki yansımalarına değinerek inceledik. Bu ölçütler, davanın karmaşıklığı, başvurucunun tutumu, yetkili makamların tutumu ve davanın hızlı tamamlanmasının özel öneminin olduğu durumlar şeklindedir. Davanın karmaşıklığı, hukuki ve fiili nedenlerden kaynaklanabilmektedir. Hukuki nedenlerden davada bekletici meselenin olması; ihtiyari ve zorunlu hallerin neler olduğu, davanın

bekletilmesi sürecinin yargılamayı nasıl uzattığı incelenmiştir. Davanın karmaşık olmasına neden diğer hukuki neden ise yetkili ve görevli mahkemenin belirlenmesidir. Suçun işlendiği yerin geniş bir alana yayılması, hareketin gerçekleştiği yer ile neticenin gerçekleştiği yerin farklı yetki çevresinde olması, suçun niteliğinin karmaşık olması gibi sebeplerle görevli ve yetkili mahkemenin belirlenmesi çok uzun sürebilmektedir. Davanın karmaşık olmasına neden olan fiili nedenlerin başında taraf sayısının fazla olması gelmektedir. Tarafların sayısının fazla olduğu her durum davanın karmaşık olduğuna bir karine oluşturmayacak, faillerin suçu işleyiş biçimleri ve diğer kişisel özellikleri benzer ise bu durumun davanın süresine etki etmesi makul karşılanamayacaktır. Davanın karmaşık olmasına neden olan diğer fiili neden, delillere ilişkindir. Tanık beyanlarının alınmasında yaşanan zorluklar ve bilirkişilik kurumunun işleyişi yargılamayı uzatan önemli etmenlerden biridir. Bu hususta CMK'da yargılamayı uzatmak amacıyla yapılacak işlemlerin önüne geçilmesi için pek çok düzenleme yer alsa da sadece yasal düzenlemelerin mevcudiyeti yeterli olmamakta, mahkemelerin yargılamaların uzamasına neden olan durumlara karşı hassas olması gerekmektedir.

Makul sürenin belirlenmesindeki bir diğer ölçüt başvurucunun tutumudur. Başvurucunun bazı kötü niyetli davranışları yargılamayı uzatabileceği gibi kanuni haklarını kullanması yüzünden de yargılamalar uzayabilmektedir. Başvurucunun kötü niyetli olduğu durumlarda yargılamanın uzaması, başvurucuya izafe edilebilse de; kişinin iç hukukta kendisine tanınan kanuni başvuru yollarını (remedies) kullanması halinde başvuru suçlanamayacaktır. Devletin sorumluluğuna yalnızca ona kusur atfedilebilecek durumlarda gidilebileceği için başvurunun kanuni haklarını kullanmasından dolayı yargılama uzuyorsa bu durum davanın olağan akışı içerisinde mazur görülmesi gereken gecikmeler olarak kabul edilmeli ve devletin sorumluluğuna gidilmemelidir. Başvuran kötü niyetli olarak yargılamayı uzatmak isteyebilir. Buna en tipik örnek, hakkındaki soruşturmanın veya kovuşturmanın sonuçsuz kalmasını sağlamak amacıyla yurt içinde saklanan veya yabancı ülkede bulunan kaçak şüpheli veya sanıktır. Kaçak şüpheli veya sanık yüzünden yargılamanın uzamasında devlete hiçbir sorumluluk atfedilemeyecektir. Şüpheli veya sanığın yanında ayrıca müdafinin de yargılamayı uzatan davranışları bu kapsamda ele alınmaktadır. Bunun yanında başvuru her zaman davanın uzamasına neden

olmamakta, aksine duruşma günlerinin kısa aralıklarla verilmesini talep ederek ya da AİHM'e başvuru yaparken öncelikle iç hukuktaki yolları tüketerek davayı hızlandıran hareketlerde bulunmaktadır.

Yargılamada makul sürenin aşıp aşılmadığının saptanmasında en belirleyici unsur yetkili makamların tutumudur. . Yetkili makamlardan kaynaklanan gecikmeler yalnızca mahkemelerin tutumundan değil; idari makamların tutumundan, idari makamlar ile yargılama makamlarının arasındaki işbirliği eksikliklerinden ve hatta gerekli önlemleri içeren kanuni düzenlemeleri yapmayan yasama organından dahi kaynaklanabilmektedir. Yargılamaların gecikmesinde dolayı yetkili makamların sorumlu tutulabilmeleri için bu makamlara kusur atfedilebiliyor olmalıdır. Bu noktada devlet organlarının yargılamayı geciktirici tutumlarının yanında; yargılamanın makul sürede tamamlanması için alınması gereken önlemlerin alınmaması, yargılama teşkilatındaki eksikliklerin tamamlanmaması, tüm devlet organlarında gerekli organizasyon eksikliklerinin giderilmemesi devletin pozitif yükümlülüğün ihlali anlamına gelerek makul sürede yargılanma hakkı ihlallerinin devlete atfedilebilmesini mümkün kılacaktır. Makul sürede yargılanma hakkının ihlaline ilişkin AİHM'e yapılan başvurularda hükümetin savunması genelde iş yükünün fazla olduğu üzerine olsa da AİHM iş yükü savunmasını, bu durum ancak geçiciyse kabul etmekte; yapısal ve kalıcı bir sorun ise bu durumu savunma olarak kabul etmemektedir.

Türkiye'de yetkili makamların tutumunun yargılama sürelerini uzatması çok farklı biçimlerde kendini göstermektedir. Bunlardan ilki mevzuattaki eksiklikler, adres sistemi ve özellikle insan faktörü gibi sebeplerden kaynaklanan tebligata ilişkin sorunlardır. Adliyelerin fiziki koşullarının yetersiz olması, yeterli sayıda duruşma salonunun olmaması, adliyelerdeki kalem personelinin nitelik ve nicelik açısından yeterli düzeyde olması yargılamayı uzatan etmenlerdendir. Kalem personeli eksikliğinden dolayı bazı idari görevleri hâkimler veya savcılar yapmak durumunda kalmakta ve hâkim-savcıların asli görevi olan yargılama işleri aksamaktadır. Bu idari görevleri yapmak üzere özel olarak istihdam edilecek adliye personellerinin istihdam edilmesi ve idari işlerin yanında bazı ülkelerde olduğu gibi, hâkimlere hukuki konu ve araştırmalarda yardımcı olabilecek "*rechtspfleger*" olarak adlandırılan hâkim yardımcılarının istidam edilmesi de yargılamayı hızlandıracaktır. Türkiye'de

yargılama sisteminde teknolojinin ve internetin etkin kullanımını sağlayan UYAP'ın daha etkili hale getirilmesi ve vatandaşların bazı yasal başvuruları bu sistem üzerinden yapabilmesine imkân sağlanması yargılamayı hızlandıracaktır.

Hâkim ve savcı sayısının yetersiz oluşu ve ayrıca mesleğe girişleri, atanmaları, eğitimleri gibi hususlardaki yanlışlıklar, nitelikli hâkim-savcılarının istihdam edilmemesi yargılamayı uzatan ve adil yargılanma hakkını tehlikeye atan bir durumdur. Özellikle hâkim ve savcılarının mesleğe girişinde uygulanan sözlü eleme sınavlarında adayların mezuniyet notu, yabancı dil bilgisi, yüksek lisans eğitimi gibi objektif ölçütler göz önüne alınmadan ve liyakat esası gözetilmemesi yargı mensuplarının niteliğini etkilemektedir. Hâkim-savcı sayısındaki yetersizlik, hâkimlerin çok sık tayin edilmesi yüzünden dosyalarda yapılan mükerrer işlemler yargılamayı uzatmaktadır. Cumhuriyet savcılarının soruşturma aşamasında etkili ve yeterli soruşturma yapmadan, delilleri toplamada ve değerlendirmede özen göstermeden iddianame hazırlamaları, eksikliklerin kovuşturma aşamasında tamamlanmak zorunda kalmasına yol açmakta ve kovuşturmanın sürekliliğini sekteye uğratarak yargılama uzamaktadır. Esasen iddianamenin iadesi kurumu bu amaçla mevzuatımıza girmiş, davanın mümkünse tek bir oturumda bitirilmesi amaçlanmıştır. Ancak uygulamada bu kurum çok dar yorumlanmakta ve hedeflenen amaca ulaşılamamaktadır.

Ülkemizde idari kolluk teşkilatından ayrı bir adli kolluk kurumunun olmayışı, adli soruşturmanın başlayabilmesi için kolluk görevlilerinin Cumhuriyet savcısının talimatını beklemek zorunda olması soruşturma işlemlerinin gecikmesine neden olmaktadır. Savcılarının bağımsız soruşturma yapabilmeleri ve soruşturma sürecinde daha etkin olabilmeleri için savcılık makamına bağlı adli polis kurumunun kurulması, bu düzenleme yapılmayacaksa en azından adli kolluk olarak görevini ifa eden memurların adli vakıalara yönelik eğitimlerinin artırılması, daha basit vakıalarda inisiyatif alabilmelerine imkân tanınması soruşturma evresinin hızlanması açısından olumlu olacaktır. Adli tıp ve tıp fakülteleri, mahkemelerin taleplerini geç cevap vererek ya da bağlantılı fakat ayrı görülen davalardaki raporlar arasında çelişkiler yaratarak yargılamanın uzamasına sebep olan bir diğer idari kurumdur. Adli tıp çalışan personel sayısının artırılması, her dosyanın Adli Tıp Kurumu'na

gönderilmesi yerine üniversite hastaneleri ya da tam teşekküllü devlet hastanelerine gönderilmesi yargılamayı hızlandıracaktır.

Yargılamaların uzamasında yetkili makamların tutumu hususunda değinilmesi gereken bir diğer hususu yasama organından kaynaklanan sebeplerdir. Yasama organı tarafından kanunlarda sürekli değişiklik yapılması uygulamadaki problemlerin çözümü olmayabileceği gibi; istikrara, içtihat birliğine, değiştirilen temel kanunun özüne, kanunların benimsenmesinin zorlaşmasına neden olmaktadır. Bunun yanında muhakeme hukukuna ilişkin kurallarda derhal uygulama ilkesi geçerli olduğu için özellikle kanun yolu aşamasında bulunan davalara uygulanacak usul kurallarının değişmesi yargılamanın uzamasına neden olmaktadır. Özellikle uzlaştırma kurumunda olduğu gibi, kanun değişikliğinin infaz aşamasını dahi etkilediği durumlarda uyarılma yargılaması yapılmakta ve esas yargılamanın yapıldığı süre ve harcanan emek heba olmaktadır. Maddi ceza hukukuna ilişkin kanun değişikliği halinde hangi kanunun lehe olduğu belirlenirken yaşanan sıkıntılar yargılamanın uzamasına neden olmaktadır.

Dava süresinin makul olup olmadığının değerlendirmesi yapılırken verilecek kararın ya da sağlanacak hukuki korumanın hızlı bir şekilde verilmesi taraflar için önem arz ediyorsa, yargılamanın uzaması daha ciddi sonuçlara neden olacağı için davanın makul sürede tamamlanmamasından doğan ihlal daha ağır olacaktır. Bu özel durumların başında tutuklu yargılamaların yapıldığı haller gelmektedir. Tutuklanan kişinin özgürlüğü sınırlandırıldığı için davaların daha hızlı görülmesi önemlidir. Her ne kadar CMK'da tutukluluk sürelerinin azami sınırları belirlenmiş olsa da bu süre boyunca yargılamanın devam etmesi gerekmemektedir. Çocuklar suçun mağduru ya da faili olmaları fark etmeksizin, yetişkinlere nazaran suçtan daha fazla etkilendiği için çocukların dâhil olduğu yargılamaların çabuk bitirilmesi önem arz etmektedir. Bu bakımdan çocuklara özgü bir yargılama sistemi oluşturulmuşsa da bu ihtisas mahkemelerinde devam eden yargılamaların süreleri genel mahkemelerdeki sürelerden daha uzundur. Ayrıca her il merkezinde ve ilçelerde çocuk ihtisas mahkemelerinin bulunmaması da sorun oluşturmaktadır. İhtisaslaşmış mahkemeler gibi istinaf ve temyiz aşamalarında da çocuklara ilişkin özel olarak görevlendirilmiş daireler oluşturularak, kanun yolu aşamasının hızlandırılması yerinde olacaktır.

Yargılamanın makul sürede tamamlanamamasının nedenleri incelendikten sonra bu sorunun önüne geçebilmek için Türk Hukuku'nda yargılamanın hızlandırılması ve iş yükünün azaltılmasına ilişkin yapılan düzenlemeleri incelemek gerekmektedir. Türk Ceza Kanunu'nda düzenlenen önödeme kurumunu temel amacı, yaptırımı hafif olan suçlar yönünden fail ile devlet arasında uyuşma sağlamak ve bu sayede mahkemelerin iş yükünü azaltmaktır. Önödeme kurumu hem soruşturma aşaması hem de kovuşturma aşamasında uygulanabildiği için hem mahkemelerin hem Cumhuriyet savcılıklarının iş yükünü azaltmaktadır. Ceza Muhakemesi Kanunu'nda yer alan uzlaştırma kurumu da önödeme gibi yargının iş yükünü azaltmak amacıyla muhakeme sistemine dâhil edilmiştir. Bu kurumun asıl amacı onarıcı adaleti sağlamak olmalıyken daha pratik bir amaç hedeflenerek iş yükünün azaltılması amacı ön plana çıkarılmış, uzlaştırma kapsamına giren suçların sayısı artırılmıştır. Uzlaştırma kapsamındaki suçlar genişletilirken, uzlaştırma kurumunun özüne uygun olmak şartıyla, en çok işlenen suçlar belirlenip uzlaştırma kapsamı içine alınmalıdır. Ayrıca uzlaştırma büroları adliyenin içinden çıkarılması gerekmektedir zira mevcut durumda uzlaştırmaya yönelik işler yine yargılama makamlarına kalmaktadır.

Kovuşturmaya yer olmadığına dair karar ile 2017 yılında yapılan bir değişiklik ile yürürlüğe giren soruşturma yapılmasına yer olmadığına dair karar yargılamayı hızlandırmak adına önemli iki düzenlemedir. Cumhuriyet savcısı, önüne gelen vakıayı değerlendirip başlangıç şüphesinin bulunmaması halinde soruşturma yapılmasına yer olmadığına; yeterli şüphe olmaması halinde ise kovuşturmaya yer olmadığına karar vermesini sağlayan bu iki kurum yargının iş yükünü büyük ölçüde azaltacaktır. Makul sürede yargılanma hakkının yanında lekelenmeme hakkı ve masumiyet karinesi açısından da önemli olan bu düzenlemeler; doğru uygulanmadığı takdirde etkili soruşturma hakkını tehlikeye atabilecektir. Kamu davasının açılmasının ertelenmesi, duruşmalarda iddianamenin okunması usulüne son verilerek önemli hususların anlatılması usulüne geçilmesi, duruşmalarda kesintisizlik ilkesi, CMK'da sanığın yokluğunda duruşma yapılabilecek hallerin sayılması, şüpheli ve sanıkların SEGBİS sistemi ile dinlenebileceğine ilişkin düzenlemeler yargılamayı hızlandırmak için CMK'da yer alan düzenlemelerdir.

Yargıda zaman yönetimi hedefine ulaşmak için Soruşturma, Kovuşturma veya Yargılama Hedef Sürelerinin Belirlenmesi ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik yürürlüğe girmiştir. Yönetmelik'te hedef sürelerin başlangıç ve sona erme anları, makul sürenin belirlenmesine benzer şekilde düzenlenmiştir. Hedef süreler HSK'nın görüşü alınarak Adalet Bakanlığı tarafından belirlenecektir. Bu şekilde hedef sürelerin belirlenmesinin doğru olmadığı kanaatindeyiz zira AİHM ve AYM içtihatlarına göre makul sürenin ne olması gerektiği her davanın kendi somut koşulları dikkate alınarak saptanmaktadır. Bunun yanında hedef sürelere uyulmaması halinde bir yaptırım öngörülmemekte ve davanın tarafları açısından bir hak doğurmamaktadır. Bu haliyle makul sürede yargılanma hakkının ile hedef sürelerin aynı anlama gelmediği, hedef sürelerin yalnızca yargısal öngörülebilirliğin sağlanabilmesi için belirlenen süreler olduğunu belirtmek gerekir.

Yargılama sürelerini kısaltmak adına kamuoyunda yargı paketi olarak bilinen kanun ve KHK'lar ile mevzuatta pek çok değişiklik yapılmıştır. Bazı suçlar kabahate dönüştürülerek ceza mahkemelerinin iş yükü hafifletilmeye çalışılmış, ceza yargılaması kanun yolu müracaatlarında parasal bir sınır ve harç alınması esas getirilerek başvuruları azaltmak hedeflenmiş fakat harç düzenlemesi ile ödeme gücü olmayan sanıklar açısından eşitsizlik yaratılmıştır. Ayrıca Cumhuriyet savcılarının geçici süreli olarak asliye ceza mahkemelerinde yapılan duruşmalarda bulunmamasına ilişkin düzenleme yapılarak Cumhuriyet savcılarının iş yükünün azaltılması hedeflenmiştir. Bazı suçlara ilişkin özel erteleme hükümleri getirilmiş, Yargıtay ve Danıştay'daki daire sayıları artırılmıştır.

Suçla mücadelenin daha etkili şekilde yürütülmesi amacıyla bazı suçların suç olmaktan çıkarılması ve böylelikle yargının iş yükü azaltılarak daha önemli suçların yargılanması için zaman yaratılarak makul sürede yargılanma hakkının gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır. Suç olmaktan çıkarma hareketleri fiillerin cezasız kalması anlamına gelmeyip; suç durumundan çıkarma ile ceza sistemi içerisinden çıkarılıp fakat başka hukuk dallarında düzenleme yapılarak gerçekleştirilebilir. Ceza durumundan çıkarma ile suç olarak düzenlenen fiil kabahate dönüştürülebilir ya da kovuşturmadan ayrılma ile alternatif uyuşmazlık çözüm yollarına ağırlık verilerek yargının iş yükü azaltılabilir.

Makul sürede yargılanma hakkının ihlaline ilişkin AİHM önünde beklemekte olan davaların pek çoğu sistematik ve yapısal hale gelmiş sorunlardan kaynaklanan ve birbirine benzeyen mükerrer başvurulardan oluşmaktadır. AİHM bu gibi durumlarda, başvurulardan biri hakkında karar vererek bu kararı pilot karar olarak adlandırmakta, diğer başvuruları bekleterek ilgili devletin yapısal ve sistematik bozukluğu gidermesine ve iç hukukta etkili bir çözüm yolu düzenlemesine karar vermektedir. AİHM, *Ümmühan Kaplan Kararı*'nı pilot karar olarak seçerek, Türkiye'deki yargılamaların aşırı uzunluğunun yapısal ve sistematik bir sorun olduğunu, yargılama süresinin uzunluğuna ilişkin özel ve etkili bir şikâyet yolu oluşturulması gerektiğine karar vermiştir. Bu karar üzerine 6384 sayılı Kanun ile Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Tazminat Komisyonu kurulmuştur. Komisyon, Türkiye'nin Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkı tanıdığı 23.09.2012 tarihinden önce makul sürede yargılama hakkının ihlal edildiğine ilişkin AİHM nezdinde kaydedilmiş başvurular hakkında karar verebilmektedir. AİHM, *Müdür Turgut ve Diğerleri/Türkiye Kararı*'nda, kurulan Tazminat Komisyon'un etkili bir iç hukuk yolu olduğunu kabul etmiştir. AİHM'e göre makul sürede yargılanma hakkının ihlaline ilişkin yapılan başvurular için tüketilmesi gereken iç hukuk yolu 23.09.2012 tarihine kadar olan başvurularda Tazminat Komisyonu; bu tarihten sonraki başvurular için AYM'ye bireysel başvuru yoludur. Komisyon'un konu bakımından yetkili alanı daha sonra genişletilmiş fakat yargılamaların uzunluğuna ilişkin zaman bakımından yetkisi genişletilmemiştir.

Uzun süren yargılamalara ilişkin olarak, muhakemeye ilişkin temel kanun olan CMK'da tazminata başvurulabilmesine ilişkin ayrıca bir düzenleme yapılması gereklidir. Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Tazminat Komisyonu'nun zaman bakımından yetkisi kısıtlıdır. Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru da AİHM'e bireysel başvuru gibi ikincil nitelikte bir kanun yoludur. Bu bakımdan CMK'da düzenlenen koruma tedbirlerine nedeniyle tazminat yolu gibi uzun süren yargılamalara ilişkin tazminat ödeme şeklinde bir yaptırım getirilmesine yönelik bir düzenleme yapılması faydalı olacaktır.

Makul sürede yargılanma hakkının muhakeme süjelerinin tamamını ve toplumu yakından ilgilendirmesi, muhakemenin her evresinde yargılama sürelerin uzunluğunu ilişkin ihlallerin doğabiliyor olması, uzun süren yargılamaların insan

hakkı ihlallerine yol açması ve “geç gelen adaletin adaletsizliğe” yol açtığı göz önüne alındığında bu hakkın önemini görülmektedir. Makul sürede yargılanma hakkı ihlallerinin önüne geçilebilmesi için mevzuattan kaynaklanan sıkıntıların giderilmesi tek başına yeterli olmamakta, yargı mensuplarının yargılama sürecini makul ve adil bir şekilde yürütmeleri gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Acar, Sami, Hülya Gürsoy. “Türkiye Mahkemelerinde Sesli ve Görüntülü Kayıt ve Video Konferans Sistemi Uygulamasında Geçiş: Ceza Mahkemeleri Örneği”, **Ankara Barosu Dergisi**, Sayı 4, 2012, ss.109- 137.

Açıkmeşe, Turan, Ulvi Karaşahin. “Sesli Görüntülü Bilişim Sistemi (SEGBİS)”, T.C. Adalet Bakanlığı Bilgi İşlem Daire Başkanlığı, **UYAP Bilişim Dergisi**, e-Dergi,5.

Akıllıoğlu, Tekin. **İnsan Hakları: Kavram – Kaynaklar Ve Koruma Sistemleri**, A.Ü. S.B.F. İnsan Hakları Merkezi Yayınları, Ankara 1995.

Akkurt, Kemal. **AİHM Kararları Işığında Adil Yargılanma Hakkında Makul Süre**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012

Aksoy, Emine Eylem. **Ceza Yargılamasında Makul Süre**, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2001.

Altıparmak, Kerem. “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Makul Sürede Yargılama Hakkı”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 53 Sayı: 1, Ankara, 1998,ss.1-35.

Altıparmak, Kerem. **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Makul Sürede Yargılama Hakkı**, Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Ankara, 1998.

Altıparmak, Kerem. “Kopya Davalar ve Pilot Kararlar: Bir Kararda Bin Adaletsizlik?”, **50. Yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi: Başarı mı, Hayal Kırıklığı mı?**, Ankara Barosu Yayınları.

Ankara Barosu Başkanlığı Adalet Bakanlığı Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı (Derleyen). **UYAP – Ulusal Yargı Ağı Projesi**, Ankara Barosu, Ankara, 2007.

Aşçıoğlu, Çetin, Yargıda Temel Sorun Doğru ve Güvenli Yargılanma Hakkı, **Yeni Türkiye Dergisi Yargı Reformu Özel Sayısı**, Yıl:2, Sayı:10, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, 1996, s. 347-357.

Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü (Editör Fatih Denizkuşları). **Avrupa Birliği Ülkelerinde Hâkimlik ve Savcılık Yüksek Yargı Organları Yargı Üst Kurulları**, Ankara, 2016.

Ayatar, Kızılyar Sema. “Ceza Yaptırımı İle İdari Yaptırım Ayrımı”, **Yaşar Üniversitesi Elektronik Dergisi**, Cilt 8, Özel Sayı, 2013, ss.1637-1667.

Aydın, Devrim. Ceza Hukukunun Geleceği ve Yeni Yaptırım Biçimleri, **Ceza Hukuku Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 12, Nisan 2010, ss.87-101.

Başar, Mükerrerem Onur. **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Makul Sürede Yargılanma Hakkı**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008, İstanbul.

Batır, Uğur. **E-Devlet Uygulamalarından Adalet Bakanlığı Ulusal Yargı Ağı Bilişim Sistemi Portalı (Uyap)’In Etkinliğini Belirlemeye Yönelik Ankara Barosu Avukatları Üzerine Bir Alan Araştırması**, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Büro Yönetimi Eğitimi Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013.

Bayraktar Köksal. Ceza Hukukunda Suç Olmaktan Çıkarma Akımı, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt 50, Sayı 1-4, 1984, ss.197-212.

Bjoinberg, Kjell, Richmond Paul. **Türkiye Cumhuriyeti’nde Yargı Sisteminin İşleyişi İstişare Ziyaret Raporu**, Ankara Barosu Avrupa Birliği Merkezi Yayını, 2004.

Boşgelmez, Aydın. **Bir Adli Organ Olarak Savcılık Sempozyumu**, Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 110, TBB IHAUM dizisi: 6, Ankara, 2006.

Centel, Nur, Hamide Zafer. **Ceza Muhakemesi Hukuku**, İstanbul, 2016.

Centel, Nur. **Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî**, İstanbul, 1984.

Clayton, Richard, Hugh Tomlinson. **Fair Trial Rights**, Oxford University Press, Oxford, 2010.

Çam Ali Rıza. UYAP Adli Kolluk Bilişim Sisteminin Yargılama Sürecine Sağlayacağı Faydalar, **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, Sayı:7, 2016, Ankara, ss.417-439.

Demirbaş, Timur. Yargının Yapısal Sorunları, **Yargı Reformu 2000 Sempozyumu**, Konuşmalar, Bildiriler, Tartışmalar, Belgeler, İzmir Barosu Yayını, İzmir, 2000.

Donay, Sühey. **İnsan Hakları Açısından Sanığın Hakları ve Türk Hukuku**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1982.

Dönmezer, Sulhi. **Ceza Adaletinde Reform İlkeleri**, İÜHF, C. 37, Sayı 1-4, İstanbul, 1972.

Dönmezer, Sulhi. “Devlet ve Suç Mağduru İlişkisi”, **Onar Armağanı**, İstanbul 1977.

Sulhi Dönmezer, Sahir Erman, **Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Genel Kısım, Cilt I**, İstanbul, 1997.

Dönmezer, Sulhi, Sahir Erman. **Nazari Ve Tatbiki Ceza Hukuku, Genel Kısım Cilt II**, İstanbul 1997.

Drzewicki, Krzysztof. **Improving Domestic Remedies With Particular Emphasis on Cases of Unreasonable Length of Proceedings, The Improvement of Domestic Remedies with Particular Emphasis on Cases of Unreasonable Length of Proceedings Workshop held at initiative of the Polish Chairmanship of Council of Europe’s Committee of Ministers, Directorate General of Human Rights Council of Europe**, Strasbourg, 2006.

Durkheim, Emile. **Ceza Evriminin İki Kanunu**, AÜHF Kriminoloji Enstitüsü Yay., Ankara, 1966.

Elveriş, İdil. Yargıç Atama- Nakil Sistemi ve Yargı Bağımsızlığı, **İstanbul Barosu Dergisi**, Cilt. 78, Sayı 2004/, s.409-443.

Erem, Faruk, Ahmet Danışman, Mehmet Emin Artuk. **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, Ankara, 1997.

Edna Erez. “Victim Participation in Sentencing: Rhetoric and Reality”, **Journal of Criminal Justice**, Sayı 18, 1990, s. 20-21.

Elmas, Birsen. “Yargıtay Kararları Işığında İddianamenin İadesi”, **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, Yıl 7, Sayı 28, Ankara, 2016.

Eryılmaz M. Bedri. “Yeni Ceza Muhakemesi Kanununun Savcı Modeli ve Bu Modelin Diğer Avrupa Konseyi Üyesi Ülkelerle Karşılaştırması”, **Hukuk Devletinde Suç Yaratılmasının ve Suçun Aydınlatılmasının Sınırları Sempozyumu**, 1-3 Haziran İstanbul, (Editör: Bahri Öztürk), Seçkin, Ankara, 2009.

Eryılmaz, M. Bedri. “Demokratik Ülkelerde Kolluk Güçleri Arasında Yetki ve Görev Alanı Paylaşımı: Türkiye Örneği”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, 2006, Sayı 64.

Fabri, Marco. “Ways Of Protection Of The Right To A Trial Within A Reasonable Time, Countries Experiences The Italian Maze Towards Trials Within Reasonable Time”, **The right to trial within a reasonable time and short-term reform of the European Court of Human Rights Round Table** Slovenian Chairmanship of the Committee of Ministers of the Council of Europe, , 21-22 September 2009, Bled, Slovenia.

Frédéric, Edel. **The Length of Civil and Criminal Proceedings in the Case-Law of the European Human Rights Court**, 2. Edition, Strasbourg, 2007.

Foucault, Michel. **Gözetlemek Neye Diyoruz? İktidarın Gözü**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2003.

Foucault, Michel. **Hapishanelerin Doğuşu**, İmge Kitabevi, 2015,

Fuller, Lan. **The Morality of Law**, Yale, 1969.

Furtun, Hakan, Cemalettin Gürler. “Alman ve Türk Hukuklarında Adli Hizmet Uzmanlığı- Adli Hizmet Uzmanlığı-Rechtspfleger Kurumuna Kısa Bir Bakış”, **Ankara Barosu Dergisi**, Yıl: 65, Sayı: 2, 2007, ss.58-60.

Gemalmaz, Mehmet Semih. **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku Belgeleri**, Legal Yayıncılık, 2011, İstanbul.

Giegerich Thomas. **Report on the Reform of the High Council of Judges and Public Prosecutors by Law No. 6524**, Şubat, 2014.

Gölcüklü, Feyyaz. “Yargılama Makamları Önünde ‘Makul Süre’”, **İnsan Hakları Merkezi Dergisi**, s. 1, Mayıs-Eylül 1991, c. I.

Gözler Kemal. **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, Cilt II, Bursa, 2011.

Gözübüyük, A. Şeref, Feyyaz Gölcüklü. **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Ve Uygulaması: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme Ve Yargılama Yöntemi**, Turhan Kitabevi, 10. Bası, Ankara, 2013.

Gözübüyük, A. Şeref, Turgut Tan. **İdare Hukuku, Cilt 1, Genel Esaslar**, Turhan Kitabevi, Ankara 2010.

Gültekin, Özkan. “Yeni Türk Ceza Hukukunda Ön Ödeme ve Uygulaması”, **Ceza Hukuku Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 5, Aralık 2007.

Güner, Halil. “SEGBİS Sisteminin Cezaevi Uygulamasının Adil Yargılanma Hakkı Yönünden Değerlendirilmesi”, **Terazi Hukuk Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 99, Kasım 2014, Sayfa: 84-86.

İçel, Kayıhan. “İdari Ceza Hukuku Ve Kabahatleri Suç Olmaktan Çıkarma Eğilimi”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt 50, Sayı 1-4, 1984.

İçel, Kayıhan, Fusun Sokullu-Akıncı, İzzet Özgenç, Adem Sözüer, S. Fatih Mahmutoglu, Yener Ünver. **Yaptırım Teorisi**, Seçkin Yayıncılık, İstanbul 2000.

İnceoğlu, Asuman, Ulaş Karan. “Türkiye’de Ceza Davalarında Uzlaşma Uygulamaları: Hukuki Çerçevenin Değerlendirilmesi”, **Onarıcı Adalet- Mağdur Fail Arabuluculuğu ve Uzlaşma Uygulamaları: Türkiye ve Avrupa Bakışı**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008.

İnceoğlu, Sibel. **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı Kamu ve Özel Hukuk Alanlarında Ortak Yargısal Hak ve İlkeler**, Gözden Geçirilmiş İkinci Bası, Beta Basım, İstanbul 2005.

Karaarslan, Abdulkadir. "Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirliğe Dair Bir Usul Sorunu Olarak Başvuru Yollarının Tüketilmesi Kuralı Ve Kanunla Kurulan Tazminat Komisyonları", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı: 132, 2017, ss.9-54.

Karademir, Dilek. “Son Kanun Değişiklikleri Işığında Hâkimin Hukuki Sorumluluğu”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı 119, 2015.

Karagülmez, Ali. **Suç Olmaktan ıkarma, İdari Para Cezaları, Açıklamalı Kabahatler Kanunu**, Ankara, 2005.

Karakaya, Naim, Hande  zhabeş. **Yargı Paketleri: Hak Ve  zg rl kler Açısından Bir Değerlendirme**, TESEV Demokratikleşme Programı Siyasa Raporlar Serisi 5, İstanbul, 2013.

Karakehya, Hakan. **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. Maddesi (Adil Yargılanma Hakkı) Bağlamında Ceza Muhakemesinde Duruşma**, Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2007.

Karakehya, Hakan, Murat Arabacı. “Ceza Muhakemesinde Müdafiiin  nemi, Hukuki Statüsü Ve M dafiliğe İlişkin Problemler”, **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, Sayı. 22, 2015, ss.59-89.

Kersten, Ragge. **The Victim Requirement in Article 25 of European Convention on Human Rights”, Protecting Human Rights: The European Dimension : Studies in Honour of Gerard J. Wiarda, C. Heymanns Verlag, 1990.**

Kıratlı, Metin. **Anayasa Yargısında Somut Norm Denetimi: İtiraz Yolu**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1966.

Konca Nesibe Kurt. “Türk Hukukunda Tebligata İlişkin Güncel Sorunlar Ve  z m  nerileri”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, 2014 (114), ss.239-274

Kudlich, Hans, İlker Tepe, M. Mustafa Oğlakıoğlu, Serkan Meraklı. “Akademik Bakış: Ceza Muhakemesinde Kovuşturma Mecburiyeti Ve Maslahata Uygunluk İlkeleri Arasındaki Denge”, **Ceza Hukuku Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 19, Ağustos 2012, Sayfa: 360-369.

Kumcu, Dilek,  zen Kaya. “Ceza Yargılamasına Dâhil Olan ocuklara Hakları erevesinden Bakış”, **Türkiye’de ocuk Adalet Sisteminin Yönetimi**, Ankara, 2012.

Kuru Baki, Ramazan Arslan, Ejder Yılmaz. **Medeni Usul Hukuku**, Ankara, 2010.

Kutlu, Meltem Gürsel. “Sermaye Piyasası Kurulu’nun Denetimi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Prof. Dr. İrfan Baştuğ Anısına Armağan**, Cilt: 7, İzmir, 2005.

Kuyucu, Abdullah. **Bir Adli Organ Olarak Savcılık Sempozyumu**, Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 110, TBB IHAUM dizisi: 6, Ankara, 2006.

Lemonde, Marcel. **Türk Ceza Adalet Sistemi İhtiyaç Değerlendirme ve Eylem için Tavsiyeler Raporu**, Ekim 2012 - Şubat 2013, Ankara

Mahmutoğlu, Fatih Selami. “Suç - Kabahat Ayırımı – İdari Ceza Hukukunun Temelleri”, **İstanbul Kültür Üniversitesi Uluslararası İdari Ceza Hukuku Sempozyumu**, İstanbul, 2009.

Marmor, Andrei. "The Rule of Law and Its Limits", **Law and Philosophy**, Cilt 23, ss.1-43.

Marshall, Tony F. **Restorative Justice An Overview**, Londra, 1995.

Nalbant, Atilla. “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku ve Anayasal Bireysel Başvuru”, **AİHM ve Türkiye II, Uluslararası Sempozyum**, 10 Aralık 2010, Ankara, Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, Yayın No:8

Nurdane Topuz. “Görev Uyuşmazlıklarının Çözümü İçin Uyuşmazlık Mahkemesi’ne Yapılacak Başvurular”, **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, Sayı 2, 2015, ss.159-185.

Oğurlu, Yücel. **İdari Yaptırımlar Karşısında Yargısal Koruma**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2000.

Orhun, Can. “Ulusal Yargı Ağı Projesi ve e-imza”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı 81, 2009, s.401-405.

Ovey, Clare, Robin White. **The European Convention on Human Rights**, Oxford University Press, Oxford, New York, 2006.

Önder, Ayhan. **Ceza Hukuku Genel Hükümler, Cilt I**, İstanbul 1991.

Özay, İl Han. **İdari Yaptırımlar**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1985.

Özbek, Veli Özer. “Ceza Muhakemesi Hukukunda Uzlaştırma Kurumunun 6763 Sayılı Kanun Hükümleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, **Ceza Hukuku Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 32, Aralık 2016, ss.7-28.

Özbek, Veli Özer, Koray Doğan, Pınar Bacaksız, İlker Tepe. **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016.

Özbek, Veli Özer, Koray Doğan, Pınar Bacaksız, İlker Tepe. **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017. (Genel Hükümler)

Özgenç, İzzet. **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**, Ankara, 2012.

Özgenç, İzzet. **Türk Ceza Kanunu Gazi Şerhi**, Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanlığı Yayını, Ankara, 2006.

Özhabeş, Hande. **Özel Yetkili Yargı Sistemi Değişikliklerine Dair Değerlendirme**, TESEV Demokratikleşme Programı Raporlar Serisi, İstanbul, 2014.

Öztürk Bahri, Durmuş Tezcan, Mustafa Ruhan Erdem, Özge Sırma, Yasemin F. Saygılar Kırıt, Özdem Özaydın, Esra Alan Akcan, Efser Erden Tütüncü. **Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku Ders Kitabı**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017.

Pekcanitez, Hakan. “Yargılamanın Hızlandırılmasına İlişkin Avrupa Usul Hukukundaki Gelişmeler”, **Yargı Reformu 2000 Sempozyumu**, Konuşmalar, Bildiriler, Tartışmalar, Belgeler, İzmir Barosu Yayını, İzmir, 2000, s. 52-74.

Polater, Yusuf Ziya. “Adli Kolluk-Savcı İlişkisi Ve Soruşturmalara Etkisi”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı 120, 2015, ss. 289-324.

Poroy, Mehmet Akif. “İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararları Işığında Başvurucu Ve Mağdurluk Statüsü”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı 66, 2006, ss. 121-132.

Schroeder, Friedrich-Christian, Wolfgang Peukert, Feridun Yenisey. **Ceza Muhakemesi Hukukunda Fair Trial**, İstanbul Barosu CMUK Uygulama Servisi Yayınları, 1999.

Silver, Jay Sterling. "Equality of Arms and the Adversarial Process: A New Constitutional Right", **Wisconsin Law Review**, 1990, s.1007.

Soygüt Aslan, M. Buket. "Ceza Hukukunda Mağdurun Korunması ve Onarıcı Adalet Anlayışı", **Kazancı Hukuk Dergisi Uzlaşma Özel Sayısı**, 2010.

Stephanos, Stavros. **The Guarantees for Accused Persons Under Article Six of the European Convention on Human Rights: An Analysis of the Application of the Convention and a Comparison with Other Instruments**, Springer Netherlands, 1993.

Sümer, Osman. "Suç Önleme İşlevi Açısından Uzlaşma", **Suçun Sosyolojisi Cezanın Felsefesi**, Ankara, 2013.

Şen, Ersan. **Türk Hukukunda Telefon Dinleme Gizli Soruşturmacı X Muhbir**, Ankara, 2011.

Şentürk, Candide, Tuğba Bayzit. "Makul Sürede Yargılanma Hakkı", **Ceza Hukuku Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 17, Aralık 2011, ss.125-159.

Tezcan, Durmuş, Mustafa Ruhan Erdem, Oğuz Sancakdar. **Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu**, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2002.

Topuz, İbrahim. "Memur ve Diğer Kamu Görevlilerinin Soruşturma ve Yargılama Usulleri", **Mahalli İdareler Derneği Yayını**, Yayın No:46, Ankara, 2005.

Töngür Ali Rıza. "Metrukiyete Uğramış Bir Kurum: Kamu Davasının Açılmasının Ertelenmesi", **Fasikül Hukuk Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 67, Haziran 2015, ss. 7-16.

Uluslararası Af Örgütü. **Adil Yargılanma Hakkı**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

Ünver, Yener, Hakan Hakeri. **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Ankara, 2017.

Wenzel, Michael, Tyler G. Okimoto, Norman T. Feather, Michael J. Platow. "Retributive and Restorative Justice", **Law Human Behavior**, 2008, Sayı 32, ss. 375-389.

Yavuz, Hakan A. "Onarıcı Adalet Ve Uzlaştırma Kurumu Bağlamında Ceza Adalet Sisteminde Mağdurun Konumu", **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, Yıl:6, Sayı:23, ss. 85-115.

Yenisey Feridun. “Adalet ve Kolluk İlişkilerinin Ceza Muhakemesi Kanunu Açısından Değerlendirilmesi”, **Avrupa’da ve Türkiye’de Kolluk-Adalet İlişkileri Sempozyumu**, 28-30 Kasım 2005,Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, Ankara, 2006. (Adalet ve Kolluk İlişkileri)

Yenisey Feridun. “Ceza Adaleti Sisteminin Etkinliği, Normal Çalışma Süresi ve Gecikme”, **Yargı Reformu Yeni Türkiye Dergisi Yargı Reformu Özel Sayısı**, Yıl:2, Sayı:10, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, 1996.

Yenisey, Feridun. **Kolluk Hukuku**, İstanbul, 2015.

Yenisey, Feridun, Ayşe Nuhoglu. **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017.

Yerdelen, Erdal. **Ceza Muhakemesinde Hükmün Gerekçesi**, Ankara, 2015.

Yokuş Sevük, Handan. “Suça Sürüklenen Çocukların Muhakemesi”, **3. Yılında Yeni Ceza Adaleti Sistemi**, Ankara 2009.

Yıldırım, Zeki. “6384 Sayılı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Yapılmış Bazı Başvuruların Tazminat Ödenmek Suretiyle Çözümüne Dair Kanun: İnsan Hakları İhlallerinin Çözümüne Dair Farklı Bir Yaklaşım”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.17, 2013, ss.1725-1756.

Yılmaz Ejder, Tacar Çağlar. **Tebliğat Hukuku**, Ankara 2013.

Yokuş Sevük, Handan. “Suça Sürüklenen Çocukların Muhakemesi”, **3. Yılında Yeni Ceza Adaleti Sistemi**, Ankara 2009.

Yurtcan, Erdener. **Yeni Ceza Muhakemesi Kanunu ve Yorumu**, Vedat Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Yurtcan, Erdener. **Cumhuriyet Savcısının ve Ceza Yargıcının Başvuru Kitabı**, 4. Baskı, Vedat Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Yurtcan Erdener. **Ceza Muhakemesi Hukuku**, İstanbul, 2007.

Yurtcan, Erdener. **Kabahatler Kanunu ve Yorumu**, Beta Yayınları, İstanbul, 2005.

Yücel, Mustafa Tören. **Türkiye’de Yargının Etkinliği**, Türkiye Barolar Birliği, Ankara, 2008.

Zabunoğlu, Yahya. “Adil Yargılanma Hakkı ve İdari Yargı”, **Yargı Reformu 2000 Sempozyumu**, İzmir Barosu Yay. , İzmir, 2000.

Zafer, Hamide. **Faile Yardım Suçu ve Müdafinin Bu Suçtan Sorumluluğu**, İstanbul, 2004.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları

A ve Diğerleri Kararı/Danimarka, 08.02.1996.

Airey Kararı/İrlanda, 09.10.1979.

Bahçeyaka Kararı/Türkiye, 13.10.2006.

Bakan Kararı/Türkiye, 12.6.2007.

Bodén/Sweden Kararı, 27.10.1987.

Brusco Kararı/İtalya, 06.09.2001.

Broniowski Kararı / Polonya, 22.06.2004.

Campbell ve Fell Kararı/ Birleşik Krallık, 28.06.1984.

Collozza Kararı/İtalya, 12.02.1985.

Daneshpayeh/Türkiye Kararı, 16.07.2009.

Demiroğlu ve Diğerleri Kararı/ Türkiye, 04.06.2013.

Deumeland Kararı/ Almanya, 29.05.1986

Deweer Kararı/Belçika, 27.02.1980.

Eckle Kararı/Almanya, 15.07.1982.

Engel ve Diğerleri Kararı/Hollanda, 08.06.1976.

Ewing Kararı/Birleşik Krallık,06.10.1987.

Fayed Kararı/Birleşik Krallık, 21.09.1994.

Foti Kararı/ İtalya, 10.12.1982.

Frau Kararı/İtalya, 19.02.1991.

Frydlender Kararı/Fransa, 27.6.2000.

Funke/Fransa, 08.10.1991.

Gallo Kararı/İtalya, 02.09.1997.

Glaserapp ve Kosiek Kararı/Almanya, 28.08.1996.

Golder Kararı/Birleşik Krallık, 21.02.1975.

Göç Kararı/Türkiye, 09.11.2000.

H Kararı /Belçika, 30.11.1987.

Hammer Kararı/Fransa, 07.08.1996.

Hartman Kararı/Çek Cumhuriyeti, 03.12.2003.

Kaya Kararı / Türkiye, 19.02.1998.

König Kararı/Almanya, 28.06.1978.

Kreuz Kararı/Polonya, 18.6.2001.

Kudła Kararı/Polonya, 26.10.2000.

Lechner ve Hess Kararı/Avusturya, 23.04.1987.

Lombourdiere Kararı /Fransa, 04.07.2000.

Luberti Kararı /İtalya, 23.02.1994.

Mahmut Kaya Kararı/Türkiye, 28.03.2000.

Mansur Kararı/Türkiye, 08.06.1995.

Martins Moreira Kararı/ Portekiz, 26.10.1988.

Mitap ve Müftüoğlu Kararı/Türkiye, 25.03.1996.

Müdür Turgut ve Diğerleri Kararı/ Türkiye, 06.03.2013.

Namlı ve Diğerleri Kararı /Türkiye, 23.5.2007.

Navarra Kararı/Fransa, 23.11.1993.

Neumeister Kararı /Almanya, 27.06.1968.

Neves e Silva Kararı/Portekiz, 27.04.1989.

Öztürk Kararı/Almanya, 21.02.1984.

Pammel Kararı/ Almanya, 01.07.1997.

Pandolfelli ve Palumbo Kararı/İtalya, 27.02.1992.

Papageorgiou Kararı/ Yunanistan, 09.08.2003.

Pellegrin Kararı/Fransa, 08.12.1999.

Pretto Kararı/İtalya, 08.12.1983.

Rasmussen Kararı/Danimarka, 28.11.1984.

Ringeisen Kararı/Avusturya, 23.06.1973.

Salabiaku Kararı/Fransa, 07.10.1988.

Scordino Kararı/ İtalya, 29.03.2006.

Sporrong ve Lönnroth Kararı/İsveç, 23.09.1982.

Sürmeli Kararı/Almanya, 08.06.2006.

Şahin Alpay Kararı/Türkiye, 20.03.2018

Tamar Kararı/Türkiye, 18.07.2006.

Tendik ve diğerleri Kararı/ Türkiye, 22.12.2005.

Tolstoy-Miloslavsky Kararı /İngiltere, 13.6.1995.

Ülger Kararı/Türkiye, 26.6.2007.

Ürün Kararı/Türkiye, 04.10.2016

Vallée Kararı/ Fransa, 26.04.1994.

Vassilios Athanasiou ve Diğerleri Kararı/Yunanistan, 21.12.2010

Viola Kararı/ İtalya, 05.01.2007.

Weber Kararı/İsviçre, 22.05.1990.

Wemhoff Kararı/ Almanya, 27.06.1968.

Wemhoff kararı/Almanya, 27.06.1968.

X Kararı /İngiltere, 07.11.1978.

X Kararı/Fransa, 30.03.1992.

Yağcı ve Sargın kararı/Türkiye, 08.06.1995.

Anayasa Mahkemesi Kararları

Anayasa Mahkemesi, Başvuru Numarası:2012/12, Karar Tarihi:17.09.2013.
Anayasa Mahkemesi, Başvuru Numarası: 2012/13, Karar Tarihi: 02.7.2013.
Anayasa Mahkemesi, Başvuru Numarası: 2012/625, Karar Tarihi: 09.01.2014.
Anayasa Mahkemesi, Başvuru Numarası: 2012/650, Karar Tarihi: 05.12.2013.
Anayasa Mahkemesi, Başvuru Numarası: 2012/673, Karar Tarihi: 19.12.2013.
Anayasa Mahkemesi, Başvuru Numarası: 2012/827, Karar Tarihi: 15.10.2014.
Anayasa Mahkemesi, Başvuru Numarası: 2012/1198, Karar Tarihi: 07.11.2013.
Anayasa Mahkemesi, Başvuru Numarası:2013/568, Karar Tarihi:24.06.2015.
Anayasa Mahkemesi, Başvuru Numarası: 2013/2253, Karar Tarihi: 15.04.2014
Anayasa Mahkemesi, Başvuru Numarası: 2013/2364, Karar Tarihi: 07.03.2014.
Anayasa Mahkemesi, Başvuru Numarası: 2013/7716, Karar Tarihi: 24.06.2015.
Anayasa Mahkemesi, Başvuru Numarası: 2013/8485, Karar Tarihi: 18.6.2014.
Anayasa Mahkemesi, Başvuru Numarası: 2013/7011, Karar Tarihi:05.11.2015.
Anayasa Mahkemesi, Başvuru Numarası: 2013/7090, Karar Tarihi:18.02.2016.
Anayasa Mahkemesi, Başvuru Numarası: 2014/658, Karar Tarihi: 28.03.2015.
Anayasa Mahkemesi, Başvuru Numarası: 2014/1519, Karar Tarihi: 25.02.2015.
Anayasa Mahkemesi, Başvuru Numarası:2014/5897, Karar Tarihi:25.02.2015.
Anayasa Mahkemesi, Başvuru Numarası: 2014/7204, Karar Tarihi: 15.10.014.
Anayasa Mahkemesi, Başvuru Numarası: 2014/11084, Karar Tarihi: 09.01.2014.
Anayasa Mahkemesi, Başvuru Numarası: 2014/13694, Karar Tarihi: 11.03.2015.
Anayasa Mahkemesi, Başvuru Numarası: 2014/18932, Karar Tarihi: 08.09.2015.
Anayasa Mahkemesi, 13.05.2004 tarihli E.2000/43 ve K.2004/60 sayılı kararı.
Anayasa Mahkemesi, 25.02.2010 tarihli, E.2008/38 ve K.2010/39 sayılı kararı.
Anayasa Mahkemesi, 20.10.2011 tarihli E.2011/54 ve K.2011/142 sayılı kararı.
Anayasa Mahkemesi, 16.02.2012 tarihli, E.2011/35 ve K.2012/323 sayılı kararı.
Anayasa Mahkemesi, 01.11.2012 tarihli E.2011/64 ve K. 2012/168 sayılı kararı.
Anayasa Mahkemesi, 04.07.2013 tarihli, E.2012/100 ve K. 2013/84 sayılı kararı
Anayasa Mahkemesi, 11.09.2014 tarihli, E.2014/64 ve K.2014/140 sayılı kararı.
Anayasa Mahkemesi, 22.10.2015 tarihli, E. 2015/9 ve K. 2015/94 sayılı kararı.
Anayasa Mahkemesi, 14.6.2017 tarihli E.2017/49 ve K.2017/113 sayılı kararı.

Yargıtay Kararları

Yargıtay Ceza Genel Kurulu, 05.02.1990 tarihli 2-367/6 sayılı kararı.

Yargıtay Ceza Genel Kurulu, 04.10.2011 tarihli, E. 2011/1-160 ve K.2011/198 sayılı kararı.

Yargıtay Ceza Genel Kurulu, 22.01.2013 tarihli 1142/17 sayılı kararı.

Yargıtay 1. Ceza Dairesi, 14.11.2005 tarihli, E.2005/749 ve K.2005/3217 sayılı kararı.

Yargıtay 1. Ceza Dairesi, 16.06.2015 tarihli, E.2015/1123 ve K.2015/3877 sayılı kararı.

Yargıtay 1. Ceza Dairesi, 20.10.2015 tarihli, E.2015/2520 ve K.2015/4962 sayılı kararı.

Yargıtay 3. Ceza Dairesi, 01.10.2015 tarihli, E.2015/8301 ve K.2015/26958 sayılı kararı.

Yargıtay 4. Ceza Dairesi, 27.11.2007 tarihli, E.2007/8603 ve K.2007/9977 sayılı kararı.

Yargıtay 10. Ceza Dairesi, 10.2.2012 tarihli, E.2011/22487 ve K.2012/896 sayılı kararı.

Yargıtay 12. Ceza Dairesi, 20.01.2016 tarihli, E.2015/15916 ve K.2016/765 sayılı kararı.

Yargıtay 15. Ceza Dairesi, 02.10.2017 tarihli, E.2017/27722 ve K.2017/19171 sayılı kararı.

Yargıtay 16. Ceza Dairesi, 11.01.2016 tarihli, E.2015/7164 ve K.2016/6 sayılı kararı.

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 04.02.2009 tarihli, 4-823/50 sayılı kararı.

İnternet Kaynakları

Adalet Komisyonunun 31 Ekim 2012 tarihli oturuma ait tutanakları.
https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari.goruntule?pTutanakId=164, erişim tarihi: 13.04.2018.

Adalet Bakanlığı Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı, 14.12.2011 tarihli, Genelge No: 150, SEGBİS Genelgesi, http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/aralik/segbis_genelge.pdf, erişim tarihi: 20.04.2018.

Adalet İstatistikleri 2016, erişim tarihi:20.04.2018.

http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/AdaletIstatistikleriPdf/Adalet_ist_2016.pdf
<http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/pdf/bulten2016.pdf> erişim tarihi: 26.05.2018.

Anayasa Mahkemesi istatistikleri

http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/istatistikler/pdf/30042018_istatistik_tr.pdf
erişim tarihi: 26.05.18

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İstatistikleri
https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_analysis_2017_ENG.pdf

İnsan Hakları Tazminat Komisyonu İstatistikleri
http://www.ihtk.adalet.gov.tr/istatistik/20subat2013_31aralik2017istatistik.pdf erişim tarihi: 26.05.2018.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadı Temelinde Avrupa Konseyi Üye Devletlerinde Mahkeme Süreçlerinin Uzunluğu Raporu, 2012.

A. Caner Yenidünya, Yargıtay Kararları Işığında Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yöntemi Olarak Önödeme Kurumu, <http://www.yenidunyahukuk.com/yayinlar/Makale>, erişim tarihi: 06.03.2018.

CEPEJ, Yargı Sistemlerinde Zaman Yönetimi: Kuzey Avrupa Üzerine Bir İnceleme, 2007.

CEPEJ, Adli Zaman Yönetimi Satürn Rehber İlkeleri, 2011.

CEPEJ, Yargı Sistemlerinde Zaman Yönetimi: Kuzey Avrupa Üzerine Bir İnceleme, 2011.

CEPEJ, Adli Zaman Yönetimine İlişkin CEPEJ Rehber İlkelerinin 7 Pilot Mahkemede / Kurumda Uygulanmasına İlişkin Raporlar, 2011.

CEPEJ, Yargılamada Zaman Yönetimi İle İlgili “En İyi Uygulamalar” Derlemesi, 2006.

CEPEJ, Avrupa Adaletin Etkililiği Komisyonu Raporu, 2014.

Council of Europe, Reform of the European Human Rights System: Proceedings, of the High-level Seminar, 2004.

Evaluation Group Report to the Committee of Ministers on the ECHR, 29.09.2001.

Recommendation Rec (2004) 6 of the Committee of Ministers to member States on the improvement of domestic remedies.

E-Tebliğat ile ağaçlar da kurtulacak başlıklı haber

<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/25727665.asp>, erişim tarihi:20.02.2018.

Ergenekon iddianamesi <http://www.milliyet.com.tr/yeni-haber-siyaset-1014304/>, erişim tarihi: 24.05.2018.

Ersan Şen, Hakim ve savcılarla ilgili kanun teklifi <http://www.haber7.com/yazarlar/prof-dr-ersan-sen/1209702-hakim-ve-savcilarla-ilgili-kanun-teklifi>, erişim tarihi: 31.03.2018.

Hakim ve savcı yardımcıları geliyor.

<https://www.sabah.com.tr/Gundem/2013/07/30/hakim-ve-savci-yardimcilari-geliyor> , erişim tarihi:21.02.2018.

Tebliğat Kanunu ile Adli Sicil Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı, http://www.barobirlik.org.tr/dosyalar/duyurular/20111215_e-tebligatppt/6099syKanunvegerekcileri.pdf, erişim tarihi:19.02.2018

Hâkimler Ve Savcılar Kurulu 2018 Yılı Performans Programı, <http://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/b03a90c2-5dfa-4bf9-937f-a5019db616a8.pdf>

Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adli İstatistik 2016 Yayını,

http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/istatistik_2016/2016/index.html#/6 erişim tarihi:24.02.2018.

Yargı Hizmetlerinin Hızlandırılması Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu (1/1012).